

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra české literatury a literární vědy

filologie – literární historie

Mgr. Tereza Riedlbauchová

**Julius Zeyer a jeho vztah
k francouzské kultuře**

**The Problems of Julius Zeyer
and His Inspiration by French Culture**

Dizertační práce

vedoucí práce:

doc. PhDr. Jiří Pelán a prof. PhDr. Miroslav Červenka, DrSc.

2007

Prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem dizertační práci vykonala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.“

Poděkování:

Za pomoc s vedením práce bych ráda poděkovala:
prof. PhDr. Miroslavu Červenkovvi, DrSc. (in memoriam)
doc. PhDr. Jiřímu Pelánovi, CSc.

Za cenné rady při psaní práce:
prof. PhDr. Jaroslavě Janáčkové, CSc.
prof. Xavieru Galmichovi

Za letitou podporu v doktorském studiu a pomoc s korekturami:
Rodině a přátelům

Za překlad resumé do angličtiny:
Robertu Tschornovi

OBSAH:

ÚVOD.....	6
1. FRANCIE JAKO ZDROJ INSPIRACE	
(Zeyerovy pobyty ve Francii, umělecké kontakty, četba francouzské literatury a překlady z francouzštiny, Zeyerova knihovna).....	10
ZEYEROVY CESTY DO FRANCIE A ROČNÍ POBYT V PAŘÍŽI.....	12
1. Podrobnosti o francouzských cestách.....	12
2. Zeyerovy dojmy z pobytu ve Francii.....	16
ZEYEROVY UMĚLECKÉ KONTAKTY V PAŘÍŽI.....	21
1. Francouzské kontakty sester Braunerových a jejich seznámení se Zeyerem.....	21
2. Nad korespondencí Julia Zeyera a Zdenky Braunerové.....	28
3. Nad korespondencí s ostatními adresáty.....	35
4. Korespondence o francouzské četbě (a o umění celkově).....	39
5. O dalších umělcích, s nimiž se Zeyer setkával ve Francii, to jest hlavně polské setkávání.....	44
ZEYEROVY PŘEKLADY Z FRANCOUZŠTINY.....	46
ZEYEROVA KNIHOVNA.....	49
ZÁVĚR PRVNÍ KAPITOLY.....	53
2. KOMENTOVANÝ KATALOG ZEYEROVY TVORBY INSPIROVANÉ FRANCOUZSKOU LITERATUROU.....	55
OKULTISTICKÉ OBDOBÍ 70. LET	
<i>Fantastické povídky, Ondřej Černyšev, Dobrodružství Madrány.....</i>	<i>62</i>

GOTIZUJÍCÍ OBDOBÍ 80. LET

1. Keltská tetralogie:

Kronika o svatém Brandanu, Ossianův návrat, Legenda z Erinu.....84

2. Obnovené obrazy:

(Román o věrném přátelství Amise a Amila), Blanka, Král Menkera, Tilottama, Zrada v domě Han, Píseň za vlhého noci, Aziz a Aziza, Blázen.....92

3. Chansons de geste:

Karolinská epeje.....101

NOVOKŘESŤANSKÉ OBDOBÍ 90. LET

1. Obnovené obrazy s tendencí k oproštěnosti (přechodný typ mezi gotizujícími a novokřesťanským obdobím):

Gabriel de Espinosa, Tankredův omyl, Kunálovy oči, Svědectví Tuanovo, Píseň o hoři dobrého juna Romana Vasiliče.....111

2. Díla s katolizujícími rysy:

a) oproštěná od dekorativnosti: *Samko Pták*.....117

b) kolísající mezi oproštěností a dekorativností: *(Kristina zázračná)*.....118

c) dekorativní: *(Zahrada mariánská), Aleksej, člověk boží, Asenat*.....118

ZÁVĚR DRUHÉ KAPITOLY.....122

DODATEK DRUHÉ KAPITOLY: další franc. prameny Zeyerovy knihovny....125

3. ROMÁN O VĚRNÉM PŘÁTELSTVÍ AMISE A AMILA, KRISTINA ZÁZRAČNÁ A ZAHRADA MARIÁNSKÁ

(Mezi parnasismem a secesí).....127

ROMÁN O VĚRNÉM PŘÁTELSTVÍ AMISE A AMILA

(Na Parnasu).....129

INTERPRETACE AMISE A AMILA.....131

Amis a Amil ve znamení fotografie.....131

Belisanta ve znamení drahokamů.....133

Jolanta ve znamení růžového rukávnicku.....136

Thorgerda ve znamení havrana, krve a ohně.....	138
Rimóni (intermezzo) ve znamení sladkosti.....	143
Cernunnos ve znamení zvonu, krvavých obětí, ale i lásky.....	144
Bifrost ve znamení zlaté zkázy.....	147
Sv. Patrik ve znamení poslední cesty lodí.....	149
Gandelín a Eliséna ve znamení zmrtnýchvstalé oběti.....	150
Opět Amis a Amil ve znamení soužití dvou mužů.....	151
 PRAMENY A INSPIRACE aneb Ami et Amile.....	 153
 KRISTINA ZÁZRAČNÁ (Secese s dekadentními rysy).....	 158
 INTERPRETACE KRISTINY ZÁZRAČNÉ.....	 164
Obraznost Kristiny zázračné Julia Zeyera a raných děl Františka Bílka.....	165
 PRAMENY A INSPIRACE aneb Sainte Cristine.....	 171
 ZAHRADA MARIÁNSKÁ (Secese symbolistní).....	 176
 INTERPRETACE ZAHRADY MARIÁNSKÉ.....	 178
Shody a rozpory v Zeyerově a Renanově životě a díle.....	181
Zeyerova Zahrada mariánská a Renanův Život Ježíšův.....	183
 PRAMENY A INSPIRACE aneb Vierge Marie.....	 187
 ZÁVĚR TŘETÍ KAPITOLY.....	 196
 ZÁVĚR.....	 198
PRAMENY.....	201
RESUMÉ v češtině.....	217
RESUMÉ v angličtině.....	220
PŘÍLOHA (ZEYERŮV KATALOG).....	223

ÚVOD

Zeyer se o francouzskou kulturu zajímal celoživotně. Do Francie se poprvé podíval v roce 1862 a dlouhodobě tam pobýval v letech 1889–1890. V té době se stýkal s mnoha spisovateli, výtvarníky, herci, režiséry a hudebníky, zejména francouzského původu, ale také původu českého a polského. Hlavním zprostředkovatelem francouzských kontaktů mu byla malířka Zdenka Braunerová a její sestra Anna společně s manželem Élémiem Bourgesem, francouzským spisovatelem. Zeyer také hojně navštěvoval muzea, ateliéry a knihovny a seznamoval se s francouzskou kulturou v celé její šíři, jakož i s kulturou evropskou a starověkou.

Co se týče literární komparistiky, i zde je mnoho možností čím se zabývat, např. srovnáním Zeyerovy tvorby s francouzskými díly 2. poloviny 19. století, příslušejícími k různým proudům; dále texty francouzského romantismu, ale také např. středověkou legendistikou, která pro Zeyera byla podstatná. Je možné zkoumat genetické prameny jeho díla, mimo jiné rovněž pomocí jeho knihovny, jež obsahuje pětinu knih ve francouzštině. O další přečtené francouzské literatuře se dozvídáme ze Zeyerovy rozsáhlé korespondence.

Ze všech těchto možností jsme zvolili některé okruhy. První kapitola *Francie jako zdroj inspirace* představuje literárně-historický úvod zahrnující Zeyerovy pobyty ve Francii, tamější styky s českými, polskými a francouzskými umělci, dále stručněji jeho překlady z francouzštiny, četbu a obsah jeho knihovny. Při rekonstrukci těchto pobytů a uměleckých kontaktů vycházíme především ze Zeyerovy korespondence, z monografií o Zdence Braunerové a z literatury o Élémiru Bourgesovi. V jejich okruhu se pohybovali bratři Marguerittovi, Odilon Redon, Joséph Péladan, Henri Signoret, Édouard Pailleron, Armand Point, Maurice Bouchor a další. Zajímavé je, že většina těchto umělců přináležela k symbolistickému hnutí. Z polských umělců se v Paříži Zeyer seznámil se Zenonem Przesmyckim, Władyslawem Ślewińskym a Waclawem Liedermem.

Zeyerovy překlady jsou poměrně okrajovou záležitostí. Zeyer do češtiny převedl Dumasovu *Slečnu de Belle-Isle*, Feuilletův *Šedivý vlas*, Molièrova *Šibalství Skapinova*, Ouidinu povídku *List v bouři* a text ze starofrancouzštiny *Asenat*, přičemž první dva překlady se nedochovaly.

Zeyerova knihovna, kterou rozebíráme v první kapitole, je uložena v depozitáři Národního muzea v Terezíně a obsahuje téměř čtyři tisíce svazků, z toho 780 svazků představuje francouzská literatura, z níž nejpočetnější jsou knihy Zeyerových současníků. Soupis této literatury uvádíme v příloze.

Bádání o genetických pramenech je obtížné uchopit. Hranice mezi tím, kdy jde o zpracování francouzských pramenů a kdy o zpracování jiných pramenů zprostředkovaných francouzskými překlady a adaptacemi, je velmi prostupná. Vzhledem k tomu, že pětinu Zeyerovy knihovny tvoří knihy ve francouzských překladech, mnoho pramenů k Zeyerovi zřejmě opravdu prošlo francouzským filtrem. Tyto genetické prameny studujeme právě v tomto širokém pojetí. Ve druhé kapitole *Komentovaný katalog Zeyerových děl inspirovaných francouzskou literaturou* zkoumáme kolem dvaceti Zeyerových děl a kolem padesáti potenciálních genetických pramenů, převážně ověřujeme prameny stanovené Janem Voborníkem v monografii *Julius Zeyer*. Postupujeme přitom chronologicky, Zeyerovo dílo periodizujeme na tři období, na *okultistické období 70. let*, *gotizující období 80. let* a *novokřesťanské období 90. let*. Několik málo děl zařazujeme podle jejich tematického zaměření do jiného období, než kam spadají svým vznikem.

V okultistickém období se zabýváme těmito texty: *Fantastické povídky*, *Ondřej Černyšev*, *Dobrodružství Madrány*. Do gotizujícího období spadá: 1) keltská tetralogie: *Kronika o svatém Brandanu*, *Ossianův návrat*, *Legenda z Erinu* a *Svědectví Tuanovo*; 2) obnovené obrazy: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, *Král Menkera*, *Zrada v domě Han*, *Píseň za vlahé noci*, *Aziz a Aziza*, *Blanka* a *Blázen* a 3) chansons de gestes: *Karolinská epopeja*. Novokřesťanské období rozdělujeme na: 1) obnovené obrazy s tendencí k oproštěnosti (přechodný typ mezi gotizujícím a novokřesťanským obdobím): *Gabriel de Espinosa*, *Tankredův omyl*, *Kunálovy oči*, *Píseň o hoři dobrého juna Romana Vasiliče*; 2) díla s katolizujícími rysy za a) oproštěné od dekorativnosti: *Samko Pták*; za b) kolísající mezi oproštěností a dekorativností: *Kristina zázračná* a za c) dekorativní: *Zahrada mariánská*, *Aleksej*, *člověk boží*, *Asenat*.

Analyzujeme všechna Zeyerova díla, u nichž Voborník předpokládá francouzskou inspiraci, a ověřujeme veškeré francouzské prameny, jež v monografii zmiňuje. Zajímá nás typ a míra ovlivnění daným francouzským textem či texty. Tyto genetické prameny zahrnují beletrii, vědeckou a naučnou

literaturu. Vesměs jde o dobovou literaturu, dnes již zapomenutou. Z necelé poloviny se tyto knihy vyskytují v Zeyerově knihovně (označené písmenem B), ostatní genetické prameny stanovuje Voborník, a to na základě svého bádání a osobní komunikace se Zeyerem (označené písmenem A). Výjimečně také doplňujeme některé prameny sami (označené písmenem C). Při určování genetických pramenů nás zajímá zejména srovnání těchto aspektů: literární druh, žánr, téma, hlavní děj, hlavní postavy, vedlejší děj, vedlejší postavy, dílčí motivy, rozsah a styl. K určení těchto kategorií je pro nás podstatná analýza Zeyerových textů a méně těž francouzských pramenů. Za tímto účelem shrneme synopse všech Zeyerových děl a synopse některých francouzských pramenů tam, kde to bylo relevantní. Zabýváme se rovněž otázkami, jak Zeyera ovlivnily látky keltské, orientální, arabské, antické a biblické, zprostředkované francouzskou četbou různého typu; dále jaký typ a jaká míra ovlivnění se u jeho textů projevuje.

Tři díla, která ve druhé kapitole pouze jmenujeme, pak podrobněji analyzujeme v kapitole třetí: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, *Kristina zázračná* a *Zahrada mariánská* s podtitulem *Mezi parnasismem a secesí*. Tato analýza má několik rovin. Interpretace každého díla je postavena na jiné problematice, u *Románu o věrném přátelství Amise a Amila* na využití barev, u *Kristiny zázračné* na obraznosti v paralele k sochařskému dílu Františka Bílka, které je s francouzskou kulturou také značně spojeno, a u *Zahrady mariánské* na obraznosti v kontrastu s *Životem Ježíše* francouzského filozofa Ernesta Renana.

Další velmi významnou rovinu představují francouzské prameny těchto tří děl, které zkoumáme mnohem detailněji než ve 2. kapitole. Jde o tyto prameny: *Ami et Amile (Amis a Amil)*, Thomas de Cantimpré – *Sainte Cristine (Svatá Kristina)*, Ernest Renan – *La bienheureuse Cristine de Stommeln (Blahořečená Kristina ze Stommeln)*, Charles Grandmougin – *L'Enfant Jésus (Dítě Ježíš)* a André-Ferdinand Hérold – *Le livre de la naissance, de la vie et de la mort de la bienheureuse vierge Marie (Knížka o narození, životě a smrti blahořečené panny Marie)*. Třetí rovinou této kapitoly je stanovení souvislostí těchto tří děl s literárními proudy druhé poloviny 19. století, parnasismem a dále secesí, kterou zde chápeme jako zastřešující pojem pro umělecké proudy přelomu 19. a 20. století: dekadenci, symbolismus, naturalismus, impresionismus aj.

Zatímco 2. kapitola je spíše syntetizující, 3. kapitola má charakter více analyzující. V obou kapitolách by ale bylo možné jít ještě hlouběji, tj. zkoumat

celý vývoj genetického pramene do minulosti, nebo do šířky, tj. analyzovat větší množství pramenů, včetně evropských a světových. Stranou ponecháváme také paralely s dobovou francouzskou literaturou, kterou Zeyer hojně četl, např. s tvorbou Théophile Gautiera, Maurice Maeterlincka, Jorise-Karla Huysmanse. Podnětné by bylo i zkoumání dalších uměleckých odvětví, např. souvislostí s dobovým výtvarným uměním a hudbou.

FRANCIE JAKO ZDROJ INSPIRACE

(Zeyerovy pobyty ve Francii, umělecké kontakty, četba francouzské literatury a překlady z francouzštiny, Zeyerova knihovna)

Láska k Francii a francouzské kultuře Julia Zeyera (1841–1901) provázela po celý život. Bylo to zajisté dáno i tím, že měl částečně francouzský (dokonce šlechtický) původ, jeho otec totiž pocházel z Alsaska. Odtud zřejmě pramení problémy se čtením jeho jména.¹ Francouzskou kulturu mu však zprostředkovala především matka, židovka přestoupivší na křesťanskou víru, která k dětem povolala učitele francouzštiny a také pečovala o rodinnou knihovnu, jež se skládala především z francouzské a anglické beletrie.

Nelze však tvrdit, že by Francie patřila mezi země Zeyerem nejvíce navštěvované, podobně silné zaujetí ho poutalo k Itálii, Španělsku a Rusku, v němž pobýval nejčastěji. Těžiště jeho zájmu spočívá především v románských a slovanských kulturách, ačkoliv proslul svým příklonem k Orientu a adaptacemi orientálních látek. Jeho nadšení pro francouzskou kulturu je však markantní a projevuje se jednak v jeho zmínkách o francouzských umělcích a umění v korespondenci a vlastních textech, jednak v inspiraci jeho tvorby. Mnohé prameny Zeyerova díla shromáždil ve své monografii *Julius Zeyer* Jan Voborník.² Dalším zdrojem pro poznání francouzských pramenů je Zeyerova knihovna, jejíž pětinu tvoří francouzské knihy. Více informací o této knihovně poskytujeme v závěrečné části této kapitoly.

Těžiště této kapitoly spočívá ve snaze o rekonstrukci Zeyerových cest do Francie a zejména ročního pobytu v Paříži, a to na základě korespondence.³

¹ O výslovnosti Zeyerova jména se stále vedou spory, někdo ho vyslovuje jako „zajer“, jiný jako „zejer“, což souvisí právě se Zeyerovým původem z francouzsko-německého pohraničí.

² Voborník, Jan: *Julius Zeyer*. Česká grafická unie, Praha 1907.

³ *Básník a sochař* (Dopisy Julia Zeyera a Františka Bílka z let 1896–1901). usp. J. R. Marek, Za svobodu, Praha 1948.

Dopisy Julia Zeyera Karle Heinrichové. usp. Jan Voborník, Česká grafická unie, Praha 1924.

Julius Zeyer – Listy třem přátelům (Zdeňce Hlávkové, Otakaru Červenému, Janu Voborníkovi). usp. Jan Voborník, F. Borový, Praha 1938.

Korespondence Julia Zeyera s polskými spisovateli. usp. Jerzy Śliziński, Academia, Praha 1980.

Přátelé Zeyer – Herites. usp. Božena Heritesová, F. Topič, Praha 1941.

Všechny citáty prošly drobnou jazykovou úpravou, podle dnešního pravopisu jsou psány spřežky, s/z, částečně kvantita a interpunkce. Zachováváme zvláštnosti ve slovesných tvarech, v rodech (např. to ateliér), v psaní cizích slov, specifický slovník atd. Usilujeme rovněž o zachycení Zeyerových kontaktů s francouzskými umělci a okrajově též s umělci polskými a českými, žijícími nebo pobývajícími ve Francii. U mnoha z těchto tvůrců a spisovatelů uvádíme v poznámkovém aparátů jejich životopisná data a někdy též dílo, ale zaměřujeme se spíše na méně známá jména.⁴ V neposlední řadě se věnujeme také Zeyerovým komentářům francouzské četby.

Přátelství básníka a malířky (Vzájemná korespondence Julia Zeyera a Zdeňky Braunerové). usp. Vladimír Helmuth-Brauner, Vyšehrad, Praha 1941.

Sládek – Zeyer (Vzájemná korespondence). usp. J. Š. Kvapil, ČSAV, Praha 1941.

Ve stínu Orfea (Julius Zeyer a rodina Kalašových v dopisech). usp. J. Zikmund, nakl. Bohuslav Rupp, Praha 1949.

⁴ Neuvádí poznámky u spisovatelů, o nichž se lze dočíst v *Dějinách francouzské literatury v kostce* od Jiřího Šrámka (Votobia, Olomouc 1997).

ZEYEROVY CESTY DO FRANCIE A ROČNÍ POBYT V PAŘÍŽI

1. Podrobnosti o francouzských cestách

Zeyerovy pobyty ve Francii nebyly nijak četné. Poprvé ji navštívil roku 1862 jako jednadvacetiletý při své první velké cestě po cizích zemích.⁵ Nejprve se ve Vídni zaučoval u velkoobchodníka se dřevem Fellnera, původně měl totiž převzít vedení rodinného dřevařského podniku. Odtud se vydal do Německa (Hamburk, Gdaňsk, Frankfurt), Švýcarska (Ženeva) a Francie, kde delší dobu pobýval v Paříži. Bydlel tam u Fellnerovy dcery, provdané za pařížského bankéře, s níž se předtím sblížil ve Vídni. Zaměřil se na studium literatury, filozofie a hlavně keltské mytologie. Po návratu do Čech snil o studiu v Paříži, Florencii a Athénách. Vzhledem k tomu, že neuspěl u maturitní zkoušky, nemohl studium v zahraničí realizovat.

Druhý a zároveň poslední pobyt ve Francii se uskutečnil v roce 1889–1890.⁶ Zeyer společně s Otakarem Mokrým⁷ odcestoval v únoru 1889 přes Salcburg, Innsbruck a Basilej do Paříže, kde právě probíhala světová výstava. O tomto pobytu se na rozdíl od rané cesty dozvídáme podrobnosti ze Zeyerovy korespondence, v níž ale bohužel nenacházíme mnoho zpráv o jeho osobních kontaktech. Přesto víme, že se v Paříži setkal s mnoha francouzskými, polskými a českými umělci (mimo jiné také s Miriamem,⁸ Annou Marií Stonkovou,⁹ dozvěděl se tam o smrti Klementiny Kalašové).¹⁰

Část léta strávil v Bretani a část podzimu v Pikardii, kde se stýkal s prostým lidem, ale také se Zdenkou Braunerovou¹¹ a její sestrou Annou,

⁵ Z tohoto období bohužel nemáme téměř žádné dokumenty, které by nám tuto cestu pomohly přiblížit.

⁶ V osmdesátých letech 19. století bylo Renanovi 57 let, Zolovi a Daudetovi 40. Je to doba, kdy hojně publikuje Loti a Maupassant. Do Paříže přichází Mallarmé, dochází na jídlo do ulice rue de Rome a setkává se s šestatřicetiletým Verlainem. Moréas zase večerí v kavárně la Plume. Je to doba čilé aktivity Barbeye d'Aurevillyho, Maurice Barrèse, André Gida, Paula Valéryho, Oskara Wildea, M. le comta Roberta de Montesquieu a dalších. Viz Bernard, Robert – *La vie quotidienne en France de 1870 à 1900 (Všednodenní život ve Francii 1870–1900)*. Hachette, Paris 1955.

⁷ Otakar Mokrý (1954–1899), někdy též psáno Otakar, lumírovský básník žijící ve Vodňanech.

⁸ Miriam neboli Zenon Preszmycki (1861–1944), polský spisovatel.

⁹ Anna Marie Stoneová, Zeyerova celoživotní tragická láska, dcera anglického průmyslníka, více viz 3. kapitola.

¹⁰ Klementina Kalašová (1850–1889), operní pěvkyně.

¹¹ Zdenka Braunerová (1858–1934), malířka.

provdanou za francouzského spisovatele Elémira Bourgese.¹² Zde také Zeyer sbíral materiál ke své *Karolinské epopeji* a navštěvoval zejména místa spojená s mýtem o grálu a králi Artušovi. Obě cesty zakončil opět v Paříži. V březnu roku 1890 se vypravil přes Bordeaux do Španělska, kde navštívil Madrid, Burgos, Sevillu, Toledo a Granadu a odkud se v květnu téhož roku dostal přes Marseille do Paříže. O měsíc později se vrátil natrvalo domů do Vodňan.

Po tomto stručném přehledu se s pomocí korespondence podíváme na Zeyerův druhý francouzský pobyt podrobněji. Zeyer se o plánované cestě zmiňuje mnoha lidem: své neteři Karle Heinrichové se svěřuje, že se chystá na velkou cestu, ale že ho tam zřejmě nečeká žádné štěstí;¹³ ještě předtím píše Josefu Václavu Sládkovi, že kromě cesty do Francie uvažuje i o cestě do Španělska.

Do Paříže odjížděl zřejmě v sobotu 23. února 1889. Alespoň v dopise¹⁴ Marii Kalašové¹⁵ píše, že se chystá odjet pozítří, tedy v sobotu, protože se z pověrčivosti bojí pátku. Cestu plánuje přes Tyrolsko, Kostnici, Basilej a Troyes v Champagni. Zároveň však myslí na Prahu, kterou vnímá jako poetický a tragický obraz. Je mu teskno, že opouští tichý venkov, žije totiž v té době ve Vodňanech.¹⁶ Plánuje, že se v Paříži zdrží do jara nebo do léta a pak se vydá do Bretaně, kde bude žít v nějaké tiché vesničce blízko starého kláštera s keltským osídlením.

V Paříži pobývá nejprve v ulici rue du Montparnasse a v dopise Marii Kalašové vyjadřuje svou spokojenost s pobytem a se čtvrtí, ve které žije.¹⁷ Ze stejného listu se dovídáme, že viděl loutkově provozované Aristofanovy *Ptáky*, k nimž napsal prolog a loutky vodil Maurice Bouchor.¹⁸

¹² Elémir Bourges (1852–1925), francouzský spisovatel, autor románů např. *Sous la hâche* (1883, *Pod sekerou*), *Crépuscule des dieux* (1884, *Soumrak bohů*), *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombant* (1893, *Ptáci odletí a květy opadají*).

¹³ „Šťasten v Paříži budu asi tak málo jako zde a jako jinde, štěstí nepřebývá nikde než uvnitř nás...V Paříži budu dělat studie, budu velký kulturní svět před sebou vidět a snad se také stýkat s vynikajícími lidmi. To mě snad trochu posilní, nové otevře perspektivy.“ (Julius Zeyer Karle Heinrichové, Vodňany, 20. 11. 1888, s. 84).

¹⁴ Julius Zeyer Marii Kalašové, Vodňany, 21. 2. 1889.

¹⁵ Marie Kalašová (1852–1937), sestra operní pěvkyně Klementiny, překladatelka z francouzštiny.

¹⁶ Ve Vodňanech žil od roku 1887 do roku 1899.

¹⁷ „Zdomácněl jsem jaksí za těch několik neděl v Paříži, nepřeju si zatím žádné změny, sním sice často o venkově, ale mám-li žít nějaký čas v městě, pak je mi Paříž mezi všemi nejmilejšími. Čtvrť, kde zůstávám, je velmi tichá a některá ulice připomíná mi trochu Řím, v čem ta podobnost vězí, nedovedu ale definovat. Velký čar Paříže je v tom, že to město je skutečně „duší“ velkého národa a ta duše že má v sobě živel, řekl bych athénský v jisté míře.“ (Julius Zeyer Marii Kalašové, 13. rue du Montparnasse, 17. 4. 1889, s. 100–101).

¹⁸ Maurice Bouchor (1855–1929), francouzský dramatik, loutkoherec, specializoval se na poezii a lidové divadlo, jeden z představitelů symbolistního divadla, který obnovil pantomimu a dodal

Do Bretaně se vypravil zřejmě někdy začátkem června, neboť v dopise Karle Heinrichové¹⁹ ze 7. června²⁰ oznamoval, že odjíždí asi tak na měsíc do Bretaně, ale že nepouští svůj pařížský byt, takže je možno dále mu tam psát. Obsáhle také srovnával českou a francouzskou krajinu s nadšeným obdivem pro krajinu francouzskou, ale zároveň se smutkem po jižních Čechách a po domově. V srpnu pobýval opět v Paříži, kde ho navštívila sestra s neteří a v druhé polovině měsíce také Otakar Mokrý. Zdá se, že byt v ulici rue du Montparnasse opustil až po třítydenním zářijovém pobytu v Pikardii, kde pobýval hlavně u moře, společně se Zdenkou Braunerovou a její maminkou. To se nám však z korespondence s jistotou nepodařilo určit. Jisté je, že po návratu z Pikardie už bydlel jinde, a to v ulici rue de la Grande Chaumière 12. Vyplývá to z dopisu Marii Kalašové z pozdější doby, ve kterém Zeyer vyjadřuje svůj zármutek z náhlého tragického úmrtí její sestry Klementiny Kalašové a Marii kondoluje.²¹

Pikardií byl Zeyer nadšen: „*Byl jsem posledně asi tři neděle v Pikardii u samého moře, kde se mně nesmírně líbilo. Obýval jsem malou, roztomilou chaloupku sám a sám, byl jsem tam jako v hnízdečku, bohužel, musil jsem zpět do Paříže. /.../ Také mě teď tíží, že nevím, kde se usadit nadobro. V Čechách? Ve Francii? Rád bych konečně zase do Čech, ve Francii žiji také dráž, ač bych v Bretani našel snadně místečko někde ztracené mezi mořem a lesy, kde by bylo lacině a klidně. /.../ Nuž až na jaro se nějak rozhodnu. /.../*“²² Vrátil se pravděpodobně 21. září soudě podle dopisu²³ Františku Heritesovi.²⁴ Prvního října téhož roku už Marii opět píše z ulice rue de la Grande Chaumière 12 v Paříži a podotýká: „*List Váš mne došel, když jsem se z Paříže do samoty, k moři utíkal.*“²⁵

Poslední dopis z Paříže Marii Kalašové připadá na 26. říjen roku 1889. Zeyer uvažuje o cestě do Španělska, ale neví, dostane-li peníze od Svatoboru. Sládkovi píše: „*Myslím, že přijedu na jaro domů, chci odsud udělat výlet do Belgie*

loutkářství mystickou rovinu, často ztvárňoval legendární náboženské náměty, v jeho tvorbě se sváří naivita a ambice. Je autorem her *Michel Lando* (1891, *Michal Lando*), *Tobie* (1889, *Tobie*), *Noël ou La Légende de sainte Cécile* (1891, *Vánoce aneb Legenda o svaté Cecílii*), *La Dévotion à saint André* (1891, *Uctívání svatého Ondřeje*), *Les Mystères d'Éleusis* (1894, *Eleusisovo tajemství*).

¹⁹ Karla Heinrichová, Zeyerova neteř.

²⁰ Julius Zeyer Karle Heinrichové, 13, rue du Montparnasse, 7. 6. 1889.

²¹ Julius Zeyer Marii Kalašové, 12, rue de la Grande Chaumière, 21. 8. 1889.

²² Julius Zeyer Karle Heinrichové, 12, rue de la Grande Chaumière, 23. 10. 1889, s. 87–88.

²³ Julius Zeyer Františku Heritesovi, Cayeux-sur-Mer, 20. 9. 1889.

²⁴ František Herites (1851–1929), lumírovský prozaik a lékárník ve Vodňanech.

²⁵ Julius Zeyer Marii Kalašové, 12, rue de la Grande Chaumière, 1. 10. 1889, s. 104.

a pak se pustit jižní Francií domů. Z toho Španělska nic nebude, nedostanu zajisté peníze ze Svatobora, aspoň ne dost, neboť píše mi pí Náprstková, že Feistmantl je nemocen, že musí na jih, a tu že poskytne mu Svatobor pomoc. Před takovým důvodem umlknou námitky. Tu cestu na jih snad si sám zaplatím a snad přece něco málo mi Svatobor dá. Kdybych jen věděl, kdy se dovím, dostanu-li co či ne, abych se mohl jinak postarat. Řekni mi upřímně, mohl bys mi z Lumíra v březnu dát 100 zlatých a conto? Jsme přece takoví přátelé, že můžeš bez obalu říci: nemohu. Jinak bych se ani neptal. Ostatně je možné, že se obejdu i bez těch peněz, jen rád bych věděl, jestli by to bylo vůbec možné a bez všech pro Tebe nesnáží. Neřekneš-li mi to upřímně, pak mi velice křivdíš a bylo by mi to nesmírně líto.“²⁶ I Heritesům se svěřuje, že mu Svatobor asi peníze nedá.²⁷ Kolem Zeyerovy finanční situace proběhne dlouhé dopisování, Sládek se mu snaží pomoci a nakonec toho i docílí. Od Svatoboru dostane Zeyer příspěvek tři sta zlatých a dalších tři sta si půjčí od Sládka. Jediné, co Zeyera trápí, je, že se dostane do dluhů.²⁸

²⁶ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Paříž, 29. 1. 1890, s. 195.

²⁷ Julius Zeyer paní Heritesové, Paříž, 11. 3. 1890.

²⁸ Sládek Zeyerovi na žádost o peníze odpovídá: „*Jak to ve Svatoboru je, nevím. Vrchlický mluvil s Vlčkem. Moc prý záleží na Studničkově. Jeví se prý ale ochota.*“ (Josef Václav Sládek Juliu Zeyerovi, Praha, 1. 2. 1890, s. 196.) Zeyer po čase reaguje: „*Milý Sládku, pomyslíš si zajisté, že jsem netvor a černě nevděčný, když Ti tak dlouho nepíšu na ten poslední tak laskavý list a ani neděkuji za nabízení těch peněz na cestu do Španěl. Ale právě proto jsem pořáde váhal, nevím co dělat. Tak rád bych tam jel, a bojím se přece dluhů, vezím v nich až až po krk. Dle všeho dostanu přece něco od Svatoboru, ale kolik? Na tom visí vše. Až se to dovím, rozhodnu se. Řeknu Ti pak: tolik mi chybí, můžeš mi bez bolesti to půjčit? – A ty rozhodneš. Ale rozmysli si to.*“ (Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, 12, rue de la Grande Chaumière, 23. 2. 1890, s. 196.) Záležitost se po krátkém čase vyjasnila: „*Milý Julie, ze Svatoboru pošlou Ti prý, jak mi Vrchlický povídal, 200 zlatých. To mi však řekl již před čtrnácti dny a nevím, zdali se od těch dob něco změnilo. Co se mne týče, zůstává při tom, jak jsem Ti psal. Z Lumíra bych Ti arciť nic poslat nemohl, neboť dosavadní příjmy kryjou výlohy zrovna jen tak; a v dalších měsících nevím, jak to dopadne; ale mám peníze ve spořitelně a vyzvednu je, neboť je to jedno, leží-li tam neb u Tebe.*“ (Josef Václav Sládek Juliu Zeyerovi, Praha, 26. 2. 1890, s. 197–198.) Zeyer v průběhu řešení cesty do Španěl dodává: „*Svatobor mi povolil 300 zlatých a mám už kvitanci zde k podpisu. Můžeš-li mi půjčit Ty 300 zlatých, pak jedu do Španěl, a sice 20. března. Platil bych Ti ty úroky, co dostáváš ve spořitelně, neboť bylo by mi trapné myslet si, že máš třeba i tu malou škodu z mého plaisiru. Část kapitálu bych Ti splatil hned, jakmile trochu s financemi přijdu v Čechách do pořádku, a část by se mohla umožnit publikací mých věcí v Lumíru, jsi-li srozuměn. Je to velká lehkomyšlnost dělat ten dluh, ale myslím si, že bych do těch Španěl jinak už nikdy nepřišel. O peníze nepřijdeš, oznámím svůj dluh u Jungfeldů, takže bys je měl jistě, i kdybych náhodou na té cestě zemřel. A když budu vědět, že ani úroku netratíš, nebude mě to tížit. /.../ Jsem teď velmi rozčilen, protože nevím, jedu-li či ne do Španěl. Z Paříže na každý pád 20. března vyjedu, protože v ten den moje nájemné doprší.*“ (Julius Zeyer Josefu Václavovi Sládkovi, 12, rue de la Grande Chaumière, 4. 3. 1890, s. 198–199.) Sládek reaguje: „*Pošlu 300 zlatých v sobotu a v neděli (9. t. m.), takže myslím, že věc dojde včas. Pošlu to na dvě poukázky, protože berou jen 200 zlatých, a kdyby Tě tedy nedošly současně, buď bez starosti.*“ (Josef Václav Sládek Juliu Zeyerovi, Praha, 6. 3. 1890, s. 199.) Zeyer mu děkuje: „*Milý Sládku, děkuji Ti z celého srdce! Proukázals mi velkou službu, bez Tebe bych nebyl nikdy Španěly uviděl tak, jak jsem jen Tvým přispěním seznal Norsko. Peníze na obě poukázky přišly včera odpůldne.*“ (Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Paříž, 11. 3. 1890, s. 199.)

Do Španělska se vydal 20. března 1890, soudě podle již citovaného dopisu Sládkovi²⁹ a podle Zeyerova dopisu Karle Heinrichové: *„Píši Ti již naposledy z Paříže, neboť jedu 20. března do Španěl. Nebude to na dlouho, doufám, že budu v máji zase v Čechách... Toužil jsem tak dlouho po té cestě do Španěl, a hled', jak to podivné! – Ted' když se mi začíná to přání vyplňovat, cítím jakýsi slabý, docela nevysvětlitelný smutek. Snad je to rozloučení s Paříží, na kterou jsem tak uvykl, že se zde téměř doma cítím. Ale ještě častěji mám docela určitou touhu po návratu do Čech. Usadím se opět ve Vodňanech, vrátím-li se zdráv, a dám se do práce usilovně.“*³⁰ V květnu je už opět v Paříži, neboť Františku Heritesovi sděluje: *„Vrátil jsem se ze Španěl živ a zdráv. Došly mi úplně peníze a čekám je na zítřek telegraficky z Prahy. Přijdou-li včas, odjedu ještě zítra. V Praze zůstanu jen několik dní.“*³¹ V Paříži se zdržel necelý měsíc, v druhé polovině června už byl zpět doma ve Vodňanech.

2. Zeyerovy dojmy z pobytu ve Francii

V korespondenci Zeyer často vyjadřuje své impresy z Paříže. Zmiňuje se o jejím tepu, o stylu, jakým tam lidé žijí, a někdy též o politické a sociální situaci. Zaznamenává rovněž kulturní zážitky a setkání s českými, polskými a francouzskými umělci. *„Dnes je Paříž zase velmi chmurná, jako v prosinci, ale chce-li člověk kousek jara, pak se jde buď na ‚quai aux fleurs‘ nebo k Madeleine. Tam si vzpomínám na paní Heritesovou, myslila by, že je v ráji. Vzduch voní fialkami, bílým bezem a bůhví jakými květy a oči se nemohou nasytit těmi pestrými barvami zvonků, kalichů a hvězd. Un incanto, da vero! – Včera byla na boulevardech maskovaná kavalkáda ve prospěch chudých. Prapory s nápisem: ‚Donnez pour une bouchée de pain‘ vlály vzduchem a z kočárů nastavovala děvčátka v kostýmech košíčky pro almužny, a výběrčí chodili mezi obecnstvem s malými kasičkami. – Anarchisté ale lepili mezitím plakáty a vybízeli ‚lid pařížský‘, aby odpovídal na tu žebrotu ‚par le crachat du mépris‘, ne almužna že*

²⁹ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, 12, rue de la Grande Chaumière, 4. 3. 1890.

³⁰ Julius Zeyer Karle Heinrichové, Paříž, 11. 3. 1890, s. 90–91.

³¹ Julius Zeyer Františku Heritesovi, Paříž, 14. 5. 1890, s. 106.

pomůže, ale červená sociální revoluce. Vidíte, že život je zde pestrý.“³² „Pověstný a slavný kazatel père Hyacinthe je opět v Paříži, chodím na jeho kázání, obracuje mi duši na rub v dobrém smyslu. Přál bych Ti, bys to slyšel. Má jen jednu chybu – plete se do politiky. Je proti ultramontanismu – ale je prý avec ‚la Boulange‘.“³³

Dubnovou náladu a návštěvu Václava Vladimíra Zeleného³⁴ vystihuje Zeyerův dopis paní Heritesové: „Zde je vše krásně zelené, avšak zase máme velmi chladné dny a včera a předevčírem pršelo hrozně. Zmohl jsem v noci po koncertě nehorázně, bál jsem se, že budu nemocen, ale dobře to dopadlo. Mám pozvání navenek, ale netroufám si tam posud, nevěřím tomu dnešnímu jasu na nebi. Ostatně přijede v neděli dr. Zelený a půjdu mu na nádraží vstříc a povedu ho do hotelu, kde jsem mu objednal už pokoj. Na Velký pátek jel jsem po Sekvaně dolů do St. Cloud, v tom starém zámku s tou slavnou fontánou a s tím od Prušáků zbořeným zámkem trávil jsem krásné půldne. Svátky samy v Paříži neměly pak žádného rázu, vše se tu stráví v tom víření moderního života, jen krámy byly zavřené.“³⁵

S osobnějším líčením pobytu v Paříži se setkáme především v Zeyerových dopisech Karle Heinrichové a Josefu Václavu Sládkovi. Sládkovi se však Zeyer svěřoval přece jen důvěrněji: „Paříž na mě dobrý dojem nedělá, přes všechnu krásu a velkolepost. Pořád si myslím, nač ten shon a křik, nač lidé si vymyslili ta velká města? Pro mě to už není, nepatřím se. Těším se zase navenek. Slečna Braunerova mě těší, že brzy zde zvyknu. Ale je to něco jiného, mě ten velký, hlučný život nezajímá. Velký? Myslím, že to není to pravé slovo. V Tyrolsku jsem zabloudil v své melancholii na hřbitov a zastavil se náhodou u zbořené kaple, smyté fresky nebyly už k rozeznání, ale černý nápis byl zřetelný: ‚Nichts blieb mir übrig als das Grab‘. Nemohu Ti říci, jak mě to frapovalo, protože Ti nemohu říci, na co jsem myslel, když jsem to četl. Prosím Tě, měj se mnou trpělivost. To vše zase

³² Julius Zeyer Františku Heritesovi, 13, rue du Montparnasse, 29. 3. 1889, s. 67–68. Překlad: „Donnez pour une bouchée du pain“ – „Dejte nám na kus chleba.“

³³ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, 12, rue de la Grande Chaumière, 7. 11. 1889, s. 189.

a) Père Hyacinthe, karmelitán Charles Loyson (1827–1912), řečený otec Hyacinthe, kazatel v Notre-Dame de Paris, rozešel se s římskokatolickou církví a založil národní církev galikánskou.

b) Ultramontanismus je směr ve francouzském katolicismu, který na rozdíl od galikanismu je pro plnou závislost na Římu.

c) Boulangerovské hnutí ohrožovalo Třetí říši, jeho iniciátorem byl G. Boulanger.

Překlad: „par le crachat du mépris“ – „plivancem opovržení“, „avec ‚la Boulange‘“ – „s boulangerovci“.

³⁴ Václav Vladimír Zelený (1858–1892), hudební vědec.

³⁵ Julius Zeyer paní Heritesové, Paříž, 26. 4. 1889, s. 72.

*přejde, ale člověka to nutí někomu si postesknout. – Od pí Braunerové by se mohl každý naučit stoicismu, leží zde už dva měsíce nemocna a ani za měsíc nevstane dle výroku doktora, a je přitom téměř veselá a mluví klidně a rozumně, úplně jasně o své situaci, o uzdravení nebo smrti. Na všechny se vyptávala a jen jednou krátce zaplakala při vzpomínce na Čechy a Prahu. /.../ Jaká náhoda zůstat na Parnasu! A ještě k tomu vedle domu, kde žil a zemřel Sainte-Beuve!*³⁶

Ve velmi podrobném dopise Sládkovi se Zeyer jako málokdy rozpovídá o svém programu: v den psaní dopisu se chystá do Comédie française a druhý den dopoledne na Wagnerovu operu *Parsifal*. Hned ale dodává, že to pro něho není žádná radost, raději by žil odříkavě, ale že musí využít pobytu v Paříži a poznat moderní umění. Ve stejném listě popisuje ateliér Zdenky Braunerové: „*Včera večer byl jsem u ní v atelier v hodinu, kdy přestává pracovat, a tu přicházejí její známí a vaří se tam čaj a beseduje se. Byly tam dvě malířky, jedna Ruska a jedna Angličanka, a bavili jsme se, jak já už dávno ne. To atelier je tak útulné a bylo plné stínů a rozsvítil jsem malou ‚lampadku‘ visící před ruskou ‚bogorodicí‘, efekt byl znamenitý, ta bogorodica má červený plášť a ten svítil šerem. Na naše spojené prosby zpívala slečna Zdenka české a moravské písně.*“³⁷

Zeyer ještě na Zdenčin ateliér zavzpomíná po letech, když jí dedikuje *Román o čtyřech synech Ajmonových*. Jeho čtyřstránkový úvod má charakter dopisu včetně oslovení a závěrečné datace (Vodňany, prosinec 1890). Podstatnou část úvodu Zeyer věnuje úvahám o vzniku tohoto eposu a také idealizujícím názorům o lidu, který má podle něho duši dítěte a potřebu poezie. Na začátku a na konci se vrací ke vzpomínkám na Paříž, na soboty v ateliéru na Notre-Dame des Champs: „*A pamatujete se, jak v živém hovoru a veselém smíchu té mezinárodní, ze všech úhlů světa pocházející společnosti umělkyní a umělců, v ty soboty u Vás se shromažďující, mnohdy tak zatvrzele jsem mlčívál a roztržitým jsem býval? Dovolili jste mi býti trochu sovou, dopřáli jste mi té výsady, tak jako toho mého vyvoleného koutku v ateliéru. Víte, byl to onen šerý výklenek, hned vedle té drapérie z vyrudlého, tak sladce zeleného hedbáví. Visel tam ruský ikon Matky boží, pod níž v malé lampě světlo jako krásný korunt kmitalo, a nedaleko stála na konsole hliněná, mnou jako fetiš adorovaná nádoba mexická, vždy plna květů,*

³⁶ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Paříž, 8. 3. 1889, s 173. Překlad: „*Nichts blieb mir übrig als das Grab.*“ – „*Nezůstalo nic jiného než hrob.*“

³⁷ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, 13, rue du Montparnasse, 30. 3. 1889, s. 175.

nejčastěji bílých, snivých, paprskujících jako hvězdy. A z toho místa bylo viděti na Váš pastel Prahy, na tu vizionářskou báseň, kterou by byl Shelley miloval, a na tu písčitou krajinu z Pikardie, plavou jako luna, a na ten starý švestkový sad z Roztok, tu studii, tak gloriózně celou výši a hloubku Vašeho talentu hlásající. “³⁸

Z cesty do Bretaně nacházíme pouze samé nadšené zprávy veškerým adresátům, dokonce i Sládkovi, jemuž se obyčejně neváhá svěřit se svými temnými náladami: „Zapomínám na vše, co mě tíží. Děkuji Bohu za to, že mi dopřáno bylo vidět tu zemi, po které, jak víš, tak dávno, dávno jsem toužil, o které jsem snil. Ani si to realizovat nedovedu, že jsem skutečně zde. /.../ Od rána do večera bloudím kapradím porostlými ‚landy‘, nevidím živou duši a sním a sním a sním. Je to až chorobné, jakýsi somnambulism. Co starých viděl jsem hradů, co katedrál! Kolem moře jsem bloudil a naslouchal větru v ohromných grandiosních síních Mont-Saint-Michelu. Jak se rozloučím s tím krajem menhirů a dubů, kde se mi zdá při každém kroku, že potkám druida nebo Korrigana? A zbývá mi ještě vidět Carnac, kde stojí v řadách na sta menhirů a cromlechů, a pak hvozd Brocéliande, ten slavný z dob Artušových a Merlinových. Vidiš, že žiju opravdu v pohádce!“³⁹ Podobně excitovaně vyznívá i dopis Heritesovi: „Uskutečnil se mi jeden z mých dávných, dávných snů, žiju v Bretagni a podléhám úplně kouzlu toho kraje, po kterém jsem tak toužil. Nemýlil jsem se očekávaje něco nad obyčej zvláštního. Nedovedu vám krátkými slovy naznačit tu snivou poesii staré této keltické země. Nemohu se nasytit pohledu, chodím celý den a nechce se mi ani za tmy pod střechem. /.../ Nejen krajina, i lid je nadmíru zajímavý, ale těžko se srozumět, sedláci neumějí zde francouzsky hned v prvních chaloupkách za Pont-Aven. Ale většina jich myslí, že mluví jako v Paříži, a rádi se dávají do řeči s cizinci, nemáte pojem, jak komicky ty rozprávky dopadávají. Umím už několik slov bretonsky, ale to nestačí, samo se rozumí, k rozmluvě.“⁴⁰

Když se Zeyer vrátí do Paříže, nastává v korespondenci obrat: Zeyer všem adresátům vyjadřuje svůj smutek. Uvažuje o trvalém usídlení v Bretani nebo o odchodu do Austrálie, ale nakonec přece jen o návratu na český venkov. Jeho další témata se týkají hlavně četby: velmi ho zajímá starší francouzská literatura, zatímco novou francouzskou a českou literaturu ponechává stranou pozornosti.

³⁸ Zeyer, Julius: *Karolinská epopéja I*. Česká grafická unie, Praha 1932, 7. vyd., s. 151–152.

³⁹ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Pont-Aven (Finistère), 24. 6. 1889, s. 180.

⁴⁰ Julius Zeyer Františku Heritesovi, Pont-Aven (Finistère), 26. 6. 1889, s. 76.

Zatěžují ho české návštěvy i čeští umělci žijící v Paříži. Jednou na ulici potkal skladatele Karla Bendla⁴¹ a je rád, že ho Bendl nevyhledává.

Podobné nadšení, jaké provázelo cestu do Bretaně, shledáváme i v dojmech z Pikardie: „Zde je tak krásně, že mi až srdce bolí, že jdu odsud. Bydlím u samého moře a vyplnil se mi dávný sen, obývám slámou krytou malou chaloupku sám a sám jako poustevník. /.../ Do Paříže netěším se zpět. Patřím navenek, ne do města.“⁴² Zeyer odtamtud odjížděl zřejmě 21. září 1889, neboť Heritesovi se v dopise z 20. září zmiňuje o svém odjezdu na druhý den: „Zítřejdu opět do Paříže. Včera byl jsem v Abbeville, krásná je tam katedrála a mnoho starých, nadmíru malebných ulic. Dnes je moře divoké jako tygr, celé bílé pěnou, a moje ubohá chaloupka se v tom ostrém vichru třese. Chtěl jsem se ještě dnes na rozloučenou koupat, ale je to nemožné. Měl bych tu několik zimních měsíců strávit, ale nejspíše zůstanu v Paříži.“⁴³

Po návratu z Pikardie Zeyera v Paříži navštívil opět Otakar Mokrý. Zeyer se Heritesovi svěřuje, že se obává, zda si Mokrý nevykládal špatně jeho smutek a zda se bude moci kvůli zkomplikovanému vztahu vrátit do Vodňan.⁴⁴

⁴¹ Karel Bendl (1838–1897), skladatel, dlouholetý sbormistr Hlaholu, profesor skladby na pražské konzervatoři, složil např. opery *Lejla* (1868) a *Černohorci* (1881).

⁴² Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Cayeux-sur-Mer, 17. 9. 1889, s. 184.

⁴³ Julius Zeyer Františku Heritesovi, Cayeux-sur-Mer, 20. 9. 1889, s. 82.

⁴⁴ Julius Zeyer Františku Heritesovi, 12, rue de la Grande Chaumière, 14. 11. 1889, s. 86.

ZEYEROVY UMĚLECKÉ KONTAKTY V PAŘÍŽI

1. Francouzské kontakty sester Braunerových a jejich seznámení se Zeyerem

Většinu uměleckých kontaktů v Paříži Zeyerovi zprostředkovala Zdenka Braunerová, jejíž sestra Anna se provdala za francouzského spisovatele Élémira Bourgese. Braunerovy se s Bourgesem seznámily prostřednictvím rodičů. Jejich matka Augusta Braunerová se totiž od dětství přátelila s Élémirovou matkou Elisou Bourgesovou a ta jí a jejím dcerám nabídla svého syna za průvodce po Paříži, kam jely v roce 1878 u příležitosti Světové výstavy. Zprvu se Élémirovi líbila Zdenka, ale brzy se rozvinul vztah mezi ním a Annou, Zdenkou espektovaný. Tou dobou se znala již dva roky s Antonínem Chitussim, jenž ji přivedl k malířství. Chitussiho poznala díky své matce, která se ho ujala pro jeho talent a finančně ho podporovala. Krátce po návratu z Paříže mu Zdenka v dopise vyznala lásku.

Anna s Élémirem vedli dvojí korespondenci, jednu oficiální, kterou mohla číst její matka, a druhou utajenou, v níž si tykali a svěřovali intimnější věci, což bylo v tehdejší době před svatbou nepřipustné. Jejich vztah tak získal romantický nádech. (Také Zdenka si s Élémirem poměrně důvěrně dopisovala.) Augusta Braunerová odhalila milostnou korespondenci už v září téhož roku a obrátila se kvůli tomu na svou francouzskou přítelkyni. Ta ale na svého syna neměla výrazný vliv. Bourges však ihned zareagoval dopisem, v němž požádal o Aninu ruku. Augusta jediný problém viděla v tom, že Élémir nebyl dostatečně finančně zajištěn. Také z těchto důvodů pět let trvalo, než ke sňatku došlo.

Mezitím se Chitussi díky Augustě Braunerové, ale taky Zeyerovi, Josefu Václavu Fričovi a Vojtěchu Náprstkovi dostal na studia do Paříže, kam odjel koncem sedmdesátých let. Tehdy tam zrovna pobýval Josef Thomayer, Vojtěch Hynais, Václav Brožík a doktor Emanuel Engel. Chitussi se seznámil s díly barbizonské školy, k níž patřili Théodore Rousseau, Constant Troyon, Charles-François Daubigny a Camille Corot, z nichž některé poznal osobně. Zatímco Braunerová Francii milovala, Chitussimu tato země k srdci tolik nepřišla.

Anna s Élémirem si prošli řadou ochladnutí a krizí, z nichž některé nastaly ještě během pětileté známosti, která probíhala víceméně na dálku. Bourges navštívil Prahu v roce 1880 a obě Braunerovy dcery odjely v prosinci téhož roku

do Paříže. Zdenka tam vstoupila do ateliéru Colarossi. V Paříži žena umělkyně tehdy na rozdíl od českého prostředí nebyla ničím neobvyklým.

Počátkem osmdesátých let Chitussi přivedl k Braunerům Zeyera a Sládka. Zdenka se do Zeyera zamilovala, ale vztah zůstal po léta platonický a neopětovaný. Opustila však kvůli němu Chitussiho, s nímž se definitivně rozešla až v roce 1885. Zeyer pravděpodobně našel zalíbení v Anně Bourgesové. Původně jí a Bourgesovi měl jít za svědka, ale odcestoval do Itálie, takže jim na svatbě 21. listopadu 1883 nakonec svědčil Jaroslav Vrchlický.

Ve Francii měla Zdenka mnohem větší možnost pohybu a nebyla tak sledována maloměstskou českou společností. V Paříži znovu pobývala od zimy do léta roku 1885. Měla tam oporu v Bourgesových, kteří tam zpočátku žili. *„Brzy po příchodu do Paříže byli manželé Bourgesovi na jednom z koncertů představení Théodoru Banvillovi, tehdy módnímu básníkovi a spisovateli, a jeho paní. Banvillovi je pozvali do svého salonu ve starobylém domě v rue de l'Éperon. Zde se seznámili se spisovatelem a básníkem Jeanem Richepinem, s malíři Henrim Lucienem Doucetem, Jeanem-Charlesem Cazinem a dalšími. U Émila Zoly, kam Bourgesovi rovněž docházeli, se setkali s literáty Edmondem Goncourtem a Jorisem-Karlem Huysmansem. Někteří z nich se později stanou pravidelnými návštěvníky Anina salonu a přáteli její sestry Zdenky.“*⁴⁵

Zdenka opět docházela do ateliéru Filippa Colarossiho⁴⁶ a k dalšímu módnímu malíři Carolu Durandovi, občas zajela také do Barbizonu. *„Zdenku pomlouvají bývalé přítelkyně: nechce se vdávat, chová se nezávisle, nerespektuje společenská pravidla, dokonce se chce živit uměním. A v Paříži jsou samozřejmostí výstavy malířek, sochařek, stejně jako jejich práce v ateliéru spolu s mužskými kolegy. Ted' členky Union des Femmes Peintres posílají ministru vyučování a umění petici požadující, aby ženy směly studovat na École des Beaux-Arts. Petiční akce skončila v létě téhož roku vítězstvím, ženy získaly právo studovat na této škole za stejných podmínek jako muži. Journal des Femmes Artistes pravidelně uveřejňoval zprávy o ženských výtvarných výstavách ve světě – v Chicagu, Petrohradě i jinde –, přinášel krátké životopisy malířek 17. a 18.*

⁴⁵ Lenderová, Milena: *Zdenka Braunerová*. MF, Praha 2000, s. 76.

⁴⁶ Do Colarossiho ateliéru také docházejí: v roce 1888 Alfons Mucha, v letech 1891–1892 František Bílek a před první světovou válkou Josef Čapek. Mucha se nakonec prosadil natolik, že si otevřel vlastní ateliér Cours Mucha a Colarossi mu pronajal jednu místnost.

*století a významných mecenášek umění. Dočká se Zdenka někdy něčeho podobného v Praze, po které se jí tolik stýská?*⁴⁷

V roce 1886 vznikl v Čechách spolek Alliance française a Augusta Braunerová a Zdenka se staly jeho členkami. V témže roce se Bourgesovi odstěhovali do Samoie nedaleko Fontainebleau. Chtěli tam zůstat pouze krátkou dobu, tři nebo čtyři roky. Nakonec se však pobyt protáhl na šestnáct let. Hlavním důvodem přestěhování bylo, aby se Bourges mohl soustředit na psaní, které mu šlo dost obtížně: několik románů zničil nebo vyhodil, ostatní vždy před vydáním stále přepracovával. „*Ce ne sont pas des semaines ni des mois, mais des années qui lui a coûté chacun de ses livres. Joaillier de mots, ciseleur de contours, cherchant à saisir les lois mystérieuses du rythme, la triple harmonie de la forme, de la couleur et du mouvement, son style condense l'émotion et la fixe en des émaux translucides et chatoyants, souples par la nuance et rigides par la matière.*“⁴⁸ Postavy v jeho románech mají mnoho autobiografických rysů.⁴⁹

Bourges byl velmi sčtělý a vzdělaný v oblasti umění, psal málo, ale velmi důkladně. Jeho současníci ho vnímali jako idealistu v opozici k naturalistovi Zolovi a velmi jej uctívali. „*Émergeant du vaste col rond de la robe de velours, avec sa couronne retombante de cheveux gris, peut-être cette figure n'est-elle pas, après tout, de notre époque. Elle paraît lointaine, elle accuse trop haut la médiocrité, la pâleur, l'inquiétude contemporaines, on se plairait à la transformer aux plus nobles parmi les siècles defunts. Mais je crois qu'une si belle sérénité eût paru anachronique en tout temps. Au revers, la médaille d'Armand Point retient dans le bronze un aigle qui regarde fixement le soleil.*“⁵⁰

⁴⁷ Lenderová, Milena: *Zdenka Braunerová*. MF, Praha 2000, s. 88.

⁴⁸ Margueritte, Paul et Victor: *Élémir Bourges*. Extrait de la Revue, 1er janvier 1905, s. 79. Překlad úryvku: „*Nikoliv týdny a měsíce, ale celé roky ho stála každá z jeho knih. Je klenotníkem slov, brusičem kontur a hledačem záhadných zákonů rytmu a třístupňové harmonie formy, barvy a pohybu, jeho styl zhušťuje emoce a zpevňuje je v emaily, průsvitné a měnivé, pružné v detailech a pevné v materií.*“

⁴⁹ Více o tom viz: Listíková, Renáta: Les amours tchèques d'Élémir Bourges (Francouzské lásky Élémira Bourges). In: *Images de la Bohème dans les lettres françaises, sous la direction de Hana Voisine-Jechová (Obraz českých zemí ve francouzském písemnictví, pod vedením Hany Voisine-Jechové)*. Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris 2004, s. 93–111.

⁵⁰ Swab, R.: *Élémir Bourges*. Extrait de la Chalange, 20 mars 1913, s. 252. Překlad úryvku: „*Tato postava, jejíž hlava s korunou šedých vlasů padajících na ramena a vystupující z širokého kulatého límce sametových šatů, možná ani nebyla z naší doby. Zdál se vzdálený, velmi odsuzoval dobové jevy jako prostřednost, vybledlost a neklid. Byli bychom rádi, kdyby byl zařazen mezi ty nejušlechtilejší ze zaniklých století. Ale myslím, že jeho ušlechtilý klid vypadal v té době anachronicky. Mince Armanda Pointa má na zadní straně orla, který se upřeně dívá do slunce.*“

Jakkoliv jsou témata Bourgesových děl současnější a otevřenější než témata děl Zeyerových (incest, vztah muže k manželce, ale i k její sestře apod.), v hlavních rysech se nápadně podobají. Oba se obrací na vysoce vzdělané a kultivované publikum, oba jsou výrazní estéti, místo postav se u nich setkáváme spíše s legendárními hrdiny, oba mají blíže k mýtu než k historii. Jednání postav je vznešené, zakončené většinou sebevraždou nebo vstupem do kláštera, tedy velkolepě a tragicky jako na antickém pódiu. „*Les personnages sont bien choisis parmi ceux de notre temps auxquels il est possible d'attacher la plus grande apparence légendaire; les époques, il est vrai, sont peu reculées; mais c'est à ce point que l'art de Bourges a su les places dans le temps, qu'à la lecture nous sommes parfois surpris que des incidents nous rappellent que nous sommes dans les temps contemporains.*“⁵¹ Je zajímavé, že Bourgesův román *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent* (1893, *Ptáci odletí a květy opadají*) se částečně odehrává v Čechách. Prostředí však slouží spíše jako exotická, hlouběji nepropracovaná kulisa.⁵²

Po přestěhování do Samois Bourgesovi začali organizovat salony. Anna se inspirovala domácím představením, které její matka Augusta pořádala v domě U Racenbeků v Praze, kde se mluvilo česky. Paní Augusta si proto hosty vybírala, museli to být příslušníci českých obrozeneckých rodin a lidé s uměleckým nadáním. Probíhaly tam diskuse, hudební a divadelní představení, jichž se

⁵¹ Revon, M.: *Élémir Bourges*. Extrait du Mercure, 18 décembre 1928, s. 585. Překlad úryvku: „*Hrdinové jsou z postav naší doby vybráni tak, aby měli velké legendární vzezření; je pravda, že epochy jsou málokdy zpátečnické; ale právě v tomto bodě mělo Bourgesovo umění ve své době jisté místo, neboť při četbě jsme někdy byli překvapeni tím, že nám zápletky připomínají přítomnost.*“

⁵² „*Force est donc constater que même chez ce Français très instruit et aussi ‚motivé‘, l'Europe centrale demeure un espace bien vague. Dans le cas d'Élémir Bourges, la vision de la Bohême semble opérer avant tout au niveau de l'imaginaire et du pittoresque, avec pour principale fonction d'ajouter de la couleur à son roman. /.../ Bien que, dans son roman, l'auteur n'hésite pas entre l'Autriche et l'Allemagne, il reste fidèle surtout à cette acceptation de l'Empire multinational, où les Slaves sont nombreux sans être vraiment distingués. Le roman *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent* présente un Empire accueillant, où les peuples vivent les uns à côté des autres en harmonie et se rencontrent lors de nombreuses et fastueuses fêtes.*“ (Listikova, Renata: *L'image de la Bohême et des Tchèques dans des lettres françaises en XVe – XIXe siècle /Obraz českých zemí a Čechů ve francouzském písemnictví v XV. – XIX. století/*. thèse de doctorat, sous la direction de Yves Chevrel, soutenue le 1er avril 2006 à Paris – Sorbonne /Littérature comparée/, s. 367). Překlad úryvku: „*Je tedy nutno konstatovat, že i u tohoto vzdělaného a v jistém smyslu motivovaného Francouze střední Evropa představuje značně neurčitý prostor. V případě Élémira Bourgese se zdá, že vize českých zemí hraje roli především na rovině imaginace a exotičnosti a slouží zejména k posílení barvitosti jeho románu. /.../ Ačkoliv si v něm autor neplete Německo a Rakousko, zůstává věrný představě o mnohonárodnostní říši, kde Slované jsou sice početní, ale v zásadě se nijak neliší. Román *Ptáci odletí a květy opadají* prezentuje tedy Habsburskou monarchii jako vstřícnou zemi, kde lidé žijí jedni vedle druhých v harmonii a setkávají se u příležitosti četných a okázalých oslav.*“

účastnily i děti, posezení u čaje a někdy dokonce plesy.⁵³ Salon Bourgesových sice tento obrozenský nádech neměl, ale sdružoval umělce zejména symbolistické orientace. Ve Valvins blízko Samojs žil Stéphane Mallarmé, pařížští přátelé se tedy zastavili nejprve u něho a pak se společně vydali k Bourgesovým. V Samojs a okolí si letní byt pořídili také Marguerittovi,⁵⁴ Odilon Redon,⁵⁵ Joséph Péladan⁵⁶ a další. Hrál se tam divadlo: bratři Marguerittovi na venkovských sýpkách předváděli klasické pantomimy, jejichž autorem byl Paul Margueritte a režisérem Henri Signoret,⁵⁷ s nímž se Bourges znal už z mladých let z Marseille. „Mezi tyto básníky, kritiky, novináře, výtvarníky, do symbiózy symbolismu a umění katolického, zatracující vše staré a hledající nový způsob života i nové umění, bude patřit i Zdenka Braunerová.“⁵⁸

V Samojs se Zdenka seznámila také s dramatikem Édouardem Pailleronem,⁵⁹ spolujednatel časopisu *Revue des Deux mondes* (*Revue dvou světů*), jemuž v osmdesátých letech vyšly tři komedie v českém překladu. Jeho žena začala od Zdenky kupovat obrazy, finančně jí tak pomáhala. U Pailleronových se Braunerová setkala rovněž s malířem Ladislavem Pinkasem, synem politika Soběslava Hipolita Pinkase. V Samojs a okolí se ale pohybovalo

⁵³ „Podle vzpomínek pamětníků se salon, velká místnost, nacházel ve druhém poschodí domu a byl rozdělen na dvě části. Měl šest oken, červené tapety, množství křesel a židlí, nápadná byla spousta pokojové zeleně. Místnosti vévodil klavír, na který hrávala nejen hostitelka a někteří z hostů, ale později i dcery. Interiér doplňovaly starožitnosti (paní Braunerová byla nadšenou sběratelkou) a množství obrazů a obrázků.“ (Lenderová, Milena: *Zdenka Braunerová*. MF, Praha 2000, s. 34).

⁵⁴ Paul Margueritte (1860–1918), spisovatel, navazoval na naturalismus Zoly a bratrů Goncourtů, mnoho děl napsal společně s bratrem Victorem, např. tetralogii *Une époque* (1898–1904, *Epocha*), dále napsal např. romány *Pas sur le sable* (1906, *Kroky v písku*), *Les jours s'allongent* (1908, *Dny se prodlužují*) a *La Faiblesse humaine* (1908, *Lidská slabost*).

Victor Margueritte (1866–1942), viz pozn. 82, malíř a spisovatel, sám napsal romány např. *La Garçonne* (1922, *Mužatka*) a *Le Bétail humain* (1928, *Lidský dobytek*).

⁵⁵ Odilon Redon (1840–1916), francouzský symbolistický malíř.

⁵⁶ Joseph Péladan (1858–1918), řečený Joséphin, francouzský spisovatel ovlivněný okultismem. Je autorem devatenácti svazků cyklu *Décadence latine* (*Latinská dekadence*), do něhož patří např. romány *L'Initiation sentimentale* (1887, *Citová iniciace*) a *Finis Latinorum* (Konec latinského světa, 1899). Mimoto napsal dvacet čtyři svazků estetických esejů *Décadence esthétique* (*Estetická dekadence*).

⁵⁷ Henri Signoret (1852–?, datum úmrtí se nepodařilo zjistit), Alžírčan, v letech 1882–1886 v galerii Vivienne otevřel Petit-Théâtre, kde s loutkami realizoval slavná díla určená pro velká jeviště, rovněž jako staré a cizí látky. O jeho divadlo měli velký zájem spisovatelé od Anatola France po Julesa Lemaître. Postupně přešel k poetickému divadlu a připravil půdu symbolismu. Je autorem např. divadelní hry *La Tempête* (1888, *Bouře*).

⁵⁸ Lenderová, Milena: *Zdenka Braunerová*. MF, Praha 2000, s. 81–82.

⁵⁹ Édouard Pailleron (1834–1899), francouzský básník a autor komedií, novinář a spolupracovník *Revue des Deux mondes*.

mnohem více umělců, kteří s Bourgesem přátelili.⁶⁰ V létě 1890 se Braunerová seznámila s malířem Armandem Pointem, jenž se přestěhoval do Marlotte poblíž Samois, kam se za ním sjížděli přátelé. „*Někteří se dostanou do přímého kontaktu s děním v Čechách: politik Philippe Berthelot, básník Paul Fort, dramatik Maurice Maeterlinck, malíř Émile Bernard. Jen se začínajícím básníkem Paulem Claudelem, který k Pointovi rovněž chodil, se /Zdenka/ minula. Setká se s ním až za čas v Praze.*“⁶¹ Armand Point byl po Signoretovi druhým blízkým Bourgesovým přítelem a jejich korespondence je velmi rozsáhlá.

V době, kdy Zdenka nežila u příbuzných v Samois, zůstávala sama v Paříži. Pouze jeden čas bydlela s malířkou Helenou Emingerovou a společně malovaly ve Zdenčině ateliéru, pak si ale přestaly rozumět a začaly se hádat. Pro Zdenku jedno z nejkrásnějších období v Paříži byl rok 1889–1890, kdy zde pobýval Julius Zeyer. Nepřestala na něho myslet, ani když se o ni začal ucházet o deset let starší Joris-Karl Huysmans, pracující jako ministerský úředník a žijící sám v bytě plném starožitností a uměleckých sbírek. Později ji v Paříži navštívila její nová láska, o mnoho let mladší Vilém Mrštík, kterého na své náklady hostila od května do června roku 1895. Zdenka pomáhala mnoha českým umělcům přijíždějícím do Francie. Početní byli také ti, jejichž talent odhalila v samých začátcích jejich umělecké dráhy: kromě Viléma Mrštíka František Bílek, Joža Úprka, Jan Zrzavý, Miloš Marten ad. František Bílek díky Braunerové získal v Paříži v letech 1891–1892 stipendium, které mu pak bylo bohužel odňato pro nepochopení jeho uměleckého směřování.

Zdenka se stala významným prostředníkem mezi českými a francouzskými umělci. Nevyjmenovali jsme zde všechny osobnosti, se kterými se znala, a které tedy teoreticky mohla se Zeyerem seznámit.⁶² Zdá se však, že Zeyerovy kontakty s francouzskými autory nebyly zdaleka tak čilé. Přispěl k tomu jistě především

⁶⁰ Podrobně se s nimi lze seznámit v monografii Raymonda Schwaba: *La vie Élémir Bourges* (Stock, Paris 1948), kde popisuje, jak vypadalo Signoretovo divadlo. Swab se zmiňuje dvakrát také o Zeyerovi, ale pouze okrajově, aniž by cokoliv řekl o jeho vztahu k Bourgesovi.

⁶¹ Lenderová, Milena: *Zdenka Braunerová*. MF, Praha 2000, s. 91.

⁶² Sandiford-Pellé uvádí, že Bourges před sňatkem s Annou vodil Zdenku na večere des Cosaques, kam chodili např. spisovatelé Villiers de l'Isle d'Adam, Stéphane Mallarmé, Felicien Rops, Paul Bourget, Maurice Bouchor, dramatik Henri Becque, dramatik Jules Lemaître, malíř Jean-Charles Cazin, sochař Auguste Rodin, spisovatel, dramatik a herec Jean Richepin (zmiňuje ho ve své monografii o Bourgesovi i Raymond Swab jakožto herce v Signoretově divadelním souboru) ad. Zdenka se podle něho znala také se spisovateli Anatolem Francem, James McNeillem Whistlerem, malířem Henrim Lucienem Doucetem a dalšími (viz John Sandiford-Pellé: *J. K. Huysmans, Élémir Bourges et les soeurs Anna et Zdenka Braunerova /J. K. Huysmans, Élémir Bourges a sestry Anna a Zdenka Braunerovy/*. Société J. K. Huysmans, Paris 1977).

chlad ze strany Élémira Bourgese a to, že po svatbě s Annou v roce 1883 se do Čech už nikdy nepodíval. „*A Prague, dans le salon de Mme Brauner, Bourges se lia d'amitié avec deux poètes tchèques, parmi les plus talentueux, Julius Zeyer et Jaroslav Vrchlicky. C'est en Zeyer qu'Élémir trouve une âme soeur, qu'il dénommait à l'occasion, la crème des hommes*“. Toutefois, après son mariage avec Anna, l'écrivain français interrompit ses relations avec la Bohème, exception faite de quelques salutations épistolaires transmises le plus souvent par Zdena. Dans les années 1890, Zdena proposa même à Élémir de traduire avec son aide quelques oeuvres de Zeyer en français, particulièrement son roman historique *Karolinska epopeja /L'épopée Carolingienne/*. Mais Bourges, trop préoccupé par sa propre carrière d'écrivain, refusa cette tâche supplémentaire.“⁶³

Většina autorů pohybujiících se v okolí Élémira Bourgese patřila k symbolistickému hnutí. Podle Pierra Bourdieu⁶⁴ symbolismus, spojený s obnovou idealismu a mystiky, vznikl jako reakce na naturalismus, jdoucí ruku v ruce s materialismem a pozitivismem. Nejvýraznějším představitelem symbolismu je Stéphane Mallarmé, ale také bratři Marguerittovi, z nichž Paul Margueritte společně s Paulem Bonnetainem, J.-H. Rosnym, Lucienem Descavem, Gustavem Guichesem podepsal *Manifeste des cinq contre la terre (Manifest pěti proti zemi, Le Figaro, 18. srpna 1887)*, tj. manifest symbolistů proti naturalistickým autorům, zejména Emilu Zolovi. K výrazným představitelům symbolistického divadla náležel Bourgesův blízký přítel Henri Signoret. Podle Pierra Bourdieu⁶⁵ symbolisté nebyli zpočátku tak vysoce hodnoceni jako

⁶³ Listikova, Renata: *L'image de la Bohème et des Tchèques dans des lettres françaises en XVe – XIXe siècle (Obraz českých zemí a Čechů ve francouzském písemnictví v XV. – XIX. století)*. thèse de doctorat, sous la direction de Yves Chevrel, soutenue le 1er avril 2006 à Paris-Sorbonne (Littérature comparée), s. 357. Překlad úryvku: „*V Praze v salonu Braunerových se Bourges spřátelil s dvěma českými básníky, patřícími mezi ty nejnadanější, Juliem Zeyerem a Jaroslavem Vrchlickým. V Zeyerovi našel Élémir spřízněnou duši, již příležitostně nazýval „šlehačka na dortu mezi lidmi*“. Nicméně po sňatku s Annou své kontakty s českými zeměmi přerušil až na několik pozdravů v korespondenci vyřizovaných nejčastěji přes Zdenku. V devadesátých letech Zdenka dokonce Bourgesovi nabídla, že by za jeho pomoci přeložila několik Zeyerových děl do francouzštiny, především jeho historický román *Karolinská epopeja*. Ale Bourges byl příliš zaměstnán vlastní literární kariérou a odmítl.“ K tomu máme dvě poznámky: a) Těžko lze *Karolinskou epopeju* považovat za historický román, jde spíše o veršovanou epopej, b) Zeyer se také soustředil na vlastní psaní a z francouzštiny nepřekládal (až na několik zcela výjimečných drobných textů – viz dále).

⁶⁴ Bourdieu, Paul: *Les règles de l'art (Genèse et structure du champ littéraire) /Pravidla umění /Geneze a struktura literárního pole/*. Éditions du Seuil, Paris 1992.

⁶⁵ Bourdieu, Paul: *Les règles de l'art (Genèse et structure du champ littéraire) /Pravidla umění /Geneze a struktura literárního pole/*. Éditions du Seuil, Paris 1992, s. 199.

parnasisté. Jejich významná role spočívá v tom, že přispěli k osamostatnění umění od ekonomické a politické sféry.

2. Nad korespondencí Julia Zeyera a Zdenky Braunerové

Asi nejvíce informací o Zeyerových kontaktech s francouzskými umělci se dovídáme právě z jeho korespondence se Zdenkou Braunerovou. Zdenka do Francie odjíždí v roce 1887⁶⁶ na rok za svou sestrou Annou a švagrem Elémirem Bourgesem. Bydlí u nich v ulici rue de Barbeau v městečku Samoiois v departmentu Seine et Marne. V prvním dopise,⁶⁷ kterým se odtamtud ozývá, prosí Zeyera, aby se nestával řeckým mnichem, ale raději dál pokračoval v psaní, a obdarovával tak lidi. V dalším nedatovaném dopise se dovídáme, že se Anně narodila holčička, které dali jméno Sita podle manželky Rámy z indického eposu Rámájána. Zdena má v úmyslu jet na zimu do Paříže.⁶⁸

V souvislosti se Světovou výstavou v Paříži Zeyer navrhuje, aby se české země prezentovaly alespoň hudbou: „*Psal jsem Zelenému do Prahy, zda by nebylo možné zařídit velké historické koncerty české, pozvati nejhlavnější hudebníky, kteří budou v Paříži, a rozvinouti velký, slavný obraz před nimi, který by začínal chorálem sv. Vojtěcha, písní svatováclavskou, obsahoval husitské a bratrské zpěvy, obeznámil svět s naším rokokem a s kouzlem národních písní a končil Smetanou a Dvořákem. Zelený mi píše, to vše že nemožné. Jediná možná věc by prý byla, že by společnost ‚La Concorde‘ některé číslo v svůj program přijala. Hlavní podnikatel je prý madame Henriette Fuchs a poeta Maurice Bouchor. Vy znáte oba – nuže, nemohla byste v té věci nic učiniti?*“⁶⁹ Nápad se ale pravděpodobně nerealizoval.

Zdenka Braunerová pomáhala Zeyerovi také s praktickými záležitostmi, vyhledala mu byt v ulici rue du Montparnasse nedaleko od nich. „*Dům je v rue Montparnasse, asi pět minut od nás vzdálený a asi deset minut od Jardin du Luxembourg; je to tichý dům, obydlený samou ‚tichou partají‘ a okna onoho bytu vedou do hezké malé zahrádky; celé okolí vzbuzuje důvěru, ač to není žádný*

⁶⁶ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, 21. 5. 1887.

⁶⁷ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, rue de Barbeau, Samoiois (Seine et Marne), 5. 8. 1887.

⁶⁸ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 12. 12. 1887.

⁶⁹ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 24. 6. 1888, s. 29–30.

„quartier chic“, a dovoluji si Vám o tom psát, pro případ, že byste nic lepšího nenašel. Vím ale, že v Paříži tichý čistý dům v zdravé ulici je v této sezóně dosti těžce k nalezení, zejména kde v domě není žádné piano, a to snad je výhoda. Přiznám se ale trochu, že by nám bylo líto, kdybyste bydlel příliš daleko od nás a my Vás pak zřídka viděly – Ostatně ani nemám tušení, na jak dlouho do Paříže přijedete a nemíníte-li snad jen krátce zde pobýt a pak odcestovat do Španěl? “⁷⁰

O tomto bytě Zdenka Braunerová zmiňuje i další podrobnosti: *„Byt v rue Mont-Parnassu jsem najala od 10. února, takže za únor budete platit jen 15 franků. Mám ale nyní strach, že se Vám to bude zdát příliš malé a jednoduché; ale snad prozatím, než se najde něco lepšího, Vám to postačí. Jméno Vaší domácí paní je madame Vavasseur, kdybyste jí chtěl psát, tedy adresujte: 13, rue Montparnasse.“⁷¹*

Zeyer informuje Braunerovou o svém odjezdu z Čech 23. února 1889⁷² a itineráři své cesty: projede přes Tyroly, zdrží se v Kostnici a Basileji, v Troyes se chce podívat na katedrálu, takže příjezd do Paříže odhaduje na první březnové dny. Plánuje, že madame Vavasseur už psát nebude, ale představí se jí až osobně. Korespondence pak logicky ustává, neboť básník a malířka se v Paříži vídají. Dopisování znova začíná, když Zeyer odjede do Bretaně: *„Píšu hned, abyste měla moji adresu a mi oznámila, jedete-li již do Cayeux. Píšu ale proto také hned, abych se u Vás a u Vaší paní matky děkoval za všechnu laskavost, všechnu dobrotu, všechno přátelství mně v tak hojné míře po celý můj pobyt v Paříži najevo dané. Kdybych jen věděl, jak to zasloužit! – Žiju jako ve snu, něco tak krásného jako Bretagne nemůže si nikdo myslit, kdo tu zemi druidů a dubů, korigánů a menhirů vlastníma očima nespatriil. A ta architektura! Ty katedrály a kostely mají tolik poesie, tolik ‚au-delà‘ v sobě jako nejvznešenější skladby Beethovena a Wagnera. A kdybyste viděla ty malinké kostelíčky na vsi, ohlodoné větrem a časem a deštěm a celé zlaté lišejníkem! /.../ Plul jsem do Plongastelu dvě hodiny po moři sám a sám v malé loďce s třemi rybáři, kteří proti ohromnému větru plachty řídili. Pak stoupal jsem sám kapradím porostlou pustinou mezi skalami až do té ztracené vesničky. /.../ A idylický dodatek byla snídaně v bretonském interiéru, černý chléb, solené máslo, ohromné jahody s žlutým cukrem a staré víno.“*

⁷⁰ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, 27, rue de Fleurus, 1. 1. 1889, s. 31. Překlad: „quartier chic“ – „drahá čtvrť“.

⁷¹ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, 27, rue de Fleurus, 16. 1. 1889, s. 34.

⁷² Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 20. 2. 1889.

*Obsluhovala malá Bretonka s čepečkem bílým jako sníh, s dětskýma temnýma očima jako srnka a uměla zrovna deset slov francouzsky. /.../ V St. Malo dopálil jsem jednoho Pařížana doopravdy, když jsem mu řekl, že ulice ve Vitré, kterou on znal, je krásnější než boulevard des Italiens. Nasmál jsem se!*⁷³

Zdenka Braunerová se s maminkou a sestrou chystá brzy za Zeyerem: „*Jakou radostí mne naplnily Vaše zprávy. Mohu si představit, jak po té uprášené Paříži se Vám v tom tichém zeleném kraji zalíbilo. /.../ Prozatím vyjednáваме stran bytu v Cayeux a myslím, že asi tak 12. tam odjedeme, jestli totiž zdejší byt bude pronajatý. Jinak ovšem bysme jely asi o pár dní později. Za dva nebo tři dny přijede zas Anna a zůstane u nás asi týden, dle toho pak se budeme řídit s naším odchodem. Až budem v Cayeux, budu Vám odtamtud psát. /.../*“⁷⁴ Také v tomto listě cituje Annu, která je nadšena Zeyerovými třemi posledními prózami, především jeho veršovanou povídkou *Pia de Tolomei*.

V následujícím dopise⁷⁵ Zeyer Braunerové odpovídá, že zůstane do sedmého nebo osmého července v Bretani, protože Mokrý za ním na návštěvu přijede až po patnáctém červenci. Na zpáteční cestě se chystá navštívit z Lorientu jeskyně na ostrově Croix, z Anray si udělat vycházku do Carnaca, podívat se na les menhirů a do poutnického místa Sv. Anny, prohlédnout okolí Vannes a Rennes a tam také starý les, jehož součástí je dějiště krále Artuše a kouzelníka Merlina, tzv. Brocéliande. Píše však, že Pont-Aven nepovažuje za vhodné místo pro Zdenku a její matku, protože se tam nedá koupat. Doufá, že si vše společně vynahradí v Cayeux a že pan Bourges využil jeho pokoj v Paříži.

Poté mu Zdenka píše již z Cayeux v Pikardii. Prohlédla spoustu domů, takže až Zeyer přijede, může si vybrat, kde by chtěl bydlet. Nejvíce si jí líbí jedna chaloupka sto metrů od moře. Zatím v ní bydlí nějací Pařížané, kteří ale odjedou před Zeyerovým příjezdem. „*My též bydlíme v pravé chalupě; považte, že je částečně i doškem krytá, v kuchyni jsou učouzené dubové trámy a ani tu neschází mosazný kahánek visící od stropu. Z mého pokojíčku mám vyhlídku do bačulaté selské zahrádky se starou černou studní, v pozadí chaloupky a chlívy, staré blaňky a za nimi plno slepic. A co ty krásné procházky!*“⁷⁶

⁷³ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Pont-Aven (Finistère), 22. 6. 1889, s. 35–36. Překlad: „*au-delà*“ – „*z jiného světa*“.

⁷⁴ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Paříž, 27. 6. 1889, s. 36–37.

⁷⁵ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Pont-Aven (Finistère), 3. 7. 1889.

⁷⁶ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Cayeux-sur-Mer (Somme), 16. 8. 1889, s. 40.

Ještě před očekávanou návštěvou Mokrého navštívila Zeyera také jeho sestra s neteří. Zdenka se ho ptá, jak se jim v Paříži líbilo. Zeyer jí odpovídá, že ho návštěva unavila, protože se ženy bály kamkoliv jít samy. Také je nešťastný ze zprávy o úmrtí Klementiny Kalašové: „*Toužím velice po venkově, chci do Cayeux t. září, ale myslím, že pouze na 14 dní. Až sem přijedete, vyptám se na detaily, nebude-li Vás to mrzet na ně odpovídati. Avšak musíte nutně sem? Nemohl bych věci zde pro Vás vyříditi? Ta chaloupka s vyhlídkou na moře me fait rêver, ostatně at' je v Cayeux tak neb tak, pookřeju ve Vaší společnosti, dopřejete-li mi ji. Slibuji si též, že tam budu pracovat. Mokrá je již zde a zase chodím po Paříži až k omrzení a po výstavě bez účelu a bez požitku a užitku. Paříž je mi nyní protivna, bude mi teprve opět milá, až se vrátím do normálních poměrů.*“⁷⁷

Zdenka se na přelomu srpna a září zastavovala v Paříži a setkala se se Zeyerem, aby mu sdělila své dojmy z Cayeux a domluvila s ním praktické záležitosti. Zeyer pak píše své dojmy až po návratu do Paříže. Vrátil se zřejmě 21. září 1889: „*Ani nemohu uvěřiti, že jsem zase už pět dní v Paříži, tak mi čas v té stálé roztržitosti letí. Mysl moje ale stále dlí ustavičně na břehu moře. Vidím tu malou chaloupku svou, kde jsem šťastné trávil chvíle, a stýská se mi zde nevýslovně. Byla to pro mě doba slunná a počítám těch málo týdnů v Cayeux mezi nejkrásnější vzpomínky svého života. Bylo mi tam tak blaze, že dlouho trvati nemohlo, nesmělo.*“⁷⁸

Z korespondence Zeyera a Braunerové se dovídáme také pár drobností o Zeyerově cestě do Španělska: „*Pozdravuji Vás od hranic španělských! Je mi velmi teskno. Teď teprve jsem v cizině. Paříž mi byla tak milým domovem. – Zdržel jsem se v Bordeaux, je to krásné město, ač téměř celé moderní, má přece jakousi noblesu, která u města tak obchodního překvapuje. Nalezl jsem v muzeu překrásného Veronese. /.../ Zámek v Blois viděl jsem z daleka, má velkou melancholii opuštěných míst. Paitier mně bylo překvapením, leží na stráních a v údolích, bylo vidět do šedých, příkrých, starých ulic. Bayonne má ráz už více než napolo španělský. Co zde věci vidět a bric a bracu!! A všechno už španělské. Jsou to lákající sliby! V Bordeaux koupil jsem si první bibelot, prostonárodní tabatěrku.*

⁷⁷ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Paříž, 24. 8. 1889, s. 42. Překlad: „*me fait rêver*“ – „*ve mně vyvolává snění*“.

⁷⁸ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Paříž, 26. 9. 1889, s. 43.

/.../ ‚Landy‘, ač jednotvárné, jsou zajímavé a v detailu asi zvláště krásné, bohaté na motivy.“⁷⁹

I po Zeyerově návratu z Paříže ho Zdenka v dopisech nepřestává informovat o novinkách z francouzského uměleckého prostředí. Zeyer si s ní vyměňuje názory na současnou francouzskou literaturu stejně jako s Miriamem a Marií Kalašovou. Braunerová se občas zmiňuje o své četbě, např. v dopise ze 30. července 1890⁸⁰ píše, že čte román *Une Page d'Amour* od Emila Zoly (1878, *Jeden lístek lásky*) a básnickou povídku *Jocelyn* od Alfonse de Lamartina (1836, *Jocelyn*).

Zeyer zase vyjadřuje svůj smutek z úmrtí spisovatele Théodora de Banvilla a komentuje Zdenino seznámení s Huysmansem: „*Smrt Banvillova mě velmi zarmoutila, měl jsem jej velmi rád. Jak byl milý a dobrý a tak francouzsky duchaplný, tak bez pretense a ironie. Dle Vašeho psaní vidím, že jste se seznámila s Huysmansem, čtu právě jeho román ‚Echo de Paris‘.⁸¹ Jaký dělá jeho osoba na Vás dojem? Mluvila jste s ním o Praze? Zapomněl jsem se Vás ptát, když jste v Praze byla, nechcete-li se seznámit s Liederem, víte, je to ten mladý polský básník, který umí, totiž rozumí, česky. Poslal bych Vám jej do atelier, kdybyste ho znát chtěla. Ale snad by Vás nezajímal. Mně byl velmi sympatickým, ale konečně jsem jej přece jen málo kdy viděl, a nevím tedy, co v něm vězí, ač myslím, že se v něm nemýlím.*“⁸² Huysmans se stal Zdeniným blízkým přítelem, byl s ní v zimě často zván k Redonovým a na oplátku Zdenka pozvala všechny tři na český oběd. Ve stejném listě vyjadřuje Zeyer také smutek z Chitussiho úmrtí.

Na konci června⁸³ je Zdenka plná hořkosti ze všedních starostí. Přestěhovala se z ulice rue Fleurus do domu, kde má atelier, do ulice rue Notre Dame des Champs⁸⁴ a také navštěvuje svoji sestru v Samois, kde nakonec pobývá

⁷⁹ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Bayonne, 25. 3. 1890, s. 48.

⁸⁰ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Cayeux-sur-Mer (Somme), 30. 7. 1890.

⁸¹ Jde o původní název jeho románu *Là-bas (Tam)*.

⁸² Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 15. 3. 1891, s. 80–81.

⁸³ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, rue Fleurus, Paříž, 23. 6. 1891.

⁸⁴ Od třicátých let se umělci poté, co Napoleon postupně do roku 1806 zrušil jejich ateliéry v Louvru, soustředili kolem Lucemburských zahrad ve čtvrti Montparnasse, zejména právě v ulici Fleurus a Notre Dame des Champs. Tam se také uchýlila Zdenka a tam přivedla později Zeyera. Lze z toho možná usoudit, že navazovala spíše na starší generaci výtvarníků, na romantismus a realismus a také na akademičtější tvorbu. Modernější umělci se totiž od sedmdesátých let začali uchýlovat na Pigalle a na Montmartre. Více o tom viz Lethève, Jacques: *La vie quotidienne des artistes français au XIX siècle*. Hachette, Paris 1968.

celé dva měsíce a pomocí příbuzných se dostává z těžké krize.⁸⁵ Pro pochopení vztahu Zeyera a Braunerové je významný dlouhý list z 1. března 1892,⁸⁶ v němž se malířka vyznává básníkovi z lásky a svěřuje se mu, že čas, který spolu prožili v Paříži, byl pro ni nezapomenutelný. V Samoisi pobývala i v dubnu, a jak sama říká, byla u Anny, Elmíra⁸⁷ a neteřinky Sity. Má v úmyslu překládat Zeyera do francouzštiny, pustila se do první ze *Tří legend o krucifixu*, do *Inulta*.⁸⁸ Přeložila už sešit českých a slováckých písní, jimiž se inspiroval Victor Margueritte, který do své knihy *Au fil de l'heure* (1898, *V proudu hodin*) zařadil oddíl moravských písní, věnovaný Zdence Braunerové.

Zeyer zareaguje dopisem, ve kterém mluví o svých cestovních plánech: „*O tu cenu⁸⁹ se ucházím pouze z ohledů finančních, rád bych se zbavil všelijakých dluhů, abych se mohl zase podívat do Francie a snad též do Řecka nebo Itálie. Bylo by to tak trochu ‚na rozloučenou‘ s dalekými cestami. Nejel bych pak už nikam, leda sem tam do Paříže nebo do Bretaně se trochu osvěžit. Sen o Palestyně nechám stranou. Na knihu pana Margueritta se těším a na ty Vaše překlady. Co pak se týče překladů z mých prací, děkuji Vám vřele za Vaši snahu a práci, rád, velmi rád svoluji – ale mám přílišné tréma předstoupit před publikum mimo české! My hledíme zde v Čechách na vše, co české, s láskou, a proto se nám zdá mnohé býti krásné, co v cizině, kde zase příliš z vysoka na nás dolů hledí, se bude zdáti příliš bezvýznamné.*“⁹⁰ Ještě než se tyto cesty uskutečnily, Zeyer píše Braunerové,⁹¹ že čte v *Echo de Paris* na pokračování Bourgesův román *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent* (1893, *Ptáci odlétají a květy opadají*), který se částečně odehrává v Praze.⁹² Na podzim roku 1892 se Zdenka Zeyerovi svěřuje, že bude mít asi smutnou zimu, neboť on se chystá do Itálie a Bourgesovi do Florencie, takže zůstane v Paříži sama. Má tam sice nějaké přátele, ale nemá chuť dělat si nové známosti. S radostí ale popisuje své hudební prožitky. Zabývají se se sestrou Annou zpěvem a nastudovaly celého Schumanna, zejména *Fausta*

⁸⁵ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Samoisi (Seine et Marne), 19. 9. 1891.

⁸⁶ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, 34, rue Notre Dame des Champs, Paříž, 1. 3. 1892.

⁸⁷ Elmír je počestěná varianta jména Elémír, kterou v dopisech sestry Braunerovy používají.

⁸⁸ Překlady ale nakonec nezrealizovala.

⁸⁹ Jde o Náprstkovu cenu, kterou Zeyer nakonec získal. Podnikl za ni třetí cestu do Ruska, na Kavkaz a Krym v roce 1893, předtím ještě zajel do Tyrol a severní Itálie.

⁹⁰ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 8. 5. 1892, s. 113–114.

⁹¹ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 7. 8. 1892.

⁹² Později tento román do češtiny vyšel v překladu Miloše Martena (Knihovna Zlaté Prahy 1905).

a *Manfreda*,⁹³ dále pak Gluckova *Alcesta*.⁹⁴ V dubnu roku 1893⁹⁵ Zeyerovi děkuje za nádherné náušnice, které jí daroval, ale mrzí ji, že se tak okradl nejméně o týden dovolené v Itálii. Vypráví mu, že pobývala opět u sestry v Samois, protože byla šest neděl nemocná, a švagr Elmír zase bydlel v jejím pařížském bytě. Potom si Bourgesovi pronajali v Paříži na šest neděl byt ve stejném domě, kde bydlí ona. Chystají se navštívit mnoho výstav.

V dubnu roku 1894⁹⁶ Zdenka píše, že Anna se Sitou jsou už v Praze. Chystá se za nimi a na pobyt v Čechách se moc těší. Co se týče zmínek o Paříži v pozdějších dopisech, jde většinou o praktické zprávy stran bytu. V listopadu téhož roku se Braunerová si stěžuje, že má s pařížským bytem problémy.⁹⁷ Půl roku poté se zase ptá Zeyer, jak dopadla s hledáním bytu Anna Bourgesová.⁹⁸ V roce 1898⁹⁹ se Zdenka zmiňuje, že bydlí s Annou a Sitou v Paříži ve dvou malinkých pokojích. Prodává původní byt a nábytek, část nábytku posílá do Čech. Neví, má-li do takto nuzných podmínek pozvat jejich společného přítele, polského spisovatele Zenona Przesmyckého. Jinak je také rozrušená z rozvodu Paula Margueritta a naznačuje, že jeho žena simulovala sebevraždu. Zdenka musela jít společně s Bourgesovými svědčit k jejich rozvodu.

V dopise z 20. dubna 1898 se rozpovídala o výtvarnících: „*Jen kdyby toho Bílka nechali a nedráždili; ten hoch se zblázní. On není žádný duch pro polemizování a nejlepší je ho nechat na pokoji. Já nevím, proč lidem nestačí, že sochař je sochařem, proč ho nutí, aby jasně vysvětlil, co svým talentem zamýšlí? Ti lidé Bílka zaženou sami do polemik a on na to pak nestačí. Onehdy jsem navštívila Redona a viděla u něho krásné pastely, avšak on sám nemohl mi říci, co představují. Já jednu hlavu sama pokřtila ‚Parsifal‘, protože Redon mne prosil, abych mu dala titul. Smáli jsme se tomu a Redon tvrdil, že musí dávat svým pracím titul, jinak že by je neprodal, on však že tu starost přenechává svým přátelům, jeho starost pak že je pouze uskutečnění svého snu, své vize.*“¹⁰⁰ Zeyer se k oběma tvůrcům vyjadřuje v odpovědi na Zdenčin dopis: „*Pravím dávno jak Vy: kéž by toho Bílka nechali na pokoji i přátelé i nepřátelé! – Ten milý Redon! To je umělec*

⁹³ Jde o opery *Faust* z roku 1859 a *Manfred* z let 1848–1849.

⁹⁴ Jde o operu z roku 1767.

⁹⁵ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Samois (Seine et Marne), 10. 4. 1893.

⁹⁶ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, 34, rue Notre Dame des Champs, 9. 4. 1894.

⁹⁷ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Velká u Strážnice, 30. 11. 1894.

⁹⁸ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 30. 5. 1895.

⁹⁹ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Paříž, 18. 3. 1898.

¹⁰⁰ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, 34, rue Notre Dame des Champs, 20. 4. 1898, s. 225.

*vizionář a člověk dle srdce! Ještě ho vidím, jak tenkrát, když jsem u něho byl, to křičící dítě opatroval, a pak mu ukazoval ty svoje vidiny, provedené křídou! – Co myslíte, těšilo by ho Bílkovo album? Nařikají, že to nikdo nekupuje, koupil jsem tedy ještě jeden exemplář a poslal bych Vám ho pro Redona nebo někoho jiného, koho by zajímalo. – Pište mi o tom.*¹⁰¹

Braunerová a Bourgesovi udržovali kontakt dokonce i s Mallarméem. Zdenka Braunerová se ve dvou dopisech¹⁰² zmiňuje o jeho úmrtí a o tom, že Bourgesovi v Samojs ještě více osamějí. V dopisech ze závěru Zeyerova života už mnoho zmínek k našemu tématu nenacházíme.

3. Nad korespondencí s ostatními adresáty

Z korespondence s ostatními přáteli se dozvídáme mnohem méně informací o Zeyerových kontaktech. Je to dáno také tím, že nikdo z nich nepobýval tak často ve Francii jako Zdenka Braunerová a nikdo tam neměl tolik přátel a navíc příbuzné. V této kapitole se setkáme téměř se stejnými osobnostmi jako v předchozí kapitole. Zmínky o francouzských umělcích se většinou pojí i se jménem Zdenky Braunerové.

Ačkoli většinou Zeyera se všemi seznámila Braunerová, setkání Braunerové a Zenona Przesmyckého, nazývaného Miriam, zprostředkoval naopak Zeyer. Dalo by se říci, že Braunerová byla královnou francouzských styků a Zeyer králem polských: „*Slečna Braunerová je už několik měsíců v Paříži, kde hodlá ještě zůstat. Ráda by Vás seznala, mnoho jsem jí o Vás vypravoval a zajisté byste byl povděčen té příležitosti, kdybyste jí použil. Bydlí slečna Braunerová blízko Vás, rue Notre Dame des Champs, číslo 34.*¹⁰³ *Chce se sice stěhovat, ale není-li ještě v tom bytě, dověděl byste se nové adresy tam u concierge. Mohli byste pak též se slečnou Braunerovou někdy si zajet do Samojs a poznat Élémera Bourgesa a jeho duchaplnou ženu. Bývá on jako také mnoho literátů v Samojs, kupříkladu Paul Margueritte a jiní, též Mallarmé. S těmi všemi byste se tam mohl seznámit. – Psal*

¹⁰¹ Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 3. 5. 1898, s. 228.

¹⁰² Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Roztoky, 13. 9. 1898 a 21. 10. 1898.

¹⁰³ Przesmycki tehdy bydlil v ulici 16, rue de la Grande Chaumière.

jsem slečně Braunerové, že Vám adresu její sdělím. Snad Vás ostatně pozvala už sama, neboť poslal jsem jí Vaši adresu. ¹⁰⁴

Kromě Zdenky Braunerové mnoho umělců Zeyerovi představil Élémir Bourges: *„Bourges byl zde mě navštívit, přijel k nějakému dîner mladších spisovatelů, kteří se scházejí pravidelně. Říkají si ‚dobří kozáci‘. Bourges je člověk duchaplný, velmi nadaný a sympatický. Přilnuli jsme hned k sobě a už si neříkáme ‚pane‘. Musil jsem s ním hned k Signoretovi, který mě zajímá velice, je duší divadla marionet.* ¹⁰⁵ Henri Signoret Zeyerovi mimo jiné také půjčoval knihy. Ve stejném dopise Zeyer píše, že budou dávat Aristofanovy *Ptáky*, k nimž prolog napsal Maurice Bouchor, a že mu Signoret pošle volný lístek.

Zeyer uváděl ke Zdeňce Braunerové další přátele a jejich děti, jako Boženku a Márinku Heritesovy a Máňu Mokřých. Ve stejném listě se zmiňuje o návštěvě Václava Vladimíra Zeleného: *„V neděli sem zavítal Zelený a chodím s ním už celý týden po ulicích, k práci se nemohu dostat, ba ani k nějakému čtení nemám kdy. Budu si to musit později nahradit.* ¹⁰⁶

V dopise Sládkovi Zeyer reflektuje své seznámení s Odilonem Redonem. *„Seznámil jsem se zde s velkým umělcem malířem, je to malíř poeta, Odilon Redon, co dělá (samé kresby), je vizionářsky veliké, ale znám je jen mezi umělci, širší publikum ani módní malíři o něm nevědí. A jaká povaha! Už dávno jsem neviděl člověka tak ušlechtilého, ideálního. A bylo mi to tak dojemné, když jsem k němu přišel, choval právě své dítě, žena nebyla doma a služku nemají. Dítě se mě leklo a křičelo, a on klučíka konejšil jako matka, trpělivě a prostě, a tolik sladkosti a dobroty bylo v tom hlase, a tolik mučednictví v té frázi: ‚C’est un boulet, je vous assure‘, ale beze vší trpkosti, takže jsem mu řekl: ‚Mais on voit comme vous l’adorez, votre boulet‘, – jak se usmál!* ¹⁰⁷

V dopisech s Františkem Bílkem nalezneme pouze málo informací o Zeyerových stycích s francouzskou kulturou. Jednou z nich je zmínka o zapomenutém sochaři Jeanu-Antoinu Injalbertovi.¹⁰⁸ Bílek píše Zeyerovi, že

¹⁰⁴ Julius Zeyer Miriamovi, Vodňany, 20. 4. 1898, s. 244–245. Překlad: „*concierge*“ – „*vrátný*“.

¹⁰⁵ Julius Zeyer Františku Heritesovi, 13, rue du Montparnasse, 29. 3. 1889, s. 67. Překlad: „*dîner*“ – „*večeře*“.

¹⁰⁶ Julius Zeyer Františku Heritesovi, Paříž, 2. 5. 1889, s. 74.

¹⁰⁷ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Paříž, 29. 1. 1890, s. 195.

Překlad: „*Je to galejnická koule, ujišťuji vás.*“ /.../ „*Je ale vidět, jak zbožňujete tu svou galejnickou kouli.*“

¹⁰⁸ Antoine Injalbert (1845–1929), konvenční francouzský sochař, který pochválil Bílkovy sochy vytvořené v Paříži, přesto však Bílkovi bylo odňato stipendium.

Braunerová se chystá s jeho albem za Alfonsem Muchou a Injalbertem, a komentuje to tak, že uznává Muchu, Injalberta nikoliv. Také bratr skladatele Josefa Bohuslava Foerster, malíř Viktor, pobýval ve Francii. Po návratu vstoupil do Bílkovy dílny v Chýnově, kde spolu delší dobu pracovali. Bílek se stýkal nejenom se Zdenkou Braunerovou, která ho seznámila se Zeyerem, ale také s Annou Bourgesovou, tedy zřejmě též s jejím manželem. V dopise z Chýnova 3. 1. 1900¹⁰⁹ si stýská, že Braunerová s Bourgesovou nepřijely na slíbenou návštěvu.

S Miriamem a Kalašovou si Zeyer psal nejčastěji o Maurici Maeterlinckovi. V dopise z 23. 1. 1889 Marie Kalašová kromě toho, že vychvaluje Paříž, popisuje své seznámení s tímto belgickým symbolistou. „*Pana Maeterlincka jsem už také poznala (en voilà bien des rêves réalisés!). Zajímavý, moderní člověk zítřejšího dne. (Bydlí nablízku Bois de Boulogne v tichém rez-de-chaussée s vyhlídkou do zahrad.) ‚Rien de plus sauvage que moi‘, se mně představil; a je, vedle té modernosti zjevu, taková jímavá něha v jeho hlase a očích, tak divně kontrastující, jako něco z jeho zneklidňujících děl. Zavrhuje skoro vše, co napsal včera: ‚le changement c’est la vie‘, pravil, ‚il faut être toujours prêt à accueillir les nouvelles vérités‘ – – Uvěříte-li, že vím z jeho vnitřního života skoro víc než z Vašeho? Znáám už podobiznu ženy, kterou miluje (‚ma philosophe‘), té, již věnoval své poslední dílo.*“¹¹⁰ Krátce na to, 13. března téhož roku, Maeterlincka seznámila s malířem Maxmiliánem Švabinským, který začal kreslit jeho portrét pro Salon.

Zeyer je nadšen z Przesmyckého studie o Maeterlinckovi: „*Četl jsem teď už Vaši studii o Maeterlincku, znal jsem ji částečně už ze Światu, kde jsem ji však jen zběžně od čísla k číslu prohlížel. Teď v souvislosti jsem ji teprve řádně ocenil. Jak vnikl jste do té jeho bytosti, jaká znalost věci a finesa pozorování! A jaké pojmutí mystických pozadí, z nichž tvorba jeho temení! Jen básník dovede tak posuzovat básníka.*“¹¹¹

¹⁰⁹ František Bílek Juliu Zeyerovi, Chýnov, 3. 1. 1900.

¹¹⁰ Marie Kalašová Juliu Zeyerovi, 152, rue de la Pompe (Passy), 23. 1. 1899, s. 214. „*en voilà bien des rêves réalisés*“ – „*v tom jsou mé sny naplněny*“, „*rez-de-chaussée*“ – „*přizemí*“, „*Rien de plus sauvage que moi*“ – „*Nic divočejšího než já*“, „*le changement c’est la vie*“ – „*změna je život*“, „*il faut être toujours prêt à accueillir les nouvelles vérités*“ – „*je třeba být vždy připravený na přijetí nových pravd*“, „*ma philosophe*“ – „*moje filozofka*“.

¹¹¹ Julius Zeyer Miriamovi, Vodňany, 17. 10. 1894, s. 174.

V korespondenci se mihnou zmínky o lidech z divadelního a hudebního prostředí. Jednou z nich je herečka Sára Bernhardtová,¹¹² která na podzim v roce 1892 hrála v Národním divadle. Paní Mokrá a Heritesová se na ni jely podívat. „*Celá Praha je teď plna Sáry Bernhardtové.*“¹¹³ Tato herečka rozhýbala celou Evropu: „*A l'étranger, elle représentait la France, un peu comme la tour Eiffel représentait Paris. Elle était l'officiante, la grande prêtresse et presque l'idole. Vêtue de toilettes éclatantes et singulières, elle traversait la vie, en psalmodiant. Ce qu'on racontait de son existence, des ses voyages, de ses triomphes, de ses somptueuses extravagances, de son intérieur à un sanctuaire plein des parfums del'encens, de musiques, lointaines de rugissements de fauves captifs, frappait l'imagination populaire. Mais quand chantait la ,voix d'or', quand Sarah apparaissait, claire sous les voiles blancs de Phèdre, on ne pensait plus aux outrances, au pompeux cabotinage, on sentait que la beauté s'offrait par elle aux yeux des hommes.*“¹¹⁴

V listech padnou jména některých dalších umělců, kteří nepatří mezi Zeyerovy známé. Např. Sládkovy *Selské písně* Zeyerovi připomínají obraz francouzského malíře Jeana-Françoise Milleta.¹¹⁵ „*Jeho Paysan reposant sur la houe mě lákal bezpočtukrát do výstavy, ten prostý, nevelký obraz je pro mě celé epos a předsezval jsem si, že Ti pošlu fotografii, jakmile dobrou najdu. Až ji uvidíš, porozumíš nejlépe, co si o Tvé knize myslím, lépe, než kdybych Ti deset stránek o tom psal.*“¹¹⁶

¹¹² Sára Bernhardtová (1846–1923), slavná francouzská herečka.

¹¹³ Josef Václav Sládek Juliu Zeyerovi, 14. 11. 1888, s. 164.

¹¹⁴ Burnard, Robert: *La vie quotidienne en France de 1870 à 1900*. Hachette, Paris 1955, s. 223. Překlad úryvku: „*V cizině představovala Francii trochu jako Eiffelova věž Paříž. Byla oficiální uctívanou velkou kněžkou, skoro idolem. Oblékala se do jednoduchých a přepychových toalet a procházela životem za oslavných zpěvů. Všechno, co se vyprávělo o jejím životě, jejích cestách, triumfech, nákladných výstřelkách, o jejím interiéru podobném svatyni plném vůně kadidla, útočilo na představivost lidu. Ale když se ozval ,zlatý hlas', když se Sarah objevila, světlá v bílých závojích jako Faidra, už nikdo nemyslel na výstřednosti, na pompézní předvádění, každý cítil jenom krásu, která skrze ni vnikala lidem do očí.*“

¹¹⁵ Jean-François Millet (1815–75), francouzský krajinář, realista.

¹¹⁶ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, 12, rue de la Grande Chaumière, 7. 11. 1889, s. 189. Zeyer míní jeho *Venkovana ustavšího v práci a opírajícího se o motyku*.

4. Korespondence o francouzské četbě (a o umění celkově)

Se všemi zmíněnými adresáty si Zeyer dopisoval především o současné literatuře. Z francouzských jmen se zde objevuje např. Étienne-Pivert de Sénancour, Joris-Karl Huysmans, Maurice Maeterlinck, Henri de Régnier, Guillaume de Maupassant, Stendhal a Leconte de Lisle. S Marií Kalašovou si opakovaně píšou o Sénancourově románu *Obermann*, jehož hrdinovi se Zeyer podle Marie podobá: „*Vy, Vy pracujete! Připomínáte mně často celým svým životem Sénancourova Obermanna, ce livre de la douleur – jenž jako Vy k témuž došel konci: pracovat, vlastně psát... a resignovat. Čtu Obermanna, nevím sama po kolikáté: jsou v něm myšlenky vznešené a svaté jako v bibli: boj proti všednosti!*“¹¹⁷ Zeyer na tento dopis odpovídá, aby raději tuto knihu nečetla, protože na něho učinila bolestný dojem.

V korespondenci s Marií Kalašovou se také často objevují komentáře o dílu Jorise Karla Huysmanse. Zeyer je nadšen jeho románem *En route* (1894, *Na cestě*), i když se domnívá, že pro Marii to bude „*něco cizího a podivného*“.¹¹⁸ Také zmiňuje méně známého francouzského spisovatele Pierra Lotiho¹¹⁹ a jeho román *Jérusalem et Désert* (1895, *Jeruzalém a poušť*). Oba romány, které mu Marie zaslala, patřily k novinkám zabývajícím se hledáním duchovní cesty. Méně se Zeyerovi líbil další Huysmansův román *La Cathédrale* (1898, *Katedrála*): „*Mne v jistém smyslu ta kniha zklamala. Ne co do hodnoty, ale co do látky. Jedná se totiž více o mystickou stránku umění, vlastně více o symbolismus křesťanský, než o otázky vnitřní. Nedovedu ani sám určitě říci, co jsem čekal. Zdá se, že o tom bude jednáno v románu příštím, který v této knize už je naznačen a slíben. Nejzajímavější postava v ‚Cathédrale‘ je ta hospodyně abbéova (jména mi teď nenapadají), ta prostá žena, která vaří a pere a tak spiritualistický život žije, tak familiérně s Bohem a se svatými zachází ve své prostotě srdce. Jaký klid, jaká*

¹¹⁷ Marie Kalašová Juliu Zeyerovi, Weinhaus, 9. 8. 1888, s. 84–85. Překlad: „*ce livre de la douleur*“ – „*ta kniha bolesti*“.

¹¹⁸ Julius Zeyer Marii Kalašové, Vodňany, 26. 4. 1895, s. 151.

¹¹⁹ Pierre Loti (1850–1923), vl. jm. Julien Viaud (loti znamená na Tahiti růže), na rozdíl od Zeyera procestoval mnoho exotických zemí, a to Afriku, Oceánii, Japonsko, Čínu, Indočínu atd., kam pak zasazoval své romány. Ze zážitků z Turecka čerpá jeho román *Aziyadé* (1879, *Aziyadé*), z Tahiti romány *Rarahu* (1879, *Rarahu*) a *Le mariage de Loti* (1881, *Lotiho svatba*), ze Senegalu *Le Roman d'un spahi* (1881, *Spahia*), z Japonska *Madame Chrysanthème* (1887, *Paní Chrysanthème*). Velkého úspěchu dosáhly zejména jeho romány z rodné Bretaně: *Mon frère Yves* (1883, *Můj bratr Yves*) a *Pêcheur d'Islande* (1886, *Islandský rybář*).

*jistota, jaké pochopení věci nejvyšších v té prostotě!*¹²⁰ Avšak dodává, že v této knize je mnoho útěchy. Kalašová naopak přijímala toto Huysmansovo dílo s velkým obdivem.

Méně příznivě Zeyer hodnotí dílo italského spisovatele D'Annunzia. O románu *Trionfo della Morte* (1894, *Triumf smrti*) soudí, že jsou tam vynikající stránky, ale celek se mu zdá patologický. Zato miluje Maeterlincka, nazývá ho kouzelníkem. Vzhledem k tomu, že Kalašová Maeterlinckovu tvorbu překládala a osobně se s ním znala, dopisují si o něm nejčastěji. Zeyer vychvaluje jeho prózu *Aglavaine et Sélysette* (1896, *Aglavena a Selyseta*), kterou má ve své knihovně dokonce dvakrát, ve francouzštině a v češtině. Kalašová se mu svěřuje také se svými problémy s publikováním překladů, neboť v časopise *Nový život* vydali Bouškův překlad *Aglaveny a Selysety* pod jejím jménem. Zlobí ji to o to víc, jelikož překlad považuje za špatný.

Další, s kým Zeyer často probíral francouzskou literaturu, byl jeho polský přítel, spisovatel Zenon Przesmycki. Jejich oblíbený autor je Henri Régner,¹²¹ který publikoval v časopise *Mercure de France* sbírky *Poèmes anciens et romanesques* (1890, *Básně staré a romaneskní*) a *Tel qu'en songe* (1890, *Takový jako ve snu*). Miriam Zeyera upozorňuje také na Péladana, o němž říká, že „je příliš básníkem, je od jiných okultistů poněkud zavržen a zneuznáván.“¹²²

Zeyer by si přál číst paní de Guyon, ale ještě dočítá básně Christiny Rossettiové, půjčené od Marie Kalašové. K Miriamově četbě patří také Guillaume de Maupassant *Fort comme la mort* (1889, *Silná jako smrt*) a Stendhal *De l'Amour* (1822, *O lásce*), který v tomto románu hodnotí pozitivně hlavně psychologie lásky. Zeyer, ač to u něho poněkud překvapuje, četl hodně Emila Zolu, s velkým nadšením mluví o *Germinalu* (1885). „Proto je ‚Germinal‘ dle mého zdání epopeja, že má tak velkou perspektivu.“¹²³

Také Zenonu Przesmyckému¹²⁴ Zeyer píše, že ho lákají překlady Leconte de Lisle.¹²⁵ Roku 1891 totiž Miriam několik překladů z jeho díla vydal: *Sen*

¹²⁰ Julius Zeyer Marii Kalašové, Vodňany, 12. 3. 1898, s. 205–206.

¹²¹ Henri Régner (1864–1936), francouzský symbolista.

¹²² Miriam Juliu Zeyerovi, Paříž, 20. 8. 1896, s. 218.

¹²³ Julius Zeyer Miriamovi, Vodňany, 24. 4. 1891, s. 79.

¹²⁴ Przesmycki také napsal knihu o posledních proudech ve francouzské literatuře.

¹²⁵ Leconte de Lisle (1818–1894), francouzský básník, zpočátku romantik, pak parnasista, pod vlivem pozitivizmu usiloval o propojení vědy a poezie, vydal např. tyto sbírky: *Poèmes antiques* (1852, *Antické básně*), *Poèmes barbares* (1862, *Barbarské básně*), *Poèmes tragiques* (1884, *Tragické básně*).

kondora, Erynie a Sedm královen. Výtisk Erynií poslal se svým věnováním Zeyerovi do Vodňan. Stejně jako s Marií Kalašovou si Zeyer a Miriam nejčastěji dopisovali o Maurici Maeterlinckovi, jímž se Miriam zabýval. V témže roce v časopise *Świat* otiskl Miriam poprvé pronikavou studii *Maurycy Maeterlinck i jego stanowisko w poezji*. „Co se týče mé knihy o Maeterlincku, obstarám Vám ji a zášlu z Krakowa. Zde nemam ani pro sebe jedného exempláře. Můj nakladatel přislal mi posud jen dva exempláře, jež jsem poslal Maeterlinckowi a redakci *La Jeune Belgique*. Z Krakowa však hned Vám knihu zášlu.“¹²⁶ Později mu sděluje, že mu knihu o Maeterlinckovi zaslal a že se těší na jeho názor. Zeyer mu odpovídá, že se tento překlad chystá číst. V časopise *La Jeune Belgique* (*Mladá Belgie*) o překladu otiskli dlouhou recenzi, zatímco v Polsku nezareagovali. Miriam se tomu však nediví, protože Maeterlinckovy myšlenky nejsou v souladu s veřejným míněním v Polsku.

V korespondenci s Miriamem se také častěji objevuje jméno Henri de Régnier. Miriam si touží koupit jeho knihu, podle něho vynikající, a to *Poèmes anciens et romanesques* (1890, *Básně staré a romaneskní*). Je však již rozebraná, takže prosí Zeyera o její zapůjčení na několik dní.¹²⁷ Jedním z naprosto okrajových autorů, o němž se Zeyer s Miriamem zmiňují, je Albert Giraud.¹²⁸ Na Verlaina a jeho *Fêtes galantes* (1869, *Galantní slavnosti*) Przesmycki zase myslí při svých cestách. Dalšími z často zmiňovaných autorů jsou George Sand a Villiers de l'Isle-Adam a dnes již zapomenutý Edmond Haraucourt.¹²⁹

Zeyer se zabývá okultistickou literaturou, takže mluví velmi často o díle Papuse, neboli dr. Gérarda Encausse,¹³⁰ jednom z čelních mágů, jehož novou

¹²⁶ Miriam Juliu Zeyerovi, Vídeň, 1. 8. 1894, s. 165.

¹²⁷ Miriam Juliu Zeyerovi, Vídeň, 15. 3. 1892.

¹²⁸ Jde o pseudonym A. Kayenbergha (1860–1929), belgického básníka a kritika, písničho také pod pseudonymem Albert Giraud, který patří mezi zakladatele skupiny *La Jeune Belgique* (*Mladá Belgie*). Mezi jeho básnické spisy patří např. *Héros et pierrots* (1898, *Hrdinové a pieroti*), *Pierot Narcisse* (1891, *Pierot Narcis*). Byl také jedním z editorů antologie *Parnasse de la jeune Belgique* (1887, *Parnas mladé Belgie*).

¹²⁹ Edmond Haraucourt (1857–1941), autor divadelní hry *Oberlé* (1913, *Oberlé*) a dramaturgie *La Passion* (1890, *Pašije*) podle Reného Bazina, provozované v roce 1893 v Châtelet, adaptace *Le marchand de Venise sous le titre Shylock* (1889, *Kupec benátský zvaný Shylock*), ale také mnohých románů, např. *L'âme nue* (1885, *Nahá duše*), *Seul* (1891, *Sám*).

¹³⁰ Papus, písnič pod pseudonymem Gérard Encausse (1865–1916), lékař, okultista, zakladatel řádu martinistů a revue *Iniciace*, autor rozsáhlých spisů s tématy jako okultismus, magie, kabala, reinkarnace, např. *Les Arts divinatoires: graphologie, chiromantie, morphologie, physiognomonie, influences astrales* (1895, *Umění hádat: grafologie, chiromantie, morfologie, fyziognomie, astrální vlivy*), *Catholicisme, satanisme et occultisme* (1897, *Katolictví, satanismus a okultismus*), *La Diable et l'occultisme, réponse aux publications „satanistes“* (1888, *Ďábel a okultismus, reakce na*

knihu by si rád přečetl.¹³¹ Jiným titulem z této oblasti je *Histoire de la Magie* (1860, *Dějiny magie*) Elifase Lévyho,¹³² kterou Zeyer Miriamovi poslal.

Dalším okruhem četby je keltská literatura. Zeyer měl v úmyslu sepsat pověst o králi Artušovi. Prosí Miriama, aby mu zaslal dílo od Paulina Parise¹³³ *Les romans de la Table-Ronde mis en nouveau langage* (1868–1877, *Romány od kulatého stolu adaptované do současného jazyka*). Oba též čtou Arboise de Jubainvilla¹³⁴ a jeho *Cours de littérature celtique. Essai d'un catalogue de la littérature épique de l'Irlande* (1883, *Přehled keltské literatury. Pokus o kompendium epické literatury Irska*).

Okrajově se zmiňme také o umění nefrancouzském. Zeyera zaujal Oscar Wilde a v roce 1892 se na něho Sládka vyptává: „Znáš básníka Oscar Wildea? V Paříži ho teď oslavovali za jeho tam pobytu. Rád bych něco z jeho věcí četl. Nemůžeš mi poradit, co bych si měl z nich zaopatřit?“¹³⁵ Oscar Wilde udržoval čilé styky s francouzskými spisovateli, zejména z okruhu symbolistů a dekadentů. Zúčastňoval se aktivně Signoretových divadelních her. Je dokonce možné, že se se Zeyerem osobně setkali.

Co se týče hudby, Zeyer velmi miloval Smetanu a litoval toho, že si ho v cizině málo hledí. V zahraničí navštěvoval často operu, ale jednalo se většinou o opery italské, jedním z jeho oblíbenců byl Donizetti. Zeyerův vztah k hudbě se projevil například v *Trojích pamětech Víta Choráze*, které se odehrávají za zvuků hudby Donizettiho opery *Lucia di Lamermoor*. V nedatovaném dopise z dubna 1881¹³⁶ se zmiňuje o další Donizettiho opeře *Lukrecia Borgia*. Zeyer velmi obdivoval operní pěvkyni Klementinu Kalašovou, spojoval si ji především s její

satanistické publikace), *École pratique de magnétisme et de massage. L'enseignement du magnétisme* (1895, *Praktická škola magnetismu a masáže. Výuka magnetismu*).

¹³¹ Julius Zeyer Miriamovi, odňany, 23. 11. 1891.

¹³² Elifas Lévy (1810–1875), píšící také pod jménem Alphonse-Louis Constant, autor rozsáhlého díla z oblasti křesťanství, mystiky, magie a okultismu, který se ve svém díle snažil tyto proudy propojit. K jeho dalším textům patří např. *Le sorcier de Meudon* (1861, *Čaroděj z Meudonu*).

¹³³ Pauline Paris (1800–1881), francouzský profesor na Collège de France, zabýval se historií Skalíkůvých výprav.

¹³⁴ Arbois de Jubainville (1827–1910), francouzský profesor keltské literatury a jazyka, archivář, autor děl *L'Administration des intendants d'après les archives de l'aube* (1880, *Administrativa správců na základě dobových archivů*), *Le Cycle mythologique irlandais et la mythologie grecque* (1884, *Cykly irské a řecké mytologie*), *Études grammaticales sur les langues celtiques* (1881, *Gramatické studie o keltských jazycích*), *Études sur le droit celtique* (1881, *Studie o keltském právu*) atd.

¹³⁵ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Vodňany 21. 1. 1892, s. 253.

¹³⁶ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Praha, duben 1881.

nejlepší rolí, postavou *Orfea*¹³⁷ ve stejnojmenné Gluckově opeře. Sám se chystal tento námět zpracovat, ale nikdy se k tomu nedostal: „*Ted' mám Orfea v práci, dávnou myšlenku, vrátil jsem se k ní, vida starý hellenský svět zářit mi z mramoru vstříc. Tak přišla mi také ta první dávná myšlenka, Brandan, při studiu středověkých maleb. Renesance mě vábí k psaní Psyché. Ač všechny ty tři básně a předměty se zdají tak různé i povahou i dobou, mají, tak jak si je myslím, něco společného, totiž to velké, mocné tihnutí k ideálu. Brandan, Orfeus i Psyché hledají něco více než zemského, bojují a vítězí, najdou to království, které není z toho světa. Odpusť ten canc. Chtěl jsem jen tak naznačit.*“¹³⁸

Více než o hudbě se v korespondenci dovídáme o výtvarném umění. V dopisech adresovaných sestřám Kalašovým se Zeyer zmiňuje především o italských umělcích různých období, jako byl Giotto, Luca della Robbia, Fra Angelico, Sandro Botticelli, Benozzo Gozzoli, Bronzino, Mantegna, Donatello, Filip Lippi, Perugino, Michelangelo: „*Ted', když vidím obrazy Fra Angelica a Giotta denně, a ty poetické jejich postavy pořáde před očima mám, myslím si, jak krásně oni by tu legendu byli namalovali, a kdybych měl čas na to, byl bych tak nesmírně, tak až bůh a nebe brání neskromným, a pokusil bych se jejich manýrou napsat znova tu věc.*“¹³⁹ Díla mnohých z nich shlédl ve francouzských galeriích. V korespondenci s Miriamem mluví s nadšením o Dürerovi a Jeanu Baptistu Siméonovi Chardinovi.¹⁴⁰ Podle něho tyto osobnosti uměly zhmotnit své vize neuvěřitelným způsobem, takže jejich díla na rozdíl od fotografie zjevují celou pravdu. Také často vyzdvihoval praerafaelity, v první řadě Burne-Jonese a Gabriela Rossettiho. Zaujalo ho Rossettiho dílo *Dante*, ale i jeho básně. Sládek se zase zmiňuje o své četbě *Verses* Rossettiho ženy Christiny: „*Dostal jsem konečně knihu Christiny Rossetti Verses. Je to kniha plná víry a světla a mnoho – aspoň na čas – mne upokojila, přál bych sobě, aby to bylo navždy.*“¹⁴¹

¹³⁷ Opera z roku 1762.

¹³⁸ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Řím, 15. 2. 1884, s. 85.

¹³⁹ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Florencie, 3. 12. 1883, s. 75.

¹⁴⁰ Jean Baptiste Siméon Chardin (1699–1779), francouzský malíř, který maloval jemná realistická zátiší a žánrové scény.

¹⁴¹ Josef Václav Sládek Juliu Zeyerovi, Praha, 1. 3. 1894, s. 299.

5. O dalších umělcích, s nimiž se Zeyer setkával ve Francii, to jest hlavně polské setkávání

V Paříži se Zeyer seznámil s mnoha polskými spisovateli, s nimiž si i během následujících let dopisoval a s nimiž se setkával. Byl mezi nimi i jeden ze Zeyerových nejbližších přátel, a to Zenon Przesmycki, píšící pod pseudonymem Miriam, o kterém se Zeyer doslechl od Jaroslava Vrchlického. Osobně se seznámili na začátku roku 1890 v Paříži prostřednictvím polského malíře Władysława Ślewińskiego. Přátelili spolu až do Zeyerovy smrti. Miriam Zeyera dokonce několikrát navštívil ve Vodňanech. Przesmycki měl velmi rád Francii a neustále se Zeyerovi svěřoval, že se mu stýská po Paříži. Dostává se tam až na podzim roku 1894 a pak už častěji. Dne 30. 4. 1895 se chystá opět do Paříže a cestou by se rád u Zeyera zastavil. Ten reaguje odpovědí, že když je člověk v cizině, stýská se mu po domově a naopak. Lituje Miriamu, že je tulákem v cizině jako on sám. Miriam mu později popisuje své postřehy z Paříže, převážně negativní: *„Paříž je foyer, vie, incubation, renaissance, avšak to je někde uvnitř, v úkrytu, a v minimální minoritě. Majorita dělá odporný dojem jakési nesmírné cloâque du monde, jelikož svět posyla sem taky všechno, co ma nejhorší. Co se tyka Francouzů, jejich omezenost a mesquinerie jsou přímo nesnesitelné.“*¹⁴² Miriam připravil antologii podávající obraz celého Zeyerova díla, již přeložil do polštiny, ale Zeyer se vydání bohužel už nedožil.

Styky s polskou menšinou žijící v Paříži byly opravdu časté, Zeyer se například zúčastnil smuteční mše na památku Mickiewicze u jeho hrobu v Montmorency.¹⁴³

Dalším z polských autorů, se kterým se Zeyer poznal v Paříži rovněž na počátku roku 1890, byl Waclaw Lieder,¹⁴⁴ dnes již zapomenutý autor z okruhu Mladého Polska: *„Jeden mladý malíř, Polák, seznámil mě s Miriamem a Miriam zase s mladým polským poetou Liederem, který, pomysli si, je mým ctitelem a z mých knih se česky naučil. Bylo to pro mě velké překvapení, když než jsem ho*

¹⁴² Miriam Juliu Zeyerovi, Paříž, 12. 7. 1897, s. 233. Na to Zeyer reaguje takto: *„Ty Vaše reflexe o Paříži mě trochu překvapily, avšak jsem rád, že jste k tomu poznání přišel. Co platí v Paříži, platí ještě více o velkých městech ostatních. Nám Slovanům jsou ta ohromná střediska něco nepřírozeného, města jsou něco, co se nám jen vtírá.“* (Julius Zeyer Miriamovi, Vodňany, 26. 7. 1897, s. 235). Překlad: *„foyer, vie, incubation, renaissance“* – *„útulek, život, líhnutí, renaissance“*, *„cloâque du monde“* – *„kloaka světa“*, *„mesquinerie“* – *„skoupost“*.

¹⁴³ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, 13, rue du Montparnasse, 22. 5. 1889.

¹⁴⁴ Waclaw Lieder (1866–1912), polský básník.

znal, mi své básně poslal a na ně motto z Vyšehradu vyňaté napsal. Nalezl jsem u něho také jednu Tvou sbírku, jednu Vrchlického, Háška a Nerudy. Všimají si Poláci nás více než my jich.“¹⁴⁵ Lieder znal Zeyerovu tvorbu, *Báje Šošany* chtěl přeložit dokonce do turečtiny. Později se setkali už jen dvakrát: společně s Przesmyckým ve Vídni a na podzim roku 1894 ho navštívil ve Vodňanech, tehdy se zřejmě pohádali a jejich kontakt ustal. Dochovaly se pouze čtyři dopisy z Liederovy strany, ale korespondence pravděpodobně nebyla příliš rozsáhlá.

¹⁴⁵ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, 12, rue de la Grande Chaumière, 23. 2. 1890, s. 197.

ZEYEROVY PŘEKLADY Z FRANCOUZŠTINY

Zeyer se na rozdíl od Vrchlického překladům¹⁴⁶ příliš nevěnoval, netrpěl totiž finanční nouzí. Pouze v začátku své literární dráhy přeložil pět textů. Jde o tři divadelní hry: Molièrova *Šibalství Skapinova*,¹⁴⁷ Dumasovu *Slečnu de Belle-Isle*,¹⁴⁸ Feuilletův *Šedivý vlas*;¹⁴⁹ dále o Ouidinu povídku *List v bouři*¹⁵⁰ a text ze starofrancouzštiny *Asenat*. Překlady Dumasovy a Feuilletovy hry se ztratily. Dva posledně zmíněné texty publikoval v *Lumíru* v roce 1874, ale překlad Molièra vyšel až po třiceti letech, a to v roce 1898. Zeyer k němu dopsal ještě krátkou předmluvu. Dovídáme se o tom z jeho listu Josefu Václavu Sládkovi: „*Udal jsem konečně ten dávný překlad z Molièra (Fourberies de Scapin), Kvapil to vydá v té Universální knihovně, leželo to asi třicet let! Válelo se to v kanceláři divadelní a nikdo to nechtěl! To byl začátek mé kariéry literární. Kdybys byl viděl, jak soustrastně se Stroupežnický usmíval nad Molièrem! A jak urážlivě mi strkal ty nejsprostší pařížské frašky k překládání! – Ale o tom jsem nechtěl mluvit. Chtěl jsem Ti jen říci, že zase nějaký den dva ztratím tím, že chce Kvapil, bych několik stránek úvodu napsal k Molièrovi, totiž k Fourberies. Udělám to krátké, ale je toho škoda, Molièra jen tak odbyt, a napsat něco lepšího, to stojí mnoho času.*“¹⁵¹ Všechny tři dochované překlady vyšly v roce 1907 v poslední svazku Zeyerových spisů *Ostatní próza*, uspořádaných Janem Voborníkem.

¹⁴⁶ Zeyer se příliš nezabýval překlady ani psaním studií, kritik nebo textů o literatuře. V začátcích své tvorby i dvě studie: *Počátky anglického divadla* a *Pohádky a romány staroegyptské*. Oba texty vyšly v *Lumíru* v roce 1875 a knižně také ve svazku *Ostatní próza* v roce 1907.

¹⁴⁷ Molièrovy *Les Fourberies de Scapin* byly poprvé uveřejněny v roce 1775 v Collège Mazarin jako doprovodná komedie k uvedení Voltairovy tragédie *La mort de Cesar (Césarova smrt)*. V témže roce vyšly obě hry knižně.

¹⁴⁸ Jedná se o Alexandra Dumase staršího (1802–1870), jeho pětiaktová hra *Mademoiselle de Belle-Isle (Slečna de Belle-Isle)* byla poprvé hrána v Comédie française (ve Francouzské komedii) v roce 1839 a v témže roce vyšla knižně.

¹⁴⁹ Octave Feuillet (1821–1890), ve své době velmi populární romanopisec a dramatik, autor velkého množství románů a divadelních her, např.: *Échec et mat* (1846, *Šach a mat*), *Dalila* (1857, *Dalila*), *La clé d'or* (1877, *Zlatý klíč*). Zeyer zřejmě přeložil jeho ranou aktovku *Le cheveu blanc* (první verze je z roku 1854, druhá z roku 1860, hru nazval *Šedivý vlas*, ačkoliv v originále se jmenuje *Bílý vlas*).

¹⁵⁰ Ouida (1839–1908), pseudonym spisovatelky Marie Louise Ramé, jejíž otec byl Francouz a matka Angličanka. Většinu svého rozsáhlého díla, románů, povídek, knížek pro děti, napsala v angličtině, ale psala též ve francouzštině. Později žila ve Francii a zemřela v Itálii. Inspirovala se především Byronovým dílem. K jejím nejslavnějším románům patří *Idalia* (1868, *Idalie*) a *Ariadne* (1877, *Ariadna*), napsané v angličtině a do francouzštiny záhy přeložené. Povídku, které se ujal Zeyer, napsala ve francouzštině, v originále se jmenuje *Feuille dans l'ouragan*.

¹⁵¹ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Vodňany, 2. 5. 1898, s. 349.

Tyto tři texty jsou velmi příznačné pro Zeyerovy literární začátky, protože první je komedie a Zeyer začínal svou literární dráhu humoristickou povídkou *Krásné zoubky* (1873, *Paleček*). Jeho úvod ke *Skapinovým šibalstvím* svědčí o nadšení pro komiku a žánr komedie. Je to až jakási apoteóza Molièra, v níž se Zeyer pokouší pojmenovat, jak smích geniálních děl pramení z hlubokého smutku. Vychází přitom ze života Molièra, který bojoval s nevěrnou a povrchní ženou, s prosazováním svých her, často zakazovaných a pronásledovaných, s vlastní rodinou, protože si vybral jako svou celoživotní dráhu herectví, v té době opovrhované zaměstnání. Molièrovou cestou se však Zeyer naštěstí nevydal, brzy totiž pochopil, že sám nemá komický talent.

Druhý a třetí text reprezentují další dvě zeyerovské polohy. Ouidina povídka *List v bouři* vypráví příběh odehrávající se v idylické vesnici Berceau de Dieu neboli Kolébka boží. Její obyvatelé, dobří, pracovití a přímí, žijí nábožně. Vně tohoto prostoru číhá nebezpečí. Vesničanům všechny politické události a změny zůstávají vzdáleny, vědí pouze, že se poslední dobou neustále střídá bílý, červený a trojbarevný prapor. Dlouhá část textu je věnována líčení idylického soužití devadesátileté stařeny Reine Allix (tzn. Královna Allix), ve vesnici velmi vážené, a jejího vnuka Bernadona, jehož jméno připomíná světce Bernarda nebo Benedikta. Klidný a spořádaný život vede Bernadon i později se svou ženou a dítětem. Hrozby zvenčí k nim vždy dolehnou, ale zase utichnou. Bernadon jde k volbám, i když politice vůbec nerozumí. Válce, která v zemi vypukne, se vyhne, protože má na starosti velkou rodinu. Nakonec ale svou statečnost projeví v závěru. Chce se s celou vesnicí postavit přicházejícím Prusům, ale ostatní vesničané s tím nesouhlasí. Pak odmítne pomáhat Prusům, kteří vesnici napadnou. Ti ho zastřelí, jeho ženu s dítětem, která se vrhne k mrtvole, udupe kůň, stařena uhoří s celou zapálenou vsí. V této povídce je blahořečena prostota a jednoduchost, život v souladu s přírodou a bohem, text předjímá celý proud nábožensky orientované literatury na přelomu 19. a 20. století (u Zeyera třetí období jeho tvorby, viz 2. kapitola). Bernadon se podobá mnoha postavám Zeyerových světců, např. Samku Ptákovi ze třetí povídky ze slavných *Tři legend o krucifixu*.

Překlad *Asenat* zase souvisí se Zeyerovými „obnovenými obrazy“, tj. s jeho texty psanými na staré náměty. Těžko bychom tento překlad odlišili od mnoha jeho vlastních textů. Spojuje je jednak vznešenost, dikce, rétorika, jednak

jednotlivé motivy, jako dominance zlaté a stříbrné barvy, líčení nádhery a přepychu Asenatina paláce zdobeného mramorem a drahým kamením. Se Zeyerovou vlastní tvorbou souzní i výběr tématu. Ctnostná žena je v něm konfrontována s jinou vírou, kterou přijímá pod vlivem muže a vedena silným duchovním zážitkem. To je Zeyerovo velké téma. Vzpomeňme si na tyto motivy zpracované například v *Karolinské epopeji* či v druhé z *Legend o krucifixu El Cristo de la Luz*. Asenat byla považována za předobraz Panny Marie a starozákonní Josef za přebraz Josefa novozákonního. Zeyera lákaly všechny mytologie a duchovní nauky, ale především rád mísil mnoho textů z různých období včetně textů apokryfních. Zajímal se o antiku, buddhismus aj., ale nejbližší mu byly přece jen texty biblické a křesťanské. Později se k tomuto tématu ještě vrátil a sám napsal povídku *Asenat*, která vyšla v roce 1895 v *Lumíru* (knižně *Obnovené obrazy II*, 1906, viz 2. kapitola).

Zatímco v prvních dvou překladech se Zeyer zřejmě přidržel původních textů, o třetím lze uvažovat jako o volnějším adaptačním překladu: jednak ho uzavírá soupis dalších pramenů, jimiž se Zeyer inspiroval, jednak se zde výrazně prosazuje Zeyerův vlastní básnický styl.

ZEYEROVA KNIHOVNA

Na rozdíl od knihovny Vrchlického a Krásnohorské, patřících do vlastnictví Památníku národního písemnictví a uložených na Starých Hradech, kde je do nich možné nahlédnout, Zeyerova knihovna není snadno přístupná. Je uložena v depozitáři v Terezíně a svazky z ní si lze objednat do studovny Národního muzea. Tam je též možno konzultovat katalog této knihovny, který je však psaný ručně a nesystematicky, takže k vyhledání jedné knihy je zapotřebí prolistovat celý katalog.

Za účelem práce s touto knihovnou jsme z katalogu vypsalí všechny knihy ve francouzštině (viz příloha), které se v něm nacházejí, a rozdělili je na 1) francouzsky psanou literaturu publikovanou ve Francii, 2) francouzsky psanou literaturu publikovanou v zahraničí, 3) francouzsky psanou zahraniční literaturu publikovanou ve Francii, 4) francouzsky psanou zahraniční literaturu publikovanou v zahraničí, 5) literaturu francouzských kolonií a 6) francouzskou literaturu v překladech. Toto dělení je však pouze orientační. Dělení podle místa vydání je celkem spolehlivé na rozdíl od dělení na původní francouzskou literaturu a literaturu překladovou. K detailnímu soupisu francouzské literatury v katalogu by bylo potřeba důkladné seznámení s celou knihovnou, což překračuje rámec této práce. Doufáme však, že i tento soupis francouzských knih poslouží všem, kteří by se chtěli dále zabývat Zeyerovou četbou, francouzskými prameny a inspiracemi.

Zeyerova knihovna obsahuje 3798 knih, z nichž přibližně dvě pětiny tvoří knihy v angličtině, jednu pětinu v němčině, jednu pětinu ve francouzštině, zbylá pětinu obsahuje dohromady knihy ve španělštině, italštině, latině, švédštině, dánštině, češtině a v dalších jazycích. Knih ve francouzštině je přibližně 780. Samozřejmě se lze pouze domnívat, které z těchto knih Zeyer opravdu přečetl, nemáme-li to potvrzeno z korespondence. Těžko asi přečetl vše, co jeho knihovna obsahovala, i když byl velký čtenář. Také lze obtížně zjistit, které z těchto knih pouze prolistoval a které četl důkladněji.

Knihy jsou vytištěny v období 40.–90. let 19. století, méně často též v první polovině 19. století a zřídka v druhé polovině 18. století nebo v dřívější době. Nejčastěji však knihy pocházejí z poslední třetiny 19. století, Zeyer tedy četl převážně své současníky a velké autory 19. století v nových vydáních. Největší počet knih (kolem deseti knih) Zeyer vlastnil od těchto autorů: Honoré de Balzac,

Alexandre Dumas, Gustav Flaubert, Victor Hugo, Pierre Loti, Maurice Maeterlinck, Joseph Méry, Ernest Renan, George Sand, Émile Souvestre, Stendhal, Villiers de l'Isle-Adam, Émile Zola. Jde, jak vidíme, o poněkud nesourodou skupinu, o světové zástupce romantismu, realismu, naturalismu a symbolismu. Zároveň se zde objevuje v té době kontroverzní postava, filozof Ernest Renan, dále autor zabývající se problematikou Bretaně Émile Souvestre, ve své době velmi ceněný autor exotických a sentimentálních románů Pierre Loti a méně známý satirický básník z poslední třetiny 19. století Joseph Méry.¹⁵²

Do druhé řady (zastoupení zhruba pěti knihami) patří autoři jako Théodore de Banville, François Coppée, Alexandre Dumas mladší, Anatole France, Léon Gautier, Ernest Hello, Joris-Karl Huysmans, Louis Jacolliot,¹⁵³ Lesage, Henri Régnier, Marcel Schwob. Vedle dvou klasicistů Lesage a Coppého převažují příslušníci parnasisticko-symbolické generace: Ernest Hello, Joris-Karl Huysmans, Henri Régnier, Marcel Schwob, dále se zde objevují realističtí prozaici Alexandre Dumas mladší a Anatole France a dva dobově známí, dnes spíše zapomenutí autoři Louis Jacolliot a Léon Gautier. Léon Gautier byl významný medievalista, zabýval se francouzskou hrdinskou epikou¹⁵⁴ a pro Zeyera byl nejspíš specificky významný, Jacolliot zpracovával hlavně orientální témata a je autorem asi padesáti knih.

Nejpočetnější jsou autoři zastoupení dvěma či třemi knihami: Beaumarchais, Maurice Bouchor, Élémir Bourges, Paul Bourget,¹⁵⁵ Anatole Le Braz,¹⁵⁶ R. P. Henri Didon,¹⁵⁷ Émile de Girardin, Henry Gréville,¹⁵⁸ Augustin

¹⁵² Joseph Méry (1798–1865), sociálně orientovaný básník a satirik.

¹⁵³ Louis Jacolliot (1837–1890, autor řady cestopisů zabývajících se Afrikou a Asií, např. *La Fregate* (1876, *Fergata*), *l'Incomprise* (1876, *Nepochopená*), *Croquis maritime* (1880, *Námořnický pláněk*).

¹⁵⁴ Je autorem pětisvazkové epeje *Les épopées*, čtyři svazky vyšly v letech 1865–1868 a poslední svazek v roce 1882.

¹⁵⁵ Paul Bourget (1852–1935), spisovatel, který se přes parnasismus dopracoval ke katolické orientaci a konzervatismu. Zabýval se také výrazně psychologii spisovatelů, které publikoval v proslavených knihách *Essais de psychologie contemporaine* (1883, *Studie ze současné psychologie*) a *Nouveaux essais de psychologie contemporaine* (1885, *Nové studie ze současné psychologie*). Soustředil se zejména na morální otázky a obranu tradičních hodnot jako např. rodina. Z jeho románů jmenujme alespoň *L'Irréparable* (1884, *Nenapravitelný*), *Un Crime d'amour* (1886, *Zločin z lásky*), *Le Disciple* (1889, *Žák*), *Un Divorce* (1904, *Rozvod*), *Le Démon de Midi* (1914, *Polední démon*).

¹⁵⁶ Anatole Le Braz (1859–1926), věnoval se problematice Bretaně, autor sbírek legend a povídek z tohoto regionu, které ho inspirovaly k psaní vlastních románů, mezi jeho známější díla patří *Chansons populaires de la Basse-Bretagne* (1890, *Lidové písně z Basse-Bretaně*).

¹⁵⁷ Henri Didon nebo také père Didon (1840–1900), autor spisů *La Science sans Dieu* (1878, *Věda bez Boha*), *Indissolubilité et divorce* (1880, *Nerozlučitelnost a rozvod*), *Jésus-Christ* (1891, *Ježíš Kristus*), *La Foi en la divinité de Jésus-Christ* (1894, *Víra v božství Ježíše Krista*).

Hamon,¹⁵⁹ Ernest d'Hervilly,¹⁶⁰ Philarète Chaslel,¹⁶¹ Jules J. Jusserand,¹⁶² Alphonse de Lamartine, Émile Littré,¹⁶³ François Marie Luzel,¹⁶⁴ Frédéric Masson,¹⁶⁵ Catulle Mendès,¹⁶⁶ Narcisse Michaut,¹⁶⁷ Gérard de Nerval, Edgar Quinet,¹⁶⁸ Blaise Pascal, Rabelais, Charles Richard,¹⁶⁹ Claudie-Carloman de Rulhière,¹⁷⁰ Michel-Jean Sedaine,¹⁷¹ Édouard Schuré, Frédéric Soulié, Madame de Staël, Augustin Thierry,¹⁷² Hersart de La Villemarqué.

Mezi těmito jmény se kromě renesančního mistra Rabelaise, osvícenského dramatika Beaumarchaise, barokního filozofa Blaise Pascala a romantických básníků a prozaiků Alphonse de Lamartina, Madame de Staël, Gérarda de Nerval a Frédérica Soulié objevují spíše autoři menšího významu, či spisovatelé zcela

¹⁵⁸ Henry Gréville (1842–1902), pseudonym Alice-Marie-Céleste Durand, autorka dramát a desítek románů, např. *Suzanne Normis: roman d'un père* (1879, *Zuzana Normis: román o jednom otci*), *Le moulin Frappier* (1890, *Mlýn Frappier*) a *Fil d'or* (1895, *Zlatá nit*).

¹⁵⁹ Augustin Hamon (1862–1945), profesor na univerzitě v Bruselu, literární kritik, esejista, autor děl *Psychologie du militaire professionnel* (1894, *Psychologie profesionálního vojáka*), *Psychologie de l'anarchiste-socialiste* (1895, *Psychologie anarchisty-socialisty*).

¹⁶⁰ Ernest Hervilly (1839–1911), literát, básník, autor divadelních her *La belle Saïnara, comédie japonaise en 1 acte en vers* (1876, *Krásná Senara, japonská jednoaktová komedie ve verších*), *Le Bibelot, comédie en 1 acte* (1877, *Bibelot, jednoaktová komedie*) a románu *L'Age d'or de l'enfance, histoires morales et amusantes* (1886, *Zlatý věk, morální a zábavné příběhy*).

¹⁶¹ Philarète Chaslel (1798–1873), autor studií, historických děl a pamětí, literát, profesor na Collège de France.

¹⁶² Jules J. Jusserand (1855–1932), doktor humanitních věd, diplomat, francouzský ambasador v USA, autor politických, ekonomických a historických spisů, např. *Les Anglais au Moyen âge* (1893, *Angličané ve středověku*).

¹⁶³ Émile Littré (1801–1881), filozof a filolog, autor čtyřsvazkového slovníku francouzštiny *Dictionnaire de la langue française* (1863–1872, *Slovník francouzského jazyka*).

¹⁶⁴ François Marie Luzel (1821–1895), profesor na Collège d'Orient, autor vědeckých děl věnovaných Bretani, novinář a folklorista, psal také v bretonštině, autor děl *Veillées Bretonnes* (1879, *Bretaňské besedy*), *Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne* (1881, *Křesťanské legendy z Basse-Bretaně*), *Veillées Bretonnes* (1879, *Bretaňské besedy*).

¹⁶⁵ Frédéric Masson (1847–1923), sběratel uměleckých děl a předmětů, karikatur a lidových obrázků s tématem Napoleona, autor knih *Napoléon et les femmes* (1894, *Napoleon a ženy*), *Joséphine de Beauharnais* (1899, *Jozefína z Beauharnais*).

¹⁶⁶ Catulle Mendès (1841–1909), výrazný představitel parnasismu, který zpočátku pořádal schůzky parnasistů, publikoval ve třech antologiích parnasismu a řídil jejich kmenovou *Revue Fantaisiste*.

¹⁶⁷ Narcisse Michaut (1846–18?, datum úmrtí se nepodařilo zjistit), doktor humanitních věd, autor vědeckých děl, např. *De l'imagination, étude psychologique* (1876, *O imaginaci, psychologická studie*).

¹⁶⁸ Edgar Quinet (1803–1875) se zabýval filozofií dějin.

¹⁶⁹ Charles Richard (1857–19?, datum úmrtí se nepodařilo zjistit), literát, spolupracovník *Figara* a dalších časopisů, autor spisu *Peur de la vie* (1887, *Strach ze života*).

¹⁷⁰ Claudie-Carloman Rulhière (1735–1791), důstojník, diplomat, básník, historik, člen Francouzské akademie, autor děl *Historie de l'anarchie de Pologne et du démembrement de cette république* (1807, *Dějiny polské anarchie a rozdělení této republiky*), *Historie de la révolution de Russie en l'année 1762* (1894, *Dějiny ruské revoluce v roce 1762*).

¹⁷¹ Michel-Jean Sedaine (1719–1797), následovník Diderota, dramatik a operní libretista. Jeho nejznámější hra je „vážná komedie“ *Le Philosophe sans le savoir* (1765, *Bezděčný filozof*).

¹⁷² Augustin Thierry (1795–1856), historik, tvůrce teorie konfliktu ras jako hnací síly dějin. Mezi jeho hlavní spisy patří *L'Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands* (1825, *Dějiny dobytí Anglie Normany*), *Récits des temps mérovingiens* (1840, *Vyprávění z dob merovejských*).

okrajoví. Z těch starších autorů zde nacházíme Diderotova následovníka Michela-Jeana Sedaina, z doby novější novináře a vydavatele Émila de Girardina, dále autora romantických románů (často románu-fejetonu) s realistickými rysy a sociálními motivy Émila Souvestra¹⁷³ a rovněž básníka a dramatika z druhé poloviny 19. století Maurice Bouchora. Spadá sem také Élémir Bourges, inklinující k parnasistické či symbolistické próze. Zastoupení parnasistů je celkově výraznější, patří mezi ně například Catulle Mendès nebo Paul Bourget, který se postupně přeorientoval na katolickou tematiku. K této třetí řadě patří také historikové, filozofové a filologové jako Émile Littré, Edgar Quinier, Augustin Thierry.

¹⁷³ Émile Souvestre (1806–1854) vychází především ze Saint-Simona, píše díla s morálním ponaučením, jeho tématem je postavení ženy a rozdíly mezi chudými a bohatými, a to např. v dramatu *Le riche et le pauvre* (1837, *Bohatý a chudý*). Svými náměty se vracel také do rodné Bretaně, jako např. v díle *Le Foyer breton* (1845, *Bretaňský krb*).

ZÁVĚR PRVNÍ KAPITOLY

Vliv francouzské kultury na Julia Zeyera byl enormní, ačkoliv jeho pobyty ve Francii nebyly tak časté jako pobyty v Itálii a Rusku. Tento vliv se realizoval hlavně prostřednictvím četby, v níž sledoval klasickou francouzskou literaturu, ale také své současníky a nové proudy ve filozofii a náboženství či obecně kultuře, zde máme na mysli okultismus, magii apod. Počátek tohoto ovlivnění můžeme spatřovat jednak ve francouzském původu z otcovy strany, jednak ve výchově (francouzsko-anglická knihovna, učitel francouzštiny apod.). Celkově lze říci, že francouzská kultura byla blízká jeho naturelu, a to vznešeností, estetičností, touhou po řádu a pravidelnosti, uměřenosti, též míšením různých stylů a žánrů. Zeyer jako mnoho jeho francouzských současníků včetně filozofa Ernesta Renana je napadán kvůli diletantismu a eklekticismu.

V neposlední řadě je třeba říci, že pěstoval s Francií rozvinuté umělecké kontakty, jejichž nejčastějším zprostředkovatelem byla Zdenka Braunerová, méně Marie Kalašová a Zenon Przesmycki. Zeyer zase zprostředkoval kontakty Braunerové s polskými autory a prvním z nich byl právě zmíněný Miriam. Zdenka Zeyera posílala za svou sestrou Annou a za svým švagrem Élémiem Bourgesem, s nimiž se Zeyer znal už z Čech. V jejich okruhu osobně poznal Odilona Redona, Stéphana Mallarméa, manažera loutkového divadla Henriho Signoreta, zapomenutého spisovatele Maurice Bouchora a pravděpodobně se seznámil také s bratry Victorem a Paulem Marguerittovými a dalšími. Bohužel lze se pouze domnívat, se kterými všemi umělci z jejich okruhu se setkal, v korespondenci se o tom totiž téměř nezmiňuje. Zdenka Braunerová a Bourgesovi se z těch slavnějších stýkali např. s Mauricem Maeterlinckem a Jorisem-Karlem Huysmansem. S prvním z nich se později seznámila také Marie Kalašová a Zenon Przesmycki.

Z náznaků v korespondenci se ale můžeme domnívat, že za svého pobytu v Paříži v roce 1889–1890 s kratšími pobyty v Bretani a Pikardii Zeyer vedl poměrně rozvinutý společenský a kulturní život (kromě uměleckých styků návštěvy divadel, oper, výstav) a neustále si stýskal, že málo čte a píše. Také přijímal mnoho návštěv z Čech. Častěji za ním jezdili Václav Vladimír Zelený a Otakar Mokrý, ale navštěvovaly ho také děti Mokrých a Heritesových, rodinní příslušníci apod. Díky Braunerové, Bourgesovým, Miriamovi a Kalašové udržoval

spojení s francouzskými umělci až do konce svého života. Několikrát také usiloval o návrat do Francie, stále snil o kratších pobytech v Paříži. To se mu bohužel už nevyplnilo.

2. KOMENTOVANÝ KATALOG ZEYEROVY TVORBY INSPIROVANÉ FRANCOUZSKOU LITERATUROU

Dílo Julia Zeyera je velmi výrazně ovlivněno francouzskou literaturou. Inspiroval se díly svých současníků i středověkými texty, a to především v dobových adaptacích. Zálibu ve středověku¹⁷⁴ sdílel se svými francouzskými současníky, a to jak s novoromantiky, tak s parnasisty. (Mohli bychom ostatně o těchto směrech uvažovat jako o paralelních či totožných.) Mnozí upadli do zapomenutí, z těch slavnějších připomeňme Théodora de Banville, Théophila Gautiera a Pierra Lotiho, z těch méně známých autory spadající do širokého proudu okultisticko-náboženské literatury.

Ze Zeyerových děl vycházejících z francouzských pramenů je nejčastěji zmiňována *Karolinská epejeja*, která zaujala už více romanistů.¹⁷⁵ Jiří Pelán¹⁷⁶ uvažuje v souvislosti s *Písní o Rolandovi* o tom, zda se jedná spíše o původní dílo silně poznamenané výchozím pramenem, nebo o adaptační překlad. Přiklání se k druhé variantě.

Většinu dalších Zeyerových textů s francouzskými inspiracemi dosud byla věnována pozornost okrajově, např. rozsáhlému *Románu o věrném přátelství Amise a Amila*,¹⁷⁷ nebo se jimi zatím nikdo v tomto směru nezabýval. Jde o množství drobnějších textů: Zeyerův debut *Fantastické povídky*, básnické drama

¹⁷⁴ Novotná, Miroslava: *Adaptace francouzských středověkých literárních textů v díle Julia Zeyera*. Konference na počest Otakara Nováka, Brno 2005, v rukopisu.

Novotná, Miroslava: *Le sens et l'effet des adaptations des chansons médiévales françaises par Julius Zeyer (Smysl a působení Zeyerových adaptací francouzských středověkých chansonsů)*. Poděbrady 2006, v rukopise.

¹⁷⁵ Novotná, Miroslava: Berthe aux grands pieds. In: *Actes du 8ème Séminaire international d'études doctorales*. Prešovská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra románskej a klasickej filológie, Prešov 2004, s. 92–98.

Novotná, Miroslava: De Turolodus a Zeyer. In: *Actes du 7ème séminaire international d'études doctorales*. Échanges: créer, interpréter, traduire, enseigner sous la direction de Jerzy Lis et Teresa Tomaszkiwicz (*Výměny : tvořit, interpretovat, překládat, učit pod vedením JZ a TT*), Oficyna Wydawnicza LEKSEM, Poznań 2003, s. 75–80.

¹⁷⁶ Pelán, Jiří: Překlad konformní a adaptační – Na okraj překladu písně o Rolandovi. In: *Souvislosti*, č. 2, r. 36, 1998, s. 42–51.

¹⁷⁷ Novotná, Miroslava: Les portraits des héros dans le roman Ami et Amil de Julius Zeyer. In: *Opera romanica*, č. 6, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis, Conférence internationale – Le portrait en littérature (Mezinárodní konference – Portrét v literatuře), Český Krumlov 2005, s. 329–341.

Blanka, prózy z konce jeho života *Kristina zázračná* a *Aleksej, člověk boží* atd. Ty z textů, které podrobně analyzujeme ve třetí kapitole (*Román o věrném přátelství Amise a Amila, Zahrada mariánská* a *Kristina zázračná*), zde pouze zmíníme pro úplnost, ale nebudeme se jim podrobněji věnovat.

Podkladem všech Zeyerových děl jmenovaných v této kapitole jsou francouzské originály, z devadesáti pěti procent uvedené v monografii Julia Voborníka *Julius Zeyer*,¹⁷⁸ pouze výjimečně se pokoušíme o nalezení pramenů dalších, a to na základě Zeyerovy knihovny a dobové literatury. Tyto prameny¹⁷⁹ se zde pokusíme ověřit. Právě Voborník francouzské prameny u Zeyera nejrozsáhleji zkoumal, opíraje se podle svých slov především o Zeyerovu knihovnu. Na základě Voborníkovy monografie by se mohlo zdát, že asi dvě třetiny Zeyerova díla jsou podloženy francouzskými překlady, které mu zprostředkovaly látky indické, íránské, tuniské, egyptské, čínské, japonské, někdy dokonce i španělské a portugalské. Avšak složení básnickovy knihovny tomu poněkud odporuje, jelikož francouzské knihy tvoří pouze její pětinu. Těžko říci, zda sám Zeyer Voborníkovi potvrdil, že se ve svém díle inspiruje zejména francouzskou literaturou. Jisté je, že se ho Voborník ptal na jeho názory týkající se textů, jež o něm napsal. Znali se totiž osobně a dochovalo se několik dopisů z jejich korespondence.¹⁸⁰ Spíše se ale zdá, že se Voborník ve své monografii na francouzské prameny více zaměřil.

Zeyer látky kombinoval, většina jeho děl má podloží pravděpodobně utkané z různých literatur, a proto je dost těžké určit hranici jejich vlivu. Někdy totiž Zeyer vychází ze staročínského originálu, avšak zprostředkovaného francouzským moderním překladem, nebo dokonce adaptací, takže při určování výchozího textu je pak obtížné s jistotou vyslovit, zda je silnější adaptace, nebo originál. Často také vyšel z jiného pramene než původního, tj. z cizojazyčného textu zpracovávajícího originál svébytným způsobem. (Ačkoliv uměl španělsky, někdy při zpracování španělského příběhu využívá i pramene francouzského a naopak.) Velmi výrazně se ovlivnění francouzskými prameny projevuje v textech

¹⁷⁸ Voborník, Jan: *Julius Zeyer*. Česká grafická unie, Praha 1907.

¹⁷⁹ Při uvádění bibliografie nevycházíme vždy z údajů Jana Voborníka, které jsou často neúplné nebo chybné, nýbrž ve většině případů buď z prvního francouzského vydání, nebo u děl nacházejících se v Zeyerově knihovně z vydání, které vlastnil. V prvním případě uvádíme za bibliografickým údajem písmeno A, v druhém písmeno B. Literatura, kterou doplňujeme sami, označujeme písmenem C.

¹⁸⁰ Voborník, Jan: *Listy třem přátelům* (p. Zdeňce Hlávkové, Otakaru Červenému, Janu Voborníkovi). usp. J. Voborník, F. Borový, Praha 1938.

s keltskými a irskými látkami jako v *Kronice o svatém Brandanu*, *Ossianově návratu*, *Legendě z Erinu* a *Svědectví Tuanově*.

V této kapitole se pokusíme o přibližnou klasifikaci děl inspirovaných francouzskou literaturou:¹⁸¹ *okultistické období 70. let*, *gotizující období 80. let* a *novokřesťanské období 90. let*. Každá klasifikace je však trochu zkreslující, ne všechna díla lze takto striktně rozdělit do desetiletí, např. *Karolinská epopéja* a *Svědectví Tuanovo* tematicky odpovídají druhému období, ale časově spadají do třetího. V těchto případech jsme dali přednost tématu před chronologií. Důležitější je pro nás také, kdy byla díla psána, např. *Fantastické povídky* vznikaly během sedmdesátých let, kdy byly uveřejněny časopisecky, knižně vyšly až v roce 1882. Některá díla mají částečně rysy i jiných období, jiná se této klasifikaci vzpírají. Přesto se pokusíme tohoto členění držet, ale zaměříme se pouze na díla více či méně spojená s francouzskou kulturou, i když i tento výběr je diskutabilní. Některé dílo, např. s orientální látkou, mohlo být napsáno pod silným vlivem dobového francouzského románu, ale pokud tento román není obsažen v Zeyerově knihovně nebo se básník o jeho četbě nezmiňuje v korespondenci, lze tuto inspiraci velmi těžko odhalit, zvláště jde-li o literaturu dobovou, dnes již pozapomenutou. Také se u vybraných děl nemusí závažnost francouzské inspirace potvrdit.

Následně uvádíme přehled Zeyerových textů a francouzských pramenů s tím, že kompletní bibliografii a úplné znění titulů lze nalézt v průběhu této kapitoly při analýze jednotlivých textů nebo v pramenech.¹⁸²

1. Klasifikace Zeyerových textů

(texty jsou řazeny podle pořadí, v němž jsou dále analyzovány)

Okultistické období 70. let

Fantastické povídky – franc. prameny (příp. další evropské a americké prameny)

Ondřej Černyšev – franc. prameny zprostř. ruský námět (příp. ruské prameny)

Dobrodružství Madrány – franc. prameny zprostř. španělský námět (příp. španělské prameny)

¹⁸¹ Tuto periodizaci je možné aplikovat na celé Zeyerovo dílo, nikoliv pouze na jeho texty vycházející z francouzských pramenů.

¹⁸² Zkratky znamenají: franc. – francouzské, příp. – případně, zprostř. – zprostředkovávající.

Gotizující období 80. let

Román o věrném přátelství Amise a Amila – franc. prameny zprostř. franc. námět interpolovaný keltskými příběhy (příp. další evropské prameny)

Kronika o svatém Brandanu – franc. prameny zprostř. keltské náměty (příp. irské prameny)

Ossianův návrat – totéž

Legenda z Erinu – totéž

Svědectví Tuanovo – totéž

Blanka – franc. prameny zprostř. franc. námět

Král Menkera – franc. prameny zprostř. egyptský námět (příp. další prameny)

Tillotama – franc. prameny zprostř. indický námět (příp. další prameny)

Zrada v domě Han – franc. prameny zprostř. čínský námět (příp. další prameny)

Píseň za vlhde noci – franc. prameny zprostř. japonský námět (příp. další prameny)

Aziz a Aziza – franc. prameny zprostř. arabský námět (příp. další prameny)

Karolinská epopėja – franc. prameny zprostř. franc. námět

Novokřesťanské období 90. let

Gabriel de Espinosa – franc. prameny zprostř. španělský námět (příp. španělské prameny)

Tankredův omyl – franc. prameny zprostř. španělský námět (příp. španělské prameny)

Kunálovy oči – franc. prameny zprostř. indický námět (příp. další prameny)

Píseň o hoři... Romana Vasiliče – franc. prameny zprostř. ruský námět (příp. ruské prameny)

Samko Pták – franc. prameny zprostř. slovenský námět (příp. české a další prameny)

Kristina zázračná – latinské prameny psané franc. autory a franc. prameny

Zahrada mariánská – franc. prameny zprostř. biblické a další prameny

Aleksej, člověk boží – franc. prameny zprostř. franc. námět

2. Určení francouzského pramene

Vědecká a naučná literatura (náboženství, magie, historie, jazykověda, průvodce atd.):

- Essai sur l'humanité posthume... (Assier) A
Le Bouddha et sa religion (Barthélemy) B
Le Saint Graal... (Hucher)
La légende celtique... (Villemarqué) A
Le lendemain de la mort... (Figuier) A
Le Comte de Gabalis... (Boyer) A
Lettres cabalistiques... (Boyer) A
Dogme et rituel de la hautemagie (Lévi) A
Histoire de la magie (Lévi) A
Les Druides... (Pezzani) B
La cour de la Russie (Tourgenev) B
Histoire de Russie (Ségur) A
Traité... de science occulte (Papus) B
Études d'histoire religieuse (Renan) B
Le cycle mythologique... (Jubainville) A
Mythologie des plantes... (Gubernatis)
Histoire ancienne... (Rollin) B
Mélanges égyptologiques (Chabas) B
Hymne au Nil (Maspero) A
Archéologie égyptienne (Gouliánov) B
Histoire du Japon (Charlevoix) A
Vingts jours en Tunisie (Arène) B
Espagne et Portugal (Lavigne) A
Histoire de Carcassonne... (Fedié) B
La Russie épique (Rimbaud) A

Populárně naučná literatura:

- Histoire de Jeanne d'Arc (Barante) A
La jeunesse de Catherine II (Bouzet) B

Beletrie

„Původní“ francouzský text na „francouzský“ námět

a) středověk

Amadis de Gaules B

Oeuvres... du roi René (Quatrebarbes) A

Chanson de Roland A

La légende des Paladins (Autran) B

Histoire...des 4 fils Aymon (Robville) A

La vie de saint Alexis C

b) dobová literatura

Nouvelles fantaisistes (Hilaire) B

La vie fantastique (Méry) B

Amant oysif B

Le bonhomme Misère... (Grevin, Hervilly) B

Nouvelles françaises A

Adaptace a nová ztvárnění starších pramenů:

Légendes chrétiennes... (Luzel) B

Le chemin de Paradis... (Maurras) B

„Původní“ francouzský text vycházející z cizích látek

Les voyages... de Saint-Brandan B

Asseneth C

Edice orientálních látek:

Contes... de l'Inde ancienne (Summer) B

Nouvelles chinoises A

Anecdotes arabes et musulmanes (Hornot, La Croix) A

Překlady:

Mahabharata (franc. př.) A

Les merveilles de l'Inde (franc. př.) B

Hlavním cílem této kapitoly vedle nové periodizace Zeyerova díla je ověření francouzských pramenů (převážně těch, které stanovuje Jan Voborník ve zmíněné monografii) a určení typu a míry jejich vlivu na daná Zeyerova díla. Tyto prameny mají naprosto různorodý charakter, od beletrie všech žánrů přes populárně naučnou literaturu až k naučné a vědecké literatuře (náboženství,

magie, historie, jazykověda, průvodce atd.). Rozebíráme je průběžně za každým dílem a na závěrem stanovujeme celou typologii v přehledné tabulce.

Texty prvního okultistického období se vyznačují obsáhlostí a výpravností. Lze je srovnávat s díly francouzského parnasismu, jehož někteří představitelé našli zálibu v obsáhlých románech s fantastickou zápletkou. Druhé gotizující období je přechodné a dominují v něm adaptace a ztvárnění středověkých látek a ve třetím novokřesťanském se Zeyer uchyluje k drobným útvarům typickým pro symbolisticko-dekadentní generaci.

OKULTISTICKÉ OBDOBÍ 70. LET

Mnoho pramenů Zeyer získal na svých cestách do Francie. Srovnávací metoda francouzských badatelů ho přivedla od keltských mýtů k bájesloví řeckému, římskému, indickému, íránskému atd. Ve Francii v té době panoval idealismus, který na jedné straně směřoval k novokřesťanství a na druhé k esoterismu, okultismu, spiritismu. „*Bylo to Desjardinsovo novokřesťanství. Jiným nešlo tak o dobro, jako o pravdu. To byli esoteristé, okultisté a spiritisté. Spiritisté (Paul Gibier) se postavili na stranu vědy proti náboženství zvláště křesťanskému. Někteří okultisté, zaujati množstvím fakt nabytých v hypnotismu a spiritismu, připadli na myšlenku o úzké souvislosti mezi těmi fakty a zapomenutou magií a kabbalou a tajemným učením kněží egyptských a indických; utvrdili se v názoru, že je nám svět nadsmyslný jistou měrou přístupný; ale že zkušenost a přemýšlení bránu jeho neotvírají, nýbrž intuice plynoucí z mocného ducha spojeného s velkou vůlí, nabytou bojem proti smyslnosti. Zeyer se seznámil s těmi názory a byl jimi okouzlen. Výborně se shodovaly s jeho názory mytickými.*“¹⁸³ V tomto období se Zeyer přiklonil k druhému proudu, ke křesťanství dospívá až v závěru svého života. Spiritismus ho zaujal zejména myšlenkou, že nadsmyslný svět je přístupný skrze intuici. Přivedl Zeyera ke studiu mýtů a mystických spisů. Ke všem těmto proudům měl spíše estetický vztah než filozofický.

Těžko říci, jaké všechny praktiky Zeyer vyzkoušel, s určitostí se ví pouze to, že patřil do zednářské lóže, jejíž členové se přes zákaz rakouských úřadů scházeli od roku 1849 v pražském hotelu U modré hvězdy. Později přináležel k zednářskému řádu martinistů, založeném v devadesátých letech v Českých Budějovicích. Zeyer byl také blízkým přítelem Vojtěcha Náprstka, který založil soukromý zednářský spolek U Halánků, jehož snahy směřovaly k dobročinným a vzdělávacím činnostem.¹⁸⁴ Okultní praktiky se v Zeyerově díle objevují většinou

¹⁸³ a) Voborník, Jan: *Julius Zeyer*. Česká grafická unie, Praha 1907, s. 37–38.

b) Těžko přesně určit, kterého Desjardinse má Voborník na mysli, jelikož v 19. století působilo několik významných autorů tohoto jména. Možná jde o Abela Desjardinse, autora historických spisů a také životopisů svatých, např. *Vie de Jeanne d'Arc* (1854, *Život Jany z Arku*). Paul Gibier je lékař, který v osmdesátých letech vydal několik spisů o spiritismu, např. *Spiritisme* (1887, *Spiritismus*) a *Physiologie transcendente* (1889, *Transcendentální fyziologie*).

¹⁸⁴ Srb, Tomáš: *Řád svobodných zednářů I*. (Individuální cesta k poznání skryté skutečnosti). Eminent, Praha 2001.

jen v jednotlivých motivech. Zeyer věřil v možnost zázraků, kdyby bylo dost pravé a čisté víry. Jelikož se ale hůř věří přítomnému zázraku, utíkal se k dávným legendám.

První období je zastoupeno nejmenším počtem textů, a to souborem povídek se stejným tématem *Fantastické povídky*, objemným románem *Ondřej Černyšev* a novelou *Dobrodružství Madrány*. Všechny tři spojuje čtivost, snaha čtenáře především pobavit, napínat ho pomocí fantastiky: nadpřirozených jevů, nečekaných záměn a odhalení. S tím se však také pojí jistá míra povrchnosti.

„*V porovnání s lidským tělem jsem arci stín*“¹⁸⁵

Zeyerův debut *Fantastické povídky* (1882) podléhá spiritisticko-okultistickým náladám. První povídka *Z papíru na kornouty* (Lumír 1874) má třístupňovou naraci a rámcovou strukturu. Při návštěvě Krkonoš si vypravěč všimne, že jeho strýc kupec stáčí kornout z jakéhosi rukopisu. Synovec si složí z papírů dochovanou část a začne číst. Je to příběh v ich-formě o muži, který přespává v hostinci na cestě z Insbruku. Když se tento muž v noci probudí, zjistí, že na něho z obrazu mluví mnich. „*Nevím, jak dlouho jsem asi byl dřímal, když jsem se vzbudil s pocitem, že někdo neustále a upřeně na mne se dívá. Usednuv na loži pilně kolem jsem se rozhlížel. Dlouhý ten pokoj prázdnotou svou na mne zíval. Bylo mi nevolno. Tu utkvěly mi oči mimoděk na obraze mnichově proti posteli visícím. Byl osvětlen jasným leskem luny a výraz zvláštní té tváři byl opět změněn. Mnich se zdál tak hluboce dojatým, že očí jeho byly jako slzami zavlhle.*“¹⁸⁶ Tento mnich mu začne číst z kroniky o osudu jeho rodičů.

Rodiče jako sirotci vyrostou u šlechtné paní Doliňské. Později se vezmou a narodí se jim syn. Padne na ně podezření z odcizení velkého obnosu peněz rodině Doliňských. Žena se z tohoto zlého nařčení rozstune a zemře, její muž umírá hanbou ve vyšetřovací vazbě. Chlapečka, jenž po nich zbude, se opět ujme paní Doliňská.

Když mnich dočte z kroniky, sdělí nocležníkovi, že zloděj stále žije: je jím podomek bydlící ve vesnici Sv. Martin. Muž se tam ihned vypraví a ubytuje se u faráře, jemuž sdělí, proč do vesnice přišel. Farář se snaží řešit situaci, zloděj se mu nakonec ke všemu přizná a záhy umírá. Vypravěč tak může peníze vrátit

¹⁸⁵ Zeyer, Julius: *Fantastické povídky*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 310.

¹⁸⁶ Zeyer, Julius: *Fantastické povídky*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 10.

majitelům a očistit památku rodičů. Po delší době se vrátí do hostince, kde měl rozmluvu s mnichem z obrazu, a dozví se, že hostinec vyhořel, takže po obrazu není ani památky. Závěr povídky je velmi stručný, pouze věta „*Zde končí rukopis*“.¹⁸⁷

Povídka se rozprostírá v napětí mezi momenty, kdy mnich promluví z obrazu a kdy vypravěč vnitřního příběhu zjistí, že obraz shořel. Při stručném shrnutí můžeme konstatovat, že se text nijak zvlášť nevymyká dobové literární fantastice, která měla vzor ve starších pokleslých žánrech a která se produkovala v celé Evropě: mnich mluvící z obrazu, okamžitá úmrtí osob, které se ocitnou v krizi, hořící dům. V ničem nepřekvapí ani rámeček se ztraceným rukopisem včetně toho, že je rukopis z obou stran poškozený. Poněkud nepodařený konec – pouze jediná věta – působí zmateně a nedotaženě. Tato povídka nemá pouze francouzské kořeny, ale zcela evidentně kořeny evropské, a to ještě staršího data. Za zvláštní můžeme považovat to, že vypravěč rámce a vloženého textu se výrazně nemění. Nerozlišený vypravěč patří k dalším slabým stránkám díla a nebýt přesného grafického rozlišení textu, těžko by se různé roviny vyprávění daly rozpoznat. Zdá se, jako by šlo o identickou postavu – mladík dobrodružné povahy, cestovatel se zájmem o fantastické jevy, okrajově s autobiografickými rysy. V povídce jsou zmiňována tři města: Innsbruck, Vídeň a Cařihrad. V prvních dvou městech Zeyer pobýval jako mladý. V rámcové povídce se hrdina zmiňuje, že by se chtěl do Cařihradu podívat, ale náhražkou mu je podle něho dost nezajímavé buržoazní město Vídeň. Na základě korespondence víme, že Zeyer Vídeň neměl moc rád. Do Cařihradu se vydal až v roce 1885.

Druhá z povídek *Opálová miska* (kn. 1882 ve sv. *Fantastické povídky*), situovaná do doby velkých námořních objevů, líčí epopej lidstva a zdůrazňuje její velikány. Je rovněž rámcována, a to výpovědí Lisaboňana z družiny Vasky de Gama, který uprchl z vlasti. V tajemné jeskyni Lisaboňan nalezne umírajícího starce, jenž ho obdaruje opálovou miskou a začne mu vyprávět svůj život. Zamiloval se do krásné ženy Božského Přeludu, dcery Suprabudhy. Vydal se kvůli ní za mistrem poustevníkem, učil se u něho a po třech letech si vyžádal nesmrtelnost. Mistr mu ji, ač nerad, dává. Božský Přelud se však vdá a od té chvíle je život pro vyprávějího utrpením. Projde mnoha stoletími, setká se se

¹⁸⁷ Zeyer, Julius: *Fantastické povídky*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 53.

Siddhártou, který není nikým jiným než synem Božského Preludu, dále se Sokratem, Ježíšem, Janem Husem a Janou z Arku. Nejdelší vyprávění je věnováno Ježíšovi a následně pak šíření jeho učení s poukázáním na zneužívání náboženských ideálů: na moc církve a křížové války. Osudy těchto osobností propojuje motiv opálové misky (např. v Ježíšově příběhu slouží jako grál).

Poté, co nesmrtelný zasadí olivovou větev, pod kterou se Ježíš naposledy modlil, zestárne a v mrákotách žije ještě celé následující století. Už jakožto stařec je nalezen Lisaboňanem a po vyprávění s poselstvím, že není možné zatracovat lidstvo, když zrodilo tak významné osobnosti jako Siddhártu a ostatní, umírá. Ještě než zemře, pověří svého posluchače zasazením opálové misky na nejvyšší vrchol hor, aby tam zářila na památku velikánů. Lisaboňan ukončuje své vyprávění a jde misku umístit do hor. „*Vzal jsem opálovou misku z jeho rukou a pozvedl ji proti slunci... Zdálo se mi, že se šíří, že roste, klenula se nade mnou jak bílá obloha sahající z východu na západ a patero sluncí zářilo z ní a svět plnil se oslňujícím světlem...*“¹⁸⁸

V povídce je výrazně patrný Renanův vliv, zejména v líčení Ježíše a smyslu jeho učení. Renan, stejně jako Zeyer, rád spojoval různé velké postavy dějin a náboženství a propojoval jejich myšlenky. Oba navíc ve svém díle tíhli k eklecticismu (více ke srovnání Zeyera a Renana viz 3. kapitola). Textu nelze upřít především návaznost na romantickou tradici: nacházejí se zde postavy starců, poustevníků a poutníků, spojené často s motivem ahasverovským, dále líčení stavů polomrtvosti, polobdění těchto postav. V tom vidíme souvislost např. s Máchovou *Krkonošskou poutí*. K podobnému tématu se Zeyer vrátil v povídce *Svědectví Tuanovo*, v níž hlavní hrdina také prochází staletími, avšak pouze dějinami vlastního národa.

V obou povídkách jsou nejslabší přechody mezi historickými obrazy, kdy se oba texty ocitají na hranici rozpadnutí. „*Běh času nezastavil se, jako moje myšlenky, které nyní bez ustání jen kolem dvou sluncí kroužily a dvoje jenom jméno – Buddha a Sokrata – vzývaly. Století minula a moje oko nespatrilo než v slunci dřímající poušť a ucho moje neslyšelo než hudbu větru neb burácení vichru. Zapomínal jsem pomalu na lidské pokolení, ale jednoho rána, když jsem se ku zřídlu bral, které pod palmami ze země temení, překvapila mne stopa lidské*

¹⁸⁸ Zeyer, Julius: *Fantastické povídky*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 111.

nohy v písku a v stínu palem sešel jsem se po tak dlouhém čase opět s člověkem.“¹⁸⁹

Rámeček *Vánoční povídky* (Lumír 1879) zobrazuje měšťanskou rodinu o Vánocích, která si vypráví příběh, jehož protagonistkou je tentokrát žena Anna. Žije s rodiči svého muže Michala, který ji opustil kvůli divoké Máře, jež měla mnoho mužů. Když se jednou Anna zdržuje venku, zjeví se jí mrtvá Mára, prosící o pomoc. Mára Anně ukáže hrob svého dítěte, které zabila, ještě než potkala Michala. S ním se měla v cizině za mořem zle, a proto utekla s jiným mužem. Ten se jí ale tak znelíbil, že se otrávila a skončila v hrobě zavrženců. Anna se ptá Máři, jak jí může pomoci. Nechá se od ní zavést do světa mrtvých, kde v kostele místo kněze slouží mši kostra. Anna asistuje při mši umrlců, poté omyje mrtvolu Máři ve studánce, čímž ji spasí. „*Anna polomrtva strachem upřela oči na oltář, ale nový úžas! Kněz obrátil se k lidu a obličej jeho byl bez masa, dučky bez očí, místo úst měl tmavou díru, ze které se dlouhé zuby šklebily. Anna nevykřikla, cítila pouze závrať, modlila se ale celou duší za tu, která ji byla sem do středu těch hrůz zavedla. Pevná, hluboká její modlitba dala jí sílu, že strachem nezemřela... A mezi modlitbou viděla, jak ty temné postavy v koutech pomalu vstávaly, jak se plížily jako hadi blíž a blíže k ní, zpuchřelými cáry, které na nich visely, viděla Anna vetché jejich kosti a vítr hučel příšerně v rachotících lebkách...*“¹⁹⁰ Její milosrdenství je odměněno návratem Michala, kterému rovněž odpouští.

Kromě velmi slabého a značně zmateného úvodu lze říci, že povídka v rámci tohoto souboru raných a poměrně nehodnotných textů, zajímavých však z hlediska dobového okultismu, patří mezi nejvydařenější. Hřbitovní a umrlecké scény mají shodné rysy se scénami tohoto typu v Sabinově *Hrobníkovi* nebo Máchových *Cikánech*. Zeyerovo líčení je však přece jen umírněnější: podařilo se mu udržet v rovnováze napětí a věrohodnost. Rozehrává tu také své oblíbené téma dvou protikladných žen, které v pozdějších dílech dovede k vrcholnému vypracování. Anna a Mára se mohou jevit jako náčrtky k pozdějším protikladům Jolanta – Thorgerda z *Románu o věrném přátelství Amise a Amila*, Catarina – Dragopulos z *Jana Marii Plojhara* apod. Jako obvykle v těchto dvojicích temná

¹⁸⁹ Zeyer, Julius: *Fantastické povídky*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 79–80.

¹⁹⁰ Zeyer, Julius: *Fantastické povídky*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 143.

žena má co do činění s magií, kouzly a čarodějnictvím, zatímco světlá žena je křesťanka pomáhající všem bez rozdílu, jemná a dokonalá bytost.

Poslední fantastická povídka *Na pomezí cizích světů* (Lumír 1876), která nemá rámeček a je vyprávěna v ich-formě, nezapře vlivy evropské literatury 19. století, a to především ženských románů. Mnoho shodných prvků bychom našli v románech Jane Austenové, např. v próze *Pýcha a předsudek*. Dlouhé námluvy Elisabeth a Dancyho, při nichž si oba ve vzájemných potyčkách uvědomí oboustrannou lásku, připomenou i vztah hlavních hrdinů této Zeyerovy povídky, Flory a Lazara.

Kdesi ve Francii se Lazar setká s Řekem s nadpřirozenými schopnostmi, který ho s sebou vezme na spiritistickou seanci. Tam se Lazar dovídá, že ho čeká neštěstí, a skutečně krátce nato mu zemře otec. Brzy po jeho smrti dostane od otcova přítele dopis, v němž mu pisatel navrhuje, aby si vzal jeho dceru Floru. Jelikož je Flora bohatá, Lazar s návrhem souhlasí. Při společném soužití skrývají vzrůstající lásku a chovají se k sobě odtaziť. Po letech rozmíšek, kdy spolu mají i dítě, je spojí až neštěstí. Lazar objeví tajemnou listinu, která vyvolá zjevení ducha Chiomáry, jež se ho pokouší dostat do jiného světa. „*Když jsem opět vzhlédl, stál stín Chiomárin přede mnou, ale nikoliv již v oslňující zářivé kráse jako včera, nikoliv v podobě kněžky Koridvény, jak jsem ji byl viděl před chvílkou, uchvacující barbarskou velikostí, soptící divokou vášní. Byla to arci její podoba, ale celá ta tragická, děsivá velikost jako pravý přízrak, ale očištěna, s okem tklivým kajícnice, pohroužena v hluboký smutek duševní.*“¹⁹¹ Flora Lazara svou láskou zachrání. Teprve tato krizová situace jim umožní, aby vyřešili minulost svého vztahu a otevřeně si přiznali, co k sobě cítí.

Povídka končí očišťujícím ohněm, který zachvátí starý dům symbolizující minulost, jakož i celou zátěž života předků. Podobně očištný závěr má Zeyerova pozdní novela *Dům U Tonoucí hvězdy*, v němž je však průběh požáru mnohem drastičtější, neboť v jeho plamenech končí své temné osudy několik lidí.

V této povídce lze vysledovat mnoho autobiografických rysů, zvláště co se týče zájmů a povahy hlavního hrdiny. „*Náš chmurný severčan! Misogyn! Knihohltal! Keltoman!*“ *atd. voláno ze všech stran s průvodem celé symfonie smíchův, a podávání rukou nemělo konce. ,Zabýváte se dosud studiem o starých*

¹⁹¹ Zeyer, Julius: *Fantastické povídky*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 309.

Keltech?‘ tázal se mladý Angličan, který byl posud mlčel a jen přezdívkou ‚Keltoman‘ si povšiml. Přisedl těsněji ke mně a upřel jaksi rozpačitě a téměř úzkostlivě na mne oči.“¹⁹² Obraz severana zajímavějšího se o Kelty se objevuje ve více Zeyerových textech, připomeňme alespoň román *Jan Maria Plojhar*.

Fantastické povídky se podle Voborníka výrazně inspirojí francouzskými prameny: *Nouvelles fantaisistes* od Léona Hilaira (*Fantastické novely*, A. Bourdilliat, Paris 1859, B) a *La vie fantastique* od Josepha Méryho (*Fantastický život*, Michel Lévy frères, Paris 1874, B). Jakkoliv by se podle jejich názvu mohlo zdát, že zde nalezneme výrazný vliv na Zeyerovu sbírku povídek, není tomu tak. Oba jmenované soubory povídek jsou spíše salonními novelami, v nichž slovo fantastické představuje spíše něco paradoxního, co se přihodí v životě jednotlivce nebo v životě veřejném. Fantastično se zde objevuje v některých drobných momentech a u epizodních postav spojených s temnými silami. Obě díla se odehrávají spíše ve šlechtických kruzích a zvláště Hilairův text reflektuje též politicko-historické ovzduší druhé poloviny 18. století.

Fantastické novely Léona Hilaira představují soubor jedenácti textů různého rozsahu a různých žánrů: pouze dvě povídky jsou většího rozsahu, ostatní se pohybují na hranici reklamy, anonce, oznámení či humoristické noticky z dobového tisku. První z povídek *Louison Ringault* vypráví příběh ze začátku 18. století a je kritikou církevních mravů. Arcibiskup abbé Dubois zatouží získat jako milenkou šestnáctiletou dívku z prostších poměrů; její otec je zlatník. Za pomoci přátel šlechticů ji nechá unést, při únosu zabijí její matku, kdežto otec zranění přežije a může říct později svému synovi, co se stalo. Arcibiskup Dubois záhy umírá. Dívka se nakonec stane obětí regenta, vévody Filipa Orleánského, který ji měsíc zneužívá, než nebohá skočí z okna.

Její mstitelem se stane její bratr Pierre, který má milostný poměr s hraběnkou Phalaris. Ačkoliv sám je pouhým malířem, vloudí se do šlechtických kruhů tak, že využije podobnosti svého jména se jménem neznámého šlechtice. Pierre se díky hraběnce Phalaris setká se samotným regentem, který zoufá nad zesnulou milenkou. Regent vypráví domnělému šlechtici celý svůj příběh, aniž by

¹⁹² Zeyer, Julius: *Fantastické povídky*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 156.

tušil, koho má před sebou. Doufal, že si ho dívka zamiluje a že ji zahrne bohatstvím. Pierre mu navrhne, že mu dívku namaluje, i když ji nikdy neviděl. Učil se totiž u malíře obviněného z přímého spojení s pekelnými duchy, takže se dokáže napojovat na jiné bytosti. Regent je obrazem nadšen a daruje Pierrovi zámek, pozemky a spoustu peněz. Pierre tak nejprve zajistí sebe a svého otce.

Regent Pierrovi odloudí Phalaris. Ta si chce ponechat oba milence a diví se, že to Pierre nechápe. Teď už dvojí mstitel zajde k chemikovi italského původu Faggiolimu a koupí od něho smrtící nápoj. Pak v převlečení za sluhu obsluhuje regenta a Phalaris při jídle a podá mu smrtící nápoj. Když regent umírá, Pierre mu pošeptá, že jde o pomstu za sestru, a odchází. Sotva se Phalaris probere ze mdlob, zavolá sluhu a lékaře, který nepozná důvod úmrtí. Pierre tak unikne pozornosti, uchýlí se na svůj zámek a přeruší styky se dvorem. Po deseti letech hraběnka Phalaris stále střídá milence. Pierra na zámku navštíví Richelieu a oznamuje mu, že ho Ludvík XIV. chce povýšit a zve ho ke svému dvoru. To však Pierre odmítá a zůstává v odloučenosti.

V této povídce, jejíž název vychází nepochopitelně od jména Pierrova otce, nacházíme jen tři drobné fantastické motivy: malíř-učitel, jenž je ve spojení s černou magií, chemik Faggioli a Pierrův převlek, v němž se dostává na hostinu regenta s hraběnkou Phalaris. Příběh má spíše realistické pozadí, inspirované intrikami na královském dvoře. Únos dívky a její zneužití jsou popsány poměrně otevřeně s naléhavou krutostí. „*Pendant un mois, le duc d'Orléans négligea les arts et ses amis, pour goûter les délices d'une lune de miel mêlée de fureur amoureuse d'un côté et de larmes et de désespoir de l'autre. Savez-vous ce qui est arrivé?... La fillette, profitant d'un moment de liberté, s'est précipitée par la fenêtre et son crâne s'est broyé sur les dalles de la cour. Depuis cette mort, le régent a rompu avec les vieilles habitudes, et chacun peut remarquer qu'il est en proie aux remords et au chagrin.*“¹⁹³

Jsme tedy poněkud vzdáleni Zeyerově éteričnosti, jakkoliv ta ještě ve *Fantastických povídkách* není příliš přítomna. Hilaiem vyličené intriky připomínají více Zeyerovo *Dobrodružství Madrány*, v němž ale není tolik cítit

¹⁹³ Hilaire, Léon: *Nouvelles fantaisistes*. A. Bourdilliat et Ce, Paris 1859, s. 62. Překlad úryvku: „*Po jeden měsíc vévoda Orleánský zanedbával umění a přátele, aby ochutnal sladkost líbánek spojených na jedné straně s milostnou zuřivostí, na druhé se slzami a beznadějí. Víte, co se stalo?... Dívka využila chvíle svobody, doběhla k oknu a její lebka se rozdrtila o dlaždice na dvoře. Od této smrti se regent vzdal všech starých zvyků a každý může zaznamenat, že je vydán napospas výčtkám a zármutku.*“

realistické pozadí. *Louison Ringault* je psán s jistou nadsázkou a bez citové zaangażovanosti vypravěče a texty po něm následující již nezastírají humoristickou notu. Jde o sled drobných pamfletů na dobovou literaturu a literární život, které se Zeyerovým dílem nijak nesouvisí. Tyto kratší povídky se tedy jako prameny nepotvrdily ani po stránce tematické ani po stránce stylistické.

Druhý delší text *Le marquis de Tarran (Markýz de Tarran)* začíná rozhovorem dvou šlechticů Aignana a du Breila, k nimž přichází jejich přítel markýz de Tarran se svou milenkou, markýzou de Montespan, zvanou Athénais. Schází se s ní v nově zakoupeném „domě d'ábla“. Usiluje o ni také sám král Ludvík XIV., který se rozzuří, když ho Montespan požádá o hraběcí titul pro Tarrana. Milenci jsou si vědomi svého ohrožení. Du Breil nalezne dopis odhalující Tarranův podivný původ a ukradne ho. Když ho Tarran kvůli ztrátě dopisu osočí, du Breil ho udá pro vymyšlenou urážku samotného krále a přichází s policií, aby ho zatkli. Tarran du Breila zabije a podaří se mu uprchnout do Španělska. Montespan se stane neoficiální královnou, a tudíž milenkou Ludvíka XIV. Její rivalka Maintenon jí po čase s radostí oznámí, že Tarran byl zabit při souboji v Madridu. Po této zprávě se Montespan odebere od dvora a začne se věnovat pouze náboženství. I v tomto textu se setkáváme s fantastickými drobnostmi, např. motiv „domu d'ábla“. Ke klasickým románovým zápletkám patří také dopis, který způsobí krizi v průběhu děje.

Po tomto textu se v *Nouvelles fantaisistes* nacházejí opět dvě drobníčky o pařížském životě a ironické postřehy o venkovanech přicházejících do Paříže. Následuje delší text, avšak nedosahující délky dvou podrobněji zmiňovaných textů, *Burns l'idiot (Idiot Burns)*. Tato povídka vypráví příběh Francouze, který cestuje po Anglii. Domorodci mu poradí, aby se jel podívat do Wimille, a pošlou s ním idiota Burnse. Ten tam nejprve odmítá jet, ale nakonec se nechá kvůli penězům přemluvit. Cestou vypráví francouzskému cestovateli o svém životě. Chtěl postrašit svého naprosto nebojácného přítele Tréfeura. Jeli se v noci podívat na mrtvolu, Burns ve tmě zakřičel: „*Zabils svého kamaráda Burnse*“. Tréfeur z toho strachy zemřel a Burns se zbláznil. Cestovatel má z vyprávění husí kůže a do Wimille už se mu moc nechce. Celý cyklus uzavírá malá povídka, která vtipně hlásá, že číslo třináct dopomůže dobře provdat dceru a znásobit majetek.

Porovnáme-li tedy znění *Fantastických povídek* Julia Zeyera a *Nouvelles fantaisistes* Léona Hilaira, dospějeme k závěru, že Zeyer pojímá fantastično spíše

vážně a celkově ho používá k umocnění patosu textů, kdežto Hilaire jím podporuje spíše paradoxnost situace a ironii, často až černý humor. Jeho texty mají lehčí ladění a vyznačují se nadhledem nad situací.

Dalším z francouzských textů, jež mohl ovlivnit Zeyerovy *Fantastické povídky*, je *Fantastický život* Josepha Méryho, dvě rozsáhlejší novely *Première nuit de noces (První svatební noc)* a *Deuxième nuit de noces (Druhá svatební noc)*, které jsou si navzájem zrcadlem. V jejich úvodu se setkáváme s podobným přístupem jako v Hilaireově textu: s nadsázkou a výsměchem adresovaným Pařížanům, kteří se domnívají, že jsou středem světa a že jejich životní styl je ten jediný správný.

Za podnětnější ze dvou novel považujeme *První svatební noc*, odehrávající se v Senegal. Rámuje ji úvod, v němž si v nudném italském městečku Civita-Vecchia kruh kolem admirála vypráví o podivných svatbách. Jednou z nich je svatba Michaela Murphyho, zbohatnuvšího černým obchodem se slonovinou, a bohaté kreolky Aminy Weltonové. Při svatební oslavě Murphyho v zahradě napadne tygr. Zápasu o život přihlíží jeho rival José Alvedo, který svého soka nechá šelmou sežrat a pak nahraje, že s tygrem bojoval. Je vychvalován a spolu s ním i mrtvý Murphy. Nikdo není smutný. Nevěsta chvíli přemýšlí, zda by neměla omdlít, ale nakonec se všichni odeberou na lov tygrů. Alvedo se sice chová zbaběle, ale Amininy zamilované oči to nevnímají.

Jediný, kdo nevěří v Alvedovu odvahu, je svědek Murphyho smrti, mladý kreolec Christmas, jenž si na Aminu také myslí. Ten se s Murphym slovně utká, a ačkoliv je to diplomatická výměna názorů, oba vědí o své vzájemné nenávisti na život a na smrt. Alvedo má v noci schůzku s Aminou, Christmas ho předtím zastihne v zahradě a vyzve k souboji, v němž ho zabije. Amina propadne velikému smutku, avšak brzy se najde způsob vyléčení, jakkoliv podivný. Christmas se vplíží k nemocné v rouchu lékaře a vyléčí ji tím, že se jí ve spánku zmocní, aniž by o tom věděla. Smutná Amina otci přizná, že došlo k něčemu, co by ho nepotěšilo. Rozhorlený otec okamžitě podezírá lékaře a promluví si s ním. Christmas se přizná a zároveň otci řekne, že je ochoten si Aminu vzít. Amina však mluvila o své lásce k Alvedovi, když ale pochopí celou situaci, ráda se spokojí s Christmasem. Další plánovaná svatba je opět málem přerušena, když sluha přinese Christmasovy

dopisy, z nichž se Amina dovídá, že Christmas je Alvedovým vrahem. Nakonec se s tím ale smíří a následuje šťastná svatba.

Méry staví příběh také na paradoxnosti a absurdnosti, vývoj příběhu je záměrně překvapivý a skoro až nelogický. Autor si pohrává s tradičními motivy, vždyť převlečení milence za lékaře nacházíme již v Molierově hře *Zdravý nemocný* atd. Podobně jako Hilaire používá dopisu jako klasického prostředku pro zvrát v ději. Fantastično je u něho přítomno právě v dějových zvratech a pak zejména v exotickém prostředí, kde nechybí dlouhá líčení exotické zvěře: tygrů, lvů, slonů atd.

Jakkoliv i druhá povídka *Deuxième nuit de nocés (Druhá svatební noc)* se odehrává v exotické zemi, má značně menší spád. V roce 1829 se dva mladí lidé, Prosper Desverriers a Marcel Cordois, vydávají do zámku v blízkosti Paříže. Jelikož se tam velmi nudí, rozhodnou se odjet do ciziny, nakonec do Bengálska. Prosper se zamiluje do krásné Bengálky Katriny, která má mnoho nápadníků. Jedním z nich je Gervaso Costaz, bohatý ošklivý stařec, poloviční Bengálec a poloviční Australan. Když se nakonec Katrina a Prosper chystají v Kalkatě slavit svatbu, Costaz se ráno pomocí přátel zmocní Prospera a svázaného ho pošle po Ganze pryč. Katrina a její otec mají podezření na vraždu, z níž je nakonec paradoxně viněn Prosperův přítel Marcel. Ten jako alibi uvede, že strávil noc u Darindy, ale ta to jakožto Costazova přítelkyně zapře. Poté se nalezne Darindin dopis, který ji usvědčí ze lži a vrhne podezření na Costaze. Ten však mezitím zmizel.

Marcel se vrátí sám do Evropy, ale je pozván Katrinou a jejím otcem, aby s nimi strávil nějakou dobu. Marcel se tedy vrátí do Bengálska a postupně se sblíží s Katrinou. V té době přijde dopis od Prospera, že žije, a aby mu poslali peníze na zpáteční cestu. Katrina s Marcelem nejdříve chtějí považovat dopis za vymyšlený. Nakonec se ale Prosper dostaví osobně a brzy pochopí, co se stalo. Zatímco Katrina tuto bezvýchodnou situaci řeší odchodem do kláštera (nemůže si totiž vzít Marcela, je-li její snoubenec naživu), Prosper s Marcelem se navracejí domů, kde žijí nadále bouřlivý život plný večírků a vzpomínek na indické dobrodružství.

Domníváme se, že Hilaireův text byl pro Zeyera důležitějším inspiračním zdrojem než text Méryho. Exotika, důležitá pro *Fantastický život*, se u Zeyera totiž objevuje v celém jeho díle, nikoliv pouze ve *Fantastických povídkách*. Výsledek srovnání synopsí je překvapující, protože se z hlediska tematu či stylu nezdá, že

bychom Hilairův a Méryho text mohli považovat za genetické prameny Zeyerových *Fantastických povídek*.

Každá ze Zeyerových *Fantastických povídek* pak má podle Voborníka vlastní inspirační zdroj. První povídka *Z papíru na kornouty* je inspirována dílem Adolpha d'Assiera *Essai sur l'humanité posthume et le spiritisme (Esej o posmrtném životě a spiritismu)*, A. Ghio, Paris 1883, A). Jde o text spíše naučného charakteru s nábožensko-filozofickou orientací. Svými myšlenkami o posmrtném životě, meditacích, hypnóze, převtělování, ovládání lidí skrze magii Zeyera v této životní fázi a tvorbě, tj. v sedmdesátých letech, výrazně ovlivnil. Z jeho *Fantastických povídek* připomeňme mnicha mluvícího z obrazu, Mářu vstalou ze záhrobí, převtělování velkého ducha z jedné významné historické osobnosti do druhé, ducha z jiného světa Chiomáru. Všechny tyto jevy jsou teoreticky vyloženy právě u d'Assiera. U Zeyera nacházíme tyto jevy nejhojněji právě ve zmíněném souboru povídek, ale v menší míře též ve většině textů ze sedmdesátých let, okrajově se projevují také v pozdějších textech až do jeho smrti, tam však většinou ve spojení s křesťanstvím. Hilaire a Méry se však d'Assiera příliš nedrží, fantastično pro ně představuje spíše zákruty lidského osudu, u Hilaira je fantastika dále spojená s paradoxem, u Méryho s exotickým prostředím. Zeyer ji používá k velkolepé oslnivé výstavbě děje, kdežto Hilaire a Méry chtějí pobavit. Zdá se, že se jejich textům podobají spíše Zeyerovy *Novely I* a *Novely II*.

Na Zeyera měly velký vliv též Renanovy spisy, což se projevilo ve *Vánoční povídce* a v *Opálové misce*. Druhá z povídek *Opálová miska* líčí epopej lidstva a zdůrazňuje její velikány. V souvislosti s *Fantastickými povídkami* Voborník zmiňuje dílo Ernesta Renana, filozofické spisy často s náboženskými tématy. Renanův vliv se promítá napříč celým Zeyerovým dílem (více o tom viz 3. kapitola). Náměty k *Opálové misce* Zeyer čerpal údajně také z těchto pramenů: J. Saint Hilaire Barthélemy – *Le Bouddha et sa religion (Buddha a jeho náboženství)*, Didier a Cie, Paris 1866, 3. vyd., B), Prosper Brugière Barante – *Histoire de Jeanne d'Arc (Příběh Johanky z Arku)*, Didier, Paris 1859, A) a Hucher, Eugène – *Le Saint Graal ou Le Joseph d'Arimathe (Svatý grál aneb Josef z Arimatie)*, Monnoyer, Le Mans 1875–1878, A).

První kniha, Barthélemyho *Buddha*, patří k naučné literatuře. Po úvodní úvaze o nicotě první kapitola sleduje běh Buddhova života, legendu, která se o něm vytvořila, dále metafyziku, budhistickou morálku a úvahu o tom, co je dobré a co špatné na buddhismu. Druhá část je zasvěcena buddhismu v Číně a Indii a třetí buddhismu na Ceylonu. Barantova *Jana z Arku* není románem ani historickou knihou, nýbrž popularizačním životopisem soustředícím se zejména na Johančiny vize a nadpřirozené schopnosti. Přestože je tato kniha zaměřena právě na tyto nepřirozené jevy, je psána věcným, strohým stylem.

K popularizátorům starých francouzských textů patřili např. Paulin Paris, François Guessard, Léon Gautier, Meyer, Anatole de Montaiglon, Gaston Paris aj. Jedním z nich byl také Eugène Hucher, který vydal velkou ilustrovanou publikaci na téma svatého grálu. Je to erudovaná vědecká práce, v níž jsou staré texty sestaveny a vykládány na základě dobové koncepce. Hucher vycházel především z prací Villemarquého, o kterých bude řeč později, a to jak z jeho studií o Keltech, tak také přímo z jeho studie *Table ronde (Kulatý stůl)*. V úvodu této studie se zabývá původem grálu. Hucher také rozebírá trojí grál, symbolizující boží Trojici. Do grálu nabral kapky krve při Ježíšově ukřižování Josef z Armatie, dále se kolem grálu shromažďovali pozdější křesťané, bude následovat grál, kolem něhož se jednou sejde celý svět.

Také Zeyerova *Opálová miska* vychází z pověstí o grálu a Hucherova kniha patří k základním souborům té doby, který se této problematice věnuje. Je vysoce pravděpodobné, že ji Zeyer v ruce měl, avšak na výstavbu jeho povídky zřetelný vliv nejspíš neměla. Portréty jednotlivých osobností sledovaných v této povídce jsou natolik stručné, že lze těžko soudit, kterými prameny se Zeyer inspiroval. Pravděpodobné je, že četl Barthélemyho dílo *Buddha*, jež se nachází v jeho knihovně, spornější už je Bruggièrova kniha *Příběh Johanky z Arku*. Voborník mohl podobným způsobem stanovit další prameny týkající se ostatních osobností, které se v příběh vyskytují, jako je Sokrates, Ježíš ad.

I prameny poslední povídky *Na pomezí cizích světů* jsou podle Voborníka četné: Hersart de la Villemarqué – *La légende celtique et de la poésie des cloîtres en Irlande, en Cambraie et en Bretagne (Keltská legenda a poezie v kláštěrech v Irsku, Cambrai a Bretani, L'Prudhomme, Saint-Brieuc 1859, A)*, Louis-Guillaume Figuiet – *Le lendemain de la mort ou la vie future selon la science (Den po smrti aneb Budoucí život podle vědy, Le Hachette, Paris 1871, A)*, Nicolas de

Montfaucon de Villars – *Le Comte de Gabalis ou Entretiens sur les sciences secrètes (Vévoda Gabalis aneb Rozprava o tajných vědách*, Claude Barbin, Paris 1671, A), Jean-Baptiste de Boyer Argens – *Lettres cabalistiques ou correspondance entre deux cabalistes (Kabalistické listy aneb Korespondence mezi dvěma kabalisty*, Pierre Paupie, La Haye 1741, A), abbé Éliphas Lévi, jinak též Alphonse-Louis Constant – *Dogme et rituel de la hautemagie (Dogma a rituál vysoké magie*, G. Baillière, Paris 1856, A) a *Histoire de la magie (Dějiny magie*, G. Baillière, Paris 1860, A), J.-André Pezzani – *Les Druides, synthèse philosophique au XIXe siècle (Druidové, filozofická syntéza 19. století*, Didier, Paris 1865, B). Jde pouze o knihy vědecké a naučné, přímý zdroj této povídky, který by inspiroval její postavy či vývoj děje, zde nenacházíme.

Villemarquého *Keltská legenda* se skládá ze tří částí, legendy o svatém Patrikovi, legendy o svatém Kadokovi a legendy o svatém Hervé, za nimiž následují dodatky v podobě básní a písní z té doby. Keltská problematika představuje přelomové období pohanství a křesťanství, a specificky tedy ztvárňuje problematiku náboženských obřadů, smrti, posmrtného života a nadpřirozených jevů. Právě v tom vidíme vliv na poslední Zeyerovu povídku ze souboru *Fantastických povídek*. K legendě o Patrikovi se vrátíme ještě později, až se dostaneme k tzv. keltské trilogii.

Figuiet se ve svém díle *Den po smrti* řeší otázku posmrtného života, jehož existenci se snaží dokázat. Zabývá se také převtělováním, jinými bytostmi, mimozemšťany, obyvateli slunce. Dále rozebírá jednotlivé planety a jejich působení. Hlavní smysl lidského života spatřuje v sebezušlechťování a sebevzdělávání. Strach ze smrti považuje za nesmyslný, protože smrt se podobá líhnutí motýla. Co se týče bytostí z jiného světa, Zeyer se ve své poslední *Fantastické povídce* zřejmě tímto textem inspiroval. Blízké mu mohly být také Figuietovy názory týkající se smyslu lidské existence a výklad smrti.

Montfauconův *Vévoda Gabalis* je koncipován jako čtyři rozhovory učedníka (v ich-formě) a zasvětilce do tajných nauk, oslovaného mistře. „*Il y a en Dieu une immense profondeur de flamme; le coeur ne doit pourtant pas craindre de toucher à ce feu adorable, ou d'en être touché; il ne fera point consumé par ce feu si doux, dont la chaleur tranquille et paisible fait la liaison,*

*l'harmonie et la durée du monde.*¹⁹⁴ Velmi podobně jsou konstruovány i Boyerovy *Kabalistické listy*. Je to nauka o kabale, podaná formou rozhovoru dvou zasvěcenců – kabalistů, kteří se v kapitolách proměňují, fiktivní postavy vystřídá filozof, např. Spinoza.

K velmi významným postavám, které se v 19. století ve Francii zabývaly magií, patřil Éliphas Lévi neboli abbé Alphonse Constant. Jak již bylo řečeno, Voborník zmiňuje dvě jeho významné publikace *Dogma a rituál vysoké magie* a *Dějiny magie*. Magie vychází z mystiky a kabaly a měla velký význam pro zednářství, jehož byl Zeyer stoupencem. Léviho myšlenky však neměly vliv pouze na tuto omezenou skupinu lidí, nýbrž na celkové myšlenkové ovzduší té doby včetně myšlenek socialismu, emancipace apod. „*Tel fut l'abbé Alphonse Constant qui, sous quatre régimes politiques, de la monarchie de Juillet à la IIIème République, enflamma les esprits et tenta de régénérer l'homme par le christianisme, le socialisme et l'occultisme, chacune des étapes s'accompagnant d'une idéalisation, d'une réhabilitation de la femme. Avant de s'enfermer, pendant les vingt dernières années, dans un dialogue solitaire avec un monde idéal, Alphonse Constant s'est affirmé, comme prêtre, puis comme socialiste, un bouillant contestataire du monde réel.*“¹⁹⁵ Léviho myšlenky i postoje Zeyera silně ovlivnily v celém jeho díle.

S Villemarquého dílem je tematicky spjat Pezzaniho spis *Druidští bardové*, zabývající se převážně mytologií druidů, způsobem, jakým vysvětlovali vznik světa a jeho vývoj, symboliku zvířat, chápání vesmíru, víru v převtělování atd.

Všechny prameny, jež Voborník uvádí k povídce *Na pomezí cizích světů*, nám sice přímo neodhalují genetický pramen tohoto textu, ale pro poznání a pochopení Zeyerova díla jako celku mají hluboký význam. Jakkoliv Zeyer nemusel všechny jmenované svazky číst (kromě Pezzaniho se v jeho knihovně

¹⁹⁴ Villars, Nicolas de Montfaucon de: *Le Comte de Gabalis ou Entretien sur les sciences secrètes (Vévoda Gabalis aneb Rozprava o tajných vědách)*. Claude Barbin, Paris 1671, s. 285. Překlad úryvku: „*V Bohu je ohromná hloubka plamene; srdce se přesto nemusí bát tohoto božského ohně dotknout, nebo se jím nechat dotknout; nebude stráven tímto něžným ohněm, jehož tichá a uklidňující vřelost vytváří spojení, harmonii a trvání světa.*“

¹⁹⁵ Lacassin, Francis: Éliphas Lévi ou comment on devient un mage (Éliphas Lévi aneb Jak se stát mágem). In: Éliphas Lévi – *Secrets de la magie (Tajemství magie)*. Robert Laffont S.A., Paris 2000, s. 7. Překlad úryvku: „*Takový byl hrabě Alphonse Constant, který během čtyř politických režimů od Července do Třetí republiky zapálil pro věc spoustu duchovních osobností a zkoušel obnovit člověka skrze křesťanství, socialismus a okultismus, přičemž každá z těchto etap byla doprovázena idealizací, rehabilitací ženy. Předtím než se Alphonse Constant během posledních dvaceti let uzavřel do osamělého rozhovoru s ideálním světem, realizoval se jako kněz, poté jako socialista, bouřlivě popírající reálný svět.*“

nenalézají), myšlenkové souznění s texty zaměřenými na spiritismus, magii, kabalou, okultismus apod. zde bezpochyby nacházíme.

„Nesoudím malicherně o vášni, která temení ze vřídla tak velkého a svatého, jako láska.“¹⁹⁶

Také první Zeyerův velký román s ruskou tematikou **Ondřej Černyšev** (Lumír 1975, kn. 1976) vychází z mnoha francouzských pramenů, méně již z pramenů ruských, anglických a německých. Tento román se vyznačuje podobnou atmosférou jako *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Lze říci, že svou náladou připomíná spíše než období Kateřiny Veliké středověké romány, ztvárňující dvorní etiketu spojenou s uctíváním panovníka a s vroucnou oddaností k němu. Zobrazuje dobrodružství jemného a ctnostného mladíka Ondřeje Černyševa, který je odeslán ke dvoru poté, co začne překážet nové ženě svého otce. Cestou se setká s krásnou dívkou Agrafénou, která ztratila doprovod na své cestě k umírajícímu starci Jefremovi, jenž jí má sdělit zásadní tajemství týkající se jejího života. Ondřej ji doprovází a přislíbí i nadále pomoc v tom, co má Agraféna vykonat, aniž by věděl, o co jde. Ačkoliv v sobě najdou zalíbení, Ondřej na Agrafénu brzy zapomene, neboť se zamiluje do samé velkokněžny Kateřiny. Láska je opětována, ale zůstane platonická, ačkoliv Kateřinin manžel Petr má dlouhodobý poměr se šlechtičnou Voroncovou a svou ženu neustále ponižuje.

Kateřina váhá mezi vládou a osobním štěstím ve vztahu s Ondřejem, ale zvolí první cestu. Posléze se dostane do konfliktu s císařovnou Alžbětou, která jí sice přestupek odpustí, ale zároveň ji zbaví Ondřeje. Ten je dokonce uvržen do vězení. Ondřeje miluje také šlechtična Anna Nikitišna, která se mu mstí za jeho odmítnutí. Přichází za ním do vězení, aby mu sdělila, že Kateřina má mnoho milenců a na něho zapomněla. Černyšev jí zpočátku nevěří, ale pak se sám přesvědčí, když v převlečení unikne z vězení na ples. Jeho iluze jsou zničeny.

Po Alžbětině smrti začne vládnout Petr, ale Kateřina brzy uzurpuje moc. Ondřej se dostane na svobodu a jako věrný poddaný pomáhá Petrovi. Ten je však nakonec přívrženci Kateřiny zavražděn, aniž by k tomu ona sama dala příkaz. Ondřej se snaží pomoci Agraféně zachránit pravého nástupce Ivana, jemuž by mělo patřit Petrovo místo. Nakonec však Agraféna umírá a posléze i Ivan. Ondřej

¹⁹⁶ Zeyer, Julius: *Ondřej Černyšev*. Česká grafická unie, Praha 1927, 11. vydání, s. 157.

je za napomáhání odsouzen k smrti. Kateřině se podaří vypátrat, že odsouzený muž je Ondřej, ačkoliv se jí to okolí snaží utajit. Než ho však stačí zachránit, probodne Ondřeje ve vězení vlastní matka, aby unikl veřejné popravě. Kateřina musí nyní sama zvládnout ohromnou zemi: Rusko, jemuž obětovala vlastní štěstí.

V románu nacházíme pozoruhodné fantaskní prvky, často z okruhu magie a okultismu. Objevují se zde překvapující odhalení identity nebo původu v případě postav jako Agraféna, Jefrem, Ivan, či skrývání totožnosti v případě Ondřeje v závěru románu. Hrdinové se často ocitají na maškarním plese, což jim umožňuje nečekaná zmizení, setkání a uhadování totožnosti. Jindy se skrývají za zástěnou, takže se dozví různá tajemství, např. Ondřej s klenotníkem Bernardim vyslechnou rozhovor Kateřiny s Alžbětou, Bernardi je přítomen vraždě Petra atd.

Nejzáhadnější postavou je Ital Lamberti, v ruském prostředí cizinec, který má nadpřirozené schopnosti a sleduje celý vztah Kateřiny a Ondřeje. Právě on jí naznačí, že se musí rozhodnout pro jednu z cest: Ondřej, nebo Rusko. „*Kdyby duše vaše stvořena byla jako duše jiných žen, ‘ pravil Lamberti, ‘řekl bych vám, že nesoudím malicherně o vášni, která temení ze vřídla tak velkého a svatého, jako láska. Avšak vás nikdy neoblaží to, co miliony smrtelníků oblažuje, vy sama víte, co na dně vaší duše dřímá, a ukvapené city vaše zastírají jako mlha jen na čas ono plamenné písmo, zářící na samém základě vaší bytosti. Tajuplná ona noc na věži moskevské nebyla žádným toliko snem... Připomeňme si jen onu chvíli na věži Ivanu Velikém!’* ,Lamberti, vy nejste člověk!’ zvolala zmateně, ,odkud znáte tajemství, jež nemělo svědků, jež nikdy nepřešlo přes pevně zavřené rty?’ Pustila ruku Ondřejovu a odstoupila na krok. Ondřej zachvěl se hlubokým bolem; zdálo se mu, jako by Lamberti násilně z jeho objetí trhal tu, již tak nevýslovně miloval, a ona že jako tajnou, čarovnou mocí puzena od něho se odvrací a vždy víc a více k tomu kouzelníku se blíží.“¹⁹⁷ Kateřinu velmi přitahuje magie a tajemné osobnosti: Lamberti, Ondřejova matka prosící o milost pro svého syna, aniž by panovnice věděla, o koho jde apod. Další záhadnou postavou, typicky romantickou, která hned v úvodu odhaluje Agrafěně tajemství jejího původu, je poustevník Jefrem.

K inspirujícím francouzským pramenům podle Voborníka patří: Charles du Bouzet – *La jeunesse de Catherine II (Mládí Kateřiny II.*, E. Dentu, Paris 1859,

¹⁹⁷ Zeyer, Julius: *Ondřej Černyšev*. Česká grafická unie, Praha 1927, 11. vydání, s. 157.

B), Aleksandr Ivanovitsch Tourgenev – *La cour de la Russie il y a cent ans 1725–1783, extrait des dépêches des ambassadeurs anglais et français (Ruský dvůr před sto roky, v letech 1725–1783, úryvky z depeší francouzských a anglických vyslanců*, E. Dentu, Berlin 1860, B), comte de Ségur – *Histoire de Russie et de Pierre-le-Grande (Dějiny Ruska a Petra Velikého*, Baudouin frères, Paris 1829, A), *Amadis de Gaules, poème faisant suite à la Table ronde (Amadis z Galie, báseň navazující na Kulatý stůl*, editor M. Creuzé de Lesser, Delaunay, Paris 1813, A) a Papus – *Traité méthodique de science occulte, mettant chacun à même de comprendre et d'expliquer les théories et les symboles employés par les alchimistes et les francs-maçons (Pojednání o metodě okultních věd, umožňující každému porozumět a vysvětlit si teorii a symboly užívané alchymisty a zednáři*, G. Carré, Paris 1891, B).

Bouzetovo *Mládí Kateřiny II.* ovlivnilo Ondřeje Černyševa výrazně. Některé krátké pasáže Zeyer jen přestylizoval a bohatě interpoloval dalšími příběhy a postavami. Bouzet knihu začíná citacemi z ruského básníka Deržavina, který nadšeně chválí Kateřinu. (Zeyerova poetika se svou exaltovaností blíží těmto básním.) Tato populárně historická kniha nevyniká nijak zvlášť po stylistické stránce. Vychází z autentického deníku, jež si Kateřina zamlada psala. Tato velká ruská panovnice byla velmi sčtělá, romány a beletrie ji brzy omrzely, ale ráda se zabývala filozofickými, historickými a politickými spisy. Byla také zábavnou společnicí a uměla dobře vyprávět. Už jako velmi mladá byla provdána za Petra, s nímž neměla žádné styčné body. Petr byl povrchní a miloval zábavu – souboje, lovy, dvacetkrát za den střídal oblečení. Brzy si též našel jinou milenkou, aniž by se s tím před svou ženou tajil. „*J'étais naturellement enceinte et accoutumée à remplir mes devoirs; mais, pour cela, il m'aurait fallu un mari qui eût le sens commun... Je compris dès le commencement qu'aimer un mari qui n'était pas aimable, ni ne se donnait aucune peine pour l'être, était une chose difficile, sinon impossible...*“¹⁹⁸

Ondřej Černyšev není Zeyerem vymyšlená postava, šlo o urostlého a ctnostného sluhu, jehož milovala jak Kateřina, tak Petr, což Zeyer ve svém

¹⁹⁸ Bouzet, Charles du: *La jeunesse de Catherine II (Mládí Kateřiny II.)*. E. Dentu, Paris 1859, s. 32–33. Překlad úryvku: „*Byla jsem přirozeně svolná a připravené k naplnění svých povinností; ale k tomu bych bývala potřebovala manžela, který by měl stejný úmysl... Od začátku jsem pochopila, že milovat manžela, který nebyl milý, ani neměl žádnou snahou jím být, bylo těžké, ba přímo nemožné...*“

románu zachoval. Bouzet dále líčí, že se Kateřina vyděsí, když jí je naznačeno, že ji Černyšev miluje. Dosud to byla oboustranná platonická láska, kterou se snažili oba utajit. Ondřej je odeslán pryč a ke Kateřině je dána hraběnka Čoglokovová. Později už není budoucí ruská panovnice tak úzkoprsá a vystřídá řadu milenců, hraběte Černyševa, Alexandra de Villeboise, Lva Naryškina, Soltikova a Bonjatovského. Předěl v jejím životě nastane při narození syna Pavla a zároveň v té době se ze dvora vzdálí Soltikov, jenž se stal jejím předním milencem. Zeyer informace stran Kateřininých milenců a syna vynechává.

V Bouzetově knize je popisován také bál v maskách, v němž jsou ženy včetně Kateřiny převlečeny za chlapce. Motiv tohoto bálu Zeyer převzal a rozvinul do šíře. Bouzet dílo ponechává otevřené s tím, že došel na konec Kateřinina deníku. Zakončuje ho tedy tím, že Petr se chce Kateřiny zbavit.

Zeyer z tohoto námětu stvořil příběh o platonické lásce velké, vzdělané a osvícené panovnice a ušlechtilého, přirozeně inteligentního, ale prostšího Ondřeje Černyševa. Zdá se, že Zeyer pojal úmysl napsat román *Ondřej Černyšev* právě na základě Bouzetova textu. Je však také pravděpodobné, že se inspiroval ještě dalšími prameny, možná též přímo ruskými.

Tourgenevův *Ruský dvůr* je už jako přímý pramen Zeyerova románu daleko více zpochybnitelný. Z tohoto soupisu depeší i z období před Petrem a Kateřinou mohl Zeyer použít některé historické detaily. Tato kniha mohla tvořit tedy spíše jisté vzdělanostní pozadí, jistou platformu, jež se však v románu konkrétněji neprojevuje. Pohled na ruské dějiny zvenčí, ze strany anglických a francouzských vyslanců byl pro Zeyera možná podstatnější než pohled zevnitř. Přesně totéž platí i o Ségurových *Dějínách Ruska*, jež nejsou podány beletristicky, nýbrž naprosto věcně s mnoha daty a popisy. Zeyer tuto knihu v ruce mít mohl, ale také nemusel.

Těžko ale říct, proč jako pramen *Ondřeje Černyševa* uvádí Voborník text *Amadis de Gaule*, který patří do cyklu *Kulatý stůl*, vyprávějící o svatém grálu. Možná měl na mysli, že se zde Zeyer tak inspiroval rytířskými mravy. Je pravda, že chování Černyševa, ale i ostatních na ruském dvoře takové mravy připomíná. *Amadis z Galie* se jako výraznější inspirační zdroj projevil spíše v *Karolinské epopeji* či v *Románu o věrném přátelství Amise a Amila*, kde nacházíme např. jména Gandalin a Elisene – Zeyer pojmenoval Amilovy děti Gandelín a Eliséna.

Soubor inspiračních pramenů uzavírají opět texty s tematikou okultismu a astrologie. Při rozboru *Ondřeje Černyševa* jsme shrnovali řadu fantastických a nadpřirozených jevů, jež se v tomto románu vyskytují. Klíčová scéna, v níž mág Lamberti oživí Kateřininu vizi, jak stojí na věži a shlíží na Rusko, působí trochu jako hypnotická seance. V tom bychom mohli spatřovat vliv Papusova *Pojednání o metodách okultních věd*. Papus patří obdobně jako Eliphas Lévi k významným dobovým okultistům.

*„Kým jsi? Dobrodružkou, cizinkou, neznámou tulačkou, kterou jsem našel v prachu veřejné silnice.“*¹⁹⁹

Román *Ondřej Černyšev* má mnoho společného s obskurní fantastickou novelou *Dobrodružství Madrány* (Lumír 1878, kn. 1882), např. motivy převleků, masek, tajemných odhalení atd., a přece je mezi nimi znatelný rozdíl. *Ondřej Černyšev* vychází z historického románu, kdežto *Dobrodružství Madrány* z knížek lidového čtení. Tato poněkud povrchní novela se čte velmi snadno a její čtivosti napomáhají fantastické zvraty v ději.

Hudebník Kosmas nečekaně zbohatne a rozhodne se pomocí přítele Damiana unést sboristku Madránu, kterou miluje. Kosmas žije v přepychovém domě, kde má i harém, a přivítá ji v tureckém obleku. Madrána chce nejdříve ihned odejít, ale nakonec ji zláká dobrodružství. Kosmas nejprve vyžene všechny hurisky a pak s Madránou vyrazí na cestu do Španělska, pouze jako přátelé, aniž by byli sezdáni. Ve Španělsku se začnou podílet na intrikách vyšší společnosti, což je málem stojí život. Při cestě Madrána zjistí, že Kosmu miluje. Její cit se vyhrotí, když o něho projeví zájem jiná žena. Kosmas přijde Damiánovými machinacemi o všechno jmění, ale oba milenci, plni dobrodružství a lásky, se vracejí domů vstříc obyčejnému životu.

Za poněkud románové považujeme zvraty s finanční situací, dále záměny a převleky v rámci španělského příběhu. Madrána se totiž vydává za kardinálovu milenkou, a setká se tak s abatyší Dolores. Dolores a kardinál se přetahují o Doloresinu neteř, velmi subtilní doňu Catalinu, která je dědičkou ohromného jmění. Dolores chce, aby peníze připadly klášteru, tedy usiluje o vstup Cataliny do

¹⁹⁹ Zeyer, Julius: *Dobrodružství Madrány*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 217.

řádu, kdežto kardinál ji chce provdat za muže podle svého výběru. Catalina se zmítá v jejich rukou. Kosmas a Madrána se jí ujmou, stanou se jejími přáteli a snaží se jí pomáhat. Dolores odhalí, že se Madrána vydávala za kardinálovu milenkou, a nechá ji uvěznit. „*Byla tedy vězněm. Snášela svůj osud nejdříve trpělivě, ale poznenáhla, když hodina za hodinou uplynula, zmocňoval se jí strach o Catalinu a krev její bouřila se proti nedůstojnému způsobu, jakým s ní abatyše nakládala. Volala ze zamříženého okna do zahrady o pomoc, bušila na dvěře své cely, ale v zahradě nebylo nikoho, a na chodbě odpovídala jí pouze ozvěna. Madrána viděla konečně marnost svého počínání a klesla unavena k zemi.*“²⁰⁰ Kardinál se zase spolu s dalším šlechticem donem Estábanem zamiluje do Madrány a snaží se ji, třeba i násilím, získat. Catalina nakonec následkem všech událostí umírá vyčerpáním a odkáže všechny peníze Madráně, do které se zprvu zamilovala, když byla tato převlečena za muže. Madrána se penězi vykoupí z rukou španělských násilných nápadníků.

Mohli bychom zde uvažovat o protikladné dvojici Dolores – Catalina, jména jsou nápadně podobná ženským postavám Dragopulos a Caterina z románu *Jan Maria Plojhar*. Jména začínající na „d“ v sobě u Zeyera skrývají cosi temného a jména na „c“ pozitivního. Madrána představuje přechodný typ mezi těmito protikladnými ženami.

Podle Voborníka tato próza vychází z pramene *L'amant oysif, contenant cinquante nouvelles espagnoles (Zahálčivý milenec, obsahující padesát španělských novel*, 3. svazek, Jean Cochart, Paris 1671, B). Tento soubor kratochvilných novel vyšel ve třech svazcích, Voborník jako inspirační zdroj uvádí svazek třetí, který se nenachází v Zeyerově knihovně. Přímý genetický pramen se však v tomto svazku nenalézá, tedy nevyskytují se zde žádné postavy či dějové záplatky, které by se v Zeyerově *Dobrodružství Madrány* opakovaly. Jisté shody však těmito textům přece jen musíme přiznat: děj se v *Zahálčivém milenci* nejčastěji rovněž odehrává ve vyšších společenských kruzích, jeho styl je nesený lehkostí a hravostí s cílem nenáročně zaujmout a pobavit. U Zeyera nalezneme jen málo jednoduchých, zábavných novel jako *Dobrodružství Madrány*.

²⁰⁰ Zeyer, Julius: *Dobrodružství Madrány*. Česká grafická unie, Praha 1927, 7. vydání, s. 202.

Zeyerova díla tohoto období se vyznačují jistou neumělostí, nezvládnutostí obsahu i formy. Řešení mnoha situací a zápletek je násilné a občas vyvolá pousmání. Považujeme tato díla za skici k dílům pozdějším: *Fantastické povídky* tvoří předobraz *Obnovených obrazů*, *Ondřej Černyšev* předobraz *Románu o věrném přátelství Amise a Amila* a *Dobrodružství Madrány* předobraz *Jana Marii Plojhara*. Nicméně se zde přesto již setkáváme se suverénním tvůrcem, jehož prudká básnická výbušnost je místy až strhující.

GOTIZUJÍCÍ OBDOBÍ 80. LET

V období osmdesátých let se Zeyer uchyluje od ztvárňování fantastických a magických příběhů ke zpracování středověkých legend. Pozornost upíná zvláště k ranému křesťanství, tedy ke střetu pohanství a křesťanství, životopisům prvních evropských světců, pronikání křesťanství na nejvzdálenější místa – na Island²⁰¹ a do Irska. Druhou ze jmenovaných zemí byl velmi fascinován, protože ho po celý život přitahovala keltská kultura, kterou studoval obzvláště z francouzských pramenů. Na rozdíl od závěrečného novokřesťanského období jsou tyto texty nesené v jiném duchu, jde spíše o barvitá epická vyprávění bez hlubšího duchovního obsahu, s prohloubenou psychologií postav, vypracovanější estetizací a stylistikou. Zeyer původní středověké prameny výrazně interpoluje dalšími texty nejrůznějšího charakteru a svou imaginací. To platí jak pro ztvárnění českých legend, např. pro epický cyklus *Vyšehrad*, tak pro rozsáhlý *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, jehož francouzská předloha tvoří maximálně šestinu románu. Díla osmdesátých let nebudeme probírat chronologicky, ale ve třech tematických okruzích: *keltská tetralogie*, *obnovené obrazy* a *chansons des gestes*.

1. Keltská tetralogie

Mezi Zeyerova díla s keltskou tematikou patří *Kronika o svatém Brandanu*, *Ossianův návrat*, *Legenda z Erinu* a *Svědectví Tuanovo*. Tato díla tvoří v podstatě volnou tetralogii. První tři díla Zeyer napsal během jednoho roku, poslední spadá až do konce devadesátých let. Nikde jsme ale v odborné literatuře nenarazili na domněnku, že by Zeyer o nějakém větším cyklu keltských textů uvažoval. Francouzské prameny rozebíráme po *Kronice o svatém Brandanu* a pak až po analýze ostatních tří textů.

²⁰¹ Připomeňme velmi pozoruhodnou pozdní prózu *V soumraku bohů*, která nevychází z francouzských pramenů.

„*Dům celý tak byl plný zázraků*“²⁰²

K pozoruhodným dílům s keltskou tematikou patří *Kronika o svatém Brandanu* (Lumír 1984, kn. 1886).²⁰³ Autor k ní napsal rozsáhlý úvod, v němž – jako pouze v několika dílech – popisuje prameny, ze kterých vychází. Prvním podnětem byl Renanův článek o keltské poezii a o Brandanovi. Dalším pramenem byla starofrancouzská báseň ze 12. století, ale také irské a bretaňské zpěvy a epizoda o králi Abgaru. K tomu se připojují inspirace výtvarné – působení obrazů Fra Angelika, Luky della Robbia a Giotta. Na rozdíl od jiných Zeyerových textů, kde líčení nádherly působí poněkud samoučelně, ztvárnění této legendy vyniká zdobností, podloženou symbolickým a duchovním obsahem, tedy jistou uměřeností a vyrovnaností oproštěných a dekorativních pasáží.

Metaforizovaná pouť provázená symbolickými zastaveními má za cíl prověřit neochvějnost opata ve víře, aby byl hoden nazřít Kristovu tvář za života. Pohnutkou k pouti je znamení přinesené starcem Mardokem. Pout' se dělí na plavbu mořem a několik zastavení: dům zázračného nasycení, Velikonoce strávené na velrybě, ostrov padlých andělů. Posléze se slévá v mohutný proud: zápas s peklem, cesta do ráje pod vedením poustevníka Pavla, Brandanovo nazření Kristovy tváře. Uzavírá se kruhově návratem do kláštera a Brandanovou smrtí.

Opatovými protihráči jsou dva mniši – Zeno a Lucius. Nebezpečnější Lucius ukáže svou pravou tvář po požití omamné vody, propadne přeludu a zabije dívku, jež symbolizuje porobený Erin (starý výraz pro Irsko). Když Brandan bojuje s démony o záchranu Jidáše, bez přestání mučeného na kře plovoucí mořem, jako by zachraňoval Lucia, který předtím zmizel.

Kronika o svatém Brandanu se sice drží středověkých předloh o světcích odvracejícím na cestách každé nebezpečí, ale zároveň je zcela zeyerovsky přetvořena. Poněkud odlišný názor najdeme v *Gotickém Zeyerovi* J. Š. Kvapila. Ten považuje toto dílo za výrazově chudé.²⁰⁴

Zeyer zde mohl rozvinout jemu blízké téma pouti a opřít se o náboženský mysticismus, s nímž souvisí ostrov padlých andělů. „/.../ *my netrpíme bolest. Majestát / však boží odňat našim zrakům jest./ My více nezíráme v jeho tvář,/ my ztratili svou krásu úplnou /.../ Bol sladký hnízdí nyní v prsou nám,/ nás táhne*

²⁰² Zeyer, Julius: *Kronika o svatém Brandanu*. Česká grafická unie, Praha 1929, 8. vydání, s. 21.

²⁰³ Při interpretaci *Kroniky o svatém Brandanu* vycházíme ze studie: Riedlbauchová, T.: Poutník Julia Zeyera. In: *Tvar*, č. 3, 1999, edice Tvary, sv. 3, s. 1–32.

²⁰⁴ Kvapil, J. Š.: *Gotický Zeyer*. Václav Petr, Praha 1942.

touha k nebi veliká,/ my neseme se v svatém nadšení/ až k prahům světla, unaveni pak/ zas padáme vždy nazpět k zemi /.../ A ostrov ten, kde žijem, vyhnanci,/ se zove ,rájem ptáků‘. ²⁰⁵ Zarážející přirovnání ostrova k ráji ptáků vede až k podobnosti o ptácích – padlých andělech, kteří trpí bolestí z pouhého blíženi se k nebi.

Další symbolická vize nastává, když Brandan zažene bouři. *„V tom obrátila loď se k severu/ a horu spatřili tam vysokou,/ jež náhle svítala a průhlednou/ se stala jako led. A z temena/ jí náhle jako pták vylétlo v noc/ – div nevidaný – slunce růžové,/ nad mořem stálo chvíli, rozlilo/ se jako zora pak, a za chvíli/ se slunce druhé z hory zvedalo/ jak blankyt modré, bílé přišlo pak/ a dál a dál po celou dlouhou noc/ ta hora nová slunce soptila,/ až bratrům zrak přecházel slzíci/ a světlo velikého poznání/ v tu noc jim v duši vzešlo konečně...“* ²⁰⁶

Před závěrem se Zeyer zbavuje postavy záporného Lucia, aby světlo mohlo být vyneseno vzhůru. Všimněme si jména Lucius (světlo), tvořícího součást jména Lucifer (světloňoš). Kdežto v křesťanské tradici to byl anděl, který nosil světlo a padl, zde jméno, zbaveno druhé části, mění význam. Porušením tradiční symboliky světlo – klad, tma – zápor se do přímé roviny dostává světlo – zlo, tj. Luciův spoluhráč Zeno podlehne touze po bohatství ve zlatých sálech při prvním zastavení a naopak Brandanovo setkání s Kristem se odehrává v šeru. Zeno však patří – stejně jako mniši doprovázející Brandana – do roviny pozemského usilování.

Brandan a Lucius zosobňují nadčasové principy dobra a zla, zpětně můžeme říci, že právě toto vtělení postavy mytizuje. Tento protiklad není úplně vyvážený. Brandan představuje nehnutou, sebejistou dokonalost, na cestě má být sice prověřen, zda je hoden nazít Kristovu tvář za života, ale neprobíhá u něho žádný vývoj. Luciovi jeho vnitřní zlo způsobuje utrpení. Dobro a zlo proudí paralelně, dokud Lucius nezmizí při Brandanově zápasu o zmírnění Jidášova utrpení, tj. dokud zlo není zničeno. Vyjdeme-li z tradiční symboliky světlo – klad, může jít v případě Lucia ještě o něco jiného, o jeho neztotožněnost se jménem. Ráno po Brandanově zápasu mnichové Lucia nevidí, ani se po něm neptají, neboli ztotožnil se svým jménem, stal se světlým.

²⁰⁵ Zeyer, Julius: *Kronika o svatém Brandanu*. Česká grafická unie, Praha 1929, 8. vydání, s. 40–41.

²⁰⁶ Zeyer, Julius: *Kronika o svatém Brandanu*. Česká grafická unie, Praha 1929, 8. vydání, s. 80–81.

Tento text má podle Voborníka za podklad starofrancouzskou báseň *Les voyages merveilleux de Saint-Brandan à la recherche du Paradis terrestre – Légende en vers du XIIème siècle* (Zázračné cestování svatého Brandana při hledání pozemského ráje – Legenda ve verších z 12. století, Claudin, Paris 1878, B), Ernest Renan – *Études d'histoire religieuse* (Studie z náboženských dějin, Calmann Lévy, Paris 1884, B), François Maria Luzel – *Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne* (Křesťanské legendy z Dolní Bretaně, Maisonneuve et Larose, Paris 1881, B), Charles Maurras – *Le chemin de Paradis, mythes et fabliaux* (Rajská cesta, mýty a bajky, C. Lévy, Paris 1895, B).²⁰⁷

První text *Zázračné cestování svatého Brandana při hledání pozemského ráje – Legenda ve verších z 12. století* vykazuje poměrně silný inspirační vliv, co se týče tématu, výstavby textu a základního odvíjení děje.

Studie z náboženských dějin představují vědeckou publikaci, v níž se Renan zabývá mnohými náboženstvími, jakož i pohanstvím. V centru pozornosti u něho stojí také úvaha o využití experimentální metody v uvažování o náboženství. Studie jsou řazeny do několika oddílů: srovnávací mytologie, shrnutí literatury o buddhismu, překlady bible, osobnosti, jež měly vliv na chápání náboženství (sv. František z Assisi, Spinoza, Galileo), náboženské umění atd. Nacházíme zde také studii o sv. Kristině ze Stommeln, jíž se budeme více věnovat ve 3. kapitole. Renanovy studie souvisí s myšlenkovým pozadím více Zeyerových děl, nejen jeho *Kroniky o svatém Brandanu*.

Podobně je tomu i s dvěma dalšími inspiračními vzory, beletristickými texty s náboženskou tematikou, převážně legendami a bajkami. Z Luzelových *Křesťanských legend z Dolní Bretaně* mohl Zeyer převzít snad jen drobné motivy. Jedna z legend *Le miracle des trois gouttes de sang* (Zázrak tři kapek krve) zachycuje příběh muže, jenž před poutí do Svaté země svěřil kamarádovi do opatrování rodinu a peníze. Jaké je ale jeho překvapení, když nalezne rodinu v chudobě a peníze odcizeny. Obviní přítele ze zrady, ten ale zapírá. Sejdou se tedy v kostele. Když kamarád křivě přísahá, že je nevinný, otevře se jeho hůl a vysype se z ní ukradené stříbro, zároveň Kristus na kříži začne krváčet. „*Les*

²⁰⁷ Jan Voborník uvádí též pramen Raoul Rochette: *Types de l'Art Chrétien*, ten se nám však nepodařilo dohledat.

pieds sacrés de l'image de Notre-Seigneur sur la croix se détachèrent alors et répandirent trois gouttes de sang, en témoignage du grand péché.“²⁰⁸

Jakkoliv se s podobným motivem setkáváme i v *Kronice o svatém Brandanu*, tyto Luzelovy texty by se daly lépe srovnávat spíše s *Třemi legendami o krucifixu*. V případě *Samka Ptáka*, třetí legendy z tohoto Zeyerova cyklu, jde také o shodu s Luzelovým suchým stylem. *Kronika o svatém Brandanu* je však psána stylem značně dekorativním, až přebujelým.

Oproti náboženskému a legendistickému Luzelovi je Maurras lidovější. Ve svém souboru *Rajská cesta, mýty a bajky* uvádí devět různorodých příběhů, včetně některých převzatých z antické mytologie, jež se podobají spíše Zeyerovým *Novelám*. V jiných, např. *La bonne mort (Dobrá smrt)*, *Discours à la louange de la double vertu de la mer (Pochvalná rozprava o dvojí ctnosti moře)*, se však objevuje téma obrácení na víru jako i v Zeyerově *Kronice o svatém Brandanu*.

*„Já věru půjdu tam, kam pudí mne mé srdce, rozrývané bolesti“*²⁰⁹

Ossianův návrat (*Světozor* 1885, kn. 1905) vypráví starou irskou legendu. Svatý Patrik, který do Irska přinesl křesťanství, se setká s Ossianem, synem Finna, jenž patří mezi slavné irské bohatýry. Patrik je udivený, protože Ossian by měl být už dvě stě let po smrti. Ossian mu vypráví, že se v dávných časech vraceli z prohraného boje: Erin (Irsko) se rozpadl na několik částí. Cestou potkali bohyni Niam, která ho zlákala do své země. Ocitl se v ráji, kde čas plynul jinak. Zatoužil ale podívat se domů, tam však zjistil, že se ocitl v jiné době a že všichni jeho blízcí jsou již dávno mrtví. Aby se mohl vrátit k Niam, nesmí sestoupit z koně. Avšak přijme od Patrika křesťanskou víru, seskočí z koně a zemře. *„Ó netruchli, děl, během určitým/ že krácel čas jak řeka valí se!/ juž druidové v pradávnu tušili,/ že za mohylou krasší čeká svět,/ že život vyšší žít nám po smrti./ Šer pouhý bylo druidů tušení,/ ted' hvězda pravdy září nad námi!“*²¹⁰ Patrik jde dál k hoře, kde na něho čeká hrob.

²⁰⁸ Luzel, François Maria: *Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne (Křesťanské legendy z Basse-Bretaně)* Maisonneuve et Larose, Paris 1881, s. 62. Překlad úryvku: „Svaté nohy na obrazu s Pánem Ježíšem na kříži se odpoutaly a vypustily tři kapky krve jako svědectví velkého hříchu.“

²⁰⁹ Zeyer, Julius: *Ossianův návrat a jiné básně*. Česká grafická unie, Praha 1924, 4. vydání, s. 20.

²¹⁰ Zeyer, Julius: *Ossianův návrat a jiné básně*. Česká grafická unie, Praha 1924, 4. vydání, s. 15.

Tato epická báseň obsahuje minimum lyrických pasáží, ale také minimum vložených příběhů. Její prudký valivý proud dosahuje poměrně značné síly. Působí jako epizoda z rozsáhlejšího eposu.

„*Zvuk slyšela jsem hluboký a truchlý*“²¹¹

Legenda z Erinu (Lumír 1885, kn. 1886), drama o čtyřech jednáních, věnované Josefu Jiřímu Kolárovi, se odehrává v pohanském Irsku třetího století. Erinu v té době vládne král Kormak a často vzpomíná na svého přítele Finna. Za Kormakem přijde Midak, který vyrostl na jeho dvoře, s prosbou, aby mu pomohl pomstít vraha jeho otce Kolgy. Kormak mu odpoví, že Kolga je napadl a zemřel čestně v boji. Midak si je ale jistý, že šlo o vraždu. Kormak se zapřísahá, že o ničem takovém neví. Na dvůr pak přijíždí Finnův syn Ossian, vnuk Oskar a bohatýr Dermat, avšak se špatnou zprávou. Kormakův syn Karbri totiž zavřel Finna do domu, který zapálil, a nebýt Dermata, Finn by uhořel. Kormak je z toho zničen. Ossian mu sděluje, že Finn z lásky ke Kormakovi Karbrimu odpouští. Zároveň si Finn žádá za ženu Kormakovu dceru Granii, ta ale žije ve svém světě a nemluví. Když jí Kormak o sňatku řekne, začne Grania nečekaně komunikovat, ale zdá se, že ji zaujal někdo z přítomných mladíků. Midak začne mít podezření, že vrahem Kolgy je Finn, protože ten pošle Granii hřivnu patřící původně jeho otci.

Po Finnově příjezdu zamilovaná Grania najednou s hrůzou pochopí, že jejím ženichem se má stát on. Miluje totiž Dermata, a jelikož on opětuje její lásku, rozhodnou se společně uprchnout. „*Dermat: Co je ti, Granio?; Grania: Ty neslyšels?; Dermat: Ničeho. A ty?; Grania: Zvuk slyšela jsem hluboký a truchlý. Na louce nejdříve se tiše ozval, pak zlatým vzduchem blíže nesl se a zemřel na prahu jak vzdech. Ó, Dermate, já znám ten truchlý zvuk.*“²¹² Midak je ukryje ve svém hradě, aby přilákal Finna. Když Finn přijede, nutí ho, aby se přiznal k vraždě jeho otce. To Finn odmítá a pustí se s ním do boje. Dermat jde bránit Finna, kterého Midak málem zabije, a přizná, že Kolgu zabil jeho otec Donn. Finn Dermatovi odpouští, že mu vzal Granii. Musí se na jeho rozkaz uchýlit do ciziny, pryč z jeho dvora. Midak však nakonec Dermata zabije, a pomstí tak svého otce. Ve chvíli, kdy Dermat umírá, k němu přichází Finn, ale nesnaží se ho zachránit. Na jeho smrti má tedy také podíl. Když se vrátí Grania a spatří mrtvého Dermata,

²¹¹ Zeyer, Julius: *Dramatická díla I.* Česká grafická unie, Praha 1905, 1. vydání, s. 268.

²¹² Zeyer, Julius: *Dramatická díla I.* Česká grafická unie, Praha 1905, 1. vydání, s. 268.

probodne se. Kvůli tomu, jak se Finn zachoval k umírajícímu Dermatovi, ho Ossian s Oskarem natrvalo opouštějí. Finn zůstane sám se svým zármutkem.

„*Temno bylo v jeho zraku*“²¹³

Po více než deseti letech se ve *Svědectví Tuanovu* (Osvěta 1898, Kristina zázračná 1903) Zeyer vrací ke své oblíbené tematice, ke starému Irsku. Příběh vypráví starý mnich Rudalt, který žil jistý čas v klášteře se svatým Finnenem. Jednou se mniši pustí na cesty a potkají kmeta Tuana, který je hrubě odbude, když ho žádají o nocleh. Přespí tedy venku. Druhý den je kmet nakonec přijme a řekne jim, že už žije po celá staletí a vylíčí jim celé dějiny. Převtěloval se a sledoval vše jako pták, ryba, někdy dokonce jako květina.

Vypráví jim o mnoha rodech příběhy či jejich části, které na sebe často nenavazují. „*Rozhodli se Nemedovci k zoufalé vzpouře. Nesmírný voj vrhl se k věži křišťálové. Vůdcové vojsk připluli pod samou věž Konanovu a žádali buď odvolání krvavé daně nebo boj. Čekali na odpověď. Viděli Fomóry, stojící na průhledných hradbách, ale žádané odpovědi nenesl kvílící vítr jim zpět. Mluv stínů nedojde zemského sluchu. Hrůza šla z toho pustého mlčení. Hnali nyní Nemedovci útokem věž. Děsný byl ten veliký boj pod věží bohů smrti a noci. Zahynul Konan. Skolil jej veliký bohatýr Fergus. Jásali Nemedovci. V tom přikvačil Mork, Konanův druh. Na temném plul korábu. Stál tam jako na skále, kolíbané mořem. Pohled jeho budil hrůzu. Temno bylo v jeho zraku. Kštice jeho, dlouhá, černá jak perut havrana, lítala po řvoucí vichřici, jež pěníla a bičovala rozvzteklé moře.*“²¹⁴

Jedna z epizod vypráví o Balurovi a Lugovi. Balur je obávaný a nepřemožitelný muž. Jediný, kdo by ho mohl přemoci, je jeho ještě nenarozený vnuk. Svoji dceru proto uzavře do pečlivě střežené věže, aby k ní nikdo nemohl. Jeden muž ale všechny přemůže a počne s ní syna Luga, kterého odveze s sebou. Když Lug vyroste, svého děda v boji zabije, aniž by věděl, o koho jde.

Později v Erinu vládnou tři králové, synové bohyně Dány, kteří se prou o moc. Na návštěvu k nim přijede Ith z lidu Milétů. Nejdříve ho žádají o radu, ale pak z něho dostanou strach a zavraždí ho. V důsledku toho tam připlují Milétové a žádají, aby se jim Dánové po dobrém podrobili. Ti opět reagují podle, pošlou je

²¹³ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*. Česká grafická unie, Praha 1928, 6. vydání, s. 168.

²¹⁴ Zeyer, Julius: *Svědectví Tuanovo*. In: *Kristina zázračná a jiné práce*. Česká grafická unie, Praha 1928, 6. vydání, 168.

na moře a pomocí druidů přivolají bouři, v níž mnoho Milétů zahyne. Ti, co přežijí, se pak vylodí, Dány přemůžou a natrvalo ovládnou Erin.

Kmet Tuan se postupně setkává i se všemi hrdiny irských legend, jako Finn, Ossian ad. Pak dokonce potkává svatého Patrika, který je přijat na královském dvoře. Když ho tam pro jeho učení chtějí zabít, ohradí se králova dcera Brigita a zachrání ho. Stane se první pokřtěnou na irském území (hned po ní Tuan) a později svatou. Tuan ví i to, co se bude dít dál, avšak mnichům to nesdělí. V závěru díla se Rudalt po letech vypraví do míst, kde Tuan žil, ale najde jen rozpadlé sídlo a objeví i hrob svaté Brigity. Děkuje bohu, že mohl sepsat tento příběh.

Svědectví Tuanovo se podobá *Opálové misce*, v porovnání s ní se však text méně rozpadá a je méně patetický. Souvisí to možná i s keltským tématem, které bylo Zeyerovi blízké a lépe se mu ztvárňovalo.

K inspiračními zdrojům tří textů s keltskou tematikou, *Ossianova návratu*, *Legendy z Erinu* a *Svědectví Tuanova*, patří podle Voborníka tato díla: Henri d'Arbois de Jubainville – *Le cycle mythologique irlandais et la mythologie celtique, cours de littérature celtique 2 (Irský mytologický cyklus a keltská mytologie, přehled keltské literatury 2*, E. Thorin, Paris 1884, A) a Vicomte Hersart de la Villemarqué – *La Légende celtique en Irlande, en Cambrie et en Bretagne, suivie des textes originaux irlandais, gallois et bretons rares ou inédits (Keltská legenda v Irsku, Walesu a Bretani, následovaná méně známými nebo nevydanými irskými, galskými a bretaňskými originály*, L. Prud'homme, Saint-Brieuc 1859, A). Jubainville a Villemarqué byli významní keltologové té doby. Vliv jejich vědeckých prací se projevuje ve všech Zeyerových textech s keltskou tematikou i v textech jiných. Villemarquého jsme komentovali již u rozboru *Fantastických povídek*. V první části, *La légende de Saint Patrice, apôtre et patron de l'Irlande (Legenda o svatém Patrikovi, apoštolovi a patronovi Irska)*, nacházíme pasáž důležitou pro *Ossianův návrat*. V části 15 této kapitoly se Patrik setkává s Ossianem a žádá od něho píseň. Ossian začne zpívat a jeho píseň je nářkem nad minulým světem. Je smutný, že všechny přežil a že starý svět nelze navrátit. „*Quel malheur pour moi de leur survivre! Les festins et la musique ne m'offrent plus d'attrait, misérable et vieux que je suis, pauvre, solitaire, dernier débris d'une race héroïque! Oh! Pourquoi suis-je encore vivant? Hélas! Patrice,*

mon sort est bien à plaindre! Je reste seul de toute ma race! Mes héros sont morts! Mes forces sont épuisées! Ce sont tes cloches que j'entends maintenant retentir au lieu des chants de mes bardes. Un pauvre vieillard, un aveugle, un malheureux, voilà tout ce qui reste d'Ossian!"²¹⁵ Ossian nakonec přijme víru v Ježíše Krista a umírá. Zeyer text bohatě interpoloval o pohanský svět s bohyní Niam, o souvislost Patrikovy smrti a Ossianova pokřtění. Není však vyloučeno, že tyto motivy našel v jiných verzích textu.

Tematicky jsou *Ossianův návrat*, *Legenda z Erinu* a *Svědectví Tuanovo* více spjaty, nedosahují však takové hloubky jako *Kronika o svatém Brandanu*. Zeyer je pověstný svými neúspěchy v oblasti dramatu (vyjmeme-li některá díla jako *Radúz a Mahulena*), tento žánr mu evidentně nebyl blízký. Většina jeho divadelních her působí jako epos převedený do replik, avšak ochuzený o to nejzásadnější, o epickou šíři. *Legenda z Erinu* se tomuto nedostatku rovněž nevyhnula, patří mezi ty slabší ze Zeyerových her.

2. Obnovené obrazy

Do osmdesátých let dále spadají různorodé texty, které můžeme shrnout pod termín používaný pro Zeyerovu tvorbu – obnovené obrazy, čímž je myšleno zpracovávání a upravování děl z různých dob. Jde jak o texty velkého rozsahu, jako *Román o věrném přátelství Amise a Amila*,²¹⁶ kterým se podrobněji budeme zabývat ve třetí a čtvrté kapitole, tak o novelu *Král Menkera*, povídky *Zrada v domě Han* a *Píseň za vlahé noci*, drobnou veršovanou povídku *Aziz a Aziza*, drama *Blanka* a epickou báseň *Blázen*.

²¹⁵ Villemarqué, Vicomte Hersart de la: *La Légende celtique en Irlande, en Cambrai et en Bretagne suivie des textes originaux irlandais, gallois et bretons rares ou inédits* (Keltská legenda a poezie v kláštěrech v Irsku, Walesu a Bretani následovaná irskými, galskými a vzácnými nebo nevydanými bretaňskými texty). L. Prud'homme, Saint-Brieuc 1859, s. 96. Překlad úryvku: „Jaké pro mě neštěstí, že jsem je přežil! Oslavy a hudba už mě nepřitahují, jak jsem bídný a starý, ubohý osamělec, poslední zbytek hrdinské rasy! Ó! Proč jsem ještě živý? Pohled! Patriku, můj úděl je úplně k politování! Zůstal jsem sám z celého plemene! Moji hrdinové jsou mrtví! Mé síly jsou vyčerpány! Místo zpěvů svých bardů teď slyším rozléhat se zvony. Ubohý stařec, slepec, nešťastník, toť vše, co zbylo z Ossiana!...“

²¹⁶ *Román o věrném přátelství Amise a Amila* (1877) sice vznikl v sedmdesátých letech, ale svým typem spadá do gotizujícího období.

„Ó, běda mně! Jsem navždy ztracena!“²¹⁷

Básnické drama *Blanka* (Lumír 1880, kn. ve sv. *Poesie* 1884) vypráví příběh o dceři sicilského krále Reného z prvního, nemanželského vztahu. Blanka dosud žila v ústraní a král pro ni nechal poslat, protože ji chce provdat za burgundského vévodu. Když Blanka přijede, setká se nejprve s jeho ženou Johanou, která ji vítá s otevřenou náručí. Johana se dopátrá tajemství, proč jejich oblíbený rytíř Palaméd přestal mluvit: Blanka ho k tomu zavázala. Blanka a Palaméd se totiž milují. „*Blanka:/ Ó, netrapte mne děl! Zasloužím trest,/ však pykala jsem trpce tvrdost svou/ po celý čas v své truchlé samotě./ Proč o sobě nedal jste slyšeti?/ Já čekala vás. Ó, vy mlčíte?/ Chci před vámi se pokoriti v prach,/ když žádáte, bych odprosila vás –/ Palaméd (ji zdržuje):/ Ó, Blanko, zadržte! Jsem překonán!/ Zde na kolenou ležím před vámi,/ a první slovo, které ze rtů mi/ zas znovu plyne, buď o lásce mé./ Ó dívko, jejíž hvězdná bělostnost/ mou duši září plní, jejíž zrak/ se rozkvetlým podobá violkám...*“²¹⁸ Johana celou situaci pochopí a snaží se změnit královy úmysly ohledně Blančina sňatku, což se jí nakonec podaří. Blanka je provdána za Palaméda.

Toto idylické minidrama, nesené v lehkém duchu bez hlubšího ponoru, je dědictvím francouzské kurtoazie. Drama *Blanka* nejspíš nevychází z *Oeuvres complètes du roi René* od M. le comte de Quatrebarbese (*Souborné dílo krále Reného*, E. Picard, Paris 1849, A), které navazuje na *chansons de geste*, na *Table ronde*, *Amadis de Gaule* apod. Jde o sbírku textů nejrůznějších žánrů a témat, připisovaných králi Renému, který je v textu prezentován jako zákonodárce, dobrodružný rytíř, trubadúr apod. Konkrétní podloží Zeyerova dramatu *Blanka* se nám v textu nepodařilo najít, ale jistá lehkost stylu a nadhled nad situací je oběma textům společná.

„*Ted' teprve vím, co láska k ženě a co rozkoš!*“²¹⁹

Novela *Král Menkera* (kn. *Báje Šošany* 1880) ztvárňuje egyptský příběh zprostředkovaný francouzskými texty. Na počátku této prózy faraon Menkera sděluje svým dvořanům, že jeho žena mu před smrtí zanechala dceru Isemu, která žije v ochraně, protože nesmí spatřit slunce ani svého otce. Starý faraon chce vidět

²¹⁷ Zeyer, Julius: *Poesie*. Česká grafická unie, Praha 1929, 6. vydání, s. 77.

²¹⁸ Zeyer, Julius: *Poesie*. Česká grafická unie, Praha 1929, 6. vydání, s. 73.

²¹⁹ Zeyer, Julius: *Báje Šošany*. Česká grafická unie, Praha 1928, 7. vydání, s. 54.

alespoň její sochu, ačkoliv chůva Meri-t-ma protestuje, neboť socha Isemu věrně zobrazuje, takže by se tím zákaz porušil. Faraon ji však neuposlechne. Jakmile sochu z dálky zahlédne, do Isemy se zamiluje a chce si ji vzít za ženu. Meri-t-ma s tím nesouhlasí, ale faraon ji krutě odbude. „*Obličej sochy byl luzný jako sen lásky. Kněžna seděla v křesle, oděna sněhobílou kalasiris, černé její vlasy, rozdělené a upletené v nesčíslné množství tenkých rulíků, končících vždy zlatou hvězdou, sahaly jí na oblá, mladistvá ramena; podivuhodné hrdlo jí mala hřívna z neřezaných, ale jemně hlazených smaragdů plných sálajícího ohně, a hlava pojila se tak vděkuplnou linií s hrdlem, že připomínala květ na lodyze. Nevýslovně sladký úsměv, snivý a dojemný, hrál kolem plných rtů, a dlouhé, velké oči z neprůhledného bílého křemene, roubené bronzovými víčky a řasami, zdály se vlhkými býti, neboť duhovka jejich byla z křišťálu a zřítelnice z blyštícího se kovu, což ustavičnou hru světla působilo.*“²²⁰

Chůva proto seznámí Isemu se svým synem Setnou, kteří se do sebe zamilují, a poradí jim, aby se ukryli v poušti. Isema je však zvědavá na město Memfis a na faraona. Později chce Meri-t-ma přivést faraonovy sluhy na falešnou stopu, ale pošle je přesně tam, kde Isema se Setnou skutečně jsou. Chvilí předtím, než jsou dopadeni, Isema spatří slunce a umírá. Faraon příšedší chůvě řekne, že může svému synovi ušetřit mnohá utrpení, zabije-li ho sama. Meri-t-ma ho uškrtní a na sebe pak svrhne těžkou sochu. Umírající Isema prokleje otce za to, že zavinil její a Setnovu smrt. Faraon ji prosí o odpuštění a po její smrti začne nenávidět slunce.

Novela *Král Menkera* se vyznačuje výraznou dekorativností, citovou a estetickou vypjatostí. Menkera a Meri-t-ma jsou velké dramatické postavy plné napětí a vášně. Zeyer se podle Voborníka inspiruje těmito prameny: Angelo de Gubernatis – *Mythologie des plantes ou les Légendes du règne végétal (Mytologie rostlin aneb Legendy o rostlinném království, C. Reinwald, Paris 1878–1882, A)*, dále též z Rollin – *Histoire ancienne des Egyptiens, des Carthaginois, des Assyriens, des Babyloniens, des Mèdes et des Perses, des Macédoniens, des Grecs (Dějiny starých Egyptanů, Kartáginců, Asyřanů, Babyloňanů, Médů, Peršanů, Makedoňanů, Řeků, J. Estienne, Paris 1730, B)*, François-Joseph Chabas a kol. – *Mélanges égyptologiques (Egyptologická směs, J. Dejussieu, Chalon-sur-*

²²⁰ Zeyer, Julius: *Báje Šošany*. Česká grafická unie, Praha 1928, 7. vydání, s. 53–54.

Saône, 1. sv. 1870, 2. sv. 1873, B), Gaston Maspero – *Hymne au Nil* (*Hymnus na Nil*, Franck, Paris 1868, A), Ivan Aleksandrovič Goulianov – *Archéologie égyptienne, ou Recherches sur l'expression des signes hiéroglyphiques et sur les éléments de la langue sacrée des Égyptiens* (*Egyptská archeologie aneb Bádání o významu hieroglyfických znaků a o jednotlivých složkách svatého jazyka Egyptanů*, J. A. Barth, Leipsic 1839, 1. sv., B).

Gubernatis byl profesor sanskrtu a srovnávací mytologie v Institutu vyšších studií ve Florencii a napsal rovněž *Mytologii zoologie*. V podstatě jde o slovníky, ve kterých jsou ke jménům přiřazovány příběhy spojené s různými rostlinami. Gubernatis také hodně vycházel z Perraultových pohádek, i když je považoval ze básnicky přetvořené, a tudíž vědecky nevěrohodné. Rollinovy *Dějiny* také představují spíše vědeckou či naučnou literaturu. Autor se v nich zabývá dějinami, kulturou a náboženstvím národů uvedených v titulu a jejich obřady. V centru pozornosti těchto obřadů je Nil a jeho symbolika, na nějž ve své novele klade důraz také Zeyer. Právě na Nilu dostihnou Isemu a Setnu faraónovi vojáci. Rollin se Nilem zabývá zejména v kapitolách *Fécondité causée par le Nile* (*Plodnost způsobená Nilem*) a *Double spectacle causé par le Nil* (*Dvoji podívaná vyvolaná Nilem*).

Chabas je v *Egyptologické směsi* mnohem více faktografický než Gubernatis a Rollin. V prvním svazku se zabývá egyptskou administrativou, soudy, vězeními a ve druhém jídlem, zvířaty atd. Masperův *Hymnus na Nil* mohl Zeyera zaujmout pouze krátkým textem, jehož výklad zaplňuje celý spis. Zbytek jeho díla tvoří další krátké texty ze starého Egypta, jež Maspero luští a vykládá. Ve výkladu však literární stránka zůstává na okraji, vědec se soustřeďuje na rozbor písma a možnosti jeho čtení. Goulianova *Egyptská archeologie* je v podstatě jazyková příručka.

„Nuž hled', již zavřela jsem strašné svoje zraky“²²¹

Nejenom egyptská tematika byla zprostředkována francouzskými prameny, ale také tematika indická, čínská a japonská. *Tilottama* (kn. *Báje Šošany* 1880) s indickou tematikou začíná rozhovorem všemocného boha Indry s jeho ženou Sači. Do něho vstoupí poustevník Bharata se zprávou o tom, že mocný kníže

²²¹ Zeyer, Julius: *Báje Šošany*. Česká grafická unie, Praha 1928, 7. vydání, s. 175.

Asurů zplodil dva syny, obry Sundase a Upasundase, kteří mají za úkol dobýt Indrovo nebe. Ačkoliv to Indrovi připadá směšné, Bharata ho nabádá, aby vymyslel záchranný plán. Nakonec všichni prchají z nebe a sestupují na Brahmův svět.

Brahma vdechne život dívce Tilottamě, do které se oba bratři zamilují. „*Upasundas: Tilottama! Sladký tento zvuk jest mému sluchu, co oku bývá bílé hvězdy svít za temné noci... Můj bratře, jsi zasmušen a mlčíš.; Sundas: Já vzpomínám na dávné dny své kajícího v šumných lesích horstva Vindhja. Jak bleskem pojala mne touha po samotě. Buď zdrav, můj bratře, pudí mne to v poušť. Sestoupím s výše této hory a vyhledám si v pláni blízko jezer místo, kde lidský krok mne nevyruší z hloubání...; Upasundas: Chceš žítí beze mne? Ó běda mému srdci! Od doby té, kdy seděli jsme matce v klíně, povždy žili jsme v lásce pospolu... A teď chceš odejít! Já půjdu s tebou!*“²²² Kvůli Tilottamě se vzájemně usmrtí a ta je vystavena věčné bolesti.

Po formální stránce jde o drama o třech aktech včetně popisu scény a vsuvek v závorkách, kam se hrdina pohybuje. Nejde však o drama určené k provozování na jevišti, ale spíš o básnické dílo této formy využívající a připomínající Byronovy balady.

Tilottama podle Voborníka vychází z těchto textů: *Le Mahabharata* (*Mahabharata*, přel. Émile Burnouf, B. Duprat, Paris 1861, A) a Mary Summer – *Contes et légendes de l'Inde ancienne* (*Příběhy a legendy ze staré Indie*, E. Leroux, Paris 1878, B). Hned v prvním svazku *Mahabharaty* se setkáváme se všemi jmenovanými postavami i základní vývoj příběhu je stejný, Zeyer jej však ozvláštňuje svébytnou stylistikou a viděním člověka žijícího v 19. století. Zato v Summerově *Příbězích a legendách ze staré Indie* jsme žádný konkrétní inspirující pramen nenašli, Zeyera mohly z velikého svazku textů ovlivnit snad jen některé drobné motivy.

„*Oči mandarína Kutaju bylo lze přirovnati listům stromu hoai*“²²³

Povídka s čínským námětem *Zrada v domě Han* (Lumír 1881, kn. *Obnovené obrazy II* 1896) je zarámována příběhem, v němž se staří poutníci

²²² Zeyer, Julius: *Báje Šošany*. Česká grafická unie, Praha 1928, 7. vydání, s. 170–171.

²²³ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie, Praha 1927, 5. vydání, s. 70.

zastaví u hrobu ženy Čaokiun. Jeden z jejich středu začne vyprávět její příběh. Císař Iuenti se nechal podrobit tatarských chánem. V dopise svému mandarínovi Kutajovi píše, že i přes tyto politováníhodné události se hodlá oženit. O nevěstě má rozhodnout věštba motýlů, kterou konal již Kutajův dědeček. Zároveň má Kutaju označit ženu zavrženíhodnou pro tatarského chána. Kutaju se však rozhodne, že vybere ji císařovi sám, a to takovou, jež mu dopomůže k moci. Dá tedy přednost Zjandy před Čaokiun. „*Jsi krásná, ‘ pravil se západem, ‘ a blouzníc o lásce jsi dvojnásobně krásná, jsi jako větev květem pokrytá, která ještě liběji voní, zvlhne-li rosou!’ Dotekl se směle její ruky. Tu probudila se ze svých snů a blesk nevole vyšlehl jí z oka. Kutaju ucouvl o krok, byl náhle strážliv. ‘Ctnost ženy není hluboká jako moře,‘ mudroval chladně, ‘avšak zloba její nemá konce jako svět. Urazil jsem ji. Je hrdá a nenávidí mne. Ó, Zjandy, věnec z lotosu, který jsem ti sejmout chtěl, tkví opět pevně na tvé hlavě.*“²²⁴ Kutaju nechá věnec Zjandy napustit látkami, které motýly přitahují, zatímco věnec zasněné Čaokiun, ženy nejkrásnější a plné lásky, nechá napustit jedem.

V momentě, kdy Iuenti předává Čaokiun chánovi, se Iuenti a Čaokiun do sebe zamilují. Próza přejde do polodramatizováno textu s dialogy plnými hluboké lásky. Iuenti si ji chce ponechat, ale chán by zemi zničil, takže Čaokiun k chánovi sama odchází. Iuentiho pak už netěší život, snaží se ji marně získat zpět. Čaokiun zemře na lásku a na touhu po své zemi. Chán však Iuentimu nevrátí ani její popel, a tak zůstanou navěky oddělení. Poutníci odcházejí od hrobu této krásné ženy.

Tato povídka, patřící mezi Zeyerovy vynikající texty, nádherně propojuje čínskou látku s novoromantickou tradicí. Zajímavě také působí, jak do narativního textu vstupuje text dramatický. Právě v textech s tematikou dálného Východu se začne u Zeyera projevovat nastupující secesní vidění.

Inspiračním zdrojem *Zrady v domě Han* jsou podle Voborníka *Nouvelles chinoises (Čínské novely*, přel. Stanislas Julien, L. Hachette et Cie, Paris 1860, A). Jde o tři novely: *La mort de Tong-Tcho (Smrt Tong-Tcho*, část z románu *San-Koué-Tchi ou l’histoire de 3 royaumes, San-Koué-Tchi aneb Dějiny tří království*), *Hing-lo-Tou ou la peinture mystérieuse (Hing-lo-Tou aneb Záhadná malba)* a *Tsé-Hiong ou les deux frères de sexe différent (Tsé-Hiong aneb Dva bratři různého*

²²⁴ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie, Praha 1927, 5, vydání, s. 85.

pohlaví). Zeyer z nich mohl převzít spíše jen realie či drobné motivy, konkrétní postavy nebo zápletky ze Zeyerovy povídky jsme v nich nenašli.

„Do hloubi beze dna, která za hvězdami zeje, nořím své zraky“²²⁵

Píseň za vlahé noci (Lumír 1885, kn. *Obnovené obrazy II* 1896) se odehrává v Japonsku. V rámcovém příběhu se Kisaki vydává v městě Kioto za noci do sadu, aby se oddala snění a pozorování luny. Přemýšlí nad tím, že už sem z Indie přichází nové náboženství buddhismus a že už nikdo nepěje o starých bozích. Vtom se ozve ze stínu hlas, který s ní nesouhlasí. Je to básnička Óno-nokómač, chudá, ale nikoliv nešťastná. Nasytí se v Kisakině domě a jde dál do světa. Kisaki ji prosí, aby jí a jejím lidem zapěla některou ze svých písní.

Básnička začne zpívat úžasný mytický zpěv o počátku světa, stvoření země a Japonska. Nejprve se zakmitl duch, zachvěl vesmír a zrodil se neurčitý on, jenž pak stvořil nebe a zárodek země. „*Třpyt nebe svítal nad propastí. Ejhle tu vykvetl fantóm svatého lotosu mezi světlem a šerem, ohromný, černý, kolébal se v ethéru, a kalich jeho se rozevřel, a tři bozi nesli se k nebi, a za nimi vyšli pomalu ještě čtyři – ne ale sami. Každý z nich měl po boku stejně s ním zrozenou družku. Posvátný lotos byl výsledkem různých dvou živlů, a bozi, jež vyronil, náleželi oběma zároveň. Síla tvořící a rodící byly se střetly, mužství a ženství nabylo jsoucnosti, ale ti, již dětmi byli lotosu, vědomí posud neměli o pohlaví. Nejmladší zrozenci mystického květu byl bůh Izanagi a bohyně Izanami.*“²²⁶

Nejdůležitějšími z bohů jsou právě Izanagi a Izanami. Ti pomalu stvoří celý svět, jenž nahradí chaos a prázdnotu. Stvoření světa je popsáno jako jejich radostná hra, kterou se oba baví. Pak uvidí lásku motýlů, pomilují se spolu a zplodí další bohy a poslúze i lidi. Zplodí také bohyni slunce Ama-terasu. Izanami řekne, že vnesli na svět to nejdůležitější, tj. lásku, ale že ještě chybí oběť. Zrodí proto oheň, daruje ho lidem a zavede sňatek mezi mužem a ženou. Tento oheň však Izanami připraví o život, takže se musí uchýlit do podsvětí.

Později zlý bůh moří Sosanoo tak dlouho provokuje Ama-terasu, až tato odejde, ukryje se v jeskyni a celý svět se rázem ocitne v temnotách a hrůzách. Snílek a bůh umění Amacumore vytvoří z lúna země zrcadlo a postaví ho před jeskyni, kde dlí bohyně slunce. Potom stvoří tanec a další druhy umění, jimiž za

²²⁵ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie. Praha 1927, 5. vydání, s. 50.

²²⁶ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie. Praha 1927, 5. vydání, s. 51.

pomoci ostatních vyláká bohyni ven. Když se Ama-terasu spatří v zrcadle, je překvapena svou krásou. Celý svět ožije a raduje se ze slunce a umění.

Toto vyprávění všechny nadchne a Kisaki chce básnířku zadržet. Ta však putuje dál do světa s tím, že básník má ve svém domě celý svět. Kisaki najednou pochopí, že přes své bohatství je mnohem chudší než tato básnířka.

Zrada v domě Han, text s vynikajícím tvůrčím nábojem, dokazuje, jak významnou roli přikládal Zeyer básníkovi a působivosti umění. Zeyer zde podle Voborníka jako pramen použil knihu *Histoire du Japon (Historie Japonska*, Giffart, Paris 1754, A), jejímž autorem je Pierre-François-Xavier de Charlevoix. *Historie Japonska* se vedle dějin zabývá mytologií. V prvním díle nacházíme stručné pojednání o bozích Izanagi a Izanami, jimiž končí velcí nebeští duchové. Poté, co zažili mnoho podivných dobrodružství a krvavých historek, spolu měli mnoho dětí, např. boha slunce Tensio Dei Dsin. Zeyer mohl vycházet z této pasáže, ale v tom případě ji zbavil krvelačnosti a romantizoval.

„Černě čněla /z tmy/ houšť pomorančů, růží, citronů“²²⁷

Také dálnou Asii i arabské látky měl Zeyer často zprostředkovány francouzskými překlady a texty. Povídka ve verších *Aziz a Aziza (Lumír 1885, Z letopisů lásky I 1891)* vypráví příběh o bratranci a sestřenicí, Azizovi a Azize. Sirotek Aziza je vychovávána u strýce a tety, kteří ji chtějí provdat za svého syna Azize. Toho však začne svádět krásná neznámá. „Vzhlédl jinoch překvapen,/ a hle, tam v okně stála postava/ jak mladá palma štíhlá, s očima/ jak plné luny dvě, a s úsměvem/ tak unylým, zářícím, kouzelným,/ že v okamžiku lásky tajemství,/ jež posud nebyl znal, se zjevilo/ mu v srdci, hluboké jak bezedno./ Krev jeho vzkypěla, jak vínem zpit/ byl jinoch neznámou rozkoší/ vzdech stíhal vzdech, a z očí tryskaly/ mu slzy.“²²⁸ Láká ho pomocí různých symbolů a písemných vzkazů, s nimiž Aziz přichází za svou milovanou sestřenicí, aby mu je pomohla vyložit. Protože ho Aziza miluje, radí mu jak postupovat, aby ženu získal, ale zároveň ho před ní varuje. Aziz ale neposlechne a jde k neznámé strávit noc. Aziza jí pošle symbolické psaní, ve které jí dá vědět o své lásce. Neznámá jí napíše, ať buď zapomene, nebo si vezme život. Když k ní jde Aziz podruhé, Aziza jí napíše, že tedy umírá. Neznámá se rozzlobí a pošle Azize pryč, aby jí nepřinesl neštěstí. Aziz

²²⁷ Zeyer, Julius: *Z letopisů lásky I*. Česká grafická unie, Praha 1931, 8. vydání, s. 19.

²²⁸ Zeyer, Julius: *Z letopisů lásky I*. Česká grafická unie, Praha 1931, 8. vyd., s. 12.

už myslí jen na svou Azizu, která mu vždycky pomohla. Tu však najde mrtvou a jeho matka ho proklíná a obviňuje, že ji zabil. Není ale zřejmé, zda Aziza spáchala sebevraždu, nebo zda zemřela utrpením.

Žánrově tento text kolísá mezi epickou povídkou a epickou básní. V rámci *Letopisů lásky* představuje *Aziz a Aziza* text silný příběhem i zpracováním. Podle Voborníka má podklad v knihách: Paul Arène – *Vingts jours en Tunisie (Dvacet dní v Tunisku, A. Lemerre, Paris 1884, B)* a Antoine Hornot a Jean-François de La Croix – *Anecdotes arabes et musulmanes (Arabské a muslimské anekdoty, Vincent, Paris 1772, A)*. Arènova kniha je zábavným průvodcem po Tunisku; v publikaci sice není mnoho příběhů, ale nejsou v ní popisovány pouze památky, nýbrž i bazary, pláže, jídla, svátky apod. Přímý pramen Zeyerova díla zde však nenajdeme. Podobně je tomu i s pramenem druhým. *Anekdoty* mají spíš zábavný ráz a hrdinové Aziza a Aziza zde nevystupují. Pouze v jednom příběhu se nachází hrdina podobného jména, Aziz-Billah, velmi štedrý kalif, který si za ženu vzal křesťanku a po smrti byl velmi uctíván.

„*Miluji Boha, moře jeho, hvězdy, ptáky, jeho zem*“²²⁹

Krátká báseň **Blázen** (*Lumír* 1883, kn. *Poesie* 1884) ztvárňuje příběh francouzského středověkého mystika Guillaumea Postela, který se narodil v roce 1505 v Manche. Stal se profesorem matematiky a orientálních jazyků v Paříži, potom odešel do Vídně a do Říma. Pro své náboženské přesvědčení byl pronásledován a nakonec v Paříži uvřazen do vězení, kde zemřel. Je autorem mnoha latinských spisů, např. *Concilium Tridentinum*.

Zeyerova báseň se soustředí zejména na jeho spor s církví. Postel se brání: „*Duchem je a něhou. Hlavou pouze/ my Krista chápali. Jak dlouze, dlouze/ on čekat musil, bychom srdcem také/ pochopili jej! Rozum v křivolaké/ nás svedl bludiště. Ó spojíte/ velebí ducha s srdcem útrpným,/ vy, církve sloupy, náruč otvírejte/ a obejměte svět.*“²³⁰ Jde o velmi stručnou epickou báseň bez větší hloubky.

Inspirační zdroj tohoto textu Voborník neuvádí. Avšak protože je to čistě francouzské téma, alespoň jsme ho zde zařadili, i když ho nezahrnujeme do závěrečné tabulky. Zeyer mohl dostat do ruky přímo spisy Guillaumea Postela - *La*

²²⁹ Zeyer, Julius: *Poesie*. Česká grafická unie, Praha 1929, 6. vydání, s. 237.

²³⁰ Zeyer, Julius: *Poesie*. Česká grafická unie, Praha 1929, 6. vydání, s. 232.

Loy salique, livret de la première humaine vérité, là où sont en brief les origines et auctoritez de la loy gallique nommée communément salique (Sálský zákon, knížka o první lidské pravdě tam, kde je v krátkosti vyložen původ a pravomoc galského zákona, obecně řečeného sálského, Lamy, Paris 1780, A), Les Très merveilleuses victoires des femmes du Nouveau monde, suivies de la Doctrine du siècle doré (Nejzáračnější vítězství žen z Nového světa a Nauka zlatého století, biographie et bibliographie par M. Gustave Brunet, Gay et fils, Turin 1869, A).

3. Chansons de geste

„*Já hledím v budoucnost jak v zrcadlo*“²³¹

Ve výčtu děl ovlivněných francouzskou literaturou není možné opominout **Karolinskou epopeju** (kn. 1896), jejíž jednotlivé části jsou napsány ve velkém časovém rozpětí od roku 1888 do roku 1893, ale jež svým pojetím spadá spíše do osmdesátých let.

Pohádka o Karlu Velikém (Květy 1890), věnovaná polskému spisovateli Bronislavu Grabowskému v Čenstochově, vypráví velmi poeticky život Karla Velikého. Objevuje se zde mnoho kouzelných předmětů a bytostí, jako v Zeyerově díle *Vyšehrad*: např. feja, kterou Karel pojme za manželku (feja je bytost, jež žije strnule jako socha a probere se jenom, komunikuje-li s milovanou bytostí, a má pouze smrtelnou duši), mluvící zmije, kouzelný prsten, jenž tomu, kdo ho vlastní, zajistí lásku celého okolí. Do Karlových příběhů jsou vložena další vyprávění, a to o jeho sestře Blanciflóře a otci Pepinovi. Jelikož jde o pohádku, příběh má kladné vyústění.

Hlavním tématem nejsou Karlovy výboje a vladaření, nýbrž jeho dětství a milostné příběhy. Pepin místo krásné Berty pojme za ženu dceru služky, která Bertu doprovázela na jeho zámek a již mu podstrčila matka služky. Když se to Pepin doví, nechá zabít její matku, ale ženu si ponechá také proto, že s ní má už dvě děti. Později v lesích narazí na krásnou dívku, nalezence, jehož vychovali v mlýně. Slíbí jí manželství a z krásné noci se narodí syn Karel. O tom se ale Pepin doví až po letech, neboť hned ráno ho pojmu výčitky a vrátí se ke své ženě. Karel

²³¹ Zeyer, Julius: *Karolinská epopeja I*. Česká grafická unie, Praha 1932, 7. vydání, s. 488.

vyroste v ústraní v lesích, a když dospěje, matka ho pošle na hrad, aby si vyžádal svá práva. Má nárok na trůn, ale nevlastní bratři ho pomluví, že usiluje o Pepinův život, aby si vydobyl dřívější panování. Pepin ho proto zapudí do Španělska. Tam se do něho zamiluje Galéna a Karel, vracející se později na trůn do Francie, jí přislíbí manželství.

Při bojích však Karel narazí v lesích na feju Urgelu, jež ho okouzlí. Urgela od něho vymámí prsten, který král získal od zmije, jíž pomohl. (Pasáž s příběhem o zmiji je poněkud nejasná, ale v podstatě lze říci, že Karel pomáhal temným nadpřirozeným silám, které ho pak dostaly do své moci.) „*A feja na to: ‚Sen jen květiny,/ jež touží žít lidským životem,/ to celý běh jest mého života./ Jak člověk touží mít perutě,/ tak feja dychtí být člověkem./ Že láska jen to blaho může dát/ nám ubohým, já tobě řekla už. ‚Nuž přijmi tedy onen blahý dar,‘ jí Karel děl, ‚zde moje ruka jest, mé srdce máš již v moci kouzelné.‘*“²³² Urgela totiž pozná, že jde o kouzelný prsten, a vyžádá si ho, aby si pojistila Karlovu lásku. Ten si ji chce dokonce vzít. Biskup Turpin protestuje proti sňatku s nadpřirozenou bytostí, neboť zjistí, že Urgela je feja. Avšak Karel ho umluví. Později, když král odjede na delší dobu na válečné tažení, rozpoznají i jeho podřízení, že jeho žena není při sobě. Karla to mrzí, ale láska mu vše vynahrazuje. Jednou však protrhne rubínek, který má feja na sobě, a ta zemře. (Nesměla mu říci, co by ji mohlo usmrtit.) Když umírá, schová prsten pod jazyk, aby ji král neopustil ani po její smrti. Král ji nenechá pohřbít a tráví spoustu času u její mrtvoly.

Jeden z jeho vojáků, Bernardin, se ve snu dozví, co krále drží u mrtvé feji. Vydá se k ní a prsten jí z úst vyjme. V tu chvíli se král probere a řekne Bernardinovi, že je jeho nejlepším přítelem. Bernardin ví, že tak jedná kvůli prstenu, a rozhodne se ho zahodit do moře. Ale král pak začne pobíhat po pobřeží a nechce odtamtud odejít. Bernardin prsten vyloví z mořského dna a donese biskupovi Turpinovi. Ten ho pošle Galéně, k níž se král vypraví. Galéna nechá prsten zničit, ale král si ji nakonec vezme i bez působení prstenu. Na závěr sledujeme ještě příběh jeho sestry Blanciflóry. Ačkoliv ta Karlovi nesčetněkrát prokázala dobrodiní a za jeho hříchy vykonala i pouť, král ji provdává za nemilovaného muže Egmonda, i když ví, že Blanciflora miluje chudého rytíře Bazina. Svůj názor změní až později, když se doví, že Egmond ji chce uvěznit,

²³² Zeyer, Julius: *Karolinská epejeja I*. Česká grafická unie, Praha 1932, 7. vydání, s. 77–78.

jeho zabít a získat trůn. V řešení této situace je mu nápomocen Bazin. Egmond je při činu chycen a zabit. Blanciflora se konečně může provdat za Bazina.

Román o čtyřech synech Ajmonových (Květy 1893) je rozsáhlou ságou vyprávějící mnoho do sebe zakomponovaných příběhů, které se více či méně vážou na příběh o Karlovi a čtyřech synech Ajmonových, již se proti němu vzbouří. Nastanou tak letité boje, při nichž zahyne veliké množství lidí. Spor začne v momentě, kdy Ajmonův bratr Bóv se nepřijde poklonit Karlovi. Karel to chce řešit bojem, ale nakonec je přesvědčen, aby jednal smírně. Na radu svých dvořanů vyšle k Bóvovi svého syna Lotára, avšak Bóv ho nechá zavraždit. Král vytáhne na Bóvův hrad, jelikož se ale Bóv kaje, král mu odpustí. Ganelon, který byl původně pověřen Bóva zabít, ho však přes sjednaný mír usmrtí. Všichni si to vykládají jako Karlovu zradu.

Později jede k císaři Ajmon se svými čtyřmi syny, nejstarší Renald s tím nesouhlasí a připomíná příbuzným smrt strýce Bóva. Ajmon je však Karlovi velmi oddaný. Renald je při hře v šachy uražen Bertoletem a v prchlivosti ho zabije. Karel chce všechny Ajmonovy bratry zatratit, ale Ajmon si vyprosí, aby mohl zůstat v Karlově přízni, neboť se synem nesouhlasí. Renald je zavržen a s ním i jeho bratři Gišár, Ryšár a Žirár. Tři roky po nich Karel pátrá, než se dozví, že se ukrývají na hradě Monfór v Ardenách. Potom velmi dlouho hrad obléhá. V jednu chvíli se Renald setká s otcem, který ho poklíná za to, co způsobil. Nakonec utečou do lesů. Pak se vypraví za matkou, která jim dopomůže k zotavení. Setkají se tam i s otcem, který je nevyzradí, ale nezůstane s nimi, jakožto Karlovými nepřáteli, na noc pod jednou střechou. Matka jim poradí, aby se vydali žít do Španělska.

Cestou se ale bratři zdrží v Bordeaux, kde je přijme pán zámku Ijon, jehož sestru Ijonettu si Renald vezme za ženu. Po dvou letech je ale Karel opět objeví a Ijona ihned považuje za zrádce, protože hostí jeho úhlavní nepřátele. Než však Karel stačí táhnout na Bordeaux, musí řešit jiná válečná tažení, na nichž se podílí jeho oblíbenec Roland. Jde o syna jeho sestry Berty,²³³ která ho počala s chudým rekem Milonem. Protože byl Karel proti jejich vztahu, utekli a žili v lese. Tam se narodil Roland a na dvůr přišel až jako dospělý. Teprve tehdy se s nimi Karel usmířil a přijal je zpět. S Rolandem podnikl mnoho bojů ve Španělsku. Po návratu

²³³ Všimněme si, že v *Pohádce o Karlu Velikém* je Berta Karlova žena, kdežto jeho sestra se jmenuje Blanciflora a Karel jí také brání žít s milovaným mužem.

žije dál se svou ženou Galenou, ke které zahoří jeden z Karlových dvořanů Garin, jenž se raději odebere pryč z její blízkosti.

Po smrti Galeny si Karel vybere jinou ženu, mladou Floribellu, která touží po Garinově synovi Žirárovi, žijícímu na Karlově dvoře. Žirár Floribellu odmítne a ta si pak vezme Karla. Nikdy ale nezapomene na urážku a snaží se pomstít. Jednou když chce Žirár políbit Karlovu ruku, Floribella mu podstrčí svoji nohu. Karel ji zapřisáhá, aby se to nikdo nedověděl, avšak Floribella si počká deset let a pak to vmete v tvář Žirárovu synovci Emerimu. Celá rodina s Garinem v čele přijede ke Karlovi. Než se záležitost stačí vyřešit, dojde na dvoře opět k vraždě a Karel jim všem vyhlásí boj. Královna po veřejném zostuzení spáchá sebevraždu.

Nastanou dlouhé boje, v nichž se proslaví Olivier a Roland, kteří zprvu patřili k nepřátelským táborům. Jednou spolu vedli boj, který trval nesmírně dlouho a byl stále nerozhodný. Boje nesla těžce Olivierova sestra Alda, protože milovala Rolanda, čímž se dostala do těžkého vnitřního konfliktu. Nakonec rozhodne anděl, který prohlásí, že zvítězili oba. Od té doby se Olivier a Roland stanou nejbližšími přáteli. Nic tedy už nebrání sňatku Aldy s Rolandem.

Potom se všichni vypraví na tažení proti hradu Montalbánu v Bordeaux, kde žije Renald s Ijonovou sestrou a ostatními bratry. Ijon bratry zradí a ti jsou vylákáni ven. Nastane krutý boj. Renald už po léta lituje, že král se s ním nechce usmířit. Jednou se mezi boji setká s Rolandem a prosí ho, aby mu u krále dopomohl ke smíření. To se však zatím nedaří. Nevlastní bratr Ajmonových Malgis, syn feji, se uchýlí ke lsti a pod vlivem kouzel přivede Karla do ruky bratrům bratrům. Renald však Karla propustí.

To Karla přiměje k tomu, aby se s ním a jeho bratry konečně usmířil. Renald ale musí obětovat svého milovaného koně Bajára, kterého dostal od Malgise. Karel koně nechá zabít a Renaldovi uloží vykonání posvátné pouti. Celá závěrečná část je jejím líčením. Mezitím se Renald též vrátí domů a zjistí, že jeho žena již nežije. Nakonec ho doma nemůže nic udržet a vypraví se opět na pouť, při níž vybuduje chrám. Pak teprve zemře a jeho smrtí příběh končí. *„A ve snu onom Malgis odvětil/ tak Renaldovi s úsměvem, jenž byl/ jak šero plné velkých tajemství:/ „Můj Renalde, co sen, co skutečnost?/ My nevíme to, pokud pozemská/ nás jímá tíž. My přesně nevíme,/ zda to či ono pravá skutečnost./ Však cítíme, že život duševní,/ jenž nemá konce, nezná začátku,/ že pravdou jest, vše tělesné však klam./ Bloud žije*

*více tělem. Moudrý jest,/ kdo odumírá žití onomu,/ jež modlu činí z vlastního si já...*²³⁴

Celý příběh o bratřech Ajmonových, žánrem veršovaný román, je vystavěn na rozdíl od první skladby *Pohádka o Karlu Velikém* na líčení válečných tažení vznikajících z neustálých rozmíšek, základní napětí v díle vytváří antagonismus: nesmiřlivost – smiřování. Teprve závěrečná část se liší, je spíše rozjímavá a reflexivní a podobá se Zeyerovým zpracováním legend. Další podobu mezi první a druhou skladbou nacházíme v líčení Karlova a Rolandova dětství: oba se narodili z nemanželského poměru, vyrůstali na venkově a na dvůr se dostali až v dospělém věku.

K nejznámějším částem Zeyerovy *Karolinské epeje* patří *Píseň o Rolandovi* (*Květy* 1888). Ta vypráví o dobývání Španělska a o šíření křesťanské víry mezi Araby. Karel dobude celou tuto zemi a už mu zbývá jen Saragossa, kde vládne král Marsil. K Marsilovi přijde Blankadryn a navrhne mu, aby na Karla upředli lest. Naoko řeknou, že za ním přijedou do Francie, přijmou jeho víru a vzdají se mu. Jako zástavu slibu mu vydají svoje syny. (Chtějí ale raději obětovat je než celé město.) Když Blankadryn přijde s tímto poselstvím, nikdo mu nevěří a všichni chtějí dál bojovat. Jen Ganelon hlasuje pro přijetí míru, proto je nakonec vyslán, aby s Marsilem vyjednával. Předtím se ale rozhádá s Rolandem a Olivierem, které krutě nenávidí pro jejich úspěchy. Nabídne Marsilovi pomoc a navrhne mu rovněž, aby ke svému plánu připojil ještě vraždu Rolanda a Oliviera, čímž Karla velmi oslabí. Marsil souhlasí a Karel se nic netuše vrací do Francie. Ganelon se postará, aby při odchodu Karlových vojsk Roland s Olivierem zůstali v zadním voji, který je odříznut a povražděn Marsilovými vojsky ve značné přesile.

Roland odmítne zatroubit, aby přivolal Karla na pomoc, ačkoliv ho o to Olivier žádá. Nakonec oba zahynou, napůl kvůli Ganelonově zradě a napůl kvůli Rolandově pýše. Roland zatroubí až na poslední chvíli, takže Karel sice porazí Marsila, ale ztratí své nejlepší bojovníky. Na Marsilův hrad přijde ve chvíli, kdy se královna Bramimonda obrací na víru, proto ji ušetří a vezmi ji do Paříže. Marsil náhle zemře v jejím náručí. Ganelona Karel nechá za zradu roztrhat čtyřmi koňmi. „*Krutý byl to trest,/ a výkřik hrůzy nesmírný se nes/ i ode rtů nejprudších*

²³⁴ Zeyer, Julius: *Karolinská epeje 1*. Česká grafická unie, Praha 1932, 7. vydání, s. 564.

*nepřátel,/ když bujní oři, k nimž byl přivázán/ za údy odsouzený Ganelon,/ pod švihem ostrých bičů na různé/ se strany hnali v běhu šíleném,/ za sebou trosky těla vlekouce.*²³⁵

Když přijedou do Paříže, Alda čekající na Rolanda a Oliviera propadne hlubokému smutku a zemře. Bramimonda se stará o hrobku, kde Roland s Aldou odpočívá. Také pobídna smutného Karla, aby dál dál kraloval.

Píseň o korunování Lovise (Květy 1893) zachycuje období Karlova stárnutí. Je vystavěna na principu kruhu, příběh začíná těsně před koncem a je vyprávěn zpětně. Karel chce v Cáchách předat vládu svému synovi Lovisovi, ale bojí se jeho slabosti. Je slyšet příjezd Giljoma Fierabrase, s nímž se navracíme do minulosti. Otec Giljoma Emeri pro krále dobyl Narbon, a to v době, kdy byli usmířeni, neboť předtím spolu dlouho válčili. Emeri měl několik dětí, a když dorostly, jel s nimi na dvůr ke Karlovi. Syn Giljom ale touží více po zásluhách získaných v boji než po královském dvoře.

Sotva Emeri se syny odjedou, vtrhnou do Narbonu Arabové v čele s Tybaldem. Ve stejnou dobu se Giljom cestou setká se Saracény, kteří Tybaldovi vezou z Oranže dobrou zprávu: vezme si ho krásná žena Orabel. Giljom jim však veškeré dary vezme a pošle Orabel své dary s tím, že ji za ženu pojme sám. Ta se do něho zamiluje, ačkoliv ho nikdy neviděla. Její bratr ji za to uvězní, protože láskou ke křesťanovi zrazuje svůj lid a svoji víru.

Pak se Giljom doslechne, že Narbon oblehl Tybald se svými lidmi, a okamžitě se tam vydá. Na poslední chvíli zachrání svého malého bratra Gibelína, který měl být ukřižován. Zabije Tybalda a jeho vojsko rozpráší. Potom jede do Oranže vyhledat Orabel. Unese ji, dobude Oranž a klíče města jede odevzdat Karlovi. Na dvoře ho odbude Ernhalt z Orleanu, avšak Giljom se přesto ke králi dostane a varuje ho před Ernhaltem.

V té době se Karel vypraví ke hrobům svých milovaných a cestou potká nádhernou dívku Sibylu. Ta žije se svým dědečkem Gontramem z Arasu, který zchudl. Karel se ho ptá, proč ho nepoprosil o pomoc, ale Gontram mu vysvětluje, že by mu to hrdost nedovolila. Jeho dcera se z lásky utrápila k smrti, neboť její manžel ji zavrhl a našel si jinou ženu. Sibyla je plod tohoto nezdařeného manželství a vyrůstala s dědečkem. Karel se do ní zamiluje a vezme si ji. Na jeho

²³⁵ Zeyer, Julius: *Karolinská epopėja II.* Česká grafická unie, Praha 1905, 2. vydání, s. 87.

dvoře je ale intrikán Makár, který ji nenávidí a připraví lest, jež jejich manželství zničí. Pěvec Martel ji platonicky miluje, jinak žije v bratrském svazku s Alberikem. Makár Martelovi našeptá, že ho královna miluje, a nechá si od něho pro ni napsat milostné dopisy. Pak ho zavraždí, mrtvolu položí do královnina lože a vzbouří celý dvůr. Královna má být zabita, jelikož ale odmítá připustit svou vinu a je těhotná, Karel ji zapudí ze dvora.

Karel je velmi nešťastný. Odcházející Sibylu provází Alberik, který věří její nevině. Uchrání ji před Makárem, který se jí chce zmocnit, sám při boji zemře. Z místa boje přiběhne na Karlův dvůr pes a celý Makárův čin tak vyjde najevo. Makára nechá roztrhat psem. Makár před smrtí prohlašuje, že pomstil Ganelona. Královnu léta nikdo nemůže najít. Ta žije nejdřív v rodině uhlíře, pak v klášteře, aniž by někdo věděl, že mezi sebou mají císařovnu. Abatyše kláštera se toho však dopídí a nechá poslat zprávu na dvůr. Královna je očištěna, ale povine slabé dítě Lovise a brzy na následky strádání zemře.

Před svou smrtí Karel váhá, zda má Lovisovi předat trůn. Když vidí jeho slabost a nerozhodnost, chce vložit korunu na hlavu Ernhalta. Vtom však přijede Giljom, Ernhalta jakožto zrádce zabije a dopomůže Lovisovi ke korunovaci. Karel ve vší slávě umírá, zapadá veliké francké slunce.

Žánrově jsou texty v tomto cyklu rozpjaty od pohádky přes román až k písním, tj. k *chansons de geste*. Celou touto skladbou se vinou Karlovy vzpomínky na Rolanda. Postava Rolanda Zeyera fascinovala, odkazy na ni se objevují i v dílech mimo *Karolinskou epopeju*. Nacházíme zde v jemných náznacích narážky na homosexuální vztah Martela a Alberika.²³⁶ „*Vzhléd Alberik a poznal královnu/ a zasmušil se: ‚Ženo, ‘ řek, ‚tos ty?/ Proč obraz tvůj vnik jemu do duše?/ Tys mi ho vyrvala! Na tobě lpí/ krev jeho čistá, kterou zkazilas/ ty teprv zjevením svým vábivým!/ Proč démon ženě nad námi dal moc?/ To je náš pád! Jak pyšný byl by tvor,/ jak dokonalý muž, bez snižení,/ jež nazýváte láskou! Přátelství,/ jež druha k druhu pojí na věky,/ toť svatost původu je božského,/ to spojení stejného se stejným,/ v němž smyslů kalné není víření...“²³⁷ *Karolinská epopeja* tvoří „francouzský“ protějšek Zeyerova *Vyšehradu* s tím rozdílem, že *Vyšehrad* se*

²³⁶ Téma blízkého přátelství mezi muži se v jemných náznacích vine více Zeyerovými díly, např. *Románem o věrném přátelství Amise a Amila a Vyšehradem*.

²³⁷ Zeyer, Julius: *Karolinská epopeja II*. Česká grafická unie, Praha 1905, 2. vydání, s. 189-190.

týká českých pověstí, zatímco *chansons de geste* se částečně opírají o historické události. Přesto bychom *Karolinskou epopeju* mohli považovat také za dílo mytizujících. Dominuje v něm téma rozsévání křesťanství – prostota prvotního náboženství

a s ním spojená všeobjímající nesobecká láska paralelně s milostnými příběhy, často s tématem sebeobětující se lásky. Druhým pólem je láska nenaplněná, kdy se milenci dobrovolně rozcházejí nebo kdy je k tomu přinutí vnější okolnosti.

Nejznámější část *Píseň o Rolandovi* vychází z nejznámějšího francouzského hrdinského eposu *La Chanson de Roland (Píseň o Rolandovi)*. Zeyer zde mohl mít k ruce nejrůznější edice, např. *La Chanson de Roland* (par Amédée Chaillot, F.-F. Ardant frères, Limoges 1880, C) nebo *La Chanson de Roland* (par Adolphe Avril, S.I. 1895, 5e édition, C) *Pohádka o Karlu Velikém* se podle Voborníka inspiruje knihou Josepha Autrana – *La légende des Paladins (Legenda paladýnů, Michel Lévy frères, Paris 1875, A)* a *Píseň o korunování krále Lovise* vznikla spojením různých francouzských a německých pověstí. Nejrozsáhlejší příběh *Román o čtyřech synech Ajmonových* má podle Voborníka základ v díle T. de Robvilla – *Histoire véritable et authentique des quatre fils Aymon surnommés la fleur de la chevalerie suivie des aventures merveilleuses et extraordinaires du chevalier Ténébreux (Pravdivý a autentický příběh čtyř synů Ajmonových přezdívaných květ rytířstva, následovaný báječnými a zvláštními dobrodružstvími rytíře Ténébreux, Le Bailly, Paris 1857, B)*,²³⁸ ale také překvapivě opět u J. Saint Hilaire Barthélemyho – *Le Bouddha et sa religion (Buddha a jeho náboženství, Didier et Cie, Paris 1866, A)*.

V případě Barthélemyho *Buddhy* se domníváme, že došlo k chybě, tj. že Voborník chtěl tento spis zmínit u jiného Zeyerova díla. Robvillův *Pravdivý a autentický příběh čtyř synů Ajmonových* patří k pramenům zcela zásadním – určil způsob rozvíjení děje a hlavní i vedlejší postavy Zeyerova *Románu o čtyřech synech Ajmonových*.

Podobně zapůsobil i Autranův text, u něhož se zdržíme déle. Voborník sice tvrdí, že inspiroval pouze *Pohádku o Karlu Velikém*, nám se však zdá, že to byla nejen *Pohádka*, ale také samotná *Píseň o Rolandovi*. Jde o dvanáct epických básní

²³⁸ Voborník dále uvádí zřejmě důležitý pramen, který se nám ale nepodařilo dohledat ani ověřit a zpřesnit bibliografií: *Le roman des Quatre fils Aymon, princes des Ardennes (Román o čtyřech synech Ajmonových, princích z Arden, Reims 1861)*.

s věnováním, prologem a epilogem. Zeyer se tedy inspiroval také formou. V úvodních básních se setkáváme s celou řadou jmen, jež se u Zeyera nevyskytují. „*Quand on fut parvenu sur ces mots, dans ces roches,/ Où déjà de l'Espagne où pressent les approches,/ Charlemagne, un matin, passa ses compagnons/ En revue et voici quelques-uns de leurs noms...*“²³⁹ Zeyerův i Autranův text se shodují v zásadních jménech jako biskup Turpin, Olivier, Roland (syn Karlovy sestry Berty), pozdější zrádce Ganelon ad.

Další z básní líčí krutou bitvu při napadení Karlovy družiny lidmi z Asie a Afriky. V dalším příběhu Roland přemůže lstí obra Ferraguse, který dosud všechny porazil silou a který se nakonec nechá Rolandem i pokřtít. Po křtu touží také emir a přijede kvůli tomu na Karlův dvůr. Když však vidí, že chudí oproti Ježíšovu učení sedí na posledních místech, chce se zase vzdálit. Karel to napraví a od té doby sedí chudí na jeho hostinách na prvních místech. Podobných příběhů je v knize více, ale téměř chybí milostné peripetie, které jsou zase blízké Zeyerovi. Jedna Autranova báseň je věnována Rolandovi, který zabije útočného Afričana, avšak jeho ženu nechá odejít. Jindy se zase Roland setká s dvoustetletým poustevníkem, který když ho spatří, může konečně zemřít.

Ztvárnění příběhů Karla Velikého u Autrana není pouze idylické. Jednou jsou Karlova vojska napadena Saracény, nastane prudká bitva, v níž jsou Saracéni poraženi a Karlovi rytíři se vrátí k oltáři. Krutě vyznívá v originále příběh Bramidonie, ženy arabského krále Marsilia. V Zeyerově verzi se Bramimonda nechá pokřtít, zůstane na Karlově dvoře a stará se o hrob Rolanda a Aldy. V původní verzi je sice Bramidonie na Karlově dvoře pokřtěna, ale je poslána kvůli posvátnosti manželství zpět k Marsilioví. Ten ji okamžitě prohlásí za zrádkyni, nechá ji hodit z věže, Bramidonie se rozbije o skály a její tělo skončí v bystřině. Biskup Turpin to komentuje lakonicky, že je ubohá, ale aspoň si zachránila duši. Jindy jede Hassan, vyslanec perského vládce, k Marsilovi domluvit svatbu jeho dcery s Kalim, synem maurského krále Candose. Jsou přepadeni Karlem Velikým, vezmou jim celý náklad se šperky a zlatem. Tyto epizody Zeyer nechává stranou nebo je zbavuje krutosti a idealizuje je. Teprve po těchto básních následují příběhy podobající se *Písni o Rolandovi*, např. v originále

²³⁹ Joseph Autran – *La légende des Paladins (Legenda paladynů*, Michel Lévy frères, Paris 1875, A). s. 17. Překlad úryvku: „*Když jsme se dostali k těmto slovům, do těchto skal,/ kde už ze Španělska pospíchají naši blízcí,/ Karel Veliký jednoho rána přehlédł své druhy,/ a zde jsou jejich jména.*“

Roland zatroubí včas, kdežto v Zeyerovi jedním z neuralgických bodů je Rolandova pýcha, která způsobí, že tento hrdina odmítá včas zatroubit o pomoc. Po smrti hrdinů na Karlově dvoře čeká na Rolanda Olivierova sestra Aube, která zůstává sama, ačkoliv jí Karel nabízí za ženicha přímo svého syna. V Zeyerově verzi Alda umírá a je pohřbena zároveň s Rolandem.

V okultistickém období se Zeyer tíhl k fantastice a historii, děj zasazoval především do evropského prostoru, kdežto v období gotizujícím tíhl více k legendě, mýtu a zároveň k zobrazování dalekých zemí a hluboké minulosti.

NOVOKŘESŤANSKÉ OBDOBÍ 90. LET

Poslední období Zeyerovy tvorby přináší výrazné oproštění textů, i když tím nemíníme, že by byla výrazně redukována pro Zeyera typická obraznost a zdobnost. Oproštění se týká dějovosti textů, výrazně ubývá vedlejších příběhů a všechno je soustředěno ke strhujícímu hlavnímu ději. Dalo by se říci, že na rozdíl od předchozího výrazně barevného období, jakoby malovaného olejovými barvami, je obraznost nyní jemná, rozpitá, jako malovaná akvarelovými barvami. Zatímco v předchozím období byla dekorace součástí celku, v tomto období se osamostatňuje a má často též prohloubený obsah – nejde o popis, ale o duchovní ornament, úzce související se secesí a symbolismem. Jiné texty z tohoto období vynikají u Zeyera neobvyklou jednoduchostí a oproštěností od dekorativnosti (jako příklad uveďme legendu *Samko Pták*)²⁴⁰ je jich však mnohem méně než textů výrazně dekorativních.

1. Obnovené obrazy s tendencí k oproštěnosti (přechodný typ mezi gotizujícím a novokřesťanským obdobím)

Zeyer od osmdesátých let do let devadesátých pokračuje v psaní obnovených obrazů, ty však vykazují značně utlumenější obraznost. Stejně jako v osmdesátých letech přetrvává zaměření na milostné příběhy, v nichž se milenci rozcházejí (Gabriel de Espinosa ve stejnojmenné novele je popraven, v *Tankredově omylu* je zase Liliana vržena do klamu, z něhož v závěru procítá). Méně obvyklou milostnou peripetii nacházíme v *Kunálových očích*. V této próze je konfrontována věrná manželská láska Pradžápaty, která se stará o Kunálu, i když je oslepen, s láskou – nepřičetnou vášní, již ke Kunálovi pocítuje jeho nevlastní matka.

„*Mne touha k světlu, slunci, k volnosti v dál pudí*“²⁴¹

Drobnější novela *Gabriel de Espinosa* (*Z letopisů lásky II* 1891) začíná španělskou scénérií a přesouvá se do kláštera, ke zpovědi, při níž se doña Aňa

²⁴⁰ Z textů nevycházejících z francouzských inspirací sem spadá např. *Pod jabloní*.

²⁴¹ Zeyer, Julius: *Z letopisů lásky II*. Česká grafická unie. Praha 1931, 8. vydání, s. 14.

svěřuje knězi Michalovi dos Santos. „,Nač za otázky, otče, skrývat se?/ Též otázkou vám zase odpovím,/ proč oči vaše stále hledají/ můj plachý zrak, jenž prchá bázlivě/ před žhavým vaším, temným pohledem/ jenž láká mne a strachem plní mě,/ jenž ovládá mě mocí kouzelnou/ jak oči krotitele v kleci zvěř?/ Ó, Michale dos Santos, promluvte!...“²⁴² Aňa nechtěla být jeptiškou, toužila se vdát a mít děti. Do kláštera ji zavřel strýc Filip, král Španělska, aby se jí zbavil. Jeptiška vzpomíná také na muže, jehož milovala, dona Sebastiana, který byl Filipem zbaven portugalského trůnu a je mrtev. Michal dos Santos ho zná také, velmi ho obdivuje a tvrdí, že nezemřel. Vypravuje, že ho při několika příležitostech viděl a že ho oslovil „králi“. Ten však reagoval s podivem, což si kněz vysvětluje tak, že se nechtěl prozradit. Na konci zpovědi se kněz rozhodne vyhledat domnělého Sebastiana a sdělit mu, že ho miluje doňa Aňa, uvězněná v klášteře, a zároveň mu dopomoci zpět k portugalskému trůnu.

To také učiní, ale zjistí, že jde o muže jménem Gabriel de Espinosa, jehož původ je temný, zřejmě ale šlechtický. Je nalezcem a náhradní rodiče, kteří ho vychovali, byli zavražděni, právě když jeho adoptivní matka začala po jeho původu pátrat. Jelikož se bývalému králi velmi podobá, kněz ho přiměje k tomu, aby se za něho vydával a zachránil doňu Aňu a Portugalsko. Gabriel na to nakonec přistoupí a jede s ním za Aňou. Gabriel a Aňa se do sebe zamilují a jsou šťastní, dokud jí Gabriel neprozradí pravdu. Pak ho Aňa odvrhne.

Vzápětí se plánované spiknutí Gabriela, Michala a Ani proti Filipovi prozradí ze zachycené korespondence. Jejich spojenci prchnou do Francie, avšak Michal dos Santos a Gabriel de Espinosa jsou chyceni. Gabriel je odsouzen k smrti a netouží po ničem jiném než po Anině odpuštění. Ta si brzy uvědomí, že ho opravdu miluje. Snaží se spolu s abatyší stihnout popravu, aby mu vyznala lásku. Bohužel přijde pozdě. Král Filip ji doživotně uvězní a ona se do smrti trápí, že Gabrielovi nestihla odpustit.

Gabriel de Espinosa se kromě španělských a portugalských pramenů podle Voborníka inspiruje knihou Alfred Germond de Lavigne – *Espagne et Portugal* (*Španělsko a Portugalsko*, Hachette, Paris 1883, A). Jde podobně jako u Arèna o zábavnější typ průvodce, z něhož Zeyer mohl převzít snad jen některé reálie. Příběh samotný zde však nenalzáme.

²⁴² Zeyer, Julius: *Z letopisů lásky II*. Česká grafická unie. Praha 1931, 8. vydání, s. 12.

„Hleděla jen do prázdna a výraz její tváře byl výrazem nejhlubšího bolu“²⁴³

V *Tankredově omylu* (Lumír 1891, kn. ve sv. *Obnovené obrazy I* 1894) se vypravěč v úvodu hlásí ke své inspiraci, ke španělskému spisovateli Alamanimu, s jehož verzí povídky nesouhlasí. Rozhodne se příběh napsat podle toho, jak si myslí, že se skutečně stal.

Rodičům v Carcassonu, kteří dlouho nemohou mít děti, se narodí dcera Liliana. Při jejím porodu a znameních, která ho provázejí, se matka obává, že dítě nebude šťastné. Sama při porodu zemře. Když dívka dospěje, žádá si ji za ženu syn barcelonského hraběte Tankredo. Předtím se k ní ale vplíží v poustevnickém oděvu, aby poznal, jaká skutečně je. Liliana se však zamilovala do tohoto poustevníka, a proto odmítá přijmout posly od barcelonského hraběte. Nakonec je na otcovo přání vyslyší. Jelikož se jí ale zdá, že by si ji syn hraběte rád koupil pomocí darů, vzkáže mu, že se nechce nechat prodat.

Uražený Tankredo ji chce vyléčit z pýchy a přijde za ní opět převlečen za poutníka Dolorosa a svede ji. „Liliana klesala strachem a rozechvěním a on, ten smělý, ten šílený ji vzal kolem pasu a držel ji pevně a tiskl ji k sobě a cítila srdce jeho na svém srdci tlouci, a bylo jí, jako by též šlela. Myšlenka jí bleskem duši projela: což aby vzkřikla na svého otce, by jej v komnatu pustila, by toho kupce do jeho vydala rukou, a hlavu toho smělce žádala, a sřatou by ji pak do sytosti líbala a líbala, až k smrti líbala?... Celá divokost starého pokolení Trencavelů jí burácela žilami... Odklonila se od něho, hleděla mu v tvář, ze svatých obrazů, ozářených lampou, pršely jiskry zlata a drahokamů na bledou, andělsky krásnou jeho líc... A všechna touha, všečen čar toho večera, jež byla cítila už při tanci těch osmahlých dívek, zmocňovaly se jí trojnásobnou silou v tom okamžiku, jako ony tanečnice milenců, položila mu hlavu na prsa a zavírala oči. Ah, zemřít s ním! myslila...“²⁴⁴

Poté spolu odejdou do světa, strádají, zebrají a živí se dělnickými pracemi. Doloroso někdy dokonce krade. Liliana s ním snáší vše špatné a snaží se ho napravit. Po letech utrpení se dostanou do Barcelony, kde se jí Tankredo ke všemu

²⁴³ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy I*. Česká grafická unie. Praha 1927, 5. vydání, s. 303.

²⁴⁴ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy I*. Česká grafická unie. Praha 1927, 5. vydání, s. 301–302.

přízná. Liliana je zděšená, že si hrál na boha a zahrával si s ní. Řekne mu, že nemiluje jeho, ale Dolorosa. Odejde do kláštera, kde na něho vzpomíná. Její otec se znovu ožení a má spoustu synů, kteří mu ztrátu dcery vynahradí. Taktéž Tankredo si vezme jinou ženu, ale stejně občas ještě vzpomíná na Lilianu. Jakkoliv chtěl Tankredo napravit Lilianu, doplatil na vlastní pýchu.

Tankredův omyl vychází podle Voborníka z francouzského pramene Louis Fedié – *Histoire de Carcassonne, ville basse et cité* (*Dějiny Carcassonnu, nízko položeného města a cité*, F. de Pomiès, Carcassonne 1886, B). Bohužel musíme opět konstatovat, že jde o průvodce, odkud mohl Zeyer převzít pouze detailně provedený popis Carcassonnu, který je velmi historicky zaměřený a v němž se nenacházejí popisy běžného života ani žádné příběhy.

„*Ó bloudové, již praví: Oko, to jsem já!*“²⁴⁵

Kunálovy oči (Lumír 1892, *Obnovené obrazy II* 1896) se odehrávají v Indii. V městě Radžagriha žije starý král Asoka se svou mladou ženou Ryšjou-Rakšitou. Ta miluje Asokova syna Kunálu oženěného s Pradžápatou. „*Nad tebou, Kámo, vlaje nachový prapor, vášně to plamen, jenž šlehá až k nebi, kde s azuru třesoucí smetá hvězdy. Na cestách tvých tisíce klokotá ptáků, nyjících láskou, milostí mroucích!*“, *Odevšad šípy a hroty tvé prší, jsou z ohně však ovité svěžími květy!*“, *Rozkoš nás jímá, do srdcí nám vniká, působí zmatek a bouří nám smysly! Divoká žádost nám burácí tělem! Šíleně tlukou nám tepny, ó Kámo, zmíráme zpity přesladkým tvým jedem!*“²⁴⁶

Ryšja-Rakšita se snaží Kunálu svést, ten jí pohrdne. „*Byl jednou světec,*“ *odpověděl Kunála, mladý a krásný. Hříšné jedné ženě zdály se oči jeho hvězdami. Vzplanula nečistou k němu láskou. Ulekl se světec, když mu vášeň svou vyznala. I zželelo se mu ženy a hněval se na své zraky, že ji vábily k hříchu. Vyrval své oko, ukázal je ženě a pravil: Zdá se ti ještě krásné?*“ *Mezi touto rozmluvou byly se dívky vzdálily a královna a kníže Kunála stáli sami pod šeptajícími stromy. Ryšja-Rakšita zakryla si tvář a zachvěla se. Jest hrozné, cos právě pověděl,*“ *řekla. Pak usmála se vábně, přistoupila k němu blíž a pravila: Domníváš se, Kunálo, že oči tvoje krásné mě vábí k hříchu?*“ *Bud' myšlenka tak urážející tebe a tak pošetilá,*

²⁴⁵ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie. Praha 1927, 5. vydání, s. 156.

²⁴⁶ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie. Praha 1927. 5. vydání, s.141.

kdyby povstala ve mně, daleko mé duše,‘ odvětil Kunála. ‚Mluvil jsem pouze o pomíjivosti všeho, co je zemské, o klamu našich smyslů.‘²⁴⁷

Kunála pak raději se svou ženou odejde na druhý konec Asokova království. Královnina zášť si ho ale najde a jménem krále mu nechá vyrvat oči. Po letech spolu Kunála a Pradžápata přijdou na královský dvůr. Král je z Kunálovy slepoty zděšen a Ryšja se ke všemu přiznává. Král ji chce nechat zabít, ale manželé jí odpustí. Pradžápata řekne, že ať na důkaz jejich odpuštění Kunála prohlédne. Když se to skutečně stane, Ryšja se mu vrhne k nohám. V této povídce se nacházejí nádherné pasáže věnované motivu oka, jež se stává symbolem pomíjivosti lidského života.

Kunálovy oči vycházejí podle Voborníka z díla *Les merveilles de l'Inde* (*Indické zázraky*, přel. L. Marcel Devic, Alphonse Lemerre, Paris 1878, B), jehož autorem je Adjâ Īb Al-hind. Jde o pozoruhodnou sbírku drobných povídek zaměřených především na zvířecí symboliku, na transformace lidí ve zvířata a zvířat v neživou přírodu. Setkáváme se tak s příběhy o ohromném krabovi, lodi proděravěné rybou, ženě-rybě, krabovi stávajícím se kamenem; mnoho příběhů je věnováno opicím, hadům, perlám apod. Konkrétní příběh podobající se *Kunálovým očím* se zde nevyskytuje, avšak jisté drobné motivy a popisy Zeyer převzít mohl. Morálka prezentovaná v *Kunálových očích*, založená na odpouštění, je však ryze křesťanská; Kunála je v podstatě křesťan převlečený do indického hávu.

„Hrůza smrtná z očí nesklopených zela na Romana“²⁴⁸

Píseň o hoři dobrého juna Romana Vasiliče (*Volné směry III* 1899, kn. *Ossianův návrat a jiné básně* 1905) je epická balada odehrávající se v Rusku. Roman Vasilič žije spokojeně u svých rodičů, ale láká ho cizina. Oba rodiče o něho mají strach. Domlouvají mu, ať si nemyslí, že tam na něho čeká štěstí, a vyprávějí mu varovný příběh. Roman ještě nějaký čas doma vydrží, ale nakonec se do světa přece jen vydá. Hned na počátku ho krásná žena obehraje o duši. Je to Hoře, které se ho už nepustí. Krátce poté padne Roman do ruky nevěstce, jež ho s lupiči o všechno obere a vyžene ho.

²⁴⁷ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie, Praha 1927, 5. vydání, s. 143.

²⁴⁸ Zeyer, Julius: *Ossianův návrat a jiné básně*. Česká grafická unie. Praha 1924, 4. vydání, s. 117.

Později je přijat do služby ke kupci a za tři roky se u něho prosadí. Kupec mu chce dát za ženu svoji dceru, avšak ta před svatbou umírá. Za Romanem přichází opět jeho Hoře. „*Romane, jsi můj teď nerozlučně! Víš, co jsem ti řekla tenkrát v stepi, v bílém stanu, než jsme v šachy hráli? Řekla jsem ti: Zrodila mě země, širá naše matka, zpod kamene/ vyšla jsem jak pramen chladné vody.../ Řekla jsem ti: Nevolá mě nikdo, kdybys jméno moje věděl, prchal by jsi! Nuže, druhu, povím ti své jméno./ Hoře jsem. Jsem tvoje nyní hoře! S úsměvem se rozluč, bezstarostným, s radostí se rozluč do skonání!...*“²⁴⁹ Roman putuje dál, pije a hýří, neboť ví, že svému hoři neunikne. Nakonec umírá velmi mladý v daleké zemi. Když jeho rodiče uslyší zpívat slavíka, pochopí, že jejich syn je mrtev.

Tato epická báseň, přimykající se k Zeyerovým dílům s ruskými tématy, zejména ke *Zpěvu o pomstě za Igora*, je výrazná útočnou dravostí a strhujícím tokem epičnosti.²⁵⁰ Je inspirována knihou Alfred Rambauda – *La Russie épique, étude sur les chansons héroïques de la Russie (Epické Rusko, studie o hrdinských zpěvech Ruska*, Maisonneuve, Paris 1876, A). Na stranách 117 až 129 se setkáváme s vylíčením námětu, který se vzdáleně podobá Zeyerovu *Romanu Vasiliči*, a to v části *Le jeune courtisan Malheureux (Mladý dvořan Nešťastník)*. V ní je vyprávěn příběh o mládenci s přezdívkou Malheureux (Nešťastník), který prožívá chvíle štěstí a neštěstí. Upadne v nemilost u svého pána Vladimira a na základě falešných zpráv na dvoře, jež se k němu donesly, si myslí, že to způsobila jeho žena. Proto ji vyhostí. Žena ho však miluje, domůže se výborného postavení a vybojuje si svého muže zpět. Vyústění se tedy v obou textech liší: v ruské verzi stojí v konfliktu silná žena versus slabý muž, kdežto ve verzi Zeyerově muž versus personifikovaná Bída, která ho zničí. Nicméně je patrné, že jisté zápletky a hlavní hrdinové se sobě podobají.

²⁴⁹ Zeyer, Julius: *Ossianův návrat a jiné básně*. Česká grafická unie, Praha 1924, 4. vydání, s. 117.

²⁵⁰ Viskovataja, J.: *Ruské motivy v tvorbě Julia Zeyera*. Slovanský ústav, Praha 1932.

2. Díla s katolizujícími rysy:

a) oproštěné od dekorativnosti

„Náhlé nadšení tomu smutku následovalo, neboť chápal, že je miluje Bůh“²⁵¹

Samko Pták, poslední ze *Tří legend o krucifixu* (Lumír 1892, kn. 1895) je příběh o prostém ubožákovi Samkovi slovenské národnosti. Poté, co jeho otce zavraždí lupiči, se jeho matka zblázní a toulá se po kraji až do své brzké smrti. Samko pak zůstává s babičkou v malém domku, odkud ho odvedou Maďaři a donutí ho pět let pracovat na stavbě hradu. Když se vrátí, domek patří Němcům, kteří ho vyženou. „Proč mě bije ten člověk?‘ *myslil si Samko, svíje se bolestí a utíraje si krev a slzy. Pozvedl oči k němému nebi, ale tu vzpomněl si na Krista a drahé jeho rány, a byl tich. A pak cítil též něco jako radost. Vyháněli jej! Tedy mohl jíti, kam chtěl? Půjde tam do té samoty, kde se narodil.*“²⁵² V první části se tedy setkáváme s problematikou porobeného slovenského národa.

Samko začne žebrot a stává se silně věřícím. Jednou sleduje s hloučkem žebráků od dveří kostela slavnostní mši slouženou prostým knězem. Farář s pohledem upřeným na Samka řekne, že blahoslavení jsou ti, kteří jdou do ráje cestou trnovou. Od té doby si je Samko jist svou cestou. Chodí po krajině, živí se lesními plody a hlásá Kristovo království. Všichni ho považují za blázna. Poté se uchýlí do kláštera, ale i mniši se mu posmívají pro jeho prostotu. Když však umírá, je již považován za světce. Mniši by rádi napravili svůj omyl, leč pozdě. Podle jeho přání ho pohřbí na cestě, aby se i po smrti po jeho srdci šlapalo, a tak vydávalo jiskry lásky.

Samko Pták vychází podle Voborníka z francouzského textu Alfreda Grevina a Ernesta d'Hervillyho – *Le bonhomme Misère, légende en 3 tableaux en vers* (*Dobrák Bída, legenda ve 3 obrazech ve verších*, G. Charpentier, Paris 1877, B). *Dobrák Bída* se se *Samko Ptákem* shoduje pouze hlavní postavou chudého dobráka. Dramatický text Grevina a Hervillyho, satira podobná středověkým fraškám, začíná tím, že Petr a Pavel hledají nocleh. Jedna žena je pošle k sousedovi Bídovi, který se o všechny stará. Bída svým hostům vypráví, že mu zloději kradou hrušky, jeho jedinou obživu. Rád by je přistihl při činu. Petr a Pavel

²⁵¹ Zeyer, Julius: *Tři legendy o krucifixu*. Česká grafická unie, Praha 1928, 6. vydání, s. 93.

²⁵² Zeyer, Julius: *Tři legendy o krucifixu*. Česká grafická unie. Praha 1928, 6. vydání, s. 87.

se rozhodnou v noci hlídat. Pan Colin je při krádeži chycen větvemi hrušky. Přijdou mu na pomoc dva sousedé, ale jsou rovněž větvemi spoutáni. Bída nakonec po jejich přísahách, že už nikdy nebudou krást, všechny pustí.

Hruška Bídovi poslouží i v závěrečné části, kdy si pro něho přijde Smrtka. Bída před smrtí zatouží sníst hrušku, v čemž mu Smrtka ráda vyhoví. Strom ji však sevře a Bída ji přemluví, aby ho nechala navždy naživu. Bída se stane věčným (či věčnou, ve franc. je totiž bída mužského rodu). Vypravěč v dovětku říká, že bída přestane existovat až s koncem světa.

b) kolísající mezi oprostěností a dekorativností

Kratším textem s námětem ze života svatých je *Kristina zázračná* (viz 3. kapitola).

c) dekorativní

Nejdelším textem s touto tematikou je *Zahrada mariánská* (viz 3. kapitola).

„Z očí jí svítilo jako stříbro mléčné dráhy na nebi“²⁵³

Příběh *Aleksej, člověk boží* (Světazor 1899, kn. ve sv. *Kristina zázračná a jiné práce* 1903), věnovaný Zdeňce Hlávkové, má rámcový příběh, ve kterém v Rusku pluje na řece loď s poutníky, z nichž jeden stařec začne vyprávět příběh.

V Římě žije kníže Efimian se svou ženou Aglaidou a nemohou mít děti. Nakonec se jim v pozdním věku narodí syn Aleksej, kterého velmi rozmazlují. Syn neví nic o světě a je obklopen přepychem, krásou a harmonií. U jeho kolébky se zastaví tři starci, kteří mu prorokují cestu Kristovu a chudobu. Když Aleksej dospěje, chtějí ho rodiče oženit, avšak on odmítá. Jednou vyjde zadními vrátky ze zahrady a setká se opět se třemi starci, z nichž každý mu vypráví symbolický příběh, který mu má ukázat jeho životní cestu.

Rodiče ho přesvědčí, aby si vzal krásnou Iraidu, ale on ji o svatební noci opustí a jde trpět za lidstvo. „*Choti moje líbezná a milá, vezmi tyto památky a chovej je věrně. Nezůstanu s tebou. Odejdu daleko, navždy. Snášej samotu svou. I já snáseti a trpěti budu, proto odcházím. Budu trpěti za hříchy otců, za hříchy své*

²⁵³ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*. Česká grafická unie. Praha 1928, 6. vydání, s. 119.

a za hříchy celého světa! Bud' s tebou Bůh, vladyka nebes, ráje král! Bůh žehnej ti, Iraido! Modli se za mne a snášej za mne věrně! ‘Iraida zbledla dojetím, rty její se zachvěly, ale nepromluvila hlasně slova. Z očí jí svítilo jako stříbro mléčné dráhy na nebi, a děla v duchu sobě takto: *„Alekseji, junný můj snoubenče, budu věčně po tobě tesknit, bezkonečně budu po tobě toužit! Čistý obraz tvůj zůstane na dně mého srdce.*“²⁵⁴ Aleksej se vydá do Efezu, žije mezi žebráky, trpí ústrky a vše obětuje pro druhé. Už za jeho života dostávají různí lidé znamení, že jde o svatého muže, několikrát je přijat v církevních kruzích. Po letech se vrátí do rodného domu, kde žije sedmnáct let mezi chudáky, aniž by byl poznán.

Před smrtí napíše rodičům a své ženě dopis a omlouvá se za utrpení, které jim způsobil. Umírá za zpěvu své krásné ženy, která stojí v okně svého paláce. Papež se dozví, že u Efimiana zemřel svatý muž, a dostaví se s celým průvodem. Listinu, kterou mrtvý Aleksej drží, se podaří vyjmout až jeho otci, který se teprve nyní s celou rodinou dozvídá, že měli syna po celou dobu nablízku. Litují s ženou toho, jak se k němu chovali a že ho nechali žít v takové bídě. Iraida zemře smutkem a je pohřbena zároveň se svým mužem. Aleksejův život se v mnohém shoduje s životem Buddhy, zejména jeho nečekaným prozřením, že svět je plný bolesti, utrpení a smrti.

Aleksej, člověk boží vychází z pramene, který je považován za první francouzské dílo, tj. z legendy *La vie de saint Alexis* (Život svatého Alexia) pocházející z roku 1050. Prameny tohoto díla Jan Voborník neuvádí, ale Zeyer mohl mít k ruce přibližně tyto publikace ve francouzštině a němčině ze sedmdesátých a osmdesátých let 19. století: *La vie de saint Alexis, poème du XIe siècle et renouvellements des XIIe, XIIIe et XIVE siècles* (Život svatého Alexia, báseň z XI. století a její přepracování ze XII., XIII. a XIV. století, par Gaston Paris et Léopold Pannier, A. Franck, Paris 1872, A), *De Saint Alexis, eine altfranzösische Alexius legende aus dem 13. Jahrhundert* (Svatý Alexius, stará francouzská legenda ze 13. století, herausgegeben von Joseph Herz, J. Wohlfarth, Francfort sur le Mein 1879, A), *La vie de Saint Alexis, en vers octosyllabiques* (Život svatého Alexia v osmislabičném verši, par Gaston Paris, G. Daupeley de Gouverneur, Nogent-le-Rotrou 1879, A), *La Cancun de St. Alexis, einige kleinere altfranzösische Gedichte des 11. und 12. Jahrhunderts* (*La Cancun de St. Alexis,*

²⁵⁴ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*. Česká grafická unie, Praha 1928, 6. vydání, s. 119.

jeden malý starofrancouzský příběh z 11. a 12. století, herausgegeben von Edmund Stengel, Elwert, Marburg 1882, A), *La vie de saint Alexis, poème du XIe siècle* (*Život svatého Alexia, báseň z XI. století*, par Gaston Paris, F. Vieweg, Paris 1885, A). Tato *Legenda o sv. Alexiovi* však existuje též ve staročeštině, a to jednak ve zlomku, jednak veršovaná v *Pasionále*. Zeyer ji tedy mohl číst i v českém zpracování.

Analyzovali jsme první z uvedených textů, který obsahuje téměř tisíc veršů psaných ve staré francouzštině. V prologu je dáván důraz na příkladný život svatého Alexeje. Za vlády Archade a Honoire žije v Římě dobrý křesťan Eufemien se ženou Aglaes a synem Alexejem, kterého měli až ve stáří a jenž se jim narodil k jejich velkému překvapení. Oženili ho s krásnou pannou, ale Alexej o svatební noci odejde. Jeho žena zůstane panna a rozhodne se na něho čekat celý život. Alexej se oddává chudobnému životu, žebrá a nechá si ubližovat od spousty lidí. Pak se uchýlí k rodičům nepoznán a bydlí v jejich domě jako žebrák. Papež Innocent uslyší hlas, že v domě Eufemiena žije svatý muž. Jede tam s průvodem, ale najdou ho mrtvého. Eufemien nařiká, že o synovi nevěděl a lépe se o něho nestaral. Aleksejova žena pláče: panna jsem a panna zůstanu. Tělo Alexise je adorováno, kdo se ho dotkne, ten se uzdraví.

Všimněme si, že oproti originálu Zeyer výrazně romantizuje příběh Alexise a jeho ženy. Přidává scény, v nichž opuštěná žena zpívá u okna a Alexis jí mezi žebráky naslouchá. Za jejího zpěvu umírá. Jeho žena umírá s ním a jsou spolu pohřbeni. Zeyer také přidává celou pohádkovou scénu s třemi starci a jejich sudbami.

„*Výkřik světla!*“²⁵⁵

V *Asenat* (*Lumír* 1895, *Obnovené obrazy II* 1896) se Zeyer s veškerou obrazivou silou pouští do příběhu krásné a vznešené Asenat. Faraon vyšle Josefa s poselstvím za Asenatiným otcem, aniž by Josef věděl, že si jede pro nevěstu. Ta žije uzavřena ve věži měnící barvy, a když vyjde na cimbuří, lidé jsou na míle daleko jsou oslněni její krásou. Má všestekné schopnosti a zabývá se egyptským náboženstvím. Nečekaně objeví knihu Herma-Totha, v níž se dočte o předzvěsti čehosi velkého, co přijde v budoucnosti (s náznaky monoteismu). „*Asenat byla*

²⁵⁵ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie, Praha 1927, 5. vydání, s. 123.

*opojena, unesena, slova, která čtla, byla jako perutě, nesoucí ji do výšin. Výkřik světla! Ó, jak tu záhadu chápala, i v nitru jejím zněl ten výkřik a světlo šířilo se duší její, tak luzné, sladké, velebné a svaté! Dotekla se rtoma toho papyrusu v nadšené své vděčnosti, poklonila se před svatými hieroglyfy a četla dále tak...*²⁵⁶ Zároveň má také vidění o krásném muži, do něhož se zamiluje. Když otec přijde Asenat říci, že jí faraon posílá ženicha, je uražená, neboť Josef má otrocký původ. Jakmile ho však spatří, pozná v něm ztělesnění své vidiny. I on je z ní nadšen, avšak zavrhne ji, jelikož Asenat se klaní lžibohům. Ta následně odvrhne své náboženství a přijme Josefovo židovství, Hermem v knize předpovězené, takže jejich manželství již nic nebrání.

Asenat údajně vychází z francouzských pramenů: *Nouvelles françaises (Francouzské novely*, 11, rue Paul-Louis-Courier, Paris 1. díl 1891–1892, 2. díl 1892, A). Opět nevíme, jak Voborník dospěl k tomuto prameni, v němž se daný text nenachází a který mohl Asenat ovlivnit spíše podobným stylem. Zato jsme však náhodou našli jiný pramen *Ami et Amile suivi d'Assenet (Amis a Amil, po nich následující Asenat*, Fleuret, Paris 1924). V něm je Asenat mnohem pyšnější a povýšenější. Pohrdá všemi muži. Žije jenom vědou, obklopena bohatstvím a sedmi panami, jež jí slouží. Otec jí chce provdat za Josefa, s tím však Asenat pro jeho neurozený původ nesouhlasí. Názor změní, až když ho spatří. „*Qui donc a pu engendrer si grand beauté d'homme, quel ventre de femme a pu porter telle lumière?*“²⁵⁷ Josef ji kvůli víře odmítne. Asenat si proto obleče černý oblek smutku a po rozhovoru s bohem přijme jeho víru, následuje svatba. Povídka je ukončena líčením potomstva, jež začíná Josefovými a Asenatinými syny Manasem a Efraimem. Tento text je prakticky stejný, což je dáno zřejmě i tím, že ho Zeyer předtím již překládal (viz 1. kapitola).

²⁵⁶ Zeyer, Julius: *Obnovené obrazy II*. Česká grafická unie. Praha 1927, 5. vydání, s. 123.

²⁵⁷ *Ami et Amile suivi d'Assenet (Amis a Amil, po nich následující Asenat*, Fleuret, Paris 1924), s. 64. Překlad úryvku: „*Kdo mohl zplodit takovou lidskou krásu, břicho jaké ženy mohlo nosit takové světlo?*“

ZÁVĚR DRUHÉ KAPITOLY

V následující tabulce bychom rádi přehledně ukázali všechny prameny a jejich souvislosti se Zeyerovým textem.²⁵⁸ Zkratky znamenají: ld – literární druh, ž – žánr, t – téma, hd – hlavní děj, hp – hlavní postavy, vd – vedlejší děje, vp – vedlejší postavy, dm – dílčí motivy, r – rozsah, s – styl a c – celkově. Samozřejmě vybrané parametry zachycují tuto problematiku pouze schematicky. Podobně je tomu u míry, kde jsme zvolili poměrně malou stupnici: 0 – žádná shoda, 1 – částečná shoda, 2 – velká shoda. Nula může někdy též znamenat nerelevanci, těžko uvažovat o ději a postavách u vědeckého díla, nakonec jsme se ale pro přehlednost rozhodli nulovou shodu a nerelevanci nerozlišovat. Jejich sečtení je také částečně zkreslující, protože každá složka má jiný význam, např. důležitější jsou hlavní postavy než vedlejší apod. Jak s těmito body pracujeme u jednotlivých složek? Uvádíme příklad na literárním druhu a žánru:

literární druh 2: výchozí pramen – beletrie, ovlivněný pramen – beletrie

literární druh 1: výchozí pramen – beletrizovaný historicko-naučný text, ovlivněný pramen – beletrie

literární druh 0: výchozí pramen – historický text, ovlivněný pramen – beletrie

žánr 2: výchozí pramen – novela, ovlivněný pramen – novela

žánr 1: výchozí pramen – novela, ovlivněný pramen – povídka

žánr 0: výchozí pramen – drama, ovlivněný pramen – povídka

²⁵⁸ Vynecháváme pouze drobnou báseň *Blázen*, již Zeyer napsal zřejmě na základě nějaké studie nebo historického spisu.

Z tabulky jasně vidíme rozvrstvení textů. Tam, kde je míra ovlivnění menší než 5 či rovná číslu 5, jde o texty, které se Zeyerovým textem souvisí spíše volně, nebo v případě 0–1 vůbec nesouvisí. Většinou zde nalezneme vědecké a historické texty, jež vytvořily myšlenkové pozadí Zeyerovy tvorby. Mohly být i impulzem k napsání daného textu, ale netvoří jeho genetický pramen. Zcela však tyto prameny podceňovat nelze. V rozmezí 6–9 se nacházejí většinou beletristické texty často i shodného žánru, které Zeyerův pramen mohly ovlivnit spíše po motivické stránce, či drobnou epizodou, reáliemi apod. Texty v rozmezí od 10 včetně do 19 včetně považujeme za důležité genetické prameny daných Zeyerových textů. Ty, které mají 20 bodů, lze považovat za adaptační překlady, jak již o tom mluvil Jiří Pelán ve své studii v *Souvislostech*, o níž jsme se zmiňovali v úvodu této kapitoly (viz pozn. 176). Řešení veškerých bodů a jejich hodnocení je samozřejmě diskutabilní. Také se mohlo stát, že ve svazcích novel byl přímý genetický materiál přehlédnut, i když pevně doufáme, že se tak nestalo.

Výsledek je velmi překvapující. Zkoumali jsme kolem dvaceti Zeyerových textů (*Fantastické povídky* a *Karolinskou epopeju* považujeme za celky) a padesát francouzských pramenů. Pouze sedm Zeyerových textů (*Aleksej, člověk boží, Karolinská epopeja, Kronika o svatém Brandanu, Ossianův návrat, Tillotama, Asenat* a *Ondřej Černyšev*) můžeme považovat za přímo ovlivněné francouzským pramenem, počítáme-li Karolinskou epopeju jako jedno dílo a nezahrnujeme-li tam tři díla analyzovaná až ve třetí kapitole. Nezdá se tedy, že míra přepisování textů je u Zeyera tak zásadní, jak se o jeho díle obecně tvrdí. Kdybychom podobnou analýzu podnikli s díly anglickými, německými a španělskými, možná bychom byli nuceni konstatovat, že Zeyerova závislost na cizích textech nebyla zase tak silná.

V této kapitole jsme se pokusili o zpracování vybraného zlomku Zeyerova díla inspirovaného francouzskými prameny. Tyto zlomky jsme periodizovali na tři oddíly *okultistické období 70. let, gotizující období 80. let* a *novokřesťanské období 90. let*, které jsou dále děleny do podkapitol. Několik málo děl jsme však přiřadili jinam, než kdy byla napsána, a to kvůli jejich ladění, jež je pro nás podstatnější. Domníváme se, že tato periodizace je použitelná pro celé Zeyerovo dílo, nikoliv jen pro díla inspirovaná francouzskou literaturou, ale tuto hypotézu by bylo nutno dále prověřit.

Většina těchto pramenů vychází z monografie Jana Voborníka *Julius Zeyer*. Tyto prameny jsme ověřili, charakterizovali a určili jejich typ a míru jejich vlivu na Zeyerovy texty. Závěrečná tabulka s číslovanými hodnotami pro jednotlivé charakteristiky (literární druh, žánr, téma, hlavní postavy, hlavní děj, vedlejší postavy, vedlejší děj, dílčí motivy, rozsah, stylistika) celkem plasticky zobrazila, v čem který pramen mohl přispět k inspiraci Zeyerova díla. Ve Voborníkových francouzských pramenech se nacházejí jednak díla ze Zeyerovy knihovny, jednak texty, ke kterým Voborník dospěl sám (případně za přímé konzultace se Zeyerem, s nímž se osobně stýkal), některé údaje doplňujeme sami. Při jejich zkoumání jsme v některých případech došli k názoru, že jde o přímý pramen spíše jiného díla. Tak např. Villemarquého *Keltská legenda* je uváděna u mnoha děl s keltskou tematikou, ne však již u *Ossianova návratu*, kde se inspirace projevila nejmarkantněji. Práce o vlivu francouzských pramenů na Zeyerovo dílo samozřejmě není zdaleka ukončena a nikdy ani být nemůže. Jako příklad uvádíme několik málo děl ze Zeyerovy knihovny, jejichž názvy slibují mnohé další genetické či typologické shody (viz dodatek na konci této kapitoly). Dále by bylo možné daleko podrobněji zpracovat dobové adaptace starších látek (např. Léona Gautiera), rovněž jako díla francouzského symbolismu, dekadence atd. Tato práce by tedy měla posloužit jako východisko k dalšímu bádání.

Vraťme se však ještě k tomu, jak Zeyer s prameny nakládá. Zbavuje je krutosti, do mnohých strohých příběhu doplňuje romantickou lásku, humorným příběhům dodává vážnosti, lehkost zatěžuje, přidává vznešenost a patos, často původní texty dekorativizuje. Ať už s původními příběhy, s jejich částmi či myšlenkami pracuje jakkoliv, jeho výrazné tvůrčí gesto se nezapře. Nezbude nám tak než obdivovat jeho erudovanost a sečtělou napříč literárními druhy.

DODATEK DRUHÉ KAPITOLY: další francouzské prameny Zeyerovy knihovny

V Zeyerově knihovně nacházíme ještě mnoho dalších pramenů, jež by mohly se Zeyerovým dílem úzce souviset. Mohli bychom je shrnout do několika kategorií:

1) Okultismus a magie

Alfred Maury, L.-F.: *La magie et l'astrologie*. (Paris 1868).

Delessert, E.: *Voyage aux villes maudites*. (Paris 1857).

Dramard, L.: *La science occulte*. (Paris 1886).

Soulié, F.: *Le magnétiseur*. (Paris 1857).

Soulié, F.: *Les mémoires du diable*. (Paris 1877).

2) Legendy

L'album des légendes. (Paris 1894).

Allégories récits poétiques. (Paris 1876).

Le livre des légendes. (Paris 1836).

Le livre des légendes. (Paris 1895).

Schuré, E.: *Les grandes légendes de France*. (Paris 1895).

Souvestre, E.: *Contes et légendes*. (Nantes 1891).

3) Keltové a Bretaň

Les Bardes Bretons. (Paris 1860).

Bleuniou-Breiz: *Poésies anciennes & modernes de la Bretagne*. (Quimperlé 1888).

Souvestre, E.: *En Bretagne*. (Paris 1891).

Souvestre, E.: *Chroniques de la mer*. (Paris 1874).

Souvestre, E.: *Les derniers Bretons*. (Paris 1875).

Souvestre, E.: *L'Échelle de Femmes*. (Paris 1870).

Souvestre, E.: *Le foyer Breton*. (Paris 1887).

La Villemarqué, Hersart de: *Chants populaires de la Bretagne*. (Paris 1867).

4) Křesťanství, okultismus a magie

Athanase, S.: *Vie de Saint Antoine*. (Paris 1883).

Barhelémy, J. J.: *Oeuvres*. (Paris 1821).
Bonnier, E.: *Abélard et Saint Bernard*. (Paris 1862).
De Colin de Plancy, J.: *Légende de la Saint Vierge*. (Paris b.r.).
Didon, P.: *La foi en la divinité*. (Paris 1894).
Gourmont, R. de: *Le Pèlerin du Silence*. (Paris 1896).
Greban, A.: *Le mystère de la passion*. (Paris 1878).
Haraucourt, E.: *L'âme nue*. (Paris 1885).
Haraucourt, E.: *La passion*. (Paris 1890).
Haraucourt, E.: *Seul*. (Paris 1891).
Chateaubriand, F. de: *Génie du Christianisme*. (Paris 1877).
Moréas, J.: *Le Pèlerin Passionné*. (Paris 1891).

5) Dobová francouzská literatura a jiné

Bourges, E.: *Le crépuscule des dieux*. (Paris 1884).
Bourges, E.: *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent*. (Paris 1893).
Hervilly, E. de: *La belle Sainara*. (Paris 1876).

ROMÁN O VĚRNÉM PŘÁTELSTVÍ AMISE A AMILA, KRISTINA ZÁZRAČNÁ A ZAHRADA MARIÁNSKÁ

(Mezi parnasismem a secesí)

V této kapitole se budeme zabývat detailnější analýzou tří vybraných děl: *Románu o věrném přátelství Amise a Amila*, *Kristiny zázračné* a *Zahrady mariánské*. Zmiňovali jsme je již v předchozí kapitole, aby bylo zřejmé, kam spadají v rámci celého souboru zkoumaných textů (také z tohoto důvodu je zde neřadíme chronologicky). Budeme je zde analyzovat, a to více do hloubky, než texty ve 2. kapitole.

Román o věrném přátelství Amise a Amila je příkladem Zeyerova gotizujícího románu z osmdesátých let. Tento rozsáhlý román, bohatě rozšířený zejména o keltské příběhy, vychází z původního starofrancouzského pramene, z legendy o dvou světcích, *Ami et Amile*, kterou Zeyer četl v originální verzi či spíše v dobové francouzské adaptaci. Jeho román srovnáváme také s pozdější adaptací v próze.²⁵⁹ Zatímco původní *Ami et Amile* je pramen rozsahem nevelký, Zeyer svůj román psaný na základě tohoto raně středověkého textu výrazně interpoluje,²⁶⁰ a to příběhy různého charakteru, zejména legendami keltskými a severskými, avšak zachovává základní rozvinutí děje, hlavní postavy, základní zápletky a vyústění.

Kristina zázračná a *Zahrada mariánská* spadají do Zeyerova novokřesťanského období devadesátých let, první představuje typ dekorativní a druhý typ kolísající mezi oproštěností a dekorativností. *Kristina zázračná* vychází z latinských pramenů psaných francouzskými autory a ze starofrancouzských či francouzských pramenů, přičemž nelze opomíjet ani dobové studie k této problematice. Prvním zpracováním *Kristiny zázračné* je dílo *Vie de la bienheureuse Christine* Thomase de Cantimpré. Domníváme se však, že na tento podivný příběh Zeyera upozornil Ernest Renan, a to svou studií *La bienheureuse Christine de Stommeln, béguine*.

K *Zahradě mariánské* nacházíme dobové francouzské prameny zprostředkovávající biblické texty a apokryfy, nelze však vyloučit ani další

²⁵⁹ Bibliografii uvádíme až přímo ve stati.

²⁶⁰ Stačí srovnat počet stran, původní text jich má okolo 60, odvozený 370.

nefrancouzské prameny. Jejím hlavním inspiračním zdrojem je dobová próza André-Ferdinanda Herolda *Le livre de la naissance, de la vie et de la mort de la bienheureuse vierge Marie*, a to rozsahem i žánrem a celkovou výstavbou příběhu. Při jejím psaní Herold vycházel z latinských a řeckých pramenů, jež na závěr své prózy cituje.

Analýza těchto tří děl se shoduje za 1) v interpretaci Zeyerových textů, za 2) v informaci o pramenech s kritikou pramenů zmiňovaných Janem Voborníkem a za 3) v rozboru jednoho či více pramenů a jejich srovnání se Zeyerovým textem. Některé části se liší podle toho, co dané dílo vyžaduje a k čemu vybízí. Zajímají nás však pouze francouzské prameny, tedy nezabýváme se keltskými prameny ani prameny biblickými apod. V této kapitole se před námi předestře jistá stupnice inspirovanosti českého díla, tj. větší či menší závislosti na francouzských pramenech různého typu, ale hlavně komplikovaná kombinace francouzských textů, jež se za každým dílem skrývá. Hlavní otázka však zůstává stejná jako v předchozí kapitole, tedy míra a typ ovlivnění Zeyerova díla francouzským pramenem či prameny.

Dále nás zajímají různé styly a proudy, jež se v díle projevují, zejména parnasismus a secese. V parnasismu se dbá na harmonii všech složek díla a bohaté popisy předmětů většinou nemají hlubší význam, v secesi se tyto dekorativní motivy osamostatňují, začínají převládat nad ostatními složkami díla a nabývat bohatých konotací a symbolického významu. Parnasismus s sebou nese sytou barevnost, kdežto secese vzdušnost, jemnost a křehkost. Domníváme se, že *Román o věrném přátelství Amise a Amila* představuje v Zeyerově díle právě parnasismus, neboli lumírovství v pravém slova smyslu, a *Kristina zázračná* a *Zahrada mariánská* se už předstupně moderních směrů 20. století. Zahrnulí bychom je pod zastřešující termín secese, v literární vědě méně užívaný. *Kristina zázračná* má dekadentní rysy, *Zahrada mariánská* je dílo spíše symbolistní. Tyto předpoklady by měla potvrdit následující analýza.

ROMÁN O VĚRNÉM PŘÁTELSTVÍ AMISE A AMILA

(Na Parnasu)

Román o věrném přátelství Amise a Amila jsme v předchozí kapitole zařadili do gotizujících děl osmdesátých let. Ve skutečnosti vyšel již v roce 1877 na pokračování v *Lumíru* a knižně pak v roce 1880 (další vydání jsou z let 1899, 1904, 1905 atd.). Nese ještě některé rysy období prvního, tedy okultistické a spiritualistické, a to zejména v postavě Thorgerdy a jejího valkýrnictví spojeného s kouzelnými předměty. Knihy se ujal nakladatel Vilímek. Původně ji měl ilustrovat Alfons Mucha, což se k Zeyerovu velkému zklamání bohužel neuskutečnilo. O ilustracích si dopisoval se Zdenkou Braunerovou, která si také myslela, že by se Muchovy obrazy k *Amisi a Amilovi* hodily.²⁶¹ Vydání z roku 1899 bylo nakonec vyzdobeno kresbami Františka Bílka, avšak celý náklad kromě několika málo výtisků shořel.

Na román byl poměrně malý ohlas. Otakar Mokřý napsal referát do *Květi*²⁶² a Schulz se o něm zmiňuje ve svém přehledu o nově vyšlých knihách *Výpravná próza*.²⁶³ Julius Zeyer si na nedostatečný zájem stěžuje polskému spisovateli Bronislavu Grabowskému, děkuje mu za studii o *Amisi a Amilovi*, jež vyšla v *Tygodniku Powszechnym*: „Děkuji Vám vřele a upřímně za článek o mém rytířském románu a vyznám se, že mne to naplnilo radostí, že jste si ráčil té práce všimnouti, tím více, poněvadž se v Čechách, jako téměř vše, co píšu, potkala s velkou lhostejností, ba odmítavostí.“²⁶⁴ Od 20. a 30. let 20. století román potkal podobný osud jako *Karolinskou epopeju*, začal být vnímán jako pohádka, určená hlavně dětem či mládeži. Na začátku 20. století ho do němčiny přeložila Josa Höckerová a vyšel v Ottově knihovně v roce 1904. Grabowski se ujal také jeho překladu do polštiny, ale bohužel nenašel nakladatele.

Ani v monografiích se nesetkáváme s podrobnějším rozbořením tohoto románu, výjimku činí Jan Voborník, který se soustřeďuje především na jeho prameny, a Robert Pynsent, jenž se pokouší určit ovlivnění různými proudy či některými

²⁶¹ Jedná se o dopisy: Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 12. 5. 1897; Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Roztoky, 25. 12. 1897; Julius Zeyer Zdence Braunerové, Vodňany, 30. 12. 1897.

²⁶² *Květy* 3, 1881, č. 3, s. 371–2.

²⁶³ *Osvěta* 11, 1881, č. 4, s. 384.

²⁶⁴ Julius Zeyer Bronislavu Grabowskému, Praha, 14. 11. 1881, s. 41.

jejich znaky. Nachází v něm rysy gotického románu (socha Belisanty), romantické rysy (zámek Nidaros, Raulův zámek, magický pás, purpurový květ), lartpouarlartismus (somasochismus v lásce Thorgerdy), dekadence (výrazné využívání motivu zvonů a nemocných postav). Dále vyhodnocuje i jeho různé žánrové polohy, jako je např. melodrama v rozhovorech Amila s Jolantou. Pynsent dále tvrdí, že od *Amise* k *Trojím pamětem Víta Choráze* nelze vysledovat žádný myšlenkový vývoj: „*On the whole, as Zeyer grows older he draws closer to Catholic primitivism. He is attracted by the sensuality of colour, the beauty of absolute belief, and the idea of physical suffering for an ideal. On no account can we say that he was attracted or bound by the thought or the theology of Catholicism, as there is no progress in his thought from the time of Román o věrném přátelství Amise a Amila to the time of Troje paměti Víta Choráze. Like his literary disciple Otokar Březina, Zeyer saw his religious ideas completed, fulfilled in the Gothic cathedral, the ideal combination of artistic sensuality and religious thought.*“²⁶⁵ Myšlenkově možná skutečně k velkému posunu nedochází, zato se v 90. letech výrazně proměňuje Zeyerovo vidění náboženské problematiky, její naléhavost, prohlubuje se psychologie postav, celkové ztvárnění, osobní zpověď a zaujetí.

²⁶⁵ Pynsent, R. B.: *Julius Zeyer* (The path to decadence). Monton, Paris 1973, s. 43.

INTERPRETACE AMISE A AMILA

Román o věrném přátelství Amise a Amila je velmi zajímavý po kompoziční stránce. Je rozčleněn na deset částí uzavřených cyklicky velmi krátkými kapitolkami *Amis a Amil* a *Opět Amis a Amil*, tvořícími prolog a epilog. V první z nich se hrdinové setkávají po pěti letech a v poslední společně umírají. I uvnitř celku lze pozorovat určitou zrcadlovou symetrii. V první polovině dominují ženy exponované v názvech *Belisanta*, *Jolanta* a *Thorgerda* (jde o matku Amise a Amila, dále o Amilovu ženu – světici Jolantu – a nakonec o Amisovu ženu – démonickou valkýru Thorgerdu). Ve druhé polovině se setkáváme spíše s muži, v částech nazvaných *Cernunnos* a *Sv. Patryk*. Ve střední části románu se nachází intermezzo, drama *Rimóni* s rámcem (na toto divadelní představení se dívá královská rodina s Amilem). Mezi částí *Cernunnos* a *Sv. Patrik* je zařazena část nazvaná *Bifrost* podle kouzelného pásu.²⁶⁶ *Cernunnos* je název podvojný, skrývající jednak osobu muže, jednak kouzelný zvon. Předposlední kapitola *Gandelín a Eliséna*, pojmenovaná po Amilových dětech, spojuje ženský a mužský princip.

Zatímco proti světici Jolantě stojí ženy zahrávající si s temnými pohanskými silami – *Belisanta* a *Thorgerda*, mezi muži dominuje světec a kajcíník. S pozemskými ženami kontrastují duchovní muži. Následující interpretace je rozdělena mezititulky, jež se skládají z názvů kapitol a s nimi spojenými dominantními motivy.

Amis a Amil ve znamení fotografie

V části *Amis a Amil* se přátelé scházejí po pěti letech. Potkávají starce, který jim v následující kapitole vyloží jejich původ. V tomto prologu je dán důraz na popis obou hrdinů, avšak ne tolik na jejich individualizaci, jako spíše na jejich estetickou působivost a podobnost. Odlišují se pouze barvou koní: Amis přijíždí na bílém, kdežto Amil na černém koni. Tato podobnost se odráží i ve stylistice, takže

²⁶⁶ V tomto díle se objevuje mnoho kouzelných předmětů, podobně jako v Zeyerově *Karolinské epopeji* a *Vyšehradu*, tedy v dílech, která mají heroický charakter. Zeyer se v tomto aspektu inspiroval librety Richarda Wagnera (viz Riedlbauchová, Tereza: *Zeyerův Vyšehrad v kontextu současného umění*, diplomová práce, FFUK, Praha 2002).

popis jednoho je téměř identicky zopakován při popisu druhého. Některé jejich rysy jsou shrnuty najednou: zlaté vlasy, modré oči atd. Jejich vystoupení na románovou scénu doprovází přírodní jevy, zejména prudký víchř a plynoucí oblaka, předznamenávající příchod bouřky, již navozuje také ženoucí se jezdecktvo. Dvakrát je zopakován i popis přírody: vítr ženoucí oblaka, přicházející bouře, šumění lesa a vlnění pole. Zjevení obou mužů v krajině působí velkolepým dojmem.

Ze začátku dominuje motiv lučiny, později motiv lesa a skály s jeskyněmi, mosty a propastmi, které předznamenávají město Remeš, jež se objeví v následující kapitole. Hromadí se zde smyslové vjemy (kromě zraku a doteku též sluch), reprezentované kumulací motivů zvířat (ptactvo, motýlové, ještěrky) a motivem potoku. Každé zvíře tyto počitky sdružuje, např. ještěrka vlhkost, lesk a mihotání. Vedle sdružování motivů se zde objevují motivy řetězené, např. na motiv potoka navazuje motiv slz. Po lese a skalách, prostorech úzkých a hlubokých, jak se navíc explicitně opakuje v přívlascích, se v závěru spolu s motivem dříve zmíněné propasti, inverznímu prostoru ke skalám, opět rozevívá louka, kde je pohřbena žena a kde dochází ke starcově vyprávění. V souvislosti s motivem hrobu se projevuje jak čich (vůně lípy), tak sluch (zpěv ptáků).

Z barevných modulací převládá v této kapitole bílá barva, většinou v konfrontaci s temnou a černou. Bílá je přisuzována oblaku, oři, chocholu, peru, čelu, motýlům, mramoru, hrobu, dále se zde objevují její modifikace jako bělost sněhu nebo bělavý květ. Oblak symbolizuje Amise a Amila, hrob a mramor zase jejich matku Belisantu, která je s motivem bílé barvy spjata nejtěsněji. Temnou barvu naopak zastupuje: modřín, rouška spadlá z umělcova díla, černý kůň, ebenová kopí obou přátel, postava, obličej a oči starce, koruna stromu, všechny motivy spojené s popisem skal a na nich rostoucí houštiny.

Obrazy jsou vystavěny tak, že v převažující bílé se objeví drobný černý motiv a naopak, např. na černé koruně bílý květ, v černých jeskyních bílí motýlové apod. Ve srovnání s černou a bílou ostatní barvy značně zaostávají, spíše se přidružují k některé z těch dominantních: k bílé žlutá (jas večera v úvodu a opět v závěru), k temně černé zelená v tradičních spojeních (lučina, les) a modrá (modřín se temně modral; u tohoto spojení se všimněme podtržení barevnosti opakováním s posunutým významem). Mezi výjimečné barvy této kapitoly patří ebenová, která kromě černé barvy v sobě nese lesk a blankyt očí přátel, a výrazná purpurová,

přisouzená v závěru oblakům. Černobílé vidění, staticčnost a propojenost postavy a prostoru vedou k tomu, že tuto kapitolu můžeme vnímat jako sérii fotografií.²⁶⁷

Belisanta ve znamení drahokamů

Na rozdíl od prologu, odehrávajícím se ve volném prostoru, druhá kapitola s názvem *Belisanta*, již vypráví stařec, s nímž se setkal Amis a Amil, je umístěna nejprve do prostoru paláce Orlandina z Arbánu v městě Marsilie, poté do Raulova zámku a do Gastonova hradu Tresillon. Tyto uzavřené prostory souvisí s křesťanstvím, kdežto otevřená krajina se spíná s pohanstvím. Pohanka Klearista se uzavírá v místnosti, aby skrývala tajemství svého uctívání, ale nakonec ji přitáhne to, co je pro ni přirozené – řeka, v níž zahyne. Všechny tyto prostory jsou viděny nejprve zvnějšku, v celé své nádheře a lesku, teprve potom do nich vstupujeme a zkoumáme jejich krásu vnitřní. Podobně i v celém díle vidíme postavy nejprve v jejich vnější, pak teprve vnitřní kráse. Postavy Raula a Gastona tvoří paralelu k přátelství Amise a Amila.

Při společných cestách se Raul a Gaston seznámí s Orlandinem z Arbánu, který je pozve do svého zámku. Jeho dcera Belisanta, propadlá do svého světa, komunikuje se všemi nepřítomně a miluje sochu antického boha Adonise. Podobá se mnohým ženám ze Zeyerova díla, např. z dramatu *Legenda z Erinu* nebo z jeho slavné povídky *Král Kofétua*.²⁶⁸ Tyto ženy nejsou schopny milovat pozemského muže a jsou zahleděné do svého snu. Čím víc jsou netečné, tím více vzbuzují lásku pozemských mužů a přivádějí je až k nepřítomnosti.

Do Belisanty se zamiluje Raul i Gaston. Raul, který ji získá, není nikdy milován a jeho děti se podobají Adonisově soše. O Belisantině lásce k Adonisovi se dozví až prostřednictvím Gastona, který mu chce Belisantu odlákat. Aby za ním Belisanta přišla, sochu jí uloupí. V přítomnosti Raula přispěchavšího pro svou ženu sochu rozbíjí, a tím nechtěně Belisantu zabije. V řešení této zápletky vidíme romantické pojetí smrti, kdy jeden milenec bez druhého nemůže žít a umírá po partnerově smrti. Takový závěr není u Zeyera ojedinělý, připomeňme alespoň

²⁶⁷ Tato metoda není zcela ojedinělá, podobný princip výstavby nacházíme v povídce *V temnu* Aloise Jiráka.

²⁶⁸ Případně má blízko k náměsíčním ženám jako titulní postava povídky *Tereza Manfredi*, která v náměsíčnosti bloudí za svým milencem.

román *Jan Maria Plojhar* nebo epickou báseň *Aziz a Aziza* ze souboru *Z letopisů lásky*. Soužití člověka a sochy, která de facto kopíruje lidské tělo, se blíží motivu častému v lidové poezii, soužití člověka (nejčastěji ženy) a stromu, ptáka apod. Porazí-li někdo strom, zabije ptáka nebo rozbije sochu, vraždí společně s nimi živého člověka (viz např. báseň *Lilie* z Erbenovy *Kytice* nebo Zeyerovo drama *Radúz a Mahulena*).

Vraťme se k některým momentům podrobněji. Raul získá Belisantu tak, že jakožto truvér zazpívá Belisantě píseň o Artušovi, Lancelotovi a dalších slavných středověkých postavách a vyhraje nade všemi ostatními zpěváky. Román je vystavěný právě na symetrických paralelách. Podobně totiž vyhraje později Amis Jolantu tak, že porazí všechny v souboji, a to v souladu se středověkým rytířským ideálem, podle něhož nejkrásnější ženu získává ten nejdokonalejší. Dáma pak rovněž v souvislosti se středověkými rituály dává svému rytíři dar, v případě Belisanty je to prsten, v případě Jolanty nejprve rukávnick, pak hřívna z vlasů.

Později v této kapitole získává na stále větší důležitosti postava Gastona, plná dramatické nenávisti. Postupně odhaluje Belisantino tajemství. Následuje ji do chatrče, kam Belisanta jde za starou chůvou, Řekyní Klearistou. Ta předstírá němotu, aby od ní nikdo nemohl nic zjistit. Více se Gaston dozví z vypravování chlapce, kterého u chatrče potká, a od lidí ze zámku. Podle nich je Klearista pohanka a čarodějka, která umí rozmlouvat se stromy a ptáky, Belisantu považují za duševně nemocnou. Před svatbou si Belisanta vyprosí od Raula, že nebude vyzvídat její tajemství týkající se Klearisty. Vyžádá si pro ni zastrčenou komnatu, kam nikdo nesmí vcházet. Po šťastné svatbě Gaston odjíždí, vrací se až u příležitosti Belisantina porodu, kdy se narodí dvojčátka holčičky. Tehdy také vypátrá její tajemství, protože spatří obřad u sochy Adonise. Po odchodu Belisanty hodí Klearistu, která mu odmítne sloužit, z okna do řeky. Tato pasáž patří k nejzajímavějším a nejdramatičtějším z celé části. Když Belisanta umírá, všichni se k ní chovají jako ke svaté. Patří tedy možná do rodu bláznivých podivínů-světců, jako např. Samko Pták ze stejnojmenné Zeyerovy povídky. Po Belisantině smrti nastává v ději ostrý střih.

Stařec, který vyprávěl Amisu a Amilovi tento příběh, se představí jako Gaston a řekne jim, že v hrobě, u něhož stojí, spočívá Belisanta. Sdělí jim také, že Belisantiny dcery se vdaly a povily ve stejnou chvíli jedna Amise a druhá Amila, podobné k nerozeznání. Pak se s nimi rozloučí a dál rozjímá u hrobu.

Co se týče barevného řešení této kapitoly, musíme konstatovat, že se zde vyskytuje několik jevů. Objevuje se zde mnoho přirovnání k různým kovům a drahým kamenům, okrajově též ke dřevu, např. křišťálový přívbor, mramorové desky, mramorové terasy, mramorová šíje, mramorový jinoch, mramorové nohy, „jako tělo vytesané z bílého mramoru“, „bělost mramoru se zaleskla se jako sníh“, „viděl krásné její údy zářiti bělostí krasší nad mramor“, „děšť jisker vyšlehl z mramoru“; dále rubíny, drahokamy (perly, chrysolithy, smaragdy, panoplie, chrysoprasy, agaty, safír); „*skříň ta, zhotovená z ebenového dříví, s víkem vykládaným perletí, podobala se útvarem rakvi*“.²⁶⁹ Zazáří zde celá škála barev, která se ještě znásobí v následujících kapitolách. V celém románu se na každé stránce kromě prologu kumuluje veliké množství barev, k dominujícím barvám patří bílá a zlatá. Je to jeden ze zásadních rysů tohoto románu.

Mezi nejdůležitější barvy této kapitoly kromě bílé a zlaté patří stříbrná a barvy s nimi spojené, tj. mramorová, liliová, „slonová“, „měsíčná“, „zlatotkaná“, dále motivy tyto barvy obsahující, jako např. slunce a hvězdy. Po nich následuje mariánská modř v různých variantách: temně modré nebe, temný azur, temné violky, modrolesklá vlaštovka, modrý aksamit, modrá levandule, modré chocholky, modré moře, světlo modravé, modrolesklé její vlasy, modré výšiny nebe. Tyto barvy doplňuje výrazná purpurová spojená také s motivem krve a rubínu, zelená, častěji v odstínech olivové, černá a temná, poměrně často také růžová spojená s motivem růže. V této části je kladen důraz nejen na vizuální dojem, ale také na dojem čichový, hmatový a sluchový. Nachází se zde velké množství různých rostlin a květin (růže, levandule, rozmarýna, lilie, myrta), kamenů (hysop, hypokras) a ptactva (mnohokrát laštovka, slavík, drozd, ale též obecná pojmenování, jako ptáci či okřídlení tvorové). Vidíme tedy, že co se týče barevné kompozice i dějové bohatosti, staví se tato kapitola do kontrastu ke kapitole předchozí.

²⁶⁹ Zeyer, J.: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 32.

Jolanta ve znamení růžového rukávniku

Při odchodu od Gastona si Amil začne stýskat, že nikdy nepoznal lásku a že nic necítí při pohledu na krásné ženy. Amis se dříve lásce vysmíval. Bohužel ji zažil, ale své vyprávění chce ponechat na později. Amil příteli vypráví, že v lese spatřil podivnou květinu. Ta předznamenává jeho přicházející milostný vztah. Přátelé se utvrzují ve svém přátelství, o němž prohlašují, že má stejnou hodnotu jako láska. Společně se vydávají do Remeše, kde se ubytují v domě Ráj, postaveném na čtyřech řekách Hevile, Pisonu, Gibonu a Eufratu. Potom pojí vzácná jídla, nastrojí se a vydají na procházku městem. Vstoupí nejprve do kostela a společně přijímají. Lidé dostanou strach, neboť je považují za anděly. U příležitosti svátku Nanebevzetí Panny Marie jsou ulice ozdobené a z oken se dívá mnoho dívek. Protože Amis a Amil budí pozornost, dohodnou se, že každý půjde jinou cestou.

Amil na své cestě potká procesí. Sochu Panny Marie v něm nese krásná dívka, která se jí podobá. Amil průvod následuje k přenádhernému dómu a poté se zúčastní celého obřadu, detailně vylíčeného. Když dívka stáhne ze sochy závoj, lid padne na zem. Socha oživne, modrý plášť se jí sveze z ramen a odhalí se jí ňadra a srdce. Tato pasáž se silně erotickým podtextem připomíná tzv. barokní laktaci, tj. Pannu Marii kojící apoštoly. Zdá se, jako by se tu sbližoval obraz Panny Marie a dívky, jež ho nese. Amis se v kostele ocitne nedaleko dívky, která se o něho opře, majíce ho za sochu. Když se otočí, pozná Amila, jehož už dříve zaznamenala, a v duchu prosí o jeho lásku. Než odejde, Amil se jí zeptá na jméno. Odpoví mu, že se jmenuje Jolanta, a daruje mu svůj hedbávný rukáv.

Po jejím odchodu se k oltáři vrhne provinilá žena a prosí Amila o pomoc. Věří, že on jakožto nevinný člověk může poprosit Madonu o záchranu jejího dítěte. Amil je skutečně vyslyšen a žena za to Pannu adoruje v dlouhém proslovu o mateřství. V návaznosti na tuto událost má Amil vidění, které ho vyděsí. Když se vzpamatuje, žena už tam není. Přečte tedy své vize obraznosti vyvolané ženinými řečmi. Potom se sejde s Amisem U Čtyř rajských řek a vypráví příteli vše o Jolantě. Amis vzdychne a řekne mu, ať se raduje z lásky, je-li to ta pravá, ale sám odmítá vypravovat o své nešťastném vztahu.

Druhý den, po noci na společném loži, se Amis a Amil vydají na turnaj. Amil všude očima hledá Jolantu. Na honosné tribuně dlí král se svou družinou. Amil je zdrcen, když zjistí, že Jolanta je královská dcera, neboť tím je pro něho, chudého

rytíře, ztracena. Pak vjíždí průvod s hrabětem Florestánem, usilujícím o Jolantu. Ta vyzve všechny rytíře, aby bojovali o její zlatou hřivnu. Amil Florestána porazí, ale nic po něm nežádá, takže poražený patří do rukou Jolanty, jež ho rovněž propouští. Amil následně zvítězí i nad celou Florestánovou družinou.

Po boji si Amil a Jolanta vyměňují zamilované pohledy a Florestán, jež je zaznamenaná, vyhrožuje pomstou. Král pozve Amise a Amila do svého sídla. Smutný Amis odejde z hostiny. Amil ho jde vyhledat a musí svému příteli slíbit, že se k Jolantě nepřiblíží, neboť jejich vztah nemá naději na úspěch. Teprve pak mu Amis začne vypravovat o sobě.

V této části dominuje několik motivů, jež jsme zaznamenali už při popisu děje: přátelství Amise a Amila, které má mnoho milostných konotací, dále paralela Jolanty a Madony, přepychové popisy některých míst, zejména hotelu, kde se přátelé ubytují, a chrámu, kde se Amil setkává s Jolantou. Tyto popisy se sobě nápadně podobají.

Detailně prokresleno je také přátelství Amise a Amila: přátelé se spolu zdobí, pak se rozcházejí, aby nebudili pozornost svou podobností, spí společně na jednom loži, vyměňují si velmi něžná slova. „*Dlouho seděli tak na balvanu beze slov; hlava Amilova spočívala na rameně drahého druhu; Amis hladil něžně jako matka dlouhé jeho kadeře a hleděl mu vážně a smutně v zarosený zrak. „Můj Amile,“ pravil posléz Amis, „zvlhlé tvé oko prozrazuje mi, jak duše tvoje posud dětinná a snívá, jak bolestně se zachvívá při každém dotknutí, podobna útlému květu!*“²⁷⁰

Přátelství mužů je postaveno na roveň lásce k ženě. „*Ó Amile můj, nenazývej mne ubohým! Což nejsem bohat jako král, když tebe mám? Ó věř, ne pouze láska ženina blaží. Přátelství, jež duši k duši pojí, jest svazkem tak posvátným jako láska, a jak nevěsta a ženich před oltář vstupují a Bohu dí: Viz, Pane, duše naše našly se, ty sám jsi je spojil od začátku časů, když jsi je pro sebe stvořil, a proto je nikdo více nerozloučí, tak, Amile můj drahý, předstupme i my před jeho svatý oltář a rceme též: Ó Pane, tys spojil nás, a děkujíc tobě slibuji, že ani pekelná moc náš svazek více nerozloučí.*“²⁷¹ Připomíná to téměř manželství dvou mužů. „*Ale Amil a Amis nedotekli se žádných pokrmů, aniž okusili vína, ale šli spolu do sadu, kde ve stínu vysokých stromů bublající potok jasně svoje vlny do kamenného vodojemu lil. Tam občerstvěli přátelé své údy čerstvou lázní a oděli se v dlouhá, běloskvoucí*

²⁷⁰ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 51.

²⁷¹ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 55.

krzna, zdobená purpurovým lemem, dýšící slabou, ale sladkou vůní.“²⁷² Společně rovněž jdou ke svatému přijímání. „*Ponořili se pak v tichou modlitbu, a zdálo se jim, že duše jejich se světlem plní, a bylo jim tak sladce u srdce jak milencům.*“²⁷³ Vše je ale zachyceno jen v jemných náznacích. Zeyer tedy nemohl být napadán ze ztvárňování homosexuálního vztahu. Skoro by se mohlo zdát, že pravým smyslem této kapitoly je vylíčení lásky dvou mužů a že postava Jolanty slouží jenom k odvedení pozornosti.

V této kapitole v některých místech ustupuje děj do pozadí a literární tkanivo se sestává z řady obrazů, skoro jako bychom se přemísťovali v galerii od obrazu k obrazu. Propojujícím motivem všem těchto událostí se stává růžový Jolantin rukávník, jehož dekorace je stejná jako šaty Madony; podobně vyzdobeny jsou krčma a chrám. Symbolizuje střet Amila a Florestána, ale také Jolantinu krásu a křehkost a později její a Amilovu lásku.

Dalším motivem, který se zde objevuje a který patří mezi typické motivy, je bílá lilie. Toto znamení lásky, symbolizující Amilovo blížící se setkání s Jolantou. Barevně nejexponovanější jsou již zmíněné pasáže věnované právě chrámu, krčmě a rukávniku. Jejich barvitý popis a vrstvení barev, drahých kamenů (ametystů, topasů, smaragdů, rubínů, safírů atd.) a různých kovů vyvolává pocit nekonečného řetězení, jako by to byly přívěsky na ohromném řetězu. Při popisu hotelu se setkáváme s celou škálou barev od tmavých po světlé, kdežto při popisu chrámu dominuje opět zlatá a stříbrná.

Thorgerda ve znamení havrana, krve a ohně

Amise vždy vábil daleký sever. Poté, co projel Dánsko a Švédsko, se dostal do Norska. Zachránil tam malíře napadeného neznámými útočníky. Ten vzal svůj obraz krásné ženy jako dar pro královnu Astrid. Malíř pozval Amise, aby s ním jel ke královně na hrad.

Astrid pochází ze starobylého bohatého rodu, který sídlil na hradě Nidaros. Její sestra Jorunna se zamilovala do reka Olafa, o němž slyšela jen vyprávět. Ten, když mu bylo zabráněno v panování, Norsko opustil. Jednoho dne tam na nádherné lodi

²⁷² Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 57.

²⁷³ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 59.

přijel stejnojmenný potomek Olafa. Nadšená Jorunna se před hostem ukázala ve svatebních šatech. Otec však poslal hosta ihned pryč jakožto nepřitele krále. Jorunna s ním prchla, stala se jeho ženou a zemřela velmi mladá. Měla s ním dceru Thorgerdu, zobrazenou na plátně, které malíř přiváží.

Jakmile jim královna obraz ukáže, Amis se do Thorgerdy zamiluje. Po příjezdu krále při bohaté hostině skládá nad pávem slib, že královně přivede Thorgerdu z Islandu a vezme si ji za ženu. Šťastná královna vymění smuteční šat za šat radosti.

Amis se okamžitě pustí do příprav a vydá se na cestu. Dlouhou dobu tráví na moři a doufá, že pevnina se blíží, ale spatřená hora je pouze mámením.²⁷⁴ Pak přijedou k ostrovu, na němž se objeví zář a vypluje odtamtud loď s nádhernou ženou. Amis v ní poznává Thorgerdu. Chce jet za ní, ale lodníci si myslí, že to je klam vedoucí do záhuby. Zakotví a jedou horami na hrad Nidaros. Vede je havran až ke kovárně, kde se Amis setkává s lidmi, kteří Thorgerdu znají, s kovářem Asbjarnem a jeho vnučkou Thuridou. Asbjarn miloval celý Olafův rod. Říká, že na Nidaru je smutek, neboť zemřela Olafova matka Sigelinda, která byla valkyrie. Vysvětluje Amisovi, co valkyrie znamená, a následně mu začne vyprávět příběh o tom, jak byla Sigelinda získána Sigurdem.²⁷⁵ Děj je přerušen třemi rozsáhlými epickými básněmi, jedna je varováním Thuridy před valkyriemi, druhou zpívá sama Thorgerda o lásce mezi vodníkem a ženou, která ho nemiluje a uteče mu, třetí zpívá Olaf a rovněž v ní vystupují nelítostné valkyrie.

Jednou Sigurd s družinou zabloudil a na jezeře spatřil devět nahých žen. *„Měsíc svítil jako rybí oko, ale zář, která mezi stromy k nám se linula, byla mnohem jasnější a bělejší než třpyt bledé luny, a když jsme, vyšedše z lesa, přišli na břeh, tu viděli jsme, že od bělostných ramen devíti nahých žen pochází, které se v jezeře tom koupaly. Kdykoliv některá z nich ruce svoje vynesla z vln, by svoje dlouhé, zlaté vlasy pozvedla a perly vody s nich setřásla, zasvítily pokaždé vody, skály, vzduch a les bělostí krásných údů! Stáli jsme beze hnutí, nevědouce, co si počít; nebylo zajisté radno zůstat, neboť bylo patrné, že to nebyly ženy smrtelné, a odejít se nám přece nechtělo.“*²⁷⁶ Sigurd ukradl rubáš a zlatý pás jedné z nich,

²⁷⁴ Podobná scéna s horou mámením se objevuje v *Kronice o svatém Brandanu*.

²⁷⁵ Tato jména jsou s vysokou pravděpodobností v upravené verzi převzata z Wagnerovy tetralogie *Prsten Nibelungů*, tj. podle postav Sigmund a Sieglinda.

²⁷⁶ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 113.

Sigelindě, a pak ji násilně unesl na koráb. Přineslo mu to ale jen neštěstí. Přestal válčit, stále víc a víc miloval Sigelindu, která však hledala jenom pás a rubáš, aby mohla uniknout. Ani před svou smrtí jí neřekl, kde předměty ukryl, aby její duše mohla být spasena. Sigelinda pak ale začala pronásledovat Olafa, který věděl, kde jsou předměty ukryty. Později se zmocnila duše Thorgerdy a začala ji vychovávat jako valkyrii. Sigelinda nechtěla být pochována ve svěcené zemi a Thorgerda jí udělala hranici na skalnatém ostrově. Bylo to přesně to místo, kde ji Amis cestou na lodi zahlédl, nejednalo se tedy o přelud.

Asbjarn varuje Amise před Thorgerdou a Thurida mu zpívá píseň o valkyriích. Amis ale přesto pokračuje v cestě a pozoruje proměny oblohy, které věstí neštěstí. Pak konečně spatří Nidaros. Když tam vstoupí, předá nejprve Olafovi dopis od Astridy. Přítomná Thorgerda nevěnuje hostu žádnou pozornost, zato Amis je do ní čím dál tím zamilovanější. Král je šťasten z Amisova příjezdu, slibuje mu pomoc při získávání Thorgerdy a svolá panstvo, aby jim Amise představil. Thorgerda má pro něho jenom pohrdání a při každé příležitosti se ho snaží urazit. Zavírá se do Sigelindiny věže a nevychází. Později ji občas vyláká Amisovo vyprávění o Francii. Jednoho dne si Amis vyjede s Olafem do hor a spatří divoké stádo koní a na jednom z nich Thorgerdu. Vrhne se s koněm do prudké řeky, na ostrůvku utrhne purpurový květ a opět se vrhne do proudu, aby jí květinu předal. Po tomto nebezpečném kousku je Thorgerda rozrušena, a málem podlehne začínající lásce. Nakonec se přemůže, vysměje se mu, květinu dá sežrat koni a ujede.

Od té doby je ale neklidná a chvílemi podléhá svým citům. Jakmile to však Amis zaznamená, Thorgerda se uzavře na dlouho ve věži, kde tká rubáš, který chce mít do podzimu dokončen. Jednou když jde Amis okolo, je otevřeno a všimnuvší si ho Thorgerda zazpívá píseň o královské dceři, kterou zajímají temné vědy a nikoliv láska. Amise to přesto neodradí a o její lásku žádá. Thorgerda mu řekne, aby zvítězil v připravovaném turnaji, a to bez pancéře v purpurovém rouchu se stříbrným srdcem. Jeho pokorný souhlas ji dojme, ale vzápětí se mu vysmívá, že se určitě nakonec ze strachu nezúčastní.

Amis před bojem nemůže spát a v duchu si promítá minulé a nadcházející události. Na začátku turnaje Thorgerda přivítá muže a popichuje je proti němu i přes to, že se jí Olaf snaží zadržet. Později je Amis při nelítostném boji shozen z koně, takže muži spatří, že bojuje bez pancéře. Okamžitě ho prohlašují za vítěze a oslavují co hrdinu. Amis je na umření a žádá od Thorgerdy polibek, ta mu ho, ač

nerada, dá. Zároveň mu šeptá vyznání lásky, ale i touhy být volná a stát se valkyrií. Amis po několik měsíců bojuje o život a uzdraví se až v zimě. Thorgerda za ním nechodí. Když Amis slyší Olafovu píseň o velké lásce Sigyn jdoucí pro svého miláčka Lokiho až do pekla, opět oslovuje Thorgerdu. Ta mu však vysvětluje, že pro ni láska znamená slabost, a posílá ho pryč.

Náhle se v dálce probouzí sopka a její duch. Olaf chce zorganizovat na labutí skále ptačí lov, avšak Thorgerda je proti tomu, protože tam byla upálena její babička. Olaf na tom trvá. Amis i lodníci pocítují tíseň, všude poletují havrani. Olaf při výstupu na horu spadne a umírá. Před smrtí žádá od Thorgerdy polibek, ale ta se ho místo toho zeptá, kde je rubáš a pás. Olaf jí to pod nátlakem prozradí. Po jeho smrti se Thorgerda prohlásí dědičkou, chystá slavnostní pohřeb a vychází pouze ke smutečním písním. Olaf je pohřben na lodi, a jakmile loď odpluje dál od břehu, vzplane na obzoru požár. Amis se setkává s Asbjarnem, který mu vysvětlí, co žádala Thorgerda od umírajícího Olafa. Náhle na obzoru vzplane další požár. Thorgerda zapálila rovněž Nidaros a ujíždí pryč. Amis s Asbjarnem jí jedou zabránit, aby získala vytoužený rubáš a pás.

Jedou dlouho, krajina se jim mnohokrát změní před očima. Nakonec se přes poušť dostanou k sopce. Pohnou skálou, která se zřítí do propasti a spálí rubáš. Vtom přijede Thorgerda. Chtějí jí pás, jehož runy ještě neměla čas rozluštit, vzít. Amis bojuje s Thorgerdou, ta hodí pás do sopky. Řekne mu, že pokud odtamtud pás přinese, stane se jeho ženou. Amis se vrhne do sopky, pás leží na skále uvnitř. Bojuje tam s mnoha vidinami, jež přemůže, a vrátí se s pásem. Thorgerda pláče, že se stala otrokyní, marně jí Amis vysvětluje, že je svobodná. Naberou poklady z Nidarosu a jedou korábem do Norska, kde navštíví Astridu, na jejímž hradě se slaví svatba. Od té doby je ale Thorgerda zasmušilá, neustále hledá pás a Amise nemiluje. Ten vedle ní čím dál tím víc chřadne. Amis zakončí své vyprávění s tím, že přítele poprosí, aby u sebe pás schoval. Tak se také stane.

V této části dochází k výrazné kumulaci barev podobně jako v části druhé. K častým barvám patří černá a temná na jedné straně a na straně druhé krvavá, rudá a červená, které charakterizují povahu i vzezření Thorgerdy a vše s ní spojené. Její náboženství, obřady, láska bojující mezi citem a ukrutností jsou ve znamení těchto barev, jakkoliv sama je světlovlasá. „*Tu náhle vyšlehla na mysu dřímajícího pustého ostrova zář, a nyní teprve viděl jsem v krvavém světle celý oblak vyrušeného ptactva po skalách tam hnízdícího a naplňujícího vzduch svým*

divokým pokřikem. Veškeré mužstvo našeho korábu vyběhlo ihned na palubu, a každý upíral zraky na tajemný ostrov a na velký, šlehající oheň; ale brzy zjevilo se nám něco, co celou naši pozornost k sobě obrátilo: za mysem totiž, s kterého zář do tmavých vod jako záplava rubínů padala, vyjel koráb, mající tvar velkého draka, pokrytého safírovými šupinami; hlava jeho byla korunována ohromnými černými pery vlajícími jako vlasy; plachty jeho byly též černé, a na palubě, v samém čele korábu seděla bledá, bílá žena krásy nadzemské. Dlouhé její roucho smuteční viselo přes okraj lodi téměř až do moře; bílá, nahá její ramena byla ovinuta černými stužkami; plavé její vlasy visely jí do čela a padaly jí v největším nepořádku do klína; světlé oči její, zářící jako hvězdy, byly upřeny na šlehající ohně mysu, a kolem ní stálo a sedělo celé skupení ženských postav, zahalených v závoje a roucha smuteční. Jedna z nich povstala, odhodila závoj a jala se zlatým hřebenem dlouhé, plavé, rozházené vlasy krásné truchlitelky česati, mezi tím co ostatní tichou, konejšivou píseň zapěly...²⁷⁷ Oděv valkyrií je nejčastěji kombinován z černých a rudých barev. Černý je nejenom koráb, ale také havran, který Amise vede na Nidaros.

Rudá barva je dále zastoupena ohněm, také nebi je přisuzována nachová a krvavá. „*Celá obloha byla jediným zlatožhoucím plamenem, purpurová oblaka se po ní valila a měnila bez ustání dobrodružné svoje tvary. Po pravé ruce čněly bílé ledové hory do nachu hořícího nebe a někdy přelétl ta křišťálová jejich čela temný ruměnc, jako by panenský ten sníh pod žhavým polibkem odcházejícího slunce se zardíval.*“²⁷⁸ K těmto barvám se do kontrastu staví barvy jako zlatá, bílá, bledá a stříbrná, a to rovněž v popisu oděvu, při vnější charakteristice postav a v přírodních dějích, např. často zde nacházíme zasněžené hory a labutě.

Thorgerda, nosící stále černý oděv a černý závoj, kolem sebe vyvolává krveprolití v přeneseném i v pravém slova smyslu. Květ, který jí Amis přinese, má purpurovou barvu, zatímco předzvěst lásky Amila a Jolanty představuje bílá lilie. Také Amisovo roucho do boje je purpurové, a když se boj chystá, planou ohně a mužům září ryšavé vlasy. Do šarlatu se na zápas oblékne i Thorgerda a pak mu, téměř umírajícímu, zašeptá. „*Amisi, já miluji tě, a proto chci tvou smrt. Ano zhyň, zemři! Budu na kolenou ležet a rány tvoje líbat, neb otevřenými krvavými jich ústy*

²⁷⁷ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 105–106.

²⁷⁸ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 119.

*prchá život tvůj!*²⁷⁹ Krvavá a temná barva vyvrcholí v dvojím požáru,²⁸⁰ kdy Thorgerda zapálí hrob Olafa a pak Nidaros, a dále v popisu Amisova zápasu v sopce. Předtím než Amis dá Amilovi svůj pás, popisuje opět krásnou a vznešenou Thorgerdu, ztělesněné zlo s temným zrakem.

Rimóni (intermezzo) ve znamení sladkosti

K této části Zeyer příznačně přidává podtitul *intermezzo*, neboť se jedná o drama včleněné do románu. Na začátku se přátelé srdceryvně loučí. Amil má nejprve nutkání jet za Amisem, ale pak uslyší zvony z katedrály oznamující začátek her a myšlenka na Jolantu ho přitáhne zpět. Královská rodina se chystá k divadelní hře Rimóni, jejíž výprava je barokní. Tři patra znázorňují nebe, zemi a peklo.

Hra začíná nářkem Jidáše, který nemůže zemřít. Hlas z rudého oblaku mu říká, že pro něho není spočinutí. Jidáš lituje, že potkal Ježíše, neboť teď trpí. Poté políbí zemi, ta se rozestoupí a Jidáš spadne do pekla. Pěje ódy na Satanáše, ale ten ho odežene s tím, že peklo ho nepřijme.

Pak přichází stříh, v němž se Magdaleně zjevuje Ježíš, aby ji zpravil o tom, že vstal z hrobu. Ta hned poselství předá Petrovi. Oba se pak vzápětí setkávají s galilejskou ženou Thamár a jejím dítětem. Thamár jim vypráví svůj příběh. Počala dítě Rimóni, což znamená granátové jablko, s Bohem. Od té doby, co se Rimóni setkala s Ježíšem, je nemocná a žije ve svém světě. Nakonec umírá.

Jidáš chce odejít s ní, ale Magdalena a Petr ho odhánějí. Rimóni ho však přesto vezme s sebou. Zatímco pozůstalí jdou zvěstovat dál Ježíšovo zmrtvýchvstání, Jidáš s Rimóni se pokoušejí vstoupit do nebe, ale anděl Jidáše odhání. Avšak Kristus je přijme a Jidášovi odpustí. Ten poté zemře, anděl ho odnese na zem a zahrabe. Rimóni usedá Kristu na klín vzpomínaje na matku a serafové spustí oslavné zpěvy o Bohu a dítěti.

Toto jakoby středověké mystérium s barokní stupňovitou scénou představuje sladký novoromantismus, až katolický kýč. Barvy jsou nejčastěji

²⁷⁹ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 146.

²⁸⁰ Motiv požáru Zeyer využívá hojně, zejména při ztvárnění legend z přelomu pohanství a křesťanství, ale i např. v novele z doby Bílé hory, v *Griseldě*.

spojené s barvami typickými pro Pannu Marii, tj. blankytně modrou, růžovou a bílou, často využívaných na soškách v kostelech. Sladkostí se vyznačuje i celý příběh Thamár a jejího dítěte Rimóni včetně odpuštění Ježíše Jidášovi, jakož i závěrečný obraz Ježíše s dítětem na klíně.

Cernunnos ve znamení zvonu, krvavých obětí, ale i lásky

Jolanta je velmi dojatá z představení. Amil dlouze sleduje její pohled a touží po ní. Přál by si být sám, avšak nemůže se vzdálit, neboť následuje hostina. Uprostřed všeobecného veselí se objeví tři mniši, kteří nesou poselství od opata Hyvarniona, jenž prosí krále, aby zavítal do jeho kláštera na hradě Arduin. Král se okamžitě rozhodne, že tam se svými dvořany pojede a nastanou přípravy. Je vypraven bohatý průvod a Amil se raduje, že může následovat Jolantu. Přeje si, aby tato chvíle nikdy neskončila. Když se průvod přiblíží na místo určení, přivítá je tajemný temný les a mniši s opatem, jedoucí jim v ústrety. Na velmi podivném hradě leží hořící pánve, z nichž se lije oheň do divoké řeky. Jolanta má strach, avšak Amil ji uklidní, i když sám, zneklidněn, pociťuje všudypřítomnou démoničnost. Florestán ho kvůli tomu popichuje. Nad trůnem je připevněn zvon s obrazem ďábelské tváře a nese jméno Cernunnos. Když se rozezní, znamená to velkou hrozbu.

Druhý den je opat provází po hradě, Jolanta mu zbožně naslouchá a položí mu hlavu do klína, což starce velmi dojme. Vede je do tajemné komnaty. Stoupne na schůdek před mramorovou sochou, jejíž srdce se otevře a opat z něho vyndá klíč. Pak odhrne oponu, odemkne dveře a uvede je do čarokrásné zahrady. Sdělí Jolantě, že tam může neomezeně pobývat. Ta se těší, že tam bude snít o své lásce. Pak se král zeptá na tajemný zvon a opat počíná vyprávět.

Kdysi jako mladý mnich přepisoval v této zahradě jistý rukopis, zatímco jiný novic, velmi podivínský, zde vyráběl sošky svatých. Tento novic pronášel zmatená sdělení o Cernunnovi, v noci pronášel pohanské řeči a toužil vraždit. Mladý mnich ho vytrhl z ruku démona a novic mu pak řekl o své minulosti.

Jeho rod morálně upadl a jeho otec se oddal vraždění zvířat podle pohanských rituálů. Svému synovi, pozdějšímu novici, dal podle dávného boha, jemuž byly přinášeny krvavé oběti, jméno Cernunnos. Jeho sestra Rivanona, křesťanka, se

modlila, aby je vytrhla z hříchu. Nakonec je přemluví, aby s vražděním přestali. Později Rivanona onemocněla a blouznila o ostrovu blažených. Jeden pták odtamtud se ocitl na mořském břehu.²⁸¹ Cernunnos pro něj měl dojít, aby se sestra uzdravila. To Cernunnos učinil, ale místo toho, aby ptáka přinesl, zabil ho. Doma mu pak v náručí zemřela i sestra.

Cernunnos konal pokání, stal se mnichem. Staral se také o zahradu, kam byla uvedena Jolanta, protože toužil, aby tam někdy z ostrova blažených přišla jeho sestra. Novic ale nakonec neměl stání, odešel do lesů a do kláštera už se nevrátil. Více o něm nikdo neví.

Král se ještě opata zeptá na význam zvonu zavěšeného nad trůnem. Zvon se ozve jen, když má král odsoudit někoho, kdo spáchal zločin. Pak se král musí obléci do vzácného roucha, se zlatou berlou usednout na trůn a vynést rozsudek.

Další den se chystá lov s velkou výpravou a nádherným průvodem s cílem ulovit zuba. Náhle se tam objeví také Jolanta, která měla zůstat doma, protože ji přitáhne zvědavost. Amilovi se později přizná, že o něho měla strach. Stále jsou si nablízku a Florestán po nich nenávistně zahlíží. Ozve se řev zuba a všichni uhánějí na lov. Jolanta má strach a Amil o ni pečuje. Schovají se pod dubem a Jolanta mu vyzná lásku. Ten jí na to neodpoví, protože ho váže slib mlčení daný Amisovi. Jolanta však poprosí svatou Pannu, aby jí dala znamení o Amilově lásce, a na nebi se objeví duha.

Pak k nim přijde kmet, který žije v dubu. Umírá, neboť v bouřce na něho spadl strom. Přichází se s ním rozloučit lesní zvěř: srnky, vlci, lišky apod. Jolanta a Amil se domnívají, že se jedná o nějakého světce, avšak on se prohlašuje za velikého hříšníka. Je to sám Cernunnos. Vypráví jim, co dělal po odchodu z kláštera. Odešel do přírody a láskou ke zvířatům se snažil napravit, co kdysi spáchal. Pak jim zazpívá píseň a po jejím doznění zemře. Milenci si slibují věčnou lásku a připraví mu rychlý přírodní pohřeb. Jdou vstříc ostatním. Zuba ulovil Florestán a chce co nejdříve požádat o ruku Jolanty. Královna pozná, že je její dcera zamilovaná, ale myslí si, že vyvoleným je právě Florestán.

Večer se koná velká hostina, na níž Jolanta není přítomna, neboť je unavena, a Amil po ní teskní. Za zpěvů potulného zpěváka Florestán požádá o Jolantinu ruku. Jelikož se přimluví i královna, král ohlásí chystaný sňatek. Amil je zdrcen,

²⁸¹ Tento motiv vycházející z keltské mytologie se objevuje také v Zeyerově *Kronice o svatém Brandanu*.

ale pak se utěšuje Jolantinou láskou, která snad vše zvrátí. Královna jde za Jolantou, která není ve svém pokoji, ale poslouchá na zahradě u fontány Amilovu píseň. Královna jí řekne, že bude provdána za toho, koho miluje. Jolanta je chvíli šťastna, než propadne zoufalství, když se dozví, že se jedná o Florestána. Vzápětí se utíší Amilovou písní. Jde k němu stezkou do věže, vše mu řekne a ten za ni chce bojovat. Florestán je vidí, zamkne je v místnosti a začne zvonit na zvon Cernunna, aby všechny vzbouřil. Amil spustí Jolantu z okna, aby nebyla kompromitována. Při soudu Florestán nařkne Amila z toho, že má vztah s Jolantou. Amil to zapře a křivě přísahá. Král řekne, že o pravdě rozhodne souboj Amila s Florestánem a že do té doby bude Jolanta ve vězení. Amil prosí pouze o to, aby mohl odjet a vrátit se až v den souboje. Chce jet za Amisem a požádat ho o pomoc.

I tato část se vyznačuje velkým množstvím barev. Jelikož většina děje se odehrává v lesích a volné přírodě, setkáváme se zde často s blankytem nebes, se zelenou v různých odstínech a se šedou (skály, kůra stromů). V centru pozornosti stojí Cernunnos s trojitým významem: Bůh uctíváný krvavými oběťmi, zvon ohlašující neštěstí a člověk, jehož osud vede přes pohanství a křesťanské mnišství až přírodnímu poustevnictví. „*Marně bráním se své vášni; kdykoli měsíc jasně zasvítl, vzpomínám na temného, krví zvěře potřísněného Cernunna, a šumící les mne vábí, vítr volá mne a stromy kývají... Nechci již prolévati krve, zdá se mi, že les jest mojí vlastí, tam mne to pudí mezi divou zvěř. Chtěl bych s vlky jako s bratry žítí a s láskou hleděl bych medvědům do očí.*“²⁸²

Poustevník Cernunnos vyslovuje také některá zásadní poselství této knihy, a to o životě-snu. „*Vy řekněte, mé děti, že to byl horečný jen sen. Já ale pravím vám, že sny naše bývají skutečností, více snad než život náš a naše bdění!*...“²⁸³) a svébytném pojetí světa („*Ne jednotlivé zjevy vidím, ale velký celek. Mně zdá se svět býti vírem nesmírným, jehož střed velká jakás jasnost tvoří. Veškerý způsob jsoucnosti, veškeré druhy tvorstva jsou širá kola, kroužící kolem středu toho víru. Čím dále od středu kruh, tím temnější, čím blíže pak, tím větší světlo. Zvířata hemží se ovšem v kruhu daleko za námi, v kruhu šerém, ba mráкотném, nikoli však v temnu; neb paprsek jeden, spasný, vedoucí je jasnému středu blíž, ten pronikl v šerící se jejich kruh, a paprsek ten nazývá se láska – neboť zvířata milují, tím*

²⁸² Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 239.

²⁸³ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 258.

*staví se nám po bok; vy sami viděli jste tichý důkaz jejich lásky ke mně. Láska pojí vše ve velký celek; láska ale jest podkladem všehomíra, láska sblížuje, co loučí propasti, bez lásky nebylo by světa. Čím více lásky u kterého tvora, tím větší jest ten tvor, neb ona jasnost, tvořící tmavých kruhů střed, jest právě svrchovaná láska – Bůh!*²⁸⁴

Jistou paralelu k temnému období tohoto člověka tvoří osud Florestána, přirovnaný v jedné pasáži ke zvěři číhající na svou kořist. Celou dobu vyčkává na příležitost jak nachytat Amila s Jolantou a svého soka se zbavit. Nakonec se krvavou obětí stává on sám, avšak rukou Amisovou, který si jeho vraždu později krutě odpyká. Tyto temné jevy vyvažuje velká láska Amila a Jolanty, naplňovaná v jásavých milostných scénách odehrávajících se nejčastěji v přírodě, a Cernunnova láska ke zvířatům, k níž později dospívá a kterou považuje za poslání, jež chce světu zanechat.

Bifrost ve znamení zlaté zkázy

Cestou se Amil strachuje o Jolantu a touží po Amisovi. Potká ho záhy pod bukem s obrazem svatého Klimenta a vypoví mu vše, co se stalo. Amis mu řekne, aby se spolu vyměnili, že mu Jolantu v souboji s Florestánem vybojuje. Zatímco Amis odjíždí, páže odvádí Amila na Amisův hrad, aniž by zaznamenalo záměnu pána.

Ve velmi temném hradě se Amil setkává poprvé s Amisovou ženou Thorgerdou. Ta se právě voní vzácným parfémem z lahvičky ve tvaru ptáčka. Při jídle jí připadá divné, že pes stále vyje. Po jídle vyšívá a služka Blanka jí říká, že našla v zahradě pás a že je to možná kouzelný pás Bifrost, po kterém Thorgerda stále touží. Avšak není to on. Thorgerda Blance vysvětluje, že Bifrost se jmenuje podle mostu spojujícím nebe a zemi, jenž postavili bozi. Po celou dobu se Amil obává prozrazení.

²⁸⁴ a) Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 259–260.

b) Tento kruh, kde v centru stojí Bůh a v jednotlivých pásech okolo se pohybují další bytosti, připomíná pojetí, jaké nám předvádí Jan Ámos Komenský v *Hlubině bezpečnosti*. Svou stylistikou a jednotlivými výroky zde Zeyer evidentně naráží také na slavný proslav o lásce z *listu svatého apoštola Pavla Korintským*.

Thorgerda se chystá ke spánku jako první. Amil ještě poslouchá žongléra a pak jde též do komnaty, kde Amisova žena sedí v komnatě ve výklenku v poloprůhledném oděvu. Když ulehnu, Amil mezi ně položí meč. Thorgerda se urazí. Když Amil usne, pozoruje ho a uslyší, jak ze spaní volá po Jolantě a Amisovi. Dovtípí se, že je to Amil. Chce ho zabít, ale pak si všimne, že má kolem krku uvázaný Bifrost, a ukradne mu ho. Amil ráno odjede, zatímco Thorgerda se zamkne na tři dny do věže, aby vyluštila kouzelné runy.

Mezitím má Amis velké výčitky. Zvon Cernunnos bije, a vyzývá tak k souboji. Královna se modlí k Panně, aby Amil vyhrál. Oba sokové přísahají a hájí svou pravdu. Amis zabije Florestána a je zdrcen, protože křivě přísahal a navíc zabil člověka. Ale vzpomene si na Amila a Jolantu a je rád, že jim pomohl. Když otevírá vězení, Jolanta ihned pozná, že to není její milý, a Amis ji následně do všeho zasvětil. Zatímco je odváženo Florestánovo tělo, nad nímž pláčí jeho lidé, Amis odjede k buku, kde se vymění s Amilem. Amil mu přislíbí, že jednou dluh splatí.

Amis jede domů už s tušením, že ho čeká zlý trest. Thorgerda mu přichystala lázeň. Když se Amis koupe, shodí jeho žena plášť, má pod ním šarlatový šat a pás Bifrost. Řekne mu, že se mu za vše pomstí, i za to, že vedle ní spal cizí muž. Šlehá ho pásem a způsobí mu malomocenství, takže Amis se v mžiku promění v starce. Thorgerda ho posílá za Amilem a pošeptá mu, čím mu jeho přítel může pomoci. Když to Amis uslyší, zavolá na ni: d'áble. Při jeho odchodu z hradu před ním všichni štítivě uhýbají a Thorgerda stojí vítězně na pavlači.

Jakkoliv se zlatá vyskytuje hojně v celém díle, její výskyt v této části je enormní. Jedná se totiž o barvu pásu Bifrostu, kterého se Thorgerdě po tolika marných letech usilování podaří zmocnit. *„Thorgerda vykřikla též, krev jí stydla v žilách a seděla na lůžku zsinálá jako mrtvola. Nebesa a peklo! To nebyl její manžel, to byl cizí muž, jenž ležel vedle ní! Cizí muž zřel její polonahé tělo, a sám její manžel byl spoluvínikem ohavné této zrady! To byl tedy Amil, o jehož zázračné podobě s Amisem byla již slyšela. /.../ Cosi zasvítilo temnem jako řada hvězd, zazářilo to trojí barvou ohnivě jako meteóry, luzně jako duha... Srdce Thorgerdy zastavilo se divokou, uchvacující radostí, a jásos její duše neměl mezi... „Bifrost! Bifrost! Konečně! /.../“ Ten pás, který z ní učiní mocnou čarodějkou, jakmile tajné*

*jeho runy přečte, ležel tedy před ní, potřebovala jen ruce po něm vztáhnouti.*²⁸⁵
Tento pás z ní znovu učiní peklu propadlou valkyrii. Tato kapitola působí podobně jako kapitola s názvem *Thorgerda*. Osud této ženy působí v románu nejtemněji, daleko více než osud Cernunna, také proto, že se jí z temných sil nikdy nepodaří vymanit.

Sv. Patrik ve znamení poslední cesty lodí

Uplyne pět let. V den své svatby dostala Jolanta od Thorgerdy pásku z rubínů a dopis se zprávou, že Amis těžce onemocněl a odešel neznámo kam. Od té doby Amil a Jolanta nemají klidu. Odeberou se nejprve do Paříže, pak na Amilův hrad. Amilovi dojde, že mu Thorgerda ukradla pás, a obává se jejích zlých úmyslů. Mladí manželé žijí jako kající a řeholníci. Jedinou radostí jsou jim děti, nejdříve se jim narodí dcera, pak syn. Pomáhají chudým a trpícím. Jednou na podzim se tam objeví šílené zjevení a zase náhle zmizí. Ve stejnou dobu přicházejí poutníci s připomínkou memento mori, je totiž předvečer dne svátku Všech svatých. Zjevení se opět objeví, zanechává za sebou krvavé stopy. Všichni ze strachu utečou, zůstane jen Amis s Jolantou, rovněž zděšení. Nemocný muž je Amis, který sem přichází zemřít. Jolanta však doufá, že se jim podaří ho uzdravit. Ten ale odmítá prozradit způsob, jakým by k tomu mohlo dojít. Když uvidí jejich děti, omdlí. Jeden z poutníků irského původu připomíná, že milosrdenství boží je nekonečné a připomíná svatého Patrika, který mnohým pomohl. Vypráví také, že na jednom nepřístupném ostrově je sluj, do níž kdokoliv vstoupí, je očištěn i od těžkých hříchů.

Amil se tam s Amisem vydá. Všichni před nimi přechájí. Posléze přicházejí k městečku, kde přespí v kostnici, v níž žije hnusná babice. Amil dlouho hledá lodníka, protože nikdo nemá odvalu převézt je na nebezpečný ostrov. Jeden chudák se nakonec nechá uplatit velkým množstvím zlata. Moře je tak rozbouřené, že lodníci chtějí obětovat Amise a Amila a hodit je do moře, ale zjevivší se anděl je zachrání. Přátelé vstoupí sami na ostrov plný mátoh. Přes pouštinu se dostávají do sluje, kde je přivítá Sibyla, která jim ukáže cestu ke svatému Patrikovi. Ve druhé

²⁸⁵ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 298–299.

sluji se nacházejí temné a světlé postavy, dále též zkamenělé postavy, které občas oživnou, je to Adamovo plémě. Amis už téměř umírá. Amil ho vezme do krásné sluje, kde je nádherná brána, za níž žije sbor blažených duchů a svatý Patrik. Tam Amise položí a sám pak hovoří se svatým Patrikem. Ten mu řekne, že na způsob Amisovy záchrany se musí zeptat jisté ženy. Zjeví se tam nádherná žena, v níž Amil pozná Thorgerdu. Ta mu řekne, že svého přítele musí vykoupat v krvi obou svých dětí. Svatý Patrik vede Amila zpět k Amisovi s tím, aby doufal v Boha. Amil svému příteli slíbí brzké uzdravení a vydají se na cestu zpět.

Život Jolanty a Amila se velmi podobá životu Cernunna, který se také rozhodl se kát. Oba jsou si totiž vědomi, že jejich štěstí je vykoupeno Amisovým utrpením. V této části se opět setkáváme s motivem cesty lodí, na niž Amil veze Amise ke svatému Patrikovi. Voda je vždy místem nebezpečí a živelnosti (na moři Amis uvidí poprvé Thorgerdu a vrhá se kvůli ní do divoké vody). Nastává bouře, takže přátelé považovaní za prokleté málem svůj život skončí ve vlnách. I ostrov, kde lze nalézt svatého Patrika, je nebezpečný, spíše se zdá, jako by zde pobýval démon než světec. *„Byl to ostrov mátoh, ostrov stínů, kde sluj svatého Patrika se nacházela. Lodníci poklekli tajnou hrůzou jati, a Amil vynesl svého druha na pevninu a zmizel lodníkům ve stříbrné mlze měsíční noci.“*²⁸⁶ Toto setkání s mocí, ale zejména s Thorgerdinou krutostí způsobí Amilovu radikální proměnu. *„Při pochodni rudých červánků zhrozili se /lodníci/ tváře Amilovy, bylat' k nepoznání zvadla za tu noc, a hluboké brázdy byly ji rozryly a vlasy jeho byly bílé jako sníh.“*²⁸⁷

Gandelín a Eliséna ve znamení zmrtvýchvstalé oběti

Jolanta vyhlíží netrpělivě Amise a Amila, nastává už zima. Amil velice zestárl a vrací se s Amisem za vichřice. Jolanta říká, že jí bouře připomíná matku sklánějící se nad mrtvolou svého dítěte. Po tomto prohlášení Amil zbledne. Přicházejí také trpící Amisovi poddaní, které Thorgerda mučí, a žádají o pomoc proti této ženě. Amil jim ukáže Amise a prohlásí, že jejich pán bude brzy zdrav.

²⁸⁶ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 339.

²⁸⁷ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 348.

Druhý den všechny pošle pryč. Doma zůstane jen on sám s Amisem a spícími dětmi. Po noci probděl v trudných myšlenkách, jde ráno do pokoje k dětem, ty se bojí a mluví o ráji. Amil je zavraždí a jejich krev nalije do Amisovy lázně. Amis se ptá na lék, jímž byl uzdraven, a vyděsí se, když uvidí svého zničeného přítele. Jolanta je šťastná a nechápe Amilovo neštěstí. Amil jí řekne o vraždě dětí a společně si pomáhají v utrpení. Před domem stojí zrovna procesí se zázračnou sochou Panny Marie z Remeše, které směřuje na hrad k Thorgerdě bojovat proti jejím zlům. Amil náhle uvěří soše a běží k ní. Socha však není na nosítkách, ale v dětském pokoji, kde drží obě děti, mající rudý proužek na krku, živé. Všichni jsou šťastní a konají se velké oslavy. Pak jedou všichni k Thorgerdě. Amis se jí snaží přesvědčit po dobrém, ale Thorgerda odmítá, takže na hrad je podniknut útok. Thorgerda podlehne moci Jolanty a její poddaní kouzlu sochy. Thorgerda se uškrtí na Bifrostu, předtím ještě podpálí své lože, na něž ulehne. Z hradu odlétne v podobě černé labuti.

Děti Gandelín a Eliséna patří mezi křesťanské zázraky, jsou obětovány, ale pomocí sochy svaté Panny vstanou z mrtvých. Podobají se obětovaným zvířatům, které zabíjel Cernunnos. Zde však tento rituál dostává jiný smysl, je to oběť pro záchranu někoho jiného, tedy ne rozkoš z vraždy, ale sebeobětující utrpení. V tom právě zůstává jistá síla křesťanství a Kristovy oběti, jíž Zeyer plně využívá. Zároveň se vše vrací ke sladkosti dramatu Rimóni, k adoraci nevinnosti dítěte. *„Obláčky rozstoupily se pomalu, a v světle vycházejícího slunce bylo děti Amilovy viděti, jak na bílé hedvábné podušce na velkém loži seděly a se na svou matku usmívaly. Nahá jejich tílka růžověla se při červánkách; každé z nich mělo blankytný květ v ruce a kolem hrdla, tam, kde se jich byl nůž Amilův dotkl, jiskřila se každému rubínová hřívna.“*²⁸⁸

Opět Amis a Amil ve znamení soužití dvou mužů

Amis žije u Amila, je ale smutný kvůli tomu, jak skončila Thorgerda. Všichni žijí svorně. Později se Eliséna vdá, zatímco Gandelín zůstane na Amilově hradě. Jolanta se odebere do kláštera Arduin. Amis a Amil spolu bojují v křížových

²⁸⁸ Zeyer, Julius: *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Česká grafická unie, Praha 1927, s. 367.

válkách, kde ve stejnou chvíli umírají. Jejich nabalzamovaná těla jsou převezena domů a v podzimní čas ukryta do hrobky před klášteřem, kde žije Jolanta.

Tato kapitola, nejstručnější ze všech, se vrací kruhově na začátek románu, k setkání obou přátel. Barevnost však zůstává výrazná a není tak černobílá jako v prologu. Dovídáme se stručně, co se stalo se všemi protagonisty. Amis a Amil už zůstávají navždy spolu, projdou mnohými boji a společně umírají. Amil přátelství obětoval vlastní děti, a nakonec i vlastní manželství. Jolanta totiž dožívá sama v klášteře, před nímž jsou oba hrdinové společně pohřbeni.

PRAMENY A INSPIRACE aneb *Ami et Amile*

Ami et Amile patří mezi jeden z nejstarších francouzských pramenů. Slovo *Ami* pochází z latinského *ami-(cu)-s*, což znamená přítel, a *Amile* z latinského *ami-(cu)-l-(us)*, přítelíček.

Legenda *Ami et Amile* (psaná nejprve latinsky) pochází z přelomu 11. a 12. století, námět zpracovaný ve staré francouzštině jako *chanson de geste* spadá do 13. století a jako drama do 14. století (časové údaje se u různých badatelů liší, někdo situuje *chanson de geste* již do 12. století).

Tato látka byla brzy ztvárněna v Anglii pod názvem *Amis a Amiloun*. Ve staré němčině ji v druhé polovině 13. století ztvárnil Konrad von Würzenburg pod názvem *Engelhart und Engeltrut*. Příběh těchto dvou svatých, ceněných v Navaře a Miláně, byl vyloučen z martyrologie až na konci 17. století.

V 19. století tyto verze vycházely především v německých edicích (na prvním místě v bibliografiích uvádíme editory): Hofmann, Conrad – *Amis et Amiles und Jourdain de Blaivies* (*Amis a Amil a Jourdain de Blaivies*, Deichert, Erlangen 1852), Kölbing, Eugen: *Amis und Amiloun* (*Amis a Amil*, Verlag von Gebr. Henninger, Altenglische Bibliothek, Heilbronn 1884) atd.

Dále na počátku 20. století vyšlo mnoho adaptací, upravených do prozaické varianty: *Poèmes et Récits de la vieille France II. Le Roi Flore et la Belle Jeanne, Amis et Amiles* (*Básně a prózy staré Francie II. Král Flóra a krásná Jana, Amis a Amil* (par A. Jeanroy, adapté par G. Michaut, E. de Boccard, Paris 1923). Zeyer ji samozřejmě nemohl znát, ale domníváme se, že nám její analýza Zeyerův text může také nově objevit. Stejný text ale v jiném překladu nacházíme také ve vydání, jež jsme zmiňovali v předchozí kapitole: *Ami et Amile suivi d'Assenet* (*Amis a Amil, po nich následující Asenat*, Fleuret, Paris 1924).

Ve srovnání s *Alexejem, člověkem božím*, jehož originál pochází rovněž z raného středověku, Zeyer pracuje s prameny *Románu o věrném přátelství Amise a Amila* odlišně. Tento román je velkolepým dílem, plným mystiky a fantazie, a patří k vrcholu lumírovského vypravěčství, kdežto *Alexej, člověk boží* je oproštěný v duchu františkánského katolictví, k němuž se Zeyer obrátil v závěru života.

Amis a Amil, jak jsme již zmiňovali, nevychází pouze ze zmiňovaných pramenů. Postava a příběh Thorgerdy má původ v norských a islandských mýtech, opat Hyvarnion a zvon Cernunos v keltských mýtech, cesta do podsvětí nás zase

přivádí k irské legendě o svatém Patrikovi. Hra Rimóni, která tvoří součást románu, je vytvořena na základě středověkého divadla. Zeyer sám v korespondenci říká, že už sám neví, které všechny prameny použil, ale že k tomuto románu studoval mnoho spisů. Výpisky prý ztratil či spálil. Většinu těchto pramenů Zeyer četl opět ve francouzštině. Připomeňme zde základní keltologické spisy probírané již v 2. kapitole: Henri d'Arbois de Jubainville – *Le cycle mythologique irlandais et la mythologie celtique, cours de littérature celtique 2 (Irský mytologický cyklus a keltská mytologie. Přehled keltské literatury 2)*, E. Thorin, Paris 1884, A) a Vicomte Hersart de la Villemarqué – *La Légende celtique en Irlande, en Cambrie et en Bretagne, suivie des textes originaux irlandais, gallois et bretons rares ou inédits (Keltská legenda v Irsku, Cambrii a Bretani, následovaná méně známými nebo nevydanými irskými, galskými a bretaňskými originály)*, L. Prud'homme, Saint-Brieuc 1859, A).

Prozaická adaptace G. Michauta *Ami et Amiles* ve svazku *Poèmes et Récits de la vieille France* obsahuje pouze šedesát stránek. Příběh Amise a Amila, odehrávající se za časů krále Pipina, je daleko více konkrétně situován v prostoru a čase, je psán velmi jednoduše, bez vedlejších příběhů a rychle spěje k závěru. Amis a Amil v této verzi nejsou bratři, nýbrž synové šlechticů, kteří se jim narodí ve stejný čas a jsou si zázračně podobní. Amil se narodí v Castelu Béricain německému rytíři a Amis vévodovi z Auvergne. Francouzský a německý rytíř (zdůrazněme právě přátelství mezi Francouzem a Němcem) putují k velkému Apoštolovi do Říma, aby tam nechali pokřtít své syny. Děti se spolu ihned spřátelí. „*Il arriva en la cité de Luques. Et là, il rencontra un noble homme allemand, qui s'en allait à Rome et y menait son fils à baptiser. Ils se saluèrent l'un l'autre et se demandèrent l'un à l'autre qui ils étaient et ce qu'ils avaient en vue. Et quand ils virent qu'ils avaient même dessein, ils se lièrent ensemble d'une grande intimité, et ensemble entrèrent à Rome. Et les deux enfants commencèrent à tant s'aimer que l'un ne voulait manger sans l'autre et ils n'avaient qu'une même table, et couchaient en un même lit.*“²⁸⁹ Kromě dílčích prvků Zeyer všechny výše

²⁸⁹ *Poèmes et Récits de la vieille France II. Le Roi Flore et la Belle Jeanne, Amis et Amiles (Báseň a próza staré Francie II. Král Flóra a krásná Jana, Amis a Amil)*, par A. Jeanroy, adapté par G. Michaut, E. de Boccard, Paris 1923, s. 125–126. Překlad úryvku: „Přišel do města Lucca. A tam potkal německého šlechtice, který jel do Říma a vezl s sebou svého syna nechat ho tam pokřtít. Vzájemně se pozdravili a zeptali se, kdo jsou a za jakým cílem přijíždějí. A když viděli, že mají stejný příběh, spojili se silným přátelským svazkem a vstoupili do Říma společně. A jejich dvě děti

jmenované události ve svém díle vynechává, jeho Amis a Amil jsou bratřenci, jejichž babička se jmenuje Belisanta. Ve francouzském příběhu je však Belisanta Amilovou milou a posléze ženou.

U Michauta se třicetiletý Amis po smrti svého otce a poté, co ho jeho blízcí o vše oberou, vydává k Amilovi. Jelikož ten se mezitím vydal k Amisovi nabídnout mu po smrti otce pomoc, minou se a vzájemně se hledají po Francii a Německu. Mezitím se Amis dostane ke šlechtickému dvoru, kde se ožení, ale po roce a půl se opět vydává na cesty, aby našel Amila. Nakonec se potkají za Paříží. Dozvědí se o sobě prostřednictvím poutníka, kterého se každý z nich vyptává na toho druhého. Požádají ho, aby se pomodlil za jejich setkání.

Poté, co se konečně najdou, prožijí společně tři roky na dvoře krále Karla. Amis se pak rozhodne navrátit ke své ženě a varuje Amila, aby si nezačínal nic s královskou dcerou. Ten ale neposlechne. Amil se dostane pod vliv Aldérika, který mu namluví, že Amis vykradl pokladnu, a proto utekl. Aldéric pak dokonce Amila před králem očerní, že touží po jeho dceři. „*Mais quand Amiles donna l'eau au roi pour laver ses mains, le perfide Aldéric dit au roi: 'Ne recevez pas l'eau de cet homme méchant, sire roi: il est plus digne de mort que de vie, car il a ravi l'honneur à la fille de la reine.' A ces paroles, Amiles tomba à terre tout tremblant et il ne put dire mot. Mais le roi le releva avec bonté et lui dit: 'Relève-toi, Amiles, n'aie pas peur et défends-toi de cette accusation.'*“²⁹⁰

Kvůli tomuto incidentu se mezi Amilem a Aldérikem chystá souboj. Jelikož se předtím musí přísahat o nevině, Amis nahradí Amila a Amil jede domů k přítelově ženě Obias. Tato dramatická záměna se u Zeyera rovněž vyskytuje stejně jako scéna, kdy Amil do postele mezi sebe a cizí ženu položí meč. Avšak Obias na tuto výměnu nikdy nepřijde. „*La nuit, ils couchèrent en un même lit; mais Amiles mit son épée entre eux deux, et il dit à la femme: 'Garde-toi de me toucher en aucune manière, car tu mourrais aussitôt de cette épée.' Et ainsi firent-ils les autres nuits, jusqu'à ce que Amis revînt en cachette en son hôtel, pour savoir si Amiles tenait*

se začaly mít tak rády, že jedno bez druhého nechtělo jíst, měly tentýž stůl a spaly ve stejné posteli.“

²⁹⁰ *Poèmes et Récits de la vieille France II. Le Roi Flore et la Belle Jeanne, Amis et Amiles (Báseň a próza staré Francie II. Král Flóra a krásná Jana, Amis a Amil)* par A. Jeanroy, adapté par G. Michaut, E. de Boccard, Paris 1923, s. 141–142. Překlad úryvku: „*Ale když Amil podal králi vodu, aby si umyl ruce, zvrhlý Aldéric králi řekl: 'Nepřijímejte vodu od tohoto zlého muže, pane králi: je spíše hoděn smrti než života, neboť zneuctil královskou dceru.' Po těchto slovech Amil upadl na zem, celý se třesa, a nemohl říci ani slovo. Ale král ho zvedl s veškerou laskavostí a řekl mu: 'Zvedni se, Amile, neměj strach a braň se proti tomuto obvinění.'*“

fidèlement sa promesse.“²⁹¹ V této verzi si také Amis ověřuje, zda Amil nespals jeho ženou. V Zeyerově verzi tato situace nepřipadá v úvahu, protože přátelé si v ní naprosto důvěřují. Když Amis Aldérika zabije, vezme si královskou dceru. S Amilem se vymění až po svatbě, i v tom se oba texty liší.

Krátce nato Amis onemocní leprou. V Zeyerově verzi Amisovu nemoc způsobila Thorgerda pásem Bifrostem, nikoliv Obias. Obě ženy mají zlou povahu. Obias navíc Amila nenávidí za urážku s mečem v loži a snaží se ho usmrtit. „*Or sa femme, qui avait nom Obias, l'avait grandement pris en haine depuis qu'elle avait été méprisée et menacée, car elle croyait que c'était par lui. Et maintes fois elle entreprit de l'étrangler.*“²⁹² Amis povolá své věrné a nechá se donést na rodný hrad. Tam ho však nepřijmou, jakož ani v Římě, takže nakonec se dostane až k Amilovi. Tam se mu v noci zjeví anděl a řekne mu, že ho zachrání jedině krev Amilových dětí. Amis rozhovor zaslechne a Amila donutí, aby mu sdělil andělova slova. Když královna odejde na ranní mši, Amil dětem usekne hlavu mečem. „*Alors le comte prit son épée et vint au lit où couchaient les enfants, et il les trouva endormis. Et il se jeta sur eux et il se prit à pleurer amèrement, et il dit: ,Qui a jamais ouï qu'un père tuait ses enfants volontairement? Hélas! mes enfants! Je ne serai plus père, mais cruel meurtrier!*“²⁹³

Amis se ihned uzdraví. V den, kdy je Amis uzdraven, d'ábové odnesou jeho ženu, utrhnou jí hlavu a zmocní se její duše. Děti jsou zázračně uzdraveny. Potom Amis odejde se starším synem Amila na svůj hrad Castel Béricain. Nakonec se Amis s Amilem vydají do bojů Karlových vojsk a všude vynikají statečností, zbožností a charitou. Společně umírají.

²⁹¹ *Poèmes et Récits de la vieille France II. Le Rois Flore et la Belle Jeanne, Amis et Amiles (Báseň a prózy staré Francie II. Král Flóra a krásná Jana, Amis a Amil)* par A. Jeanroy, adapté par G. Michaut, E. de Boccard, Paris 1923, s. 147. Překlad úryvku: „*V noci spali ve stejné posteli; ale Amil mezi ně položil svůj meč a řekl ženě: ,Střez se toho, aby ses mě jakýmkoliv způsobem dotkla, jinak ihned zemřeš tímto mečem.' A tak to dělali všechny noci, dokud se Amis potají nevrátil do svého domu, aby zjistil, jestli Amil poctivě dodržel svůj slib.*“

²⁹² *Poèmes et Récits de la vieille France II. Le Rois Flore et la Belle Jeanne, Amis et Amiles (Báseň a prózy staré Francie II. Král Flóra a krásná Jana, Amis a Amil)* par A. Jeanroy, adapté par G. Michaut, E. de Boccard, Paris 1923, s. 152–153. Překlad úryvku: „*Totíž jeho žena, jež se nazývala Obias, ho začala velmi nenávidět od té doby, co byla zbavena důvěry a napadena, neboť si myslela, že to bylo jím. A mnohokrát se pokusila ho uškrtnit.*“

²⁹³ *Poèmes et Récits de la vieille France II. Le Rois Flore et la Belle Jeanne, Amis et Amiles (Báseň a prózy staré Francie II. Král Flóra a krásná Jana, Amis a Amil)* par A. Jeanroy, adapté par G. Michaut, E. de Boccard, Paris 1923, s. 164–165. Překlad úryvku: „*A tak vévoda vzal svůj meč a šel k dětské postýlce a našel je, jak spí. A vrhl se k nim a začal hořce plakat a říkal: ,Kdo kdy slyšel, aby otec zabíjel dobrovolně své děti? Ach! Mé děti! Nebudu už více otcem, nýbrž krutým vrahem!*“

Vidíme tedy, že základní kostra děje zůstává prakticky stejná. Mění se však jména, místo Aldérika máme u Zeyera Florestána, místo Belisanty Jolantu, místo Obias Thorgerdu. Dále se díla liší původem obou přátel, také jejich přátelství není v Michautově verzi vykresleno tak detailně. V některých jednotlivostech hlavního děje nacházíme drobné odchylky (viz předchozí srovnání). Zeyerova verze je rozšířena o značné množství dalších příběhů. Styl původního textu je celkově velmi strohý, kdežto Zeyerův velmi bohatý až květnatý.

Starofrancouzská verze (vycházíme z Hofmannovy edice – *Amis et Amiles und Jourdain de Blaivies*) se v rámcovém syžetu od Michautovy adaptace téměř neliší. Nacházíme zde však některá odlišná jména, např. Amilův protivník se jmenuje Hardré, Amisova žena Lubias, papež, jež pokřtí Amise a Amila, Yzoré. Originální verze je propracovanější v detailech: Papež Amisu a Amilovi věnuje dva totožné poháry, podle nichž se vždy poznají. Podrobněji je také líčena pouť nemocného Amise k příbuzným. Nejprve mu v nemoci pomáhá syn Gérard, než ho Lubias otráví. Potom se Amis nechá donést ke svým bratrům, kteří mu odmítnou pomoci. Po celou dobu ho doprovází dva jeleni. Starofrancouzská verze se liší především formou, jedná se o 3504 desetislabičných veršů, jejichž strofy mají přesnou stavbu.

Co se týče Zeyerova genetického pramene, domníváme se, že spíše než ze starofrancouzského originálu vycházel z dobového převyprávění. Proto jsme větší pozornost věnovali Michautově adaptaci ze 20. století, jakkoliv přímo tento text Zeyer číst nemohl, neboť se domníváme, že se inspiroval podobně upraveným textem, který se nám prozatím nepodařilo dohledat. Ani v jeho knihovně se žádné zpracování *Amise a Amila*, ať ve staré či moderní francouzštině, nevyskytuje.

KRISTINA ZÁZRAČNÁ

(Secese s dekadentními rysy)

Kristinu zázračnou, drobnou prózu o padesáti stránkách, jsme v předchozí kapitole zařadili do novokřesťanského období 90. let do podkapitoly díla s katolizujícími rysy, a to kolísající mezi oproštěností a dekorativností. Tato povídka vyšla v roce 1898 v *Lumíru* a knižně až po Zeyerově smrti v Sebraných spisech uspořádaných Janem Voborníkem v roce 1903 ve svazku *Kristina zázračná a jiné práce*. Tento svazek obsahuje z větší části díla, o nichž jsme v předchozí kapitole mluvili: *Aleksej, člověk boží* (zařazený tamtéž, ale mezi díla dekorativní), *Svědectví Tuanovo* (gotizující díla, podkapitola keltská tetralogie); dále drobnou povídku *Evadna*. Ta vypráví příběh dívky Evadny, která miluje chudého krčmáře Andronika a uteče s ním, když jí rodiče ve vztahu brání. Nakonec se rodičům podaří dceru najít a přemluvit, aby se vrátila domů. Bez svého milého ale začne rychle scházet, až je téměř na umření. Když rodiče chtějí Andronika zavolat, je již pozdě. Evadna je po smrti uložena do hrobky, kam za ní přijde Andronikus a přivede ji k životu. Rodiče se toho dopátrají a svým příchodem způsobí její definitivní smrt.

Jan Voborník do souboru zařadil práce z konce 90. let, které se týkají světců, poustevníků a romantické lásky. Prózy vycházející z francouzských textů mají k sobě po mnoha stránkách blíž, odehrávají se na přelomu pohanství – křesťanství či za raného křesťanství, kdežto *Evadna* za antiky. Tuan je poustevník přijímající křesťanství, Kristina a Aleksej jsou světci, Evadna vyniká velikou láskou, jež ji zabíjí. V *Aleksejovi* se setkáváme také s nenaplněnou láskou k jeho ženě Iraidě. *Evadna* je rozsahem nejkratší a domníváme se, že sem byla zařazena spíše z chronologických důvodů nebo se snahou zpestřit tematiku tohoto svazku.

Pynsent v monografii *Julius Zeyer (The path to decadence)* zdůrazňuje, že Kristina patří mezi zasněné postavy; považuje ji za nemocnou. U povídky zdůrazňuje silnou obrazivost, vyvolávající okamžitý dojem, kterou přičítá baroknímu odkazu. V korespondenci se dočítáme, že Zeyer načetl mnoho literatury. „*Konal jsem studie k práci pro Sládka, látka je tak nesmírně zajímavá a zvláštní. Jedná se o svatou Kristinu ‚Mirabilis‘. Také k práci druhé, kterou už píšu,*

*jsem mnoho četl, je to látka ze starého Irska, jiným způsobem zas zajímavá, plná patiny pravěké. Kvůli těm studiím jsem musil zase zanechat ruské bohatýry a tím je můj ‚Kristus‘ také zase pošinut ještě dále zpět.*²⁹⁴ V dopisech Josefu Václavu Sládkovi se nejprve zmiňuje, že na text narazil, ale více to nerozvádí. Dále píše o tom, že na této próze již pracuje. *„Zase jsem psal knihy, četl, až mě oči bolely, a psal. Mám toho už část a Sv. Kristinu jsem už začal též. Pospíším si s tou keltickou věcí a vrhnu se pak celou silou na Sv. Kristinu.*²⁹⁵ Později už zmiňuje, že Kristinu dokončil a chystá k vydání. *„Drahý příteli, dopsal jsem konečně tu svou Kristinu mirabilis, jen ještě tu věc pročitám, pošlu Ti ji za několik dní. Nebude ale delší než na čtyři pokračování dle mého výpočtu, sedm mých psaných archů a kousek. Mezi prací jsem viděl, že musí všechno býti jen naznačeno, že to nesmí mít podobu nějakého románu.*²⁹⁶ Naposledy pak komentuje korektury tohoto textu, kterých se nemohl zúčastnit. *„Korekturu prvních dvou čísel Kristiny zázračně jsem dělat nemohl. Nebylo mi možno podívat se na písmenu. Ale prosil jsem Kvapila, aby vše bedlivě prohledl. Ostatek Ti dávám posílat z tiskárny a vrať aspoň 3 str. hned.*²⁹⁷

Zatímco s oběma předchozími adresáty je korespondence ohledně tohoto textu spíše formální, ve vzájemných dopisech s Františkem Bílkem nacházíme větší citové zaujetí. *„Musím aspoň ještě tu jednu práci dodělat, kterou mám začatou, ta myslím, že se Vám bude určitě líbit více než kterákoli moje. Ale nejspíš jen Vám.*²⁹⁸ *„Ach – ano – připomíná mi mysl opět Kristinu Vaši, tu práci mi vzácnou nadmíru. A nikdo nemůže vědět; proč je mi tak vzácná!*²⁹⁹ *„Ale nyní když čtu, s jakým uznáním, zájmem a přítulností mou milou sestru Kristinu líčíte, a tak dobře a tak cenně, tu přeplněno srdce mé duše je tím, že jediný Jste, jemuž mohu říci vše a nic zatajovati, že jediný Jste, jenž mne pochopí.*³⁰⁰

Tento text patří k Zeyerovým zapomenutým dílům. Považujeme ho však za poměrně vzácné dílo, a to nejen v kontextu jeho tvorby, ale také v kontextu dobového umění literárního, hudebního a zejména výtvarného. Zkoumání české literatury a jejího vztahu k výtvarnému a hudebnímu kontextu klade několik základních problémů. V obou vztazích je poměrně jednodušší založit zkoumání na

²⁹⁴ Julius Zeyer Marii Kalašové, Vodňany, 12. 3. 1898, s. 205.

²⁹⁵ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Vodňany, 16. 3. 1898, s. 347.

²⁹⁶ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Vodňany, 16. 5. 1898, s. 350.

²⁹⁷ Julius Zeyer Josefu Václavu Sládkovi, Vodňany, 16. 5. 1898, s. 354.

²⁹⁸ Julius Zeyer Františku Bílkovi, Vodňany, 5. 5. 1898, s. 121.

²⁹⁹ František Bílek Juliu Zeyerovi, Chýnov, 10. a 11. po svatém Duchu 1898, s. 132.

³⁰⁰ Julius Zeyer Františku Bílkovi, Vodňany, 1898, s. 133.

srovnání syžetů, tedy tematicko-motivických shod. Zásadnější uchopení děl příbuzného rodu nám však přitom může paradoxně uniknout. Často je totiž nutné stavět konfrontaci na idejích, mýtu, obraznosti apod., rovinách z vědeckého hlediska spornějších, ale podstatných z hlediska mimoliterárních kontextů. Jakkoliv můžeme na základě látkových východisek porovnávat např. Zeyerův epický cyklus *Vyšehrad* se Smetanovým cyklem *Má vlast*, operou *Libuše* nebo Alšovým cyklem *Vlast*, jako mnohem zásadnější se jeví srovnání děl Julia Zeyera a Richarda Wagnera, která kromě drobných motivů (kouzelné předměty v Zeyerově *Vyšehradu* a ve Wagnerově tetralogii *Prsten Nibelungů*) vylučují tematickou komparaci. Avšak jejich výstavba mytického světa českého a německého dávnověku má podobný charakter, u obou se setkáváme s pracně vykonstruovaným světem zabydleným bytostmi lidskými i nadpřirozenými, žijícími ve vodě nebo na českém či německém Olympu. Snaha o dosažení uměleckého účinku pomocí vyšlechtěné a rafinované estetiky nemá nic společného s lidovým pojetím Alšových a Smetanových děl.

Po hudební stránce je však situace problematičtější, protože Smetana vychází z Wagnera. Tím se dostáváme k dalšímu problému, který nám vyjevuje obtížnost konfrontace literárních a hudebních děl. Některé hudební formy obsahují jak rovinu slovesnou, tak hudební, jindy k hudební složce existují slovesné popisy děje, zvláště v případě programní hudby, které však nemají žádnou estetickou hodnotu. V kontextovém bádání klade větší potíže právě rovina hudební, která je pro porovnání s literárním textem kvůli své abstraktnosti trochu skokem do neznáma, odvahou. Např. při porovnávání literárního kontextu s výtvarným a hudebním na základě impresionistických rysů, můžeme vycházet z rozprostírání barevných ploch a z jejich plastických nuancí, které se nám snadno podaří dohledat i v hudebním vyjádření. Většinou je ale situace mnohem komplikovanější.

Porovnání literárního a výtvarného kontextu klade méně odporu. Jejich způsob zobrazení je většinou v nějakém více či méně čitelném vztahu k reálnému světu, takže problém zde klade spíše časoprostorová linearita literatury oproti okamžité přítomnosti a nehybnosti výtvarných děl. Není proto divu, že se těmto vztahům věnuje více pozornosti. Z období, jímž se zabýváme, se jedná např.

o pozoruhodnou monografii *Secese (Slovo a tvar)* Danuše Kšicové.³⁰¹ Literární vědci hudební kontext bohužel značně opomíjejí. Opačně to zdaleka neplatí, ale motivace hudebních vědců slovesnou složku zkoumat je dána spíš právě tím, že slovo tvoří součást některých hudebních forem.

Další problematika, se kterou se při kontextovém srovnávání bude každý badatel nutně potýkat, je částečně odlišná periodizace daného období. Např. pojem secese se užívá především ve výtvarném kontextu. V kontextu literárním se hovoří spíše o dílech některých autorů se secesní obrazností, přičemž tito autoři se řadí k nejrůznějším proudům jako realismus, naturalismus, impresionismus, symbolismus, dekadence. V rámci literatury se jedná o poměrně méně nosný termín, protože ho nezastupuje žádné hnutí ani jednotliví představitelé. Výjimky o jeho využití pro literární kontext tvoří již zmíněná monografie *Secese* Danuše Kšicové a ve svých studiích ho prosazuje také Kudrnáč. (Pokud není nutné zcela přehodnotit některá díla či autory na přelomu století.) Jako ještě méně využitelný se tento termín jeví v hudebním kontextu, v němž se díla na konci 19. století zahrnují pod pojem moderna, jejíž vývoj a výklad se liší³⁰² od moderny literární.³⁰³

Zeyerova inspirace výtvarným uměním prochází napříč stoletími a sahá až do středověku (např. Giotto) a renesance (Luca della Robbia, Piero della Francesca) atd. Zeyer se o dílech těchto umělců zmiňuje často v korespondenci i ve svých textech, zejména v rámcových úvodech povídek. Nás zajímá především inspirace díly jeho současníků, zejména praerafaelitů. Jeho oblíbenec Burne-Jones ho obrazem *Král Kofétua* podnítil k napsání stejnojmenné povídky. Avšak za podstatnější z hlediska podobné obraznosti a barevnosti považujeme dílo francouzského symbolisty Gustava Moreaua,³⁰⁴ o němž se Zeyer přímo nikdy nevyjadřuje. Pozoruhodné je také to, že se v Paříži setkal s výtvarníkem stojícím stranou oficiálního umění, mystickým symbolistou Odilonem Redonem, jehož

³⁰¹ Kšicová, Danuše: *Secese (Slovo a tvar)*. MU, Brno 1998.

³⁰² Upozornila nás na to Marta Ottlová, která říká, že hudební moderna se na rozdíl od té literární nestaví do prudké opozice k předcházející generaci, ale naopak plynule navazuje na smetanovskou tradici. Více o tomto období viz též Ottlová, Marta: Jiný svět hudby přelomu století. In: *Hudební věda*, roč. XXXVII, č. 1-2, 2000.

³⁰³ Odkazujeme v této souvislosti na monografii Řezníková, Lenka: *Moderna § historismus*. Libri, Praha 2004.

³⁰⁴ Máme na mysli především tato jeho díla: *Pieta* z roku 1854, *Sapphó letící z Leukadiánského útesu* z roku 1864/65, *Sodomští andělé* z roku 1872/75, *Salome tančící před Herodem* z roku 1874, *Salome* z roku 1874–76, *Zjevení* z roku 1874–76 a 1897, *Pieta* z roku 1881–82.

osobností, jakož i jeho dílem byl nadšen. Nejvýrazněji se však projevil v jeho díle vliv sochaře Františka Bílka (viz dále).

V Zeyerově díle je obtížnější dopátrat se hudebních inspirací, opět v korespondenci lze vysledovat jeho výrazný obdiv k Smetanovi, Dvořákovi a Wagnerovi. Většina výrazných českých skladatelů patřila mezi jeho známé. Kromě děl novoromantismu, který se Zeyerovým dílem nesporně souvisí,³⁰⁵ shodné rysy shledáváme u kompozic skladatelů, kteří působili v devadesátých letech 19. století, ale jejichž stěžejní díla často vznikla až po Zeyerově smrti. Z francouzských autorů zmiňme alespoň impresionistu Clauda Debussyho (např. jeho oratorium *Umučení svatého Šebestiána* z roku 1918) a Camille Saint-Saënsa, spřízněného se Zeyerem také eklekticismem. Vedle Foerstera sem z českých skladatelů spadá Vítězslav Novák (např. jeho písňové cykly na slova A. Sovy *Údolí nového království* z roku 1903 a *Čtyři básně Otokara Březiny* z roku 1912) nebo Josef Suk (zejména scénická hudba k *Radúzovi a Mahuleně* z roku 1898, v letech 1897–1900 přepracovaná na suitu *Pohádka*).³⁰⁶

Výrazné spříznění lze sledovat s dílem Josefa Bohuslava Foerstera, jenž patřil k lumírovské generaci. Skladatelův bratr, Viktor Foerster, byl malíř a několik let maloval společně s Františkem Bílkem v jeho ateliéru v Chýnově. Seznámení Zeyera s Bílkem zprostředkovala Zdenka Braunerová. Ještě než se poznali, Zeyer četl Bílkovy náboženské úvahy, zapůjčené J. B. Foersterem, jež je získal právě prostřednictvím svého bratra Viktora. J. B. Foerster a Zeyer vyznávali podobný estetický program, navíc Foersterovi byl bližší Zeyer než Vrchlický. Přes svoje nadšení pro Zeyerovo dílo ve svém rozsáhlém písňovém díle sahal spíše po textech Vrchlického a zejména Josefa Václava Sládka. Je to dáno samozřejmě také do značné míry tím, že Zeyer téměř nepsal lyriku. Jediné, co od něho Foerster zhudebnil, je *Norská balada* (1905, vyd. jako op. 40 b „Česká hudba“, roč. XIV. instrumentoval O. Ostrčil), kterou pojal jako melodram. Mystické a náboženské tematice se Foerster věnoval po celý svůj život. Jedná se o množství mší, žalmů a jiných duchovních forem zejména s mariánskou tematikou: *Stabat mater* (1891–92), *Ave Maria* (1914, dvakrát 1928), *Tres Ave Maria*, *Královna míru* (1943), *Čtyři mariánské sbory mužské* (1943–44), *Missa in honorem s. Francisci*

³⁰⁵ Se Zeyerovou tvorbou inspiračně souvisí dílo Berlioze, Wagnera, Liszta, Smetany a Dvořáka. Stěžejní skladby Hectora Berlioze, kterého se Zeyerem spřížují náboženská témata, spadají do padesátých let 19. st. (např. oratorium *Dětství Ježíšovo* z roku 1854).

³⁰⁶ Nutno však dodat, že Sovovy a Březinovy básně Foerster zhudebňoval také.

Assisiensis (1925–26), *Tři mužské sbory k poctě svatého Vojtěcha* (1947), *Missa in honorem S. Adalberti* (1947), *Missa in honorem Beatae Mariae Virginis* (1948). Zeyer na toto téma napsal *Zahradu mariánskou* (viz dále).

Pouze nemnohá díla takto orientovaná vznikla v devadesátých letech 19. století, a to *Stabat mater, Pange, lingua* (1891) a *Offertoria in dominicis Quadragesimae* (1893). Pro vztah k Zeyerovi, ale rovněž pro možné úvahy o secesních rysech je lépe se uchýlit ke třem dílům, z nichž u dvou se nelze opřít o slovesnou složku. Jedná se o *Třetí symfonii* (1894) a *Čtvrtou symfonii* (1905), dále pak o operu *Nepřemožení* (1908–1917), k níž si Foerster sám napsal libreto.³⁰⁷

Původně jsme se v této dizertaci chtěli zabývat více literaturou v kontextu dobového českého, ale hlavně francouzského umění. Pokusíme se tedy alespoň následující interpretaci provést na paralele s dílem Františka Bílka.

³⁰⁷ Viz Ottlová, Marta: Jiný svět hudby přelomu století. In: *Hudební věda*, roč. XXXVII, č. 1–2, 2000. (Foerster mimo jiné také psal a maloval. Kromě libreta k opeře *Nepřemožení* si napsal ještě další tři libreta, a to k operám *Eva*, *Srdce* a *Bloud*.)

INTERPRETACE KRISTINY ZÁZRAČNÉ

Obraznosti Julia Zeyera, jakož i jeho vztahu k výtvarnému umění bylo v roce 1989 ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy věnováno dvoudenní sympozium, jehož příspěvky vyšly ve sborníku *Julius Zeyer (Texty, sny, obrazy)*, uspořádaném Tomášem Vlčkem.³⁰⁸ Mezi zajímavější příspěvky patří studie Petra Wittlicha zaměřená na srovnání obraznosti u Zeyera a Jana Preislera.³⁰⁹

Vztahu Zeyera a Bílka se věnuje Jaroslav Med ve studii *František Bílek – Julius Zeyer: typ duchovního přátelství*. Soustřeďuje se zejména na jejich vzájemnou inspiraci a přejímání idejí. „*Pocit zproblematizování dosavadních umělecko-ideových východisek – zde myslím na Zeyera, objevování a postulování nových uměleckých východisek – zde myslím na Bílka, v podstatě tedy totožná rozjitřenost dvou uměleckých subjektů – to byl, domnívám se, onen pomyslný bod, v němž se oba tak věkově a uměleckou zralostí nesouměřitelní tvůrci setkali.*“³¹⁰

Vychází především z jejich korespondence,³¹¹ která je pozoruhodná svou extrémní citovostí a otevřeností, ale také mystickým vytržením, a to především ze strany Františka Bílka.³¹² Při porovnání Zeyerova a Bílkova díla se také nabízí problematika Bílkových ilustrací³¹³, tj. např. k Zeyerovu románu *O věrném přátelství Amise a Amila*. Nás však zajímá problematika výtvarné a literární obraznosti, k níž jsme zvolili srovnání Zeyerovy povídky *Kristina zázračná*³¹⁴ a Bílkových výtvarných děl.³¹⁵ Tuto povídku Zeyer Bílkovi přímo věnoval.

³⁰⁸ Julius Zeyer. *Texty, sny, obrazy*. ERM, Vodňany 1997.

³⁰⁹ Wittlich, Petr: Preisler a Zeyer. In: Julius Zeyer. *Texty, sny, obrazy*. ERM, Vodňany 1997, s.124–137.

³¹⁰ Med, Jaroslav: František Bílek – Julius Zeyer: typ duchovního přátelství. In: *Texty, sny obrazy*,

³¹⁰ Básník a sochař. Dopisy Julia Zeyera a Františka Bílka z let 1896–1901, uspořádal a poznámkami doprovodil J. R. Marek. *Za svobodu*, Praha 1948. s. 119. (nebo In: Spisovatelé ve stínu. Zvon, Praha 1995, s. 11.)

³¹¹ Básník a sochař. Dopisy Julia Zeyera a Františka Bílka z let 1896–1901, uspořádal a poznámkami doprovodil J. R. Marek. *Za svobodu*, Praha 1948.

³¹² Podobně se později nechá Bílek obdivovat od začínajícího Demla.

³¹³ Např. ilustrace Jana Zrzavého, zejména k *Domu U Tonoucí hvězdy*.

³¹⁴ Při interpretaci *Kristiny zázračné* vycházíme ze studie: Riedlbauchová, T.: *Výtvarné a hudební kontexty české literatury přelomu 19. a 20. století* (J. Zeyer – F. Bílek – J. B. Foerster). In: sb. *Literatur, Sprache, Kultur und Fremde*. Beiträge zur V. internationalen westslawistischen studentenkonferenz Interfaces in Leipzig, herausgegeben von R. Mende, F. Martínek und T. Sikora, Koms, Hildesheim 2007, s. 213 – 225.

³¹⁵ Vycházíme z těchto monografií:

Wittlich, Petr: *Secese*. Odeon, Praha 1982

Wittlich, Petr: *František Bílek*. kol. autorů. Galerie hlavního města Prahy 2000.

V devadesátých letech 19. století Zeyer začíná čím dál více tíhnout k náboženské tematice a tato tendence se ještě výrazněji projevuje v samém závěru jeho tvorby, tedy v druhé polovině devadesátých let. Je to období úzkého kontaktu s Františkem Bílkem. „*Estetismus Zeyerovy chateaubriandovské zbožnosti, zdá se, ztratil už svou životnost a opodstatněnost, tak jako barvitost mnoha jeho exotických obrazů zešedla. A právě v tu dobu se na básníkově obzoru objevil František Bílek – vizionář s obrovskou vůlí a entuziasmem neunaveného mládí. A byl to možná právě on, kdo svou mocnou touhou „stavět budoucí chrám v nás“ podnítil Víta Choráze ke stavbě skutečného chrámu a pomohl tak Zeyerově tvorbě, aby vystoupila tam, kam mířilo básníkově srdce odevždy.*“³¹⁶

Hned v krátkém úvodu této Zeyerovy povídky můžeme sledovat úvahy o moci slova. Bílek při vytváření výtvarných děl používá psaného textu většinou ve formě různých nápisů. Někdy se u něho „Slovo“ stává přímo tématem díla, např. v reliéfu *Výklad slova Madona* (sádra, 1897), v jehož pozdějším provedení ve dřevu–olši (1897) se však nápisy vytrácejí. Oběma jde především o to vidět za hranice slov, za hranice těla a za hranice předmětů. „*K porozumění toho pojmu je velké vědy třeba, té, kterou nám Kristus dal a již zářili ti, co po něm vínem jeho byli zpiti. Ta věda v pravdě ví, protože vidí za hranice slov a za hranice věcí, a před ní mizí vůbec každá mez.*“³¹⁷ Bílek svoje pojetí „vidění“ ještě trochu posouvá, často se ve svých úvahách dostává téměř k herezi. „*Nebyl jsem naučen podobě a podstatě Boha od lidu vírou. Nedá se ani ta naučit, ale jen vytrpět. Ale u mně přestala víra, když jsem Boha počal vidět. Nevěřím v Boha, protože ho vidím.*“³¹⁸

Obraznost Kristiny zázračné Julia Zeyera a raných děl Františka Bílka

Povídka je rozčleněna do šesti částí, které sledují etapy Kristinina duchovního vývoje. I. část začíná Kristininým pohřbem, na kterém se odehraje zázrak. Kristina se na žádost Krista navrátí do těla, aby trpěla za hříšné. Pobývá na vysokých

³¹⁶ Wittlich, Petr: *Secese*. Odeon, Praha 1982, s. 123; Wittlich, Petr: *František Bílek*. kol. autorů. Galerie hlavního města Prahy 2000, s. 15.

³¹⁷ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 5.

³¹⁸ *Básník a sochař. Dopisy Julia Zeyera a Františka Bílka z let 1896-1901*, uspoř. a pozn. doprovodil J. R. Marek. Za svobodou, Praha 1948, s. 90.

místech (na skalách, v korunách stromů) a vyhledává samotu, protože ji odpuzují lidská těla, ale lidé ji neustále někde zavírají, považují ji za posedlou d'áblem.

Ve II. části Kristina prodělá vnitřní proměnu, pochopí, že jejím úkolem není vzdalovat se lidí, ale trpět. Tato část je věnována utrpení tělesnému, které Kristina dobrovolně podstupuje – vrhá se do pece, do ledové vody, věsí se mezi popravené apod. Ve III. části je polapena hrubiánem, kterého na ni vyslaly sestry. Ty ji pak dovedou k lékaři, který ji zavře do temné kobky, avšak silou Kristovou Kristina z vězení vyjde. V té chvíli uvěří v Boha její sestra Marta. Vzápětí je Kristina převezena do rodného Saint-Trondu, ale není odevzdána sestřím, nýbrž opět vězněna a mučena. Zachrání ji jedna hluboce věřící žena, která žádá, aby jí byla poskytnuta pomoc. Zázraku Kristinina uzdravení je přítomno mnoho lidí a teprve od té doby je vážena a považována za svatou, avšak obtěžují ji neustálí zvědavci.

Ve IV. části se Kristina obrací od tělesného utrpení k duševnímu – prožívá cizí hříchy. Pobývá také v klášteře sv. Kateřiny, odkud je odvolána do kraje Los, aby obracela lidi na víru. Potkává tam hraběte Loského, kterého přivede k aktivní víře. Po jeho smrti s ním prožívá očištec. V VI. části Kristina tuší svou blízkou smrt a promlouvá při modlitbě o sváru duše a těla. Uchyluje se opět do kláštera sv. Kateřiny, kde ji sestra Blažena vytrhne podruhé ze smrti, když žádá odpověď na otázku, jak se má stát svatou. Kristina vstane podruhé z mrtvých a odpoví, že nejdůležitější je láska, a zemře potřetí. Slovem láska se povídka vrací ke svému začátku, neboť o té se mluví hned v krátkém úvodu v návaznosti na moc slova.

Kristina zázračná je vystavěna na kontrastu černé a bílé barvy, z nichž častěji se objevuje bílá obvykle v kombinaci se zlatou. Těmito barvami je charakterizována hlavní postava Kristiny, jejíž popisy patří k zásadním momentům vhodným k porovnání s Bílkovým dílem. V souvislosti s těmito barvami se pojí významy mluvení a mlčení. Mlčení souvisí s modlitbou a se svatostí a tvoří tak paralelu k bílé a zlaté barvě. Po krátkém úvodu, o němž jsme se již zmiňovali, začíná samotný příběh líčením Kristinina pohřbu. „*Okna v jejich předměstském dvorci byla otevřena a pláč zvonu a svit slunce lily se zároveň do bílené jizby, kde obě sestry se oblékaly do smutku. Bleda, ležela Kristina v otevřené rakvi. Dlouhé její vlasy, plavé jako zralé žito, měly lesk paprsků mlhou tlumených. Dlouhé řasy zavřených víček byly temné jako obočí.*“³¹⁹

³¹⁹ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 6–7.

Sestry Kristiny se jmenují Maria a Marta jako biblické sestry Lazara, také zde je jedna z nich více nakloněna víře než druhá. Kristina pro ně i pro celé okolí zůstává hádankou, neboť miluje samotu, mlčení a snění.³²⁰ Silnou zasněností, zahleděním postav mimo tento svět se vyznačuje i Bílkovo dílo. Vizuální a auditivní prožitky splývají, právě v mlčení člověk může vidět věci duchovní podstaty. „*Klečela jako kamenná a dívala se upřeně na oltář, očima, které neviděly předměty, ale za to viděla Kristina cosi neurčitého, nevysvětlitelného... Linul jakoby bílý úsměv z té hostie a ten vnikal jí do duše... Ani ta slova, jejichž význam přece znala a cítila, jí nepřišla na jazyk, a kdyby, což byla by stačila? Kristina mlčela. Ale od té doby bylo srdce její jako hořící lampa.*“³²¹ O tomto bezprostředním nazírání Boha, neboli vyšším stupni duchovního života či modlitby beze slov, mluví např. sv. Terezie od Ježíše v knize *Hrad v nitru*³²² a nazývá ho třetím stupněm modlitby.

Bílek toto vidění nevidění zobrazuje ve své *Hlavě ukřižovaného* (kresba uhlím, 1896) ústy a pootevřenýma očima, obrácenýma bolestně v sloup, takže se zdá, jako by se Kristus díval za hmotnou skutečnost. Zeyer při zobrazení Kristiny zdůrazňuje její vlající vlasy, jako Bílek nechává *Ukřižovanému* směřovat proud lehce rozevlátých vlasů na pravou stranu. Klade zde důraz na kontrast bílého těla a černých vlasů s nenápadnou černou trnovou korunou a černým tónovaným pozadím. V *Hlavě ukřižovaného* provedené v hlíně (1897) Bílek strhl více pozornost na pootevřenější ústa, oči nejsou tak výrazné a zdají se více přítomné než v kresbě uhlím. Nejvíce zdůrazňuje vrásky na těle, modelace vrásek, vousů a rozevlátých vlasů, což ve výsledku působí, jako by postava letěla. Podobně Zeyerova Kristina, zejména v první části povídky, se neustále vznáší. Bílek provedl ještě *Hlavu ukřižovaného* (1897) v sádře, avšak s trochu jiným vyzněním. Busta je statická, pozornost získává nápis nad hlavou, výrazné provedení trnové koruny a mohutné poprsí.

Jinak Bílek postupoval v díle *Ukřižovaný* (kresba uhlím, 1896), které postavil na kontrastu mezi hlavou a tělem. Hlava je proudícím elementem, což způsobují především výrazně vlající vlasy. Oči a ústa tentokrát Bílek ponechal zavřené, takže

³²⁰ O důležitosti snu v Zeyerově díle a různém pojetí jeho snu je pojednáno v práci Terezy Riedlbauchové: Poutník Julia Zeyera. In: *Tvar 4*, 1999. Vyšehrad v kontextu dobového umění, diplomová práce, FFUK 2000. Komentář. In: Zeyer, Julius – *Vyšehrad, Troje paměti Víta Choráze*. Přípravovaná edice České knihovny NLN.

³²¹ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 8.

³²² Sv. Terezie od Ježíše: *Hrad v nitru*. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 1991.

se výraz soustřeďuje dovnitř a vystihuje utrpení duchovního významu. Tělo srůstá se dřevem, není zavěšené a přesně kopíruje kříž. Připomíná to opět líčení toho, jak je mučena Kristina, její tělo trpí, ale tvář nabývá silných duchovních významů, a tedy duchovní krásy. Toto napětí mezi duchovností a utrpením je opět poněkud setřeno ve stejnojmenném díle *Ukřižovaný* (sádra, 1897), kde se do popředí dostává trnová koruna, nápis nad Kristovou hlavou, provazy na jeho nohou, tedy předměty mučení, které strhují pozornost i v některých scénách Kristiny.

Typicky secesní ornamentální srůstání postavy s prostředím, nejčastěji s něčím přírodním, se objevuje u obou umělců. U Bílka je to např. v již zmíněném srůstání Krista s křížem nebo v řezbách *Bilkova matka* (1890), *Bilkův otec* (1900), kdy hlavy vystupují ze dřeva, jako by z něho vyrůstaly. U Zeyera srůstá Kristus s Kristinou. „*Tu býval Kristus s ní a tak tiše pak k ní mluvil, tak sladce tiše a přece tak velce o síle lásky své a o vykoupení lidstva. Šešest stébla trávy byl hlasitější než ten jeho šepot, který plnil svět a jeho propast. Až k slunci a k hvězdám se ten šepot nesl a dole vnikal do nejčernější temnosti hlubin země, až tam, kde spali mrtví.*“³²³

Pro srovnání s Bílkovým dílem se jako nejvhodnější jeví první část Kristiny, v níž se líčí nejvíce zázraků a Kristinino pobývání na vysokých místech (věžích, stromech apod.), z dalších částí se jedná o zázrak jejího uzdravení po věznění v Saint-Trondu. Tady se také Zeyer dostává na vrchol svého umění. „*Bledá mrtvola v rakvi sebou pohnula, sedla pomalu, protáhla ramena, vstala a vznášela se pak povlovně do výše jako lehký bílý oblak. Nesla se k samé klenbě kostela. Jako pták, jež rozpráhnuté perutě udržují ve vzduchu tak, že se zdá, že visí v blankytu, trvala Kristina pod samým chrámu klenutím ve vzduchu. Její dlouze plynoucí bílé roucho, její měkké, plavé dlouze proudící vlasy chvěly se průvanem. Jinak nehnula Kristina ani brvou a oči její byly jako ve spánku zavřené.*“³²⁴ „*Byla duchem zpita, nesla se šerem průjezdu k jasu dne, jak se duše její nesla k světlu světů všech. Před domem roztáhla ramena jako perutě, a tělo její, zářící jako hvězda, letěla ptákem do vzduchu. Letěla z města, koupána blankytem, vznášela se jako skřivan nad lesem, do jehož klína, vonného, tichého, stinného se pak spustila na vysoký strom, na planou to hruši, hořící bíle nesmírnou spoustou květů. Do*

³²³ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 9.

³²⁴ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 10.

sněhu třpytného toho lože zapadla jako skřivan do brázdy, a rajský spánek zavřel její víčka, bledá a jemná, jako těch bílých hruškových květů lupeny.“³²⁵

Zde opět můžeme připomenout Bílkova *Ukřižovaného*, který má také vlající vlasy, zavřené oči a celé jeho vzezření se stává duchovní vizí. Na kresbě uhlem *Matko!* (1899) je postava, z jejíhož černého pláště vyrůstá světlý proud tváře a těla. Postava, která vypadá jako náměsíčná, stojí u stromu, či spíše jako by se z něho odštěpila. Tvář se zavřenými očima a pootevřenými ústy má zdviženu vzhůru. Bílkovo spojení lidského těla se stromem bylo explicitně vyznačeno ve třetí tabuli jeho traktátu *Počet a četba písmeny těla člověka*, kde je vzpřímené tělo přirovnáváno nejprve k věži „do nebe trčící, panující“, pak ke sloupu jako písmenu „ve velké knize přírody“ a nakonec je „stromem, bolestí vyprávějící děsivou zvěst.“³²⁶ Zeyer pracuje s tělem jako s nádobou, do níž je cosi naléváno – pocit, duchovní síla, vášně apod. „Zapomenuté to tělo kleslo jako mrtvé na tvář a tak zůstalo ležet na dlažbě.“³²⁷

Estetický dojem umocňuje navozením všech smyslů, vůní (kadidlo, růže, lilie apod.), zvuků (lahodný zpěv ptáků) v návaznosti na barokní tradici, ale vizuální stránka je nejsilnější. Plné prožívání smyslů má navodit cosi rajského a je vždy spojeno s postavou Kristiny. Kristina nedokáže příliš mluvit. V celém díle je opakovaně zdůrazňováno, že se Kristina při chůzi nedotýká země. „A jako pták spletla si Kristina na dubu hnízdo z větví a mechu a snivě jako pták zpívala tam chválu Hospodinovu při třpytu ranní rosy, v znoji poledne, při záři večernice. Byla opojena mlčením samoty, blahem volnosti, milosrdenstvím božím... A hle, na starém dubě, kde hnízdila a zbožně Duchu chválu zpívala, vykvetla náhle velká růže, temná a krásná, a vůně její byla tak sytící, že ukojila úplně Kristinin hlad.“³²⁸

Bílek i Zeyer zdůrazňují utrpení, Bílek veškerými zobrazeními Krista a Zeyer v *Kristině zázračné* mnohými scénami mučení. Většina z nich má silné secesní ladění. „Tu pozvedla Kristina hlavu a v tom okamžení ji oblil Bůh velkou glorií! Ejhle, náhle vykvetly kolem ní z tvrdé dlažby velké lilie na vysokých lodyhách, byly čistší nad sněh, světlo zářilo z nich jako z hvězd, tak že celé vězení se kmitalo jak

³²⁵ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 35.

³²⁶ Wittlich, Petr: *Chvilé blesku*. František Bílek a české umění. In: kol. autorů. – *František Bílek*. Galerie hlavního města Prahy 2000, s. 28.

³²⁷ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 25.

³²⁸ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 20.

*vzácný drahokam, vůně nebeská plnila celý dům a cosi jako stříbrná rosa začalo pršeti z lilií, padalo na rány ubohé trpitelky a ty se zacelily zázrakem a tělo její zasvitlo jako plný měsíc. Pouta její spadla a Kristina vstala a zapěla chválu Kristovu hlasem jako zlatého zvonu.*³²⁹ Objevují se zde ale také scény se silnou romantickou inspirací, zejména když se Kristina pověsí mezi oběšence.

O obraznosti Zeyera a Bílka bychom mohli uvažovat v mnohých dalších kontextech. Uzavřeme naši úvahu tím, že Bílkova socha *Strom, jenž bleskem zasažen, po věky hořel* (sádra, 1901) shrnuje ve svém vyjádření mnohé z toho, co mají oba autoři společného. Jedná se o srůstání duchovního, lidského a přírodního principu. Blesk v tomto Bílkově díle můžeme interpretovat jako zásah Boha, věčné hoření jako trvalou a hlubokou víru, podobně je zasažena bytost Kristiny a předává Kristovo poselství.

Kristina zázračná, sled zázraků, fantazií a mystérií, patří k vrcholům secese s dekadentními rysy. Ne nadarmo Zeyer dílo věnoval Františku Bílkovi. Je to literární podoba jeho sochařského díla. Nejúčvatnější jsou popisy Kristinina létání a vznášení, popisy lilií a květů, estetické líčení Kristinina utrpení apod. To vycházelo jak z Bílkovy, tak ze Zeyerovy stylizace trpitele za národ či za lidstvo.

³²⁹ Zeyer, Julius: *Kristina zázračná*, Česká grafická unie, Praha 1903, s. 35.

PRAMENY A INSPIRACE aneb Sainte Cristine

Problematika textového pozadí *Kristiny zázračné* je značně komplikovaná. Podívejme se pro zajímavost nejprve na charakteristiku svaté Kristiny, jak ji uvádí *Slovník svatých*. Kristina byla mučednice, jejíž data nejsou známa a jejíž svátek se slaví 24. 7. „*Legenda o sv. Kateřině, uctívané u Bolsenského jezera v Latiu, je dovezena z východu a přizpůsobena místním podmínkám. Původní i upravený příběh je snůškou nadpřirozených jevů a zázračných událostí bez jakékoli historické ceny. V Bolseně jsou pozůstatky raně křesťanského hřbitova, ale není věrohodně doloženo, že by tam byla pohřbena nějaká Kristina.*“³³⁰ Z tohoto popisu nelze nic konkrétního o naší Kristině zjistit. Nutno ovšem rovnou poznamenat, že podle našeho výzkumu těchto Kristin bylo hned několik, pravděpodobně nejméně dvě.

Podle Voborníka Zeyer při psaní tohoto díla vycházel ze spisů francouzského mnicha Tomáše Cantimprana, kardinála Jakuba z Vitry a svatého Diviše. Začneme od pramenů, jež se nepotvrdily. Není jasné, o jakého Diviše se jedná, a nenašli jsme žádný pramen tohoto znění od Jacquese de Vitry. Nicméně druhý ze jmenovaných částečně souvisí s Tomášem Cantimpranem.

Jacques de Vitry, narozený koncem 12. století v Paříži, byl kněz, který se zabýval teologií a hlavně historií. Později se stal biskupem v Tuskulu a nakonec kardinálem v Římě, kde zemřel roku 1244. Když byl ještě farářem v Oignies, potkal tam jistou Marii, která se stala svatou, nazývanou později Marie d'Oignies (Marie z Oignies). Sledoval po celý život její osudy, a když zemřela, nosil její prst zavěšen na krku na stříbrném řetězu. Jak se jméno tohoto kněze do soupisu pramenů *Kristiny zázračné* dostalo? Jacques de Vitry sepsal mnoho spisů v latině, ty významnější z nich jsou dvě knihy týkající se hlavně křesťanství a jeho šíření, *Historia orientale* a *Historia occidentale*, dále *Lettres (Dopisy)*, kde se kromě listů různým osobnostem té doby nachází také politické úvahy a životopisy několika svatých žen z lutyšské diecéze. Vitry sepsal dva svazky těchto *Dopisů* a třetí svazek doplnil právě Tomáš Cantimpranus. Teprve ve třetím svazku najdeme životopis svaté Kristiny. Toto dílo do francouzštiny přeložil Arnauld d'Andilly pod názvem *Vies de plusieurs saints illustres de divers siècles (Sbírka mnoha*

³³⁰ Attwater, Donald: *Slovník svatých*. Přel. Jitka Matějů, Papyrus (Vimperk), Jeva (Rudná u Prahy), 1993, 2. vyd., s. 243.

příkladných svatých z různých století, Paris 1664). Kniha měla zřejmě velký úspěch, neboť vyšla hned znova v roce 1665 a pak v roce 1682.

Tomáš Cantimpranus, ve francouzštině Thomas de Cantimpré, v latinské verzi Cantipranus, Cantipratensis, Cantimprato, byl původem Belgičan pocházející z brabantské šlechty. Narodil se roku 1201 v Leu-Saint-Pierre u Bruselu a zemřel v roce 1263. Po studiích v Liège se stal mnichem řádu svatého Augustina v opatství Cantimpré, podle něhož dostal přízvisko a které bylo zničeno v šestnáctém století. Žil v tomto klášteře patnáct let a poté se přesunul do kláštera v Louvain a nakonec do Cologne. Je autorem mnoha spisů psaných v latině, z nichž ty známější byly brzy převedeny do francouzštiny: *Vie de Jean, premier abbé de Cantimpré* (*Život Jana, prvního abbé v Cantimpré*); *Hymne en l'honneur du bienheureux Jordan* (*Hymnus k počtě blahorečeného Jordána*); *Vie de sainte Lutgarde* (*Život svaté Luitgardy*); *Vie de bienheureuse Marguerite d'Ypres* (*Život blahorečené Markéty z Ypru*) a *Le Bien universel, ou les Abeilles mystiques* (*Univerzální dobro aneb Mystické včely*) atd. Nacházíme mezi nimi také spisek *Vie de la bienheureuse Christine, surnomée Mirabilis* (*Život blahorečené Kristiny, zvané Mirabilis*), přízvisko Mirabilis lze přeložit jako zázračná. Tento životopis je vytištěn ve velikém svazku *Acta sanctorum* (des Bollandistes, fév., II, 738) a jeho rukopis uložen v knihovně Inguimbertine. Jelikož Zeyer příliš nečetl latinsky a jelikož je pramen těžko dostupný, četl ho pravděpodobně ve francouzském překladu. Je ale možné, že ho četl také v českém překladu, např. v souboru legend *Vitae sanctorum*, který vyšel v roce 1696 v Praze v univerzitní tiskárně pod dohledem faktora Vojtěcha Jiřího Koniáše, otce známého Antonína Koniáše.³³¹

Kdybychom se do této problematiky zabrali více, zjistili bychom, že je velmi složitá, neboť ze 12. století existují alespoň další dvě verze životopisu svaté Kristiny, jedna z nich od Gautiera de Coinci se také týká Kristiny Mirabilis, druhá Kristiny ze Stommeln, jejíž život se v hlavních rysech od Mirabilis téměř neliší. Upozorňuje na to také Renanova studie *Blahorečená Kristina ze Stommeln, beguinka* (viz dále).

La vie de sainte Cristine (*Život svaté Kristiny*) od Gautiera de Coinciho (par Olivier Doplet, Droz, Paris 1999) je jednou z verzí tohoto příběhu, napsanou rovněž ve 13. století. V úvodu editora Oliviera Colleta (s. 6–23) nacházíme určitý

³³¹ Více o tom viz internetová edice Kristýny Ludvíkové:
http://www.flu.cas.cz/Com/stcl/hagiografie/legendy/24_7_kristyna.htm.

pokus o objasnění situace kolem všech Kristin Mirabilis. Collet se domnívá, že nejstarší rukopis od Cantimprého pochází z roku 1218 nebo 1222 a obsahuje 3792 veršů, alexandrinů rýmovaných AABB. Z poslední třetiny 13. století pochází rukopis Gautiera Coinciho. Na verzi Coinciho pracovali tři písaři, přičemž jeden fungoval jako korektor. Text výrazně zkrátily, a to na 650 veršů. Další rukopis spadá do 15. století, kde je filiace na Coinciho verzi jasná. Chybí v něm několik zázraků a je přidáno pouze několik málo veršů. Jeho autorem je buď někdo z řádu cisterciáků, anebo pravděpodobněji Margueritte de Chauvigny, která zemřela v roce 1473 a která se přepisováním textu bavila ve svém vdovství. Další čtyři fragmenty tohoto rukopisu byly objeveny nedávno v knihovně Széchényi v Budapešti. Coinciho verze je postavena spíše na rozhovorech Kristiny, narozené v Tyru v Lombardii, s otcem a dalšími muži, před nimiž obhajuje své poslání. Kristina je velmi krásná a otec ji chce zahrnout majetkem a provdat, ale ta se chce stát milenkou Kristovou. O víře pak vede rozhovory i s významnými muži, bohatým obchodníkem či panovníkem – tyranem Juliánem. Tato verze je právě na rozhovorech postavena a není v ní tolik kladen důraz na popisy Kristinina sebemučení a utrpení.

Paralelně k životopisu Kristiny Mirabilis (verze od Cantimprého, Coinciho a Chauvigny) se vyvíjel životopis Kristiny ze Stommeln, jenž žila jen o málo později než Kristina Mirabilis. Této Kristině ze Stommeln bylo věnováno více pozornosti, jelikož záliba v líčení utrpení a veškeré detaily popisující Kristinino mučení je zde vystupňována ad absurdum. Tyto drastické scény vyvažuje vztah Kristiny a Petra z Dacie, v podstatě zde nacházíme skrytý milostný příběh (viz dále). Z edic 20. století zachycujících tento příběh zmiňme alespoň *Extases et tortures de la bienheureuse Christine de Stommeln (Extáze a mučení blahořečené Kristiny ze Stommeln, traduite des Acta Sanctorum par André Billy, Flammarion, Paris 1957)*. O obou Kristinách se dozvídáme ze studie od Ernesta Renana *La bienheureuse Christine de Stommeln, béguine (Blahořečená Kristina ze Stommeln, beguinka, Imprimerie nationale, Paris 1879)*, jež vyšla později ve svazku *Études d'histoire religieuse (Studie z náboženských dějin, Calmann Lévy, Paris 1884)*.

Kristina ze Stommeln se narodila ve Stommeln u Cologne v roce 1242, její otec se jmenoval Henri Bruso a její matka Hila. Tato dívkam neuměla psát ani číst, jen trochu rozuměla latinsky a uměla přečíst svůj Žaltář. V brzkém věku se vdala za Krista, měla stigmata, prožívala vize, halucinace a extáze, byla těžce pokoušena

démony a velmi trpěla. Chvíli prožívala ohromnou radost a chvíli hluboký smutek, který vrcholil pokusy o sebevraždu. Žila jako žebračka a byla považována za blázna. Půl století před ní žila Kristina ze Saint-Trondu z Hasbain, nazývaná Mirabilis. Ta již přišla s tím, co je u druhé Kristiny zopakováno, tedy s možností sestoupit do očištěnce a do pekla a sdílet utrpení těch, co se tam nalézají. Nejspíše podle Mirabilis dostala tato Kristina ze Stommeln jméno, protože se narodila v den jejího svátku.

Zamiloval se do ní dominikán Petrus z Dacie, Švéd z ostrova Gothlandu, který sledoval její život a sdílel s ní mnohé chvíle, často celé dny nebo noci. Tento mystický příběh má velkou sílu a podobá se např. vztahu svatého Františka z Assisi a svaté Kláry, avšak má mnohem více naturalistické rysy. Prožitky Petra z Dacie připomínají milostnou touhu. *„Il passa toute la nuit auprès d'elle. Le pitié qu'il éprouva en voyant couler son sang et naître ses plaies redoubla son amour. Il la soutenait en lui citant les exemples des saints. A deux reprises, la patiente porta la main sous ses vêtements et en retira un clou sanglant portant des lambeaux de sa chair. Elle donna au jeune moine l'un des clous, tout chaud encore de la chaleur de son sein. Pierre le garda comme une relique, dont ne se détachèrent plus ni ses yeux ni son coeur.“*³³² V době, kdy se neviděli, si dopisovali. V edici *Extáze a mučení* je text nakombinován ze životopisu svěťce, psaném knězem z jejího rodného městečka Stommeln, a z deníků a dopisů Petra z Dacie. Renan se Kristinino chování snaží vysvětlit vědecky, a to jako nervovou chorobu, která by se bývala dala léčit.

Je velmi pravděpodobné, že Zeyera k tomuto příběhu přivedla právě Renanova studie a on si pak dohledal verzi starší, tedy Kristinu Mirabilis. Kristina ze Stommeln, kterou možná také četl, ho jistě odradila přehnaným líčením utrpení a hrůz. Na druhou stranu ho mohl zaujmout její „milostný“ vztah s Petrem z Dacie, který by se přímo nabízel pro Zeyerovu idealizovanou lásku líčenou v mnoha dílech, např. v *Trojích pamětech Víta Choráze*. Jisté je, že jeho verze vychází

³³² *Extases et tortures de la bienheureuse Christine de Stommeln (Extáze a mučení blahověčné Kristiny ze Stommeln)*, traduite des Acta Sanctorum par André Billy, Flammarion, Paris 1957, s. 6. Překlad úryvku: „Strávil u ní celou noc. Lítost, kterou pocítil, když viděl téci její krev a rodit se rány, zdvojnásobila jeho lásku. Podporoval ji tím, že jí citoval příklady svatých. Dvakrát trpící vložila ruku pod oblečení a vytáhla krvavý hřebík s kusy svého těla. Dala mladému mnichovi jeden z hřebíků, ještě úplně horký jejím prsem. Petr ho sřezil jako relikvii, od níž se neodtrhával ani očima ani srdcem.“

z Kristiny Mirabilis, která je daleko vyváženější, a to jak jsme již zmiňovali z české nebo spíše francouzské verze.

Synopse obou textů, tj. Cantimprého a Zeyera jsou téměř stejné. Zeyer příběh výrazně estetizuje a soustředí se na Kristinino vzezření, lítání a sedání na stromech. Podrobněji také líčí její utrpení, ale spíše ho estetizuje a doplňuje o krásné jevy, jako rostliny kvetoucí kolem ní po každém mučení apod. Dále vynechává některé jevy, pro něho již příliš naturalistické. V Cantimprého verzi se Kristina např. jeden čas živí mlékem, které jí vytryskne z vlastních prsou. Později, když je vězněna, jí z prsou teče olej, kterým si maže chléb. Dále Zeyer vynechává to, že Kristina žila poměrně dlouhou dobu v Lowen s jeptiškou Iverou. Ta jako první prý sepsala Kristinin život a jezdil za ní z Francie také sám pisatel Tomáš Cantimpré, jak o tom explicitně v textu mluví. (Uvádí rovněž, že Kristina se narodila okolo roku 1200 a zemřela v roce 1224.) Zeyer také mění některá jména. Kristininy dcery pojmenovává Marie a Marta, v originále jméno nemají, dále Beatrix přejmenována na Blaženu, nebo lépe řečeno počestňuje její jméno. Výrazný rozdíl obou textů je samozřejmě ve ztvárnění a stylu. Cantimpré je kronikářsky věcný, kdežto Zeyer příběh zachytil plasticky a poměrně strhujícím dojmem tak, že zde máme exemplární příklad secese v literatuře, a to secese s dekadentními rysy.

ZAHRADA MARIÁNSKÁ

(Secese symbolistní)

Zahrada mariánská vyšla nejprve v *Novém životě* v čísle II. roku 1897 a v čísle III. roku 1898 a knižně roku 1903. O tomto díle Pynsent v monografii *Julius Zeyer* (The path to decadence) prohlašuje podobné věci jako o *Kristině zázračné*, zdůrazňuje návaznost na baroko, snivost postav atd. Také cituje pasáže, které jsou sexuálními senzacemi skrytými pod roušku mysticismu. Co se týče formy, uvádí, že se jedná o báseň v próze, také vzhledem k pořádku slov ve větě.

O *Zahradě mariánské* se dočteme nejvíce z korespondence s Marií Kalašovou, Zdenkou Braunerovou a Františkem Bílkem. „*Byl jsem poslední dobou dost zaměstnán, psal jsem malou věc do ‚Lumíru‘ a připravuji se k práci, k níž nelze přistoupit beze zvláštní piety a ne beze strachu. Hle, to ‚život Panny Marie‘, chci jej uveřejnit v ‚Novém životě‘. Četl jsem pilně ve snech a vidinách Blahosl. Kateřiny Emmerichové, čtu všechny apokryfní evangelia, kde jen nějaké je, pročítám celé haldy knih, bych sem tam nějaké zrnko pro svou práci vyhledal, tak že materiálu mám dostatek. Ale čekám na okamžik ‚vnitřního posvěcení‘ – bez toho se nemohu pustit do skládání básně takového významu. Tu lze se přiblížit jen jako svatosvatému tabernáklu. A duše naše a její naladění, toť taková mimosa!*“³³³ „*A přec, když jsem se navrátila a našla tu Vaši ‚Mariánskou zahradu‘ a přečetla ‚vstup‘, neubránila jsem se velkému dojmu. Jaká to krásná báseň! Tu jste napsal ex abundantia cordis. Lituji, že vyjde po troškách: měl Jste ji vydat o sobě v malé knížečce, jako Kempis nebo svatý Augustin.*“³³⁴ V této korespondenci se také dovídáme, že Zeyer měl v plánu napsat velkou *Božskou Tragédii*, k níž měla *Mariánská zahrada* tvořit začátek.

I Zdenka Braunerová přijala dílo s nadšením: „*Tak na Vás často vzpomínám a zvláště v poslední době při čtení Mariánské zahrady. Chtěla bych Vám dlouze o tom psát, ale už nechci Vás trápit dnes a nechám si to, až dočtu konce. Je to Váš chef-d’oeuvre! Ó, vy trpiteli drahý, milovaný. Tak bych Vás na ruku nosila jako Svátost. A proto zrovna líbám tu drahou ruku, která tolik srdce utěšitelných slov*

³³³ Julius Zeyer Marii Kalašové, Bosňany, 19.1.1997, s. 186–187.

³³⁴ Marie Kalašová Julius Zeyerovi, 11.5.1897, s. 190; Překlad: „ex abundantia cordis“ – „z přemíry srdce“.

dovedla napsat.³³⁵ Nejrozsáhlejší korespondence stran Kristiny proběhne opět s Františkem Bílkem, Zeyer popisuje podrobně práci na tomto díle: „*Můj ‚Život Panny Marie‘ pokračuje pomalu, ale pokračuje. I já dělám teprve skicu a studie, dílo samo přijde pak rychle kupředu, budou-li základy pevné. Když jsem začal pracovat, zdálo se mi vše mnohem snadněji než teď, mám velké obavy o provedení a mám někdy strach, že se mi dílo nepovede naprosto. Ale couvat už nemohu. – Ve starých apokryfech našel jsem mnoho krásného, kupříkladu popis smrti svatého Josefa a Panny Marie samy. Věci ty jsou opravdu neznámé v širším obecnstvu a nepodaří-li se také dílo moje úplně, budou tam aspoň detaily, které budou zajímat a, doufám, i dojímat.*“³³⁶ Dále spolu řeší ilustrace k tomuto dílu, které si od Bílka vyžádá Dostál-Lutinov. Bílek píše, že namaloval pouze cosi jednoduchého. Zeyer se mu také zmiňuje, že kolem vydání *Zahrady mariánské* nastaly komplikace.

³³⁵ Zdenka Braunerová Juliu Zeyerovi, Roztoky, 1.10.1897, s. 204; Překlad: „chef-d’oeuvre“ – „mistrovské dílo“.

³³⁶ Julius Zeyer Františku Bílkovi, Bosňany, 6. 3. 1897, s. 65.

INTERPRETACE ZAHRADY MARIÁNSKÉ

Zahrada mariánská,³³⁷ věnovaná Julii Fantové a jejím dceruškám, je rozčleněna do šestnácti delších částí, které zahajuje básnická modlitba nazvaná *Vstup a vzývání*. První část je zarámována výpovědí v ich-formě („Já nehodný začínám mluvit o věcech nejsvětějších...“). Samotný příběh se otevírá výčtem Davidova rodu, který se zastaví u Eliuda a Ismerie, již mají dceru Annu. Když je Anně patnáct let, Ismerie umírá a nechá si zavolat svou matku Emromo. Žádá ji, aby dovedla Annu, až dospěje, k prorokovi Arkasovi. Emromo slibu dostojí. „*Hora byla v plné slávě vesny. Bělost květů na stromech se nítíla bledým tekutým zlatem dne a v hlubokých stínech sadů zjevovaly se oběma poutnicím postavy prorockých starců velebně a ony mladých jejich učňů v prostotě, plné jinošského vděku. Všichni bratři byli sněhobílými rouchy oděni.*“³³⁸ Arkas řekne, že se Anna provdá za chudého pastýře, na jehož prstu hoří modrý kámen. Eliud truchlí po své ženě a přestěhuje se z Nazaretu do Zebulonského údolí, kde se jeho dcera setká s Matthatem a jeho synem Joachimem, jehož si později vezme za muže.

Joachim a Anna trpí do pozdního věku tím, že nemohou mít děti. Joachimovi je kvůli tomu dokonce odmítnuta oběť v chrámě a je považován za hříšníka, ačkoliv se ničeho nedopustil. Uchýlí se proto na čtyřicet dní do pouště, zatímco Anna se zavře doma v komůrce. Jednoho večera vyjde do zahrady, kde ji navštíví anděl a řekne jí, že počne. „*Tu bylo jí, jak by jí náhle ovál tajuplný dech a vlasy její začaly se ježiti a začala se ohlížeti zahradou napolo v mrákotě, tak zvláštní, podivné! A náhle spatřila, že všechny paprsky se lily z mocně vzplanuvšího kahance na vavřínové křoví proti ní, že slévaly se v obrys určitý tak divným, nevidaným způsobem, a ejhle, teď to byla postava, co viděla, jinoch jakýs v rouše bělostném stál v zahradě! Zář nad sním bělejší mu plála kolem skrání a křídla měl z jiskřících se rubínů. A byl to přece stín, ač jí leskem zraky zraňoval, stín průhledný, neb Anna zřejmě hrou barev jeho viděla obrysy listů křoví laurového za*

³³⁷ Při interpretaci *Zahrady mariánské* vycházíme ze studie: Riedlbauchová, T.: Ernest Renan a Julius Zeyer. In: sb. *Srovnávací poetika v multikulturním světě*. FFUK, Praha 2004, s. 309–318.

³³⁸ Zeyer, Julius: *Zahrada mariánská*. Česká grafická unie. Praha 1928, 7. vyd., s. 10.

*ním a růžové též květy oleandru, jež za vavřínem rostly u studny.*³³⁹ Totéž se od anděla dozví Joachim. Potkají se s Annou v Nazaretu a vrátí se domů.

Brzy poté se jim narodí Marie. Anna ví, že porodila zázračné dítě, určené k velkému osudu. Marii od útlého dětství láká bílá cesta vedoucí do Jeruzaléma a projevuje nadpřirozené schopnosti, např. vrátí zrak slepému děvčátku. Když to Anna s Joachimem vidí, rozhodnou se ji odvést do jeruzalémského chrámu. Zde Marie dospívá a živí se pouze jednou za den ovocem z rajske zahrady. Tká, vyšívá a čte ve svatých knihách. Když doroste, kněží svolají všechny muže z kmene Davidova. Po Marii zatouží mladý a krásný Agab. Všichni pokládají před oltář ratolesti, jež mají vydat znamení. Nakonec přijde se zpožděním Josef, z jeho ratolesti vykvete bílý květ a z něj vylétne holubice. Josef se brání, že nikdy žádnou ženu neměl a že už je stár a chud. Nakonec ale uposlechne Boha s tím, že Marii přijme pouze do opatrování.

Později Marie odejde do Nazaretu spolu s pěti pannami, jež mají tkát pro Hospodinův chrám novou záclonu pomocí „byssosu, hyacintu, šarlachu, lnu a brunátu královského“. Na Marii připadne nejtěžší úkol: brunát neboli purpur.

Marie žije u rodičů, kde ji navštíví hebrejská Sibyla Sabatha a adoruje ji. Krátce na to jí anděl přichází zvěstovat narození Ježíše Krista. Od té doby Marii provázejí vize o budoucnosti. *„A hledá, polekána vstala ve snách svých a srdce její třáslo se jí utrpením neznámým a hlas ten sladký lákal slzy v její zrak a vrávorajíc šla a otevřela dvěře. Pod bílou krásou hvězd stál muž tváře lahody nebeské, však tváře zmučené a zsinalé, krev lila se mu s čela a zpod trní koruny, krev lila se mu z boku a rudou skvrnou třísnila roucho jeho bělostné. Vlasy jeho svítily jak paprsky a oči jako moře svatých slz. Pozdvihl, jak by žehnal, ruce své a byly proklány, a hvězdný paprsk šel ranou každé jeho ruky. Tak chvíli stál, pak kráčel dále pomalu, a z nohou jeho svítících se lila také krev, neb byly, jako ruce proklány... Šel pomalu a těžce, mizel, mizel nocí smutně lhající, a každý jeho krok byl jako úder v srdce Marii... Hleděla za ním strnulá a zaplakala hořce, a v duši její šeptal cizí tichý hlas: To syn je tvůj! Tvá radost! Naděje! Toť on, jenž vyvolil tě matkou svou!...“*³⁴⁰

Marie jde navštívit Alžbětu a ta ji vítá jako bohorodičku. Po třech měsících se vrací domů. Josef je zděšen jejím těhotenstvím, anděl mu však řekne, že dítě je od

³³⁹ Zeyer, Julius: *Zahrada mariánská*. Česká grafická unie. Praha 1928, 7. vyd., s. 27.

³⁴⁰ Zeyer, Julius: *Zahrada mariánská*. Česká grafická unie. Praha 1928, 7. vyd., s. 51.

Boha, aby Marii u sebe ponechal. Vezmou se tedy a žijí spolu jako bratr a sestra. Když jdou na sčítání lidu do Betléma, Marie porodí v jeskyni syna, zatímco Josef spí. K jeskyni doputují tři králové, Baltazar z Gadolie, Kašpar z Tarsisu a Melchior z Nubie, ale také opět Sibyla Sabatha. Když vidí, že se narodil boží syn, říká, že skončila její činnost a odchází do podsvětí.

Kvůli Herodesovi svatá rodina musí uprchnout do Egypta. Když se vrátí, prožívají Ježísovy dětské zázraky, např. oživení dvanácti hliněných ptáčků. Když si Ježíš hraje pokojně u babičky a dědečka na zahradě, Marie má další temnou vizi o Ježíšově smrti. *„Dítě políbilo poupě, podávajíc je matce své a ejhle, poupě rozevřelo se, jak dotknutím paprsků a ve vonném klíně bledých lupenů uzřela Marie a uzřel Ježíš sám cos podivného! Tyčinky a pestík měly tvar všech mučednických nástrojů, hřebů, kladiva a hrotů kopí, jež při ukřižování zločinců se užívalo dle římských zákonů, v Judey nyní panujících. Tu prošlo náhle duší Marie cos jako úder blesku bolesti a zrak její obrátil se ke Golgotě. Též dítě náhle bylo smutné a oči jeho hleděly směrem zraků matky své. Pruh červený, jak odraz zapadlého slunce, zjevil se krvavě nad horou.“*³⁴¹

V době, kdy Ježíš začne shromažďovat učedníky, umírá Josef. Maria pak Ježíše následuje po celou dobu jeho učení a vždy mu je nablízku. Navštíví ho ve vězení a na rozdíl od Petra svého syna nezapře. Jejím pohledem je viděna celá křížová cesta. Po zmrtvýchvstání žije tři léta s Janem v Jeruzalémě a tři léta v Bethánii. Jan jí vyhledá domek na samotě na hoře Efesos a tam Marie v tichosti dožívá. Chodí za ní muži, kteří se později stanou svatými: Pavel, Diviš Areopagita; později i Pilatova manželka Prokné. Ta Marii vypráví, že Pilát byl za svůj čin odsouzen Césarem k smrti.

Marie se vydává na Golgotu, kam jí anděl přinese palmu a místní ženy roucho, symboly její nastávající smrti. Všichni apoštolové kromě Jidáše se kolem ní shromáždí, někteří z nich vstanou dokonce i z mrtvých a jsou účastni nanebevstoupení, zakončeného slavnostní modlitbou.

³⁴¹ Zeyer, Julius: *Zahrada mariánská*. Česká grafická unie. Praha 1928, 7. vyd., s. 93.

Shody a rozpory v Zeyerově a Renanově díle a životě

Vyslovíme-li jména Ernest Renan a Julius Zeyer, v první chvíli se může zdát, že nemohou mít nic společného – Renan volně přiřazovaný k pozitivismu a snivec Zeyer. Přes jejich protichůdnost je však možné jejich díla postavit na společnou rovinu. Díla vznikala ve stejné době (Renanovo dílo o něco dříve, od šedesátých let, Zeyerovo o desetiletí později, od let sedmdesátých), i když z množství proudů konce 19. století každý zvolil jiné východisko. Zeyer se s Renanovým dílem bezesporu setkal. Minimálně nás na to upozorňuje počet knih obsažených v Zeyerově knihovně (viz příloha). Renanova díla, která tvoří její součást, jsou spíše drobnějšího charakteru a zásadnější spisy, jako např. *De l'origine du langage* (*O původu řeči*), *Histoire littéraire de la France* (*Literární dějiny Francie*) nebo *L'histoire des origines du christianisme* (*Dějiny původu křesťanství*), se zde nenacházejí. Nelze však spoléhat na úplnost knihovny ani na to, že obsahuje veškerou Zeyerem přečtenou literaturu. Každopádně Renan zde patří mezi nejvíce zastoupené autory Zeyerovy knihovny, takže můžeme předpokládat Zeyerův značný zájem o tohoto, dnes již poněkud pozapomenutého náboženského myslitele. Zeyer se pravděpodobně zabýval také Renanovým osobním životem soudě podle toho, že vlastnil i Renanovu korespondenci. Na jisté drobné souvislosti Zeyerova díla s dílem Ernesta Renana poukazují rovněž Zeyerovi životopisci.³⁴²

Renan byl ve své době velmi známou osobností, která provokovala v mnoha směrech. Podivuhodně totiž ve svém díle propojoval pozitivistické myšlení s křesťanskou vírou, či lépe řečeno implantoval pozitivismus do náboženského myšlení, aniž by však přímo usiloval o reformu křesťanství. Naopak jeho dílo je nesené nadšením pro osobnost Ježíše Krista i pro mnohé myšlenky křesťanství, ale na vše se vždy dívá s nadhledem a se shovívavým úsměvem. Renan křesťanství radikálně neodmítá, a přesto jeho dílo, konkrétně zejména *Život Ježíšův*, vyvolalo velké pobouření.

³⁴² V monografii Jana Voborníka *Julius Zeyer* (Česká grafická unie, Praha 1907) je vidět posun Zeyerova vztahu k Renanovi. Voborník na s. 151 říká: „*Nejdříve se Zeyer o sv. Brandanu dočetl v Renanově článku o keltické poezii, jenž jej tak vzrušil, že z něho i několik frází doslovně přebral,*“ dále pak na straně 279: „*/Zeyer/ zavrhl Renana, protože cítil škodu sladké povrchnosti a diletantismu, ale zvolil Didona, protože hledal upřímnou oddanost a vroucnost přesvědčení. Hledal pomocníka, jenž by mu vštípil sílu rozřešit bolestný rozpor v duši.*“

Při porovnávání života a díla Ernesta Renana a Julia Zeyera můžeme začít přímo Renanovým dětstvím. Narodil se v městečku Tréguier v Bretani, odkud si odnesl vášeň pro vše bretaňské, tedy i pro bretaňskou poezii a legendy. Také Zeyer Bretaň miloval, procestoval ji a sbíral v ní lidová vyprávění. Keltská problematika ho fascinovala (viz 2. kapitola). Avšak zatímco Renan se od Bretaně a veškerého úsvitu křesťanství postupně propracoval k obdivu k Řecku, u Zeyera tomu bylo naopak, pokud se u něho objevují antické motivy, je to spíše v jeho raném díle, např. ve dvou svazcích *Novel* (povídka *Vertumnus a Pomona*).

Co se týče prostorové orientace těchto autorů, oba celoživotně zajímala kultura a jazyky Východu. Jejich styčným bodem je především Indie (Zeyer jí věnoval povídky *Záletnice*, *Buddha před zrozením*, *Tilottama*, *Pes*, *Kunálový oči*), dále pak arabské země (např. Zeyerova epická báseň *Aziz a Aziza* se odehrává v Tunisu) a hebrejská kultura (Zeyer byl po matce žid, ale z této kultury se obracel nejvíce ke Starému zákonu, který zpracovává v dramatu *Sulamit* a v povídce *Smrt Evy*).

Klíčové pro naše srovnání je však chápání křesťanství obou autorů a jejich vztah k němu. Renan byl v semináři a utekl z něho, což v něm zanechalo celoživotní odpor proti církvi, ale zároveň po celý život něco nedořešeného a dráždivého. V dílech z pozdější doby mnohé ze svých radikálních názorů zmírňuje či vyvrací. Zjednodušeně lze říci, že hledal jinou formu náboženství, zbaveného dogmat a církve, ale naplněného krásou a dobrem, tedy jeho abstraktní formu. Zeyerův vývoj je radikálně odlišný. Od poněkud povrchního křesťanství se propracovává k jeho hlubšímu prožitku, dokonce touží stát se mnichem nebo ošetřovat nemocné.

Zeyer a Renan se lišili též ve svém zaměření. Renan se věnoval vědě, a to převážně historii a filozofii, přikláněl se k pozitivismu. Angažoval se společensky a politicky, kdežto Zeyer se zcela soustředil na literaturu a držel se v ústraní. Renanovo myšlení je vědecké, i když mnoho filozofů³⁴³ později prokázalo, že zpracovával filozofické myšlenky a používal citace vytržené z kontextu, např. z díla Voltairova. Zeyer takové ambice neměl, jeho literární dílo, značně vzdálené racionalismu, se blíží idealismu a mysticismu.

³⁴³ O tom podrobněji viz:

Peyre, Henri: *Renan*. Presses Universitaires de France, Paris 1969.

Škrach, Vasil K.: Ernest Renan. in: *La Revue française de Prague*. Fr. Topič, Praha 1925, s. 1–12 a 95–104.

Tapié, Victor L.: Ernest Renan. in: *La Revue française de Prague*. Fr. Topič, Praha 1923, s. 56, 298–299 a 347–361.

Jakkoliv by se tedy mohlo zdát, že jsou tito autoři v naprosté kontradikci, není tomu tak. Renan odmítal čistý materialismus, nesmírně obdivoval postavu Ježíše Krista a na křesťanství si cenil zejména citovosti a mesianismu. Zeyer dotáhl mesianismus k jeho variantě národní, tedy k myšlenkám sebeoběti za vlastní národ. Jedná se o stěžejní motivy jeho děl *Jan Maria Plojhar* a *Dům U Tonoucí hvězdy*. Svůj vztah ke křesťanství zobrazuje mnohotvárně. Zeyer ukazuje jednoduchou víru v postavách prošťáčků, jako v povídce *Samko pták*, dále náboženské konflikty mezi židy a křesťany v legendě *El Cristo de la Luz*, ale i vnitřní složité konflikty, např. v postavě Rojka z *Domu U Tonoucí hvězdy*, které vedou až k nihilismu. Takovou temnotu Renan přes svůj pesimismus neznal. Zeyer od temného okultismu sedmdesátých let přechází k zobrazování středověku viděného zjednodušeně, a to bojů křesťanství s pohanstvím, či úsvitu křesťanství v osmdesátých letech. V devadesátých letech Zeyer tíhne k idealizovanému křesťanství františkánského typu.

Křesťanství je pro oba spojeno s estetickým účinkem. Zeyer na tomto účinku staví velkou část svého díla. Renana na křesťanství, konkrétně na katolictví, přitahují právě jeho umělecké projevy na rozdíl od islámu a židovství, které zejména výtvarnému umění tolik pozornosti nevěnují. Renanův vztah k poezii se projevuje i v jeho vědeckém díle, jež se vyznačuje literárními rysy a místy rétoričností, a dějiny pojímá jako epopěj nebo poetickou legendu. Můžeme-li Zeyera místy nařknout z eklecticismu, lze totéž prohlásit o Renanovi, např. právě pro vědeckou nemetodičnost.

Zeyerova *Zahrada mariánská* a Renanův *Život Ježíšův*

Zeyerova *Zahrada mariánská*³⁴⁴ reprezentuje českou secesi nesenou novokřesťanskou tendencí, podobně jako sochařské dílo jeho přítele Františka Bílka. Je to dílo, které čerpá z mnoha pramenů: z děl latinského středověku, ale především z děl Zeyerových francouzských současníků zpracovávajících Ježíšův příběh.³⁴⁵ Jeho základní směřování je téměř opačné k tomu, o co usiluje Renan.

³⁴⁴ Zeyer, Julius: *Zahrada mariánská*. Česká grafická unie, Praha 1928.

³⁴⁵ V Zeyerově knihovně se nacházejí tyto prameny:
Chateaubriand, René de: *Génie du Christianisme*. Paris 1877.

Zeyer vychází daleko více z mystérií, legend a apokryfů, tedy vzdaluje se ještě více historické pravdě, celý příběh estetizuje, aktualizuje a zdůrazňuje jeho náboženský charakter. Renan naopak usiluje o historické zakotvení, o přesný popis místa, času, událostí, o výčet Ježíšových předchůdců, následovníků a o postižení jejich filozofických východisek. Skoro se až vysmívá naivitě rybářů, kteří si hrají na myslitele. Náboženství ho zajímá jako fenomén, který pak po staletí ovládá dějiny a myšlení.

Renanův *Život Ježíšův*³⁴⁶ vyšel v roce 1863 a způsobil ve své době pozdvižení, zejména v církevních kruzích. Jedná se o vyprávění o Ježíši Kristu, vycházející z bible, dobových pramenů a poznatků z cesty na Přední východ, kterou Renan za tímto účelem podnikl. Přes snahu o historičnost je toto dílo žánrově rozrůzněné. Renan často podléhá líčení přírody a citů Ježíšovy družiny, takže ubíhá od historických faktů a spekuluje o tom, jak situace zrodu náboženství vypadala a co způsobilo jeho rychlé a masové rozšíření. K nejzajímavější části tohoto sugestivního vyprávění, blížícího se víc literatuře než historii, patří pojednání o náboženských myslitelích, kteří Ježíšovi předcházeli, jako Juda Galilejský a Jan Křtitel, jakož i průniky a shody v křesťanství, judaismu a islámu.

Text dále kolísá mezi tím, co je přejato z bible a co Renan přidává, často lze těžko rozlišit jejich hranice, vlastní výklad je totiž obsažen už v tom, jaké Ježíšovy myšlenky Renan vybírá, jak je zpracovává a do jakého komentáře je zasazuje, když se zabývá analýzou Ježíšova učení, především podobenstvími. Zdůrazňuje idealismus a naivitu jeho učení a z toho pramenící nelogičnost, zakotvení v jinotaji, tajemství, symbolech a citech: „*Opravdu, byla to dětskost ve svoji božské samovolnosti, ve svých prostomyslných závratích radosti, jež zabírala zem. Všichni věřili v každém okamžiku, že království tolik žádoucí už už přichází.*“³⁴⁷ Z dnešního pohledu se historická argumentace zdá mnohdy vynucená a povrchní, mohli bychom snad mluvit až o pseudovědě.

V Renanově *Životě Ježíšově* však lze vysledovat i několik styčných bodů se Zeyerovou *Zahradou mariánskou*. Jedná se o následující jevy: idyličnost, sen a snění, přírodní motivy, okřídlenost a oslavná místa, např. závěrečná apoteóza

Didon: *Jésus Christ*. Paris 1891.

Grandmougin, Charles: *L'enfant Jésus*. Paris 1892.

Notoqitsch, N.: *La vie inconnue de Jésus Christ*. Paris 1894.

La Villemarqué, Henri de: *Le grand mystère de Jésus*. Paris 1866.

³⁴⁶ Renan, Ernest: *Život Ježíšův*. z franc. přel. A. Gottwald, J. Otto, Praha 1917.

³⁴⁷ Renan, Ernest: *Život Ježíšův*. z franc. přel. A. Gottwald, J. Otto, Praha 1917, s. 114.

v Renanově díle a úvodní vzývání v díle Zeyerově. Srovnáme tyto momenty na konkrétních úryvcích.

Idyličnost, která se u Renana zaměřuje na postavu Ježíše Krista, je u Zeyera zcela soustředěna na jeho matku Marii. Zeyer sleduje ve svém vzývání její původ, její prožívání Ježíšova života a smrti, její neochvějnou víru v synovy činy a nakonec její nanebevzetí. „*Ježíš přechasto sedával beze stínu pochyby. Jsa prost sobectví, zdroje našich smutků, myslil jedině na své dílo, na svůj lid, na lidstvo. Hory, moře, azurové nebe a vysoké pláně na obzoru byly mu nikoli zádušnou vidinou duše, která ptá se přírody na svůj osud, nýbrž jistým symbolem, průzračným stínem neviditelného světa a nového nebe.*“³⁴⁸ „*A učila se Maria tkát a vyšívát od svatých žen, jež v chrámě žily napořád a dětské ruce její byly dovedné, dovednější těch, jež učily ji, a všechny divily se nemálo a říkaly, že dítě takové jak Maria se dosud nenarodilo. A učila se také Maria číst v knihách posvátných a brzy znala je, jak nikdo z učitelů, a zákoníci divili se jí.*“³⁴⁹

Ruku v ruce s idyličností se v textech obou autorů setkáváme s tím, jak velký význam přikládají snům a snění. „*Krajina oplývala svěžími prameny a ovocem; velké statky byly zastíněny révovím a fíkovníky; zahrady byly zarostlé jabloněmi, ořechy a stromy granátovými. Víno bylo výborné, možno-li souditi dle vína, jež Židé sklízejí ještě v Safedu, a pilo se hojně. Ten spokojený a snadno nasycený život nevedl ke hrubému materialismu našeho venkovana, k drsné veselosti žírné Normandie, k těžké radosti Flámů. Produševňoval se ve vzdušné sny, v jakýsi básnický mysticismus, v němž splývá nebe i země.*“³⁵⁰ „*Po celou noc a celý následující den byla Maria v nikdy nepoznaném posud ducha vlnění, bylo jí, jako by žila mimo zem, neznámým životem vznášela se jako v záři, která ji opojovala rovně vůni, bylo jí, jako by stála před clonou, za kterou dlelo svaté a hluboké tajemství, a bylo jí, jako by očekávala, že clona se rozhrne a že tváří v tvář před velkým bude státi zjevením... bylo jí jako probuzené ze sna, s dojmem toho sna, jenž rysů pozbývá, když paměť obnoviti jej se marně snaží.*“³⁵¹

Nejdůležitější ale je, že oba zdůrazňují přírodu jakožto spolutvůrce mýtu, jako živel, který podmiňuje vznik náboženství, jako živel, který spolupůsobí buď v Renanově verzi s Ježíšem nebo v Zeyerově verzi s Marií. Renan se v těchto

³⁴⁸ Renan, Ernest: *Život Ježíšův*. z franc. přel. A. Gottwald, J. Otto, Praha 1917, s. 27.

³⁴⁹ Zeyer, Julius: *Zahrada mariánská*. Česká grafická unie, Praha 1928, s. 36.

³⁵⁰ Renan, Ernest: *Život Ježíšův*. z franc. přel. A. Gottwald, J. Otto, Praha 1917, s. 35–36.

³⁵¹ Zeyer, Julius: *Zahrada mariánská*. Česká grafická unie, Praha 1928, s. 45.

místech ocitá zcela na umělecké půdě. „Zvířata jsou tam drobná, kosové tak lehčí, že sedají na trsy trávy, aniž je ohnou, chocholouši, kteří usedají chodci u samých nohou, malé želvy říční se živýma pokojnýma očima, ostýchaví a vážní čápové, prostí veškeré bázně, dají člověku přijíti velmi blízko, jako by ho volali. Nikde na světě nevystupují hory harmoničtěji a nevnukají vznešenějších myšlenek. Ježíš je také neobyčejně miloval.“³⁵² „Hle, jiné vidím zase tiché údolí, je jako moře květů! Lilie tam bílé svítí a pestří se tam květin vonná směs! Vlačovice plujou zlatým vzduchem a sladce zpívající ptáci se tam houpají na větvích. Ladné rysy modrých hor jímají to údolí jako obruba vzácný v prstenu drahokam.“³⁵³

Tyto rysy, které u Renana zůstávají okrajovými, kdežto Zeyer na ně soustředí veškerou pozornost, se ukazují jako dobově podmíněné. Často však lze těžko určit hranici mezi tím, co Zeyer od Renana přejímá,³⁵⁴ a tím, co patří k rysům typickým pro určitou dobu. Otázka po míře přejímání cizích vlivů je zcela zásadní, a to ať už se zabýváme dílem Ernesta Renana, či dílem Julia Zeyera. Při stanovování Zeyerova způsobu přejímání z různých francouzských pramenů se zdá, že v případě jeho literárního vztahu k Renanovi bychom mohli mluvit o okrajovém přejímání či spíše o inspiraci, nebo právě o tom, že se v jejich dílech objevuje několik shodných jevů, charakteristických pro druhou polovinu 19. století.

Jakkoliv je dílo a myšlení Ernesta Renana a Julia Zeyera v kontradikci, nacházejí se zde jisté shody. Při porovnávání vycházíme z toho, že Zeyer Renanovo dílo znal, soudě podle šestnácti svazků Renanových spisů obsažených v Zeyerově knihovně a podle toho, že doslovně přejal několik vět z jeho článku o keltské poezii. Později se ale Zeyer od Renana distancuje.

Pro naše srovnání je zásadní postoj obou autorů ke křesťanství. Renan se měl stát knězem, ale vystoupil z církve; ve svém filozofickém díle se přiklonil k pozitivismu a za nové náboženství vyhláší vědu. Zeyer se od okultismu propracovává k černobílému chápání křesťanství a v závěru života k oprostěnému křesťanství františkánského typu.

³⁵² Renan, Ernest: *Život Ježíšův*. z franc. přel. A. Gottwald, J. Otto, Praha 1917, s. 33.

³⁵³ Zeyer, Julius: *Zahrada mariánská*. Česká grafická unie, Praha 1928, s. 17.

³⁵⁴ Kromě poměrně řídkého případu, kdy od něho přebírá konkrétní věty (viz zmíněný citát z monografie Jana Voborníka).

PRAMENY A INSPIRACE aneb Vierge Marie

Pro *Zahradu mariánskou* Jan Voborník stanovuje jako hlavní francouzské prameny dva texty: Charles Grandmougin – *L'Enfant Jésus. Mystère en 5 tableaux* (*Dítě Ježíš. Mystérium v pěti obrazech*, illustré de dessins originaux et lithographiés par M. Dagnan-Bouveret, Fantin-Latour, L. Mouchot, de Richemont, Trochslers et Wencker, Jean Rouart et Cie, Paris 1892) a André-Ferdinand Herold – *Le livre de la naissance, de la vie et de la mort de la bienheureuse vierge Marie* (*Knížka o narození, životě a smrti blahořečené Panny Marie*, Paul Ranson, Paris 1895). Jinak ale Zeyer vychází také z latinských, řeckých pramenů a německých pramenů. Zdá se však, že Voborník zde při určování pramenů velmi dobře uspěl či spíše, že měl prameny potvrzeny přímo od autora. Zatímco Grandmouginův text se projevil jako inspirační zdroj po stylistické stránce, Heroldův text považujeme za výrazný genetický pramen Zeyerovy *Zahrady mariánské*.

Začneme od děl s nejmenší mírou inspirace. Podívali jsme se i na další texty Charlese Grandmougina, a to *Le Christ dans le Désert* (*Kristus v poušti*, Revue des Poètes, Paris 1900), *Le Christ. Drame sacré en 5 tableaux* (*Kristus. Svaté drama v pěti obrazech*, J. Rouam et Cie, Paris 1892) a *La Vierge. Légende sacrée en 4 scènes* (*Panna. Svatá legenda ve čtyřech scénách*, musique de Jules Massenet, G. Hartmann, Paris 1880).

Všechny Grandmouginovy texty, patetické a vznešené, stylisticky uhlazené a dokonalé, jsou psané přísnou formou (a to rýmovaným alexandrínem). V tom vidíme největší vliv na Zeyera. *Kristus v poušti* je krátká epická báseň zachycující Ježíše postícího se na poušti a pokoušeného ďáblem: Satan zde v dlouhém monologu popisuje sebe jakožto boha temnot, magie a okultismu. Prohlašuje o sobě, že také umí milovat. „*Non! Je suis bien plutôt l'inspireur occulte/ Des essors les plus fiers et les plus courageux;/ Et ces jeux de vaillants sont-ils pas nobles jeux?/ Aussi, ne me prends pas pour l'ennemi farouche/ Dont le nom redouté vous fait mal à la bouche,/ Mais pour un incompris... qui te comprends fort bien!*“³⁵⁵ Drama *Kristus* bylo hráno v Théâtre moderne 12. března 1892 (režie

³⁵⁵ Grandmougin, Charles: *Le Christ dans le Désert* (*Kristus v poušti*), Revue des Poètes, Paris 1900, s. 184. Překlad úryvku: „*Ne! Jsem spíše ten, co temně inspiruje/ nejhrdější a nejodvážnější činy;/ a nejsou snad tyto hry udatných ušlechtilé?/ Také mě nepovažuj za zapřisáhlého nepřítele,/*

– Chelles a scénografie – M. Assolla). Nezachycuje celý Ježíšův život, ale jenom výsek od působení v Nazaretu až po smrt. V podstatě lze říci, že Grandmougin napsal několik divadelních děl či děl určených ke zhudebnění (např. jeho *Pannu* zhudebnil Jules Massenet), jež na sebe navazují. *Kristu* předchází *Panna* a *Panně Dítě Ježíš*.

V dramatu *Kristus* se setkáváme s podobným jevem jako u Zeyera, a to zasněností postav. Grandmouginův *Kristus* sní velmi často: „*Si je rêve un moment, laissez-moi;/ Cet instant d'abandon n'ébranle pas ma foi.*“³⁵⁶ Ježíš se s Marií vrací do Nazaretu. „*C'est ici mon pays, arrêtons-nous; tout dort./ Qui nous attend? Personne; un silence de mort/ Enveloppe les champs, les jardins et la ville,/ L'azur est radieux et le vent immobile./ Tout se tait sous le ciel éclatant de midi./ Je revois avec vous la terre où j'ai grandi,/ Ma mère, et je revis les heures écoulées,/ Avec tout mon passé sous les yeux! ô vallées/ Lointaines, ô maisons que j'aimais, vieilles cours/ Dont je retrouve encor les familiers détours,/ Terrasses en gradins, longues murailles blanches/ Où les figuiers connus font déborder leurs branches,/ Doux parfums des rosiers mêlés à des lilas,/ Nazareth! Ta beauté répond mon coeur las!*“³⁵⁷

V Nazaretu se setkává s nepochopením, jež prezentují dvě postavy, Nathaniel a Zachariáš, kteří ho nazývají odrodilcem a falešným prorokem. Marii říkají, že neuměla svého syna vychovat. Ježíš měl zůstat podle nich tesařem jako jeho otec. Nathaniel dokonce tvrdí, že Ježíšovu učení věří jenom blázní. Z těchto důvodů Ježíš a Marie z Nazaretu odejdou.

Ve druhém obraze se Marie Magdalena zřiká svých milenců, jeden z nich, Zenon, je velmi neodbytný a stále se k ní chce vetřít. Zenon vede dialogy plné krásné erotiky o tom, co pro muže znamená žena. „*Vos amants; leur folie à tous est votre gloire;/ Et leur acharnement étrange ne fait croire/ Que corps révèle*

jehož pochybné jméno vám způsobuje bolest i v ústech,/ ale za někoho nepochopeného... který tebe chápe velmi dobře!“

³⁵⁶ Grandmougin, Charles: *Le Christ. Drame sacré en 5 tableaux (Kristus. Svaté drama v pěti obrazech)*, J. Rouam et Cie, Paris 1892, s. 7. Překlad úryvku: „*Jestli chvíli sním, nechte mne;/ Ten okamžik zapomnění nebrání mé víře.*“

³⁵⁷ Grandmougin, Charles: *Le Christ. Drame sacré en 5 tableaux (Kristus. Svaté drama v pěti obrazech)*, J. Rouam et Cie, Paris 1892, s. 5–6. Překlad úryvku: „*Tady je moje země, zastavme se; vše spí./ Kdo nás čeká? Nikdo; smrtelné ticho/ zahaluje pole, zahrady a město,/ azur je zářivý a vítr nehnutý./ Vše mlčí pod napjatým poledním nebem./ S vámi znovu vidím zemi, kde jsem vyrostl,/ má matko, a znovu mi plynuly před očima/ hodiny celé mé minulosti! Ó vzdálená/ údolí, ó domy, které jsem měl rád, staré dvory/ z nichž nacházím ještě rodinné ochozy,/ stupňovité terasy, dlouhé bílé zdivo,/ kam fíkovníky spouští své větve,/ sladké vůně růžových keřů smíchané s vůní šeriků./ Nazarete! Tvá krása odpovídá mému pomalému srdci!*“

à leurs sens éperdus/ Les mystères brûlants des spasmes défendus!“³⁵⁸ Marie ho však pošle pryč. Pak adoruje přicházejícího Ježíše. Ten jí říká, že v jejich slovech zůstalo ještě příliš mnoho erotiky a chybí v nich mystika. Odchází od ní s tím, že Marie má na sobě ještě pracovat.

Ve třetí obrazu dochází ke slavnému výjevu v Olivetské zahradě, který začíná neobvykle milostným rozhovorem pastýře Saída a pastýřky Aissy, končící útekem dívky. Ve čtvrtém obrazu je líčen Pilátův soud, přičemž dav je opět prezentován křičícím Nathanielem a Zachariášem. V pátém obrazu líčícím ukřižování je pozornost soustředěna na vojáky a jejich řeči při křižování.

Grandmouginova *Panna* je krátký text napsaný za účelem zhudebnění, je proto psána jednodušším osmislabičným veršem. Čtyři scény na sebe příliš nenavazují a představují samostatné výjevy z Mariina života: zvěstování, svatbu v Káni, ukřižování a nanebevzetí. Zastavme se jen u několika ozvláštnění. Na svatbě v Káni Marie po proměnění vody ve víno začne plakat, že Ježíš už jí nepatří a že ho ztrácí. Ježíš se tím totiž se stává veřejným člověkem a Maria tuto proměnu pochopí jako výjev symbolizující jeho smrt. Po smrti Marie učedníci její tělo uloží do údolí Josafat. Z mise tam přichází také Tomáš a chce vidět její ostatky. Jde s ostatními ke hrobu a vidí nanebevzetí.

Grandmouginovo *Dítě Ježíšovo* je napsáno v pěti obrazech jako jeho drama *Kristus*. V prvním obrazu dochází k něčemu podobnému jako při rozhovoru Magdaleny a Zenona, ke zřeknutí se pozemské lásky ve jménu božské. Baltazar, zabývající se vědou, uměním a náboženstvím, stále doufá, že najde člověka-boha. Kurtizána Fatima mu říká, aby zanechal věd a oddal se lásce. „*L'idéal absolu c'est une femme aimée,/ C'est l'amoureuse paix d'un divin rendez-vous,/ Près du fleuve où bruit la tige des bambus,/ Dans l'atmosphère douce où le lotus embaume.*“³⁵⁹ Baltazar se tomu užuž poddává, když spatří velikou hvězdu a pochopí, že se mu jeho přání splnilo. Jde pro Zahera a Melchiora a vydají se na cestu. Druhý obraz je

³⁵⁸ Grandmougin, Charles: *Le Christ. Drame sacré en 5 tableaux (Kristus. Svaté drama v pěti obrazech)*, J. Rouam et Cie, Paris 1892, s. 18. Překlad úryvku: „*Vaši milenci; jejich šílenství je vaše sláva;/ a jejich podivná náruživost nutí uvěřit tomu,/ že tělo jejich pomateným smyslům odhaluje/ žhavá tajemství zakázaných křečí!*“

³⁵⁹ Grandmougin, Charles: *L'Enfant Jésus. Mystère en 5 tableaux (Dítě Ježíš. Mystérium v pěti obrazech)*, illustré de dessins originaux et lithographiés par M. Dagnan-Bouveret, Fantin-Latour, L. Mouchot, de Richemont, Trochsler et Wencker, Jean Rouart et Cie, Paris 1892, s. 7. Překlad úryvku: „*Absolutní ideál je milovaná žena,/ milostné ticho na božské schůzce/ u řeky, kde ševeli bambusové rákosy/ ve sladké atmosféře plné vůně lotosu.*“

věnován rozhovorům pastýřů, starému Meghielovi a mladým Sahibovi a Horalovi, jimž přichází anděl zvěstovat narození božího syna.

Zajímavě je vykreslena i situace na Herodově zámku. Herodes nejdříve vyhodí Židy žádající o snížení poplatků. Královna se obává jeho krutosti. Když za ním přijedou tři králové z Persie, Herodes je chce nejdřív vyhodit. Nakonec si zavolá písaře a velekněze, a ti mu potvrdí jejich poselství. Herodes chce s nimi jít do Betléma, avšak Baltazar to odmítá, protože vidí jeho černé myšlenky. Herodes se proto chystá zavolat vojáky, ale Baltazar mu přičaruje nehybnost. Herodes prožívá dlouhou extázi, vyvolanou mágy, než přijde k sobě. „*Les Mags sont partis et j'attends leur retour!*“³⁶⁰ Čtvrtá scéna zobrazuje tradičně scénu u jesliček. „*Le rêve le plus long est un souffle éphémère,/ Le désir est une ombre, et Dieu seul est réel!/ Et les vœux les plus purs de la plus sainte mère/ Effleurent, vainement son vouloir éternel!/ Adieu, Jésus!*“³⁶¹ V pátém obraze je svatá rodina na útěku do Egypta pronásledována vojáky. Zachrání je sfinga, která pak vede dlouhý závěrečný proslov o budoucnosti.

Grandmougin je Zeyerovi blízký patosem a vznešeným vyjádřením. Vkládá do děje mnoho vedlejších příběhů, magických a fantastických momentů s rysy okultismu: např. Herodesovo strnutí, sfinga zachraňující svatou rodinu, Satan mluvící o sobě jako o okultistovi.

Nejzásadnějším francouzským textem je však Heroldova *Knížka o narození, životě a smrti blahorečené Panny Marie*. Jedná se o prozaický text, rozčleněný do padesáti pěti malých kapitol. V závěru Herold³⁶² zmiňuje, že vycházel z řeckých a latinských apokryfů, zejména vydaných Tischendorfem pod názvem *Evangelia apocrypha, Apocalypses apocryphae*, dále z *Evangelia svatého Lukáše, Evangelia svatého Jana* a dalších textů.

³⁶⁰ Grandmougin, Charles: *L'Enfant Jésus. Mystère en 5 tableaux (Dítě Ježíš. Mystérium v pěti obrazech)*, illustré de dessins originaux et lithographiés par M. Dagnan-Bouveret, Fantin-Latour, L. Mouchot, de Richemont, Trochsler et Wencker, Jean Rouart et Cie, Paris 1892, s. 47–49. Překlad úryvku: „*Králové odešli a já očekávám jejich návrat!*“

³⁶¹ Grandmougin, Charles: *L'Enfant Jésus. Mystère en 5 tableaux (Dítě Ježíš. Mystérium v pěti obrazech)*, illustré de dessins originaux et lithographiés par M. Dagnan-Bouveret, Fantin-Latour, L. Mouchot, de Richemont, Trochsler et Wencker, Jean Rouart et Cie, Paris 1892, s. 63. Překlad úryvku: „*Nejdelší sen je neskutečný dech,/ touha je stín, a jen Bůh je opravdový!/ A nejčistší přání nejsvatější matky/ se dotýkají marně jeho věčné touhy! Sbohem, Ježíši!*“

³⁶² Herold byl velmi plodný autor, který také tihl k obnoveným obrazům. Napsal básně *Les Paens et les Thrènes (Pajány a trěny)*, *Chevaliers sentimentals (Sentimentální rytíři)*, *L'exil de Harini (Hariniho exil)*, mystéria *La légende de Sainte Liberata (Legenda o svaté Liberatě)*, *La joie de Maguelonne (Magelonina radost)*, dramata *Floriane et Persigant (Floriana a Persigant)*, *Le Victorieux (Vítěz)*, přeložil Upanišády.

V Jeruzalémě žil bohatý muž Joachim z kmene Juda, který rozdal mnoho svého majetku chudým. Za odměnu Bůh rozmnožil jeho majetek. Ve dvaceti letech si vzal Annu z kmene Juda. Ve Velký den Boha jsou všichni potomci dvanácti kmenů shromážděni kromě Josefa, který nemá potomky. Jde se proto na čtyřicet dní postit do pouště a čeká na rozhovor s Bohem. Anna naříká nad svou neplodností. Služka Judita jí radí, aby si na čelo přiložila diadém. Anna poslechne a usedne ve svatebním oblečení pod vavřín, kde do sebe nechá vstoupit Boha. Přitom pláče, že se nepodobá ani ptákům ani zvířatům ani ovoci, protože to vše je plodné. „*Hélas, de qui suis-je l'égale? Je ne suis pas l'égale des oiseaux du ciel, car les oiseaux du ciel sont féconds à ta face, Seigneur.*“³⁶³ Anděl Anně zvěstuje, že bude mít dítě, jež má zasvětit Bohu, a Joachimovi řekne, aby se vrátil domů. V noci po jeho návratu počnou Marii. Když Marie začíná chodit, avšak Anna jí řekne, že nebude chodit po zemi, dokud nebude představena v chrámu Páně. Udělá z jejího pokoje svatyni, kde se o ni starají panny.

Ve třech letech je Marie představena v chrámu a od té doby tam žije. Od rána do tří hodin se modlí, potom do devíti tká, pak se zase modlí. Večer jí pokrm od anděla. Dává jíst chudým a koho se dotkne, ten se uzdraví. „*Sa face était pure et splendide comme la neige, et l'on pouvait à peine fixer son visage, tant il brillait. Elle travaillait à laine, et les taches que les femmes d'âge ne pouvaient faire, elle, bien qu'enfant accomplissait.*“³⁶⁴ Když je Marii dvanáct let, kněží mají strach, aby ve svatyni nezačala krváčet. Bůh proto knězi Zachariášovi řekne, aby přišli všichni vdovci s holemi. Ten, jehož hůl ukáže znamení, si ji odvede. Z hole Josefa, jenž přišel se zpožděním, vylétne holubice a usedne mu na hlavu. Josef reaguje tak, že už má syny, je starý a že by byl směšný. Zachariáš mu však odvětlí, aby poslechl Boha. „*Et Joseph eut peur, et il consentit à recevoir en garde Marie.*“³⁶⁵ Pak Josef odešel tesat na devět měsíců na Kafarnaum. Mezitím si kněží povolají Marii

³⁶³ Herold, André-Ferdinand: *Le livre de la naissance, de la vie et de la mort de la bienheureuse vierge Marie (Knížka o narození, životě a smrti blahorečené Panny Marie)*, Paul Ranson, Paris 1895, s. 10. Překlad úryvku: „*Ach, komu jsem rovna? Nejsem rovna ptákům na nebi, neboť nebeští ptáci jsou plodní před tvou tváří, Pane.*“

³⁶⁴ Herold, André-Ferdinand: *Le livre de la naissance, de la vie et de la mort de la bienheureuse vierge Marie (Knížka o narození, životě a smrti blahorečené Panny Marie)*, Paul Ranson, Paris 1895, s. 21. Překlad úryvku: „*Její tvář byla čistá a nádherná jako sníh, takže její obličej byl sotva viditelný, tolik zářil. Zpracovávala vlnu a dělala úkoly, které ženy jejího věku nemohly dělat, ale ona i jako dítěte to dokázala.*“

³⁶⁵ Herold, André-Ferdinand: *Le livre de la naissance, de la vie et de la mort de la bienheureuse vierge Marie (Knížka o narození, životě a smrti blahorečené Panny Marie)*, Paul Ranson, Paris 1895, s. 26. Překlad úryvku: „*A Josef dostal strach a souhlasil s tím, že přijme Marii do opatrování.*“

a další panny, Rebeku, Seforu, Zuzanu, Abigé, Zahel, aby losovaly, co která bude tkát, zda len, mořský len, hedvábí, hyacint, zlato nebo purpuru. Marie si vylosuje to nejtěžší, purpuru.

Když odběhne od tkaní k fontáně, přijde k ní anděl a zvěstuje jí narození Ježíše. Marie se ptá, zda také bude rodit jako jiné ženy. Anděl jí odpoví: „*Non pas, Marie, car la force du Seigneur te ouvrira. Et ton infant sera appelé fils du Très-Haut...*“³⁶⁶ Marie pak zůstane tři měsíce u příbuzné Alžběty. Když je těhotná šest měsíců, Josef se vrátí z Kafarnaum a je zničen, že pannu špatně hlídal. „*Oh, qui fut mon ennemi? Qui a commis ce crime en ma maison? Qui a souillé la Vierge? Le Serpent qui séduisit Eve et la destitua de sa gloire, est-il entrée dans ma demeure et a-t-il séduit la Vierge?*“³⁶⁷ Zlobí se na Marii. Ta mu ale vysvětlí, že dítě je od Boha. Josef si ji na radu anděla ponechá. Pak jsou oba zavoláni před kněze, který se jich ptá, proč se dopustili hříchu. Dokážou mu, že říkají pravdu.

Potom Josef s Marií jede na sčítání lidu do Betléma. Protože se blíží porod, Marie se uchýlí do jeskyně, zatímco Josef jde hledat porodní bábu. Všude najednou nastane ticho a všechno se zastaví. „*Et il regarda vers le pôle du ciel, et il vit, qu'il s'était arrêté; et il vit que les oiseaux du ciel étaient immobiles. Et il regarda vers la terre, et il vit des ouvriers couchés autour d'un bassin plein de nourriture; et aucun d'eux ne portait la nourriture jusqu'à sa bouche et tous levaient les yeux vers le ciel. Et voici que des brebis, que conduisait un berger s'arrêtèrent. Et le berger leva la main pour les frapper de sa baguette, et la main resta levée. Et Joseph regarda vers le fleuve; et il vit que les chevreaux qui étaient venus y boire ne buvaient pas, et que les eaux avaient suspendu leur cours.*“³⁶⁸

³⁶⁶ Herold, André-Ferdinand: *Le livre de la naissance, de la vie et de la mort de la bienheureuse vierge Marie (Knížka o narození, životě a smrti blahorečené Panny Marie)* Paul Ranson, Paris 1895, s. 30. Překlad úryvku: „*Ne, Marie, neboť síla Pána tě otevře: a tvé dítě se bude jmenovat syn z Výšin...*“

³⁶⁷ Herold, André-Ferdinand: *Le livre de la naissance, de la vie et de la mort de la bienheureuse vierge Marie (Knížka o narození, životě a smrti blahorečené Panny Marie)*, Paul Ranson, Paris 1895, s. 33. Překlad úryvku: „*Ó, kdo se stal mým nepřítelem? Kdo se dopustil tohoto zločinu v mém domě? Kdo poskvrnil Pannu? Had, který svedl Evu a zbavil ji její slávy, snad vstoupil do mého obydlí a svedl Pannu?*“

³⁶⁸ Herold, André-Ferdinand: *Le livre de la naissance, de la vie et de la morte de la bienheureuse vierge Marie (Knížka o narození, životě a smrti blahorečené Panny Marie)*, Paul Ranson, Paris 1895, s. 43–44. Překlad úryvku: „*A podíval se k nebeskému pólu a viděl, že se zastavil; a viděl, že ptáci na nebi byli nehybní. A podíval se na zemi, a viděl, že dělníci usnuli kolem mísy plné potravy; a žádný nedonesl sousto až do úst a všichni měli oči zdvižené k nebi. A podívejme na ovečky, které vedl pastýř, ty se také zastavily. A pastýř zvedl ruku, aby je uhodil holí, a ruka zůstala zvednutá. A Josef se podíval na řeku; a viděl, že kůzlata, která se přišla napít, nepijou, a že vody zastavily svůj běh.*“

Než Josef porodní bábu přivede, Marie bezbolestně porodí, lze říci, že dítě se spíše zjeví. „*Et, tout à coup, la nuée disparit, et l'on vit l'entrée de la caverne s'échappait une grande lumière, et que les yeux ne pouvaient supporter. Et bientôt cette lumière se retira, et, dans la caverne, apparut le nouveau-né, qui prit le sein de sa mère Marie. Et la femme s'écria: „Seigneur, Seigneur, aie pitié de moi. Jamais on n'a entendu encore ni vu ceci: une vierge qui allaite son enfant nouveau-né. Nul sang n'a souillé le sol tandis que naissait l'Enfant et la mère n'a ressenti aucune douleur. Vierge elle a conçu, vierge elle a enfanté.*“³⁶⁹ Do jeskyně vstoupí ženy. Salome se prstem dotkne Mariina pohlaví a začne jí hořet ruka. Když volá o odpuštění, je jí řečeno, aby se dotkne dítěte. Je zázračně uzdravena. Pak tam přicházejí pastýři. Osmého dne je Ježíš obřezán a Marie očištěna po porodu. Později Marie a Josef přinesou Ježíše do chrámu, kde jsou za něj obětovány dvě hrdličky a jedna mladá holubice a kde je adorován Simonem a prorokyní Annou.

Následuje útěk do Egypta, při němž je dopadnou vojáci, ale začnou adorovat Ježíše a slíbí mu, že už nikdy nikomu nebudou ubližovat. Přicházejí se mu klanět také lvi a panteři. Později na cestě mají hlad a uvidí palmu s ovocem. Ježíše řekne palmě, aby se sklonila, což se stane. Najedí se a napijí z jejích kořenů, z nichž vytryskne voda. Na Ježíšův příkaz je palma odnesena do ráje a z jejích listů se v budoucnosti budou rodit svatí a mučedníci. Po čase do Egypta přichází anděl se zprávou, že Herodes již zemřel. Cestou zpět svatá rodina potkává dva lotry, Dismase a Gestase. Dismas dá Gestasovi čtyřicet drachem, aby ostatní nebudil a nechal rodinu projít. Ježíš jim řekne, že s ním budou ukřižováni a že Dismas půjde do nebe.

Po návratu do Nazaretu Marie s Josefem prožívají Ježíšovy dětské zázraky. Nejdříve tam začnou slepnout děti. Jedna žena přijde za Ježíšem a ten jejímu dítěti navrátí zrak. Dvě ženy mají nemocné dítě, žena jednoho z nich přijde za Marií. Dítě je oblečeno do Ježíšova oděvu a uzdraví se. Druhá matka, jejíž dítě zemře, se snaží uzdravené dítě usmrtit. Dítěti se nic nestane, ale ona sama pak nešťastnou náhodou zemře. Když jsou Ježíšovi čtyři roky, hraje si s dětmi, jedno dítě mu zničí

³⁶⁹ Herold, André-Ferdinand: *Le livre de la naissance, de la vie et de la morte de la bienheureuse vierge Marie (Knižka o narození, životě a smrti blahorečené Panny Marie)*, Paul Ranson, Paris 1895, s. 46. Překlad úryvku: „*A náhle mrak zmizel a bylo vidět vchod do jeskyně a z jeskyně vycházelo velké světlo, které oči nemohly unést. A brzy se toto světlo vzdálilo a v jeskyni se objevil novorozenec, který uchopil prs své matky Marie. A žena zakřičela: „Pane, Pane, měj se mnou slitování. Nikdy o tom nikdo neslyšel, ani to neviděl: panna, která kojí své novorozené dítě. Žádná krev neposkvrnila podlahu, když se Dítě rodilo, a jeho matka nepocítila žádnou bolest. Panna počala, panna porodila.*““

hrad. Ježíš ho prokleje a dítě následně zemře. Když se celé okolí obrátí proti svaté rodině, Ježíš dítě zase vzkřísí. Ve dvanácti letech zůstane sám v chrámu v Nazaretu a rodiče ho dlouho nemohou najít.

Když je mu dvacet let, zemře Josef. Ježíš říká, že jeho rodiče čeká život věčný. Ve třiceti jde učit a konat zázraky, následován svou matkou. Ukřižování je popsáno stručně, naplní se osud Dismase a Gestase, jak Ježíš předpověděl. Po šestihodinové temnotě Josef z Arimatie uloží Ježíše do hrobky. Jan vezme Marii ke svým rodičům blízko Olivetské hory.

Dva roky po Ježíšově smrti se Marii zjeví anděl a dá jí palmu, jež má být nesena před její rakví. Marie chce, aby se kolem ní shromáždili apoštolové. Pak se modlí na Olivetské hoře. „*Je n'étais pas digne, Seigneur, de te porter en moi; mais tu as eu pitié, car j'ai su garder le trésor que tu m'avais confié. Je t'implore, ô Roi de gloire; que la puissance de la géhenne ne m'accable pas: car si les cieux et les anges tremblent devant toi, combien doit craindre l'homme qui est formé de terre, et en qui rien n'est bon, hors ce qui lui octroyèrent tes bienveillantes largesses.*“³⁷⁰ Jan je k Marii odnesen z Efezu, shromáždí se kolem ní všichni apoštolové kromě Tomáše, zvaného Didyne. Třetího dne všichni usnou, mezitím Marie promlouvá s Bohem a zemře. Když ji chystají k pohřbu, její tělo zazáří jako sníh a podobá se lilii. Při pohřebním průvodu jej chce židovský velekněz shodit na zem, ale uschnou mu ruce a nemůže je z rakve odtrhnout. Uvěří v Ježíše a ruce se mu uzdraví. Velekněz jde šířit víru zaslepenému lidu, všichni prohlédnou, kromě pěti lidí, kteří zemřou.

Mariino tělo je uloženo do hrobky v údolí Josafat. Bůh přenese z Indie na Olivetskou horu svatého Tomáše, který spatří Mariino nanebevzetí. Marie shodí svůj pás, Tomáš ho vezme, políbí a jde do údolí Josafat. Apoštolové mu říkají, že nebyl u pohřbu, protože se mu přezdívá nevěřící. Tomáš jim říká, co viděl na Olivetské hoře. Vydají se tam: v otevřeném nebi vidí adoraci Marie v nebi.

Grandmouginovy texty Zeyera výrazně ovlivnily po stylistické stránce, poetika obou autorů se sobě nápadně podobá. Grandmouginovy postavy jsou rovněž často zasněné a prožívají vše kolem sebe s grácií, jemností a křehkostí. Oba zabydlují

³⁷⁰ Herold, André-Ferdinand: *Le livre de la naissance, de la vie et de la morte de la bienheureuse vierge Marie (Knížka o narození, životě a smrti blahověčené Panny Marie)*, Paul Ranson, Paris 1895, s. 87. Překlad úryvku: „*Nebyla jsem hodná, Pane, tě v sobě nosit; ale měl jsi se mnou slitování, neboť jsem uměla střežit poklad, který jsi mi svěřil. Úpěnlivě tě prosím, o slavný Králi; ať moc pekla mě neohroží: neboť jestli nebesa a Andělé se chvějí před tebou, jak se musí bát člověk, který je utvořený ze země a v němž nic není dobrého jen to, co mu ponecháš z laskavé štědrosti.*“

své „obnovené obrazy“ množstvím vedlejších postav s jejich stručně naznačenými osudy. Fantastika místy až s okultními rysy, pomocí níž Grandmougin řeší některé situace, je však typická pro raného Zeyera, nikoliv pro pozdního.

Heroldův text se se Zeyerovou *Zahradou mariánskou* shoduje ve výstavbě příběhu a formě. Oba zvolili prozaický text o více částech. Herold svůj text člení na padesát pět kapitol o jedné až třech stranách, zatímco Zeyer na šestnáct rozsáhlejších kapitol. Oba autoři ve všech situacích zaměřují pozornost na pannu Marii, Herold dokonce vynechává mnoho částí z tradičního Kristova příběhu, např. velmi stručně zmiňuje ukřižování. Věnuje se však podrobněji Ježíšovým dětským zázrakům, které jsou někdy na hranici krutosti, a je otevřenější v tom, jak popisuje početí Anny, Mariino dospívání apod. Zeyer tyto momenty převádí do symbolů, nebo přechází mlčením; dále příběh výrazně interpoluje pohanskými motivy: velkou roli v něm hraje postava Sibyly. Oba autoři se liší i v některých detailech. V Heroldovi je Josef porodu nepřítomen, protože hledá porodní bábu, v Zeyerově verzi usne a probudí se až po porodu, v Heroldovi Josef umírá, když je Ježíšovi dvacet let, v Zeyerově verzi přibližně kolem třiceti tří let, v Heroldovi při nanebevstoupení panny Marie učedníci usnou a její nanebevstoupení vidí jen Tomáš, kdežto u Zeyera ho sledují všichni. Nejvíce se texty shodují, když je líčeno Mariino dětství a dospívání v chrámě, při líčení Ježíšových dětských zázraků a při zachycení cesty do Egypta včetně příběhu s palmou.

ZÁVĚR TŘETÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme zkoumali tři texty výrazně ovlivněné francouzskými prameny, a to *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, *Kristinu zázračnou* a *Zahradu mariánskou*. První z nich jsme v předchozí kapitole zařadili do gotizujícího období, ačkoliv byl napsán již v sedmdesátých letech, a druhé dva do novokřesťanského období devadesátých let. Co se týče pramenů, došlo zde ke trojímu typu ovlivnění:

Román o věrném přátelství Amise a Amila – přímým francouzským pramenem z raného středověku z 11. století a Zeyerem čteným v původní verzi nebo v dobové adaptaci

Kristina zázračná – latinským pramenem zapsaným francouzským mnichem ve 12. století a Zeyerem čteným zřejmě ve francouzském překladu

Zahrada mariánská – francouzským dílem z 19. století psaným na základě latinských a řeckých pramenů.

Následující tabulka sleduje typ a míru vlivu těchto pramenů (vysvětlivky k tabulce viz závěr 2. kapitoly) a shrnuje výsledky důkladnější analýzy, než byla provedena ve druhé kapitole. V tabulce nejsou zahrnuty všechny francouzské prameny zde probírané, nýbrž jen texty zásadnější.

Výsledek této kapitoly doplňuje závěry kapitoly druhé. Ze tabulky druhé kapitoly vyplýval velký vliv původních středověkých francouzských textů (*Karolinská epejea, Aleksej, člověk boží*), případně keltských pramenů psaných ve francouzštině (*Kronika o svatém Brandanu, Ossianův návrat*), francouzských překladů a adaptací starých textů (*Tillotama, Asenat*) a spíše ojedinele dobového textu (*Ondřej Černyšev*). Většina dobové literatury se nepotvrdila jako přímý genetický pramen.

Co se týče *Románu o věrném přátelství Amise a Amila a Kristiny zázračné*, jedná se také o středověké prameny, jež Zeyer četl v původní verzi či spíše v dobových adaptacích. *Zahrada mariánská* je ovlivněna dobovými texty, jež však vycházejí z biblických a apokryfních textů. Vykazuje velkou míru shod, a to formálních, obsahových i stylistických, s Heroldovou *Knížkou o narození, životě a smrti blahověčené panny Marie*. Zeyer oproti tomuto dílu svůj text ještě výrazněji dekorativizuje a dodává mu vznešenosti a patosu. V případě *Kristiny zázračné* můžeme potvrdit to, co v závěru druhé kapitoly, tj. že Zeyer původní příběh zbavuje krutosti a zaměřuje se spíše na postavu Kristiny a její duchovní prožitky a vizionářství. V *Románu o věrném přátelství Amise a Amila* Zeyer činí z malého příběhu původně dvou světců, jejichž oficiální uctívání bylo zastaveno v 16. století, velkou výpravnou ságu, zobrazující přelom pohanství a křesťanství a oslavující lásku dvou mužů skrytou pod roušku přátelství.

ZÁVĚR

V této dizertaci jsme se zabývali několika okruhy, které nabízí téma *Julius Zeyer a jeho inspirace francouzskou kulturou*. Prozkoumali jsme Zeyerovy umělecké kontakty v Paříži a ve Francii vůbec, zmínili jsme se také o jeho četbě francouzských děl, jeho překladech z francouzštiny a více pak o francouzské literatuře, jež obsahuje jeho knihovna. Stranou pozornosti zůstaly všechny další možné okruhy, a to např. souvislosti s literaturou jeho současníků. Podnětná by také mohla být otázka, jak se Zeyer inspiroval francouzským výtvarným uměním a hudbou, a to především díly svých vrstevníků. *Román o věrném přátelství Amise a Amila* bychom mohli postavit do paralely k historické malbě, např. k dílu Ingrese a Géricaulta, či anglickým prerafaelistům, zejména Burne-Jonese, a k hudebnímu dílu Richarda Wagnera. *Kristina zázračná* má styčné body s dílem Odilona Redona v jisté bizarnosti zobrazení a s dílem Debussyho v rozevlátosti a částečné dekorativnosti. *Zahrada mariánská* by měla nejbližší k náboženským motivům Gustava Moreaua v obřadnosti, v úctě před zobrazovaným a také ve výrazné dekorativnosti a ze stejných důvodů i k hudebnímu dílu Hektora Berlioze.

V první kapitole jsme na základě korespondence ukázali, jak asi Zeyer prožíval svůj roční pobyt v Paříži a s kým jej sdílel z českých, francouzských a polských umělců. Pracovali jsme s dopisy z více let, neboť jsme z nich čerpali také informace o Zeyerově francouzské četbě a jeho názorech na francouzské umění. Nejvíce se dozvídáme z listů osobností, které byly s francouzskou kulturou silně propojeny. Malířka Zdenka Braunerová žila střídavě v Čechách a ve Francii, Marie Kalašová překládala z francouzštiny a udržovala vztahy s francouzskými spisovateli, především s Mauricem Maeterlinckem. Braunerová Zeyera seznámila s okruhem umělců, kteří přátelili s jejím švagrem, spisovatelem Élémiem Bourgesem, a také pomáhala Zeyerovi řešit praktické záležitosti spojené s pobytem v Paříži i s cestami do Bretaně a Pikardie. Zeyer žil nejprve v ulici rue de la Grande Chaumière č. 12 a později, po letních pobytech ve zmíněných regionech, bydlel v ulici rue du Montparnasse č. 13. Jezdilo za ním mnoho návštěv z Čech a také občas potkával české umělce pobývající v Paříži. Sám o sobě

prohlašuje, že žil v Paříži osaměle, ale naše excerpce z jeho korespondence tomu příliš neodpovídá. Spíše se zdá, že vedl poměrně bohatý společenský život, i když pravděpodobně s francouzskými umělci nenavázal hlubší, celoživotní kontakty. Zeyer se na rozdíl od Marie Kalašové překládání z francouzštiny nevěnoval, pouze v počátcích své tvorby přeložil pět děl (z toho se dvě nedochovala). Dále se zmiňujeme o složení francouzských knih Zeyerovy knihovny, jejichž autory jsou z největší části jeho současníci.

V druhé kapitole ověřujeme francouzské prameny Zeyerova díla stanovené Janem Voborníkem v monografii *Julius Zeyer*. Zkoumáme, v jakých literárních složkách se projeví, jaký je jejich typ a míra působení. Výsledek je značně překvapující. U většiny textů se francouzské ovlivnění příliš nepotvrdilo. V případě textů, kde je vliv výraznější, se z množství pramenů prokázal obvykle vliv jen jednoho textu. Francouzskými texty spíše neovlivněné jsou např.: *Dobrodružství Madrány*, *Král Menkera*, *Zrada v domě Han*, *Píseň za vlahé noci*, *Aziz a Aziza*, *Gabriel de Espinosa*, *Tankredův omyl* a k velkému překvapení také *Fantastické povídky*, u nichž je představa francouzského vlivu poměrně vžitá. Nelze ale zcela vyloučit, že tyto texty francouzskou literaturou zprostředkované byly, avšak muselo by jít o jiné prameny, než které zmiňuje Voborník. Na hranici adaptačního překladu se pohybuje *Píseň o Rollandovi* a téměř všechny ostatní skladby z *Karolinské epeje* a dále *Asenat*.

Výrazně se francouzský pramen projevil, i když ne v takové míře jako u předchozích dvou textů, u *Ondřeje Černyševa*, *Kroniky o svatém Brandanu*, *Ossianova návratu*, *Tillotamy* a *Alekseje, člověka božího*. Nejde vždy jen o prameny, jež patří k původním francouzským látkám, ale také o látky keltské, indické, ruské a biblické. V případě u těchto Zeyerových děl je možné předpokládat, že se Zeyer inspiroval více texty, a to nejen francouzskými. Tato díla pocházejí ze všech tří období naší periodizace, tj. z *okultistického období 70. let*, *gotizujícího období 80. let* a *novokřesťanského období 90. let*. Zdá se tedy, že ovlivnění francouzskou literaturou prochází napříč celým Zeyerovým životem a dílem.

Dalšími třemi díly výrazně ovlivněnými francouzskou literaturou jsou *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, *Kristina zázračná* a *Zahrada mariánská*, kterými se zabýváme v kapitole třetí, a to více do hloubky.

Román o věrném přátelství Amise a Amila sleduje základní rysy původního středověkého francouzského textu *Ami et Amile*, ale je výrazně interpolován keltskými a severskými příběhy a zvláště autorskou invencí. V příběhu vyniká zejména postava temné Thorgerdy, ženy vampíra, jejíž lásku a vztah k Amisovi je možno číst skrze dekadentní klíč. Zeyer v tomto románu zvolil své oblíbené období, přelom pohanství a křesťanství, které také velmi dramaticky ztvárnil v *Soumraku bohů* a jiných dílech. *Amis a Amil* je však zajímavý z mnoha dalších aspektů, např. z hlediska barevného vidění. Na každé stránce se běžně setkáváme s pěti až deseti různými barvami a jejich odstíny. Román tak působí velmi výtvarně, často se zdá, jako by čtenář procházel galerií s obrazy.

Kristina zázračná a *Zahrada mariánská* mají barevnost utlumenější, ale dostává se u nich do popředí rozevlátost postav i prostoru a osamostatňuje se v nich detail, který získává mnoho významů. Právě tyto momenty podpořila v případě *Kristiny zázračné* paralela se sochařským dílem Františka Bílka, kde nacházíme mnoho shod. Ne nadarmo Zeyer tento text Bílkovi věnoval. Co se týče *Zahrady mariánské*, je analýza stavěna do kontrastu s *Životem Ježíše* francouzského filozofa Ernesta Renana, dílem spíše vědeckým, přesto se nám podařilo najít některé drobné shodné rysy. V tomto kontrastu ale právě Zeyerovo ztvárnění *Zahrady mariánské* vynikne.

Poměrně v novém světle oba texty představily i jejich genetické prameny. Syžet *Kristiny zázračné* vychází z původního životopisu Kristiny Mirabilis od francouzského mnicha Thomase de Cantimpré, který žil ve 12. století. Ve stejném století žila také Kristina ze Stommeln. Zeyer mohl znát životopisy obou těchto Kristin, a to jak raně středověké, tak pozdně středověké či zpracování z 19. století. Pravděpodobné je, že na příběhy obou Kristin narazil prostřednictvím studie Ernesta Renana *Blahořečená Kristina ze Stommeln*. Pro *Zahradu mariánskou* Voborník stanovuje dva prameny, jedná se o *Knížka o narození, životě a smrti Panny Marie* od André-Ferdinanda Hérola a *Dítě Ježíš* od Charlese Grandmougina. Zabývali jsme se několika Grandmouginovými texty a shledali jsme, že se Zeyerem souzní především po stylistické stránce. S Héroldem se Zeyer shoduje v rozvíjení příběhu i v celkovém kompozičním rozvržení.

Analýza těchto tří děl ukázala mimo jiné, jak Zeyer postupně přešel od obraznosti parnasismu k obraznosti secesi, a to v případě *Kristiny zázračné* k secesi s dekadentními rysy a v případě *Zahrady mariánské* k secesi symbolistní.

PRAMENY:

PRAMENY TÝKAJÍCÍ SE JULIA ZEYERA:

Spisy Julia Zeyera a výběry z jeho díla:

Spisy Julia Zeyera. Česká grafická unie, Praha 1924–1932.

Zeyer, J.: *Česká epopeja.* přípr. a doslov napsal J. Š. Kvapil, Česká grafická unie, Praha 1947.

Zeyer, J.: *Epické zpěvy.* přípr. J. Janáčková a A. Stich, ČS, Praha 1988.

Zeyer, J.: *Král a žebračka.* přípr. Marta Soukopová, Aurora, Praha 2000.

Zeyer, J.: *Pouť za svatým grálem I.* usp. V. Bitnar, Matice Cyrilometodějská, Olomouc 1918.

Zeyer, J.: *Tři legendy o krucifixu a jiné básně o lásce.* usp. J. Janáčková, ČS, Praha 1987.

Monografie, studie, dějiny, sborníky, almanachy:

Almanach secese. usp. S. K. Neumann, vyd. A. Procházka, Praha 1896.

Augusta, V. M.: *Mystika Julia Zeyera.* Knihomil, nakl. L. Bradáče, Praha 1918.

Bednaříková, H.: *Česká dekadence.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2000.

Bobrownicka, M.: *Studia nad twórczością Juliusza Zeyera.* Nakladem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1959.

Dějiny české literatury III. ČSAV, Praha 1961.

Exner, M.: Touha po zázraku. In: *Host*, č. 2, Brno 1997, s. 83–89.

Fučík, B.: *Julius Zeyer dramatik.* doktorská práce. FFUK, Praha 1927.

Grossová, P.: *Ossianovské legendy ve zpracování Zeyera a Yeatse.* dipl. práce, Praha 1976.

Havlů, S.: *Julius Zeyer, Antonín Frič a Klementina Kalašová.* dipl. práce, Praha 1995.

Honzíková, M.: *Julius Zeyer a Vilém Mrštík (Dvě možnosti české moderní prózy).* UK, Praha 1971.

- Hrbata, Z.: *Prostor romantického poutníka* (Prostor Máchova díla). usp. P. Vašák, ČS, Praha 1986.
- Jirát, V.: *Zeyerova Libuše* (Portréty a studie). Odeon, Praha 1978.
- Jurčinová, E.: *Julius Zeyer* (Život českého básníka), Topičova edice, Praha 1941.
- Krejčí, F. V.: *Julius Zeyer* (Kritická studie), Hejda a Tuček, Praha 1901.
- Kvapil, J. Š.: *Gotický Zeyer*. nakl. V. Petr, Praha 1942.
- Marten, M.: *Akord* (Mácha – Zeyer – Březina), B. Kočí, Praha 1916.
- Mathesius, V.: Větné základy epického slohu v Zeyerově Kronice o svatém Brandanu. In: *Jazyk, kultura a slovesnost*. Odeon, Praha 1982.
- Med, J.: Julius Zeyer a František Bílek (Typ duchovního přátelství). In: *Spisovatelé ve stínu*. Zvon, Praha 1995.
- Moderní revue 1894–1925*. usp. Otto M. Urban a Luboš Merhaut, Torst, Praha 1995.
- Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české*. Atlantis, Brno 1995.
- Neumann, J. a kol.: Depressive traits in the personality of Julius Zeyer. In: *Czech Psychiatr*, oct. 57, 1961, s. 337–342.
- Novotná, M.: Adaptace francouzských středověkých literárních textů v díle Julia Zeyera. In: *Otakar Novák – Tradice a modernost*. Masarykova univerzita, Brno 2006, s. 65–75.
- Novotná, M.: Le héroïsme et le héros dans la conception de Julius Zeyer. In : *Studia romanistica 5*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2005, s. 165–172.
- Novotná, M.: Les portraits des héros dans le roman *Amis et Amil* de Julius Zeyer. In: *Opera Romanica 6*, Jihočeská univerzita, České Budějovice 2005, s. 329–341.
- Novotná, M.: De Tuoldus à Zeyer. In : *Echanges: créer, interpréter, traduire, enseigner*. Oficyna Wydawnicza LEKSEM, Poznań 2004, s. 75–80.
- Novotná, M.: Berthe aux grands pieds. In: *Actes du 8e séminaire international d'Etudes doctorales*. Filozofická fakulta Prešovské univerzity, Prešov 2004. s. 92–98.
- Novotná, M.: *A la recherche du paradis (Les aventures merveilleuses de Saint Brandan dans la légende de Benoît et de Julius Zeyer)* (v rukopise).
- Novotná, M.: *Le sens et l'effet des adaptations des chansons médiévales françaises par Julius Zeyer (exemple d'Aucassin et Nicolette)*

- (v rukopise).
- Novotná, M.: *Une nouvelle esthétique des chansons de geste de Julius Zeyer*
(v rukopise).
- Pelán, J.: Překlad konformní a adaptační (Na okraj překladu Písně o Rolandovi).
In: *Souvislosti*, č. 2, r. 36, 1998, s. 42–51.
- Putna, M. C.: *Česká katolická literatura 1848–1918*. Torst, Praha 1998.
- Pynsent, R. B.: *Julius Zeyer* (The path to decadence). Monton, Paris 1973.
- Renč, V.: *Julius Zeyer* (Poznámky k jubileu). Topičova edice, Praha 1941.
- Riedlbauchová, T.: Ernest Renan a Julius Zeyer. In: sb. *Srovnávací poetika
v multikulturním světě*. FFUK, Praha 2004, s. 309–318.
- Riedlbauchová, T.: Poutník Julia Zeyera. In: *Tvar*, č. 3, 1999,
edice Tvary, sv. 3, s. 1–32.
- Riedlbauchová, T.: *Vyšehrad v kontextu dobového umění*, diplomová práce.
FF UK, Praha 2000.
- Riedlbauchová, T.: *Výtvarné a hudební kontexty české literatury přelomu
19. a 20. století* (J. Zeyer – F. Bílek – J. B. Foerster).
In: sb. *Literatur, Sprache, Kultur und Fremde*. Beiträge
zur V. internationalen westslawistischen studentenkonferenz
Interfaces in Leipzig, herausgegeben von R. Mende,
F. Martínek und T. Sikora, Koms, Hildesheim 2007,
s. 213–225.
- Skalická, V.: Julius Zeyer, náš básník katolický? In: *Zajatci hvězd a snů*.
editoři R. Musil a A. Filip, Argo, Praha 2000, s. 201–222.
- Stehlíková, E.: Julius Zeyer a Jiří Karásek ze Lvovic – Dvojitý obraz Španělska
v české novoromantické próze. *Slavistica complutense*,
Facultad de Filologia, vol. 4, 2004, s. 89–100.
- Stehlíková, E.: Komentář k Zeyerovu Janu Mariu Plojharovi.
In: *Jan Maria Plojhar*, NLN, Praha 2002, s. 248–271.
- Stehlíková, E.: Vodňanský salon? In: *Salony v české kultuře*, sb. příspěvků
z 18. plzeňského sympozia. ed. H. Lorenzová a T. Petrasová,
KLP, Praha 1999, s. 116–124.
- Stehlíková, E.: Z listáře Julia Zeyera. In: *Slovo a smysl I.*, č. 2, 2004, s. 104–108.
- Šach, J.: *O náboženském smýšlení Julia Zeyera*. Česká grafická unie, Praha 1942.

Šalda, F. X.: Několik slov o Juliu Zeyerovi. In: *Z období Zápisníku II.* usp. E. Macek, Odeon, Praha 1988.

Texty, obrazy, sny. usp. Tomáš Vlček, Městské muzeum ve Vodňanech a společnost Julia Zeyera a ERM, Vodňany 1997.

Uhlíř, K.: *Španělsko v tvorbě Julia Zeyera.* dipl. práce, Praha 1957.

Viskovataja, J.: *Ruské motivy v tvorbě Julia Zeyera.* Slovanský ústav, Praha 1932.

Vlašínová, D.: *Istensis,* Brno 2003.

Vlašínová, D.: Proměny hodnocení Zeyerova odkazu. In: *Návraty k velkým.*

Ústav pro českou lit. AVČR, Slezská univerzita, Slezské zemské muzeum, Praha – Opava 2000, s. 59–64.

Voborník, J.: *O poesii Julia Zeyera.* vlastním nákl., Praha 1897.

Vodičková, R.: *Sémantická charakteristika básnických próz Th. De Quinceyho a jejich využití v Domu U Tonoucí hvězdy.* dipl. práce, Praha 1971.

Zbrojný, V.: *Julius Zeyer.* Melantrich, Praha 1921.

Korespondence:

Básník a sochař – Dopisy Julia Zeyera a Františka Bílka z let 1896–1901.

usp. J. R. Marek, Za svobodu, Praha 1948.

Dopisy Julia Zeyera Karle Heinrichové. usp. Jan Voborník, Česká grafická unie, Praha 1924.

Julius Zeyer – Listy třem přátelům, (Zdeňce Hlávkové, Otakaru Červenému, Janu Voborníkovi). usp. J. Voborník, F. Borový, Praha 1938.

Korespondence Julia Zeyera s polskými spisovateli. usp. Jerzy Śliziński, Academia, Praha 1980.

Listy Julia Zeyera Růženě Jesenské. L. Bradáč na Královských Vinohradech, Praha 1918.

Přátelé Zeyer – Herites. usp. Božena Heritesová, F. Topič, Praha 1941.

Přátelství básníka a malířky (Vzájemná korespondence Julia Zeyera a Zdenky Braunerové). usp. Vladimír Helmuth–Brauner, Vyšehrad, Praha 1941.

Přátelství básníků (Vzájemná korespondence Karla Dostála–Lutinova s Juliem Zeyerem a Otokarem Březinou). Host, Brno 1997.

Přátelství z konce století (Vzájemná korespondence F. X. Šaldy se Zdenkou Braunerovou). Melantrich, Praha 1939.

Sládek – Zeyer (Vzájemná korespondence). usp. J. Š. Kvapil, ČSAV, Praha 1941.

Ve stínu Orfea (Julius Zeyer a rodina Kalašových v dopisech). usp. J. Zikmund,
nakl. Bohuslav Rupp, Praha 1949.

Vrchlický v dopisech. usp. Albert Pražák, ČS, Praha 1955.

Vzpomínky:

Herites, F.: *Vodňanské vzpomínky*. ČS, Praha 1958.

Lauermannová, A.: *Lidé minulých dob*. sestavil Miroslav Rutte, Sfinx – Bohumil
Janda, Praha 1941.

Mařatka, J.: *Vzpomínky a záznamy*. Karolinum, Praha 2003.

Vrchlická, E.: *Dětství a mládež s Vrchlickým*. ČS, Praha 1988.

FRANCOUZSKÁ LITERATURA:

Francouzské prameny:

Adjâ Īb Al-hind: *Les merveilles de l'Inde*. přel. L. M. Devic, Alphonse Lemerre,
Paris 1878.

L'album des légendes. sous la direction de J. et A. des Gachons, Edmond Girard,
Paris 1894.

Amadis de Gaules, poème faisant suite à la Table ronde. editor M. Creuzé
de Lesser, Delaunay, Paris 1813.

L'amant oysif, contenant cinquante nouvelles espagnole. 3. svazek, Jean Cochart,
Paris 1671.

Ami et Amile suivi d'Assenet. Fleuret, Paris 1924.

Amis a Amiloun. von E. Kölbing, Heilbronn, Verlag von Gebr. Henninger 1884.

Amis et Amiles. Jourdain de Blaivies. von C. Hofmann, Deichert, Erlangen 1852.

Arène, P.: *Vingts jours en Tunisie*. A. Lemerre, Paris 1884.

d'Assier, Adolphe: *Essai sur l'humanité posthume et le spiritisme*. A. Ghio,
Paris 1883.

Autran, Joseph: *La légende des Paladins*. Michel Lévy frères, Paris 1875.

Barante, P. B.: *Histoire de Jeanne d'Arc*. Didier, Paris 1859.

Barthélemy, J. St. H.: *Le Bouddha et sa religion*. Didier a Cie, Paris 1866.

Bouzet, Ch. du: *La jeunesse de Catherine II*. E. Dentu, Paris 1859.

Boyer Argens, J.-B. de: *Lettres cabalistiques ou correspondance entre deux*

- cabalistes*. Pierre Paupie, La Haye 1741.
- Cantimpré, Th. de: *Vie de la bienheureuse Christine, surnommée Mirabilis*.
Acta sanctorum, des Bollandistes, fév., II, 738.
- Coinci, G. de: *La vie de sainte Cristine*. par O. Doplet, Droz, Paris 1999.
- Extases et tortures de la bienheureuse Christine de Stommeln*. traduite des
Acta Sanctorum par A. Billy, Flammarion, Paris 1957.
- Fedié, L.: *Histoire de Carcassonne, ville basse et cité*. F. de Pomiès,
Carcassonne 1886.
- Figuié, L.-G.: *Le lendemain de la mort ou la vie future selon la science*.
Le Hachette, Paris 1871.
- Grandmougin, Ch.: *L'Enfant Jésus. Mystère en 5 tableaux*. illustré de dessins
originaux et lithographiés par M. Dagnan-Bouveret,
Fantin-Latour, L. Mouchot, de Richemont, Trochsler
et Wencker, Jean Rouart et Cie, Paris 1892.
- Grandmougin, Ch.: *Le Christ. Drame sacré en 5 tableaux*. J. Rouam et Cie,
Paris 1892).
- Grandmougin, Ch.: *Le Christ dans le Désert*. Revue des Poètes, Paris 1900.
- Grandmougin, Ch.: *La Vierge. Légende sacrée en 4 scènes*. musique de Jules
Massenet, G. Hartmann, Paris 1880.
- Gouliarov, I. A.: *Archéologie égyptienne, ou Recherches sur l'expression des
signes hiéroglyphiques et sur les éléments de la langue sacrée
des Égyptiens*. 1. sv., J. A. Barth, Leipsic 1839.
- Gourmont, R. de: *Le Pèlerin du Silence*. Société du Mercure de France,
Paris 1896.
- Gubernatis, A. de: *Mythologie des plantes ou les Légendes du règne végétal*.
C. Reinwald, Paris 1878–1882.
- Herold, A.-F.: *Le livre de la naissance, de la vie et de la morte de la bienheureuse
vierge Marie*. Paul Ranson, Paris 1895.
- Hervilly, E. de et Grevin, A.: *Le bonhomme Misère, légende en 3 tableaux en vers*.
G. Charpentier, Paris 1877.
- Hilaire, L.: *Nouvelles fantaisistes*. A. Bourdilliat, Paris 1859.
- Hornot, A. a Croix, J.-F. de la: *Anecdotes arabes et musulmanes*. Vincent,
Paris 1772.
- Hucher, E.: *Le Saint Graal ou Le Joseph d'Armathie*. Monnoyer,

- Le Mans 1875-1878.
- Chabas, F.-J. a kol.: *Mélanges égyptologiques*. J. Dejussieu, Chalon-sur-Saône, 1. sv. 1870, 2. sv. 1873.
- Charlevoix, F.-X. de: *Histoire du Japon*. Giffart, Paris 1754.
- Jubainville, H. d'Arbois de: *Le cycle mythologique irlandais et la mythologie celtique, cours de littérature celtique 2*. E. Thorin, Paris 1884.
- Jubainville, H. d'Arbois de: *Les druides et les dieux celtiques à forme d'animaux*. Honoré Champion, Paris 1906.
- Lavigne, A. G. de: *Espagne et Portugal*. Hachette, Paris 1883.
- Lévi, abbé Éliphas, jinak též Constant, A.-L.: *Dogme et rituel de la hautemagie*. G. Baillière, Paris 1856.
- Lévi, abbé Éliphas: *Histoire de la magie*. G. Baillière, Paris 1860.
- Le livre des légendes*. ed. Roux de Lincy, Silvestre libraire, Paris 1836.
- Luzel, F. M.: *Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne*. Maisonneuve et Larose, Paris 1881.
- Le Mahabharata*. přel. Émile Burnouf, B. Duprat, Paris 1861.
- Maspero, Gaston: *Hymne au Nil*. Franck, Paris 1868.
- La Chanson de Roland*. par A. Chaillot, F.-F. Ardant frères, Limoges 1880.
- Maurras, Ch.: *Le chemin de paradis (Mythes et fabliaux)*. Calmann Lévy, Paris 1895.
- Maury, L.-F. Alfred : *La magie et l'astrologie*. Librairie académique, Paris 1868.
- Méry, J.: *La vie fantastique*. Michel Lévy Frères, Paris 1874.
- Montfaucon de Villars, N. de: *Le Comte de Gabalis ou Entretiens sur les sciences secrètes*. Claude Barbin, Paris 1671.
- Moréas, J.: *Le Pèlerin Passionné*. Léon Vanier, Paris 1891.
- Nouvelles françaises*. 11, rue Paul-Louis-Courier, Paris, 1. díl 1891–1892, 2. díl 1892.
- Nouvelles chinoises*. přel. S. Julien, L. Hachette et Cie, Paris 1860.
- Oeuvres complètes du roi René* od M. le comte de Quatrebarbese. E. Picard, Paris 1849.
- Papus: *Traité méthodique de science occulte, mettant chacun à même de comprendre et d'expliquer les théories et les symboles employés par les alchimistes et les francs-maçons*. G. Carré, Paris 1891.
- Pezzani, J.-A.: *Les Druides, synthèse philosophique au XIXe siècle*. Didier,

Paris 1865.

Poèmes et Récits de la vieille France II. (Le Roi Flore et la Belle Jeanne, Amie et Amiles). par A. Jeanroy, adapté par G. Michaut, E. de Boccard, Paris 1923.

Rambaud, A.: *La Russie épique, étude sur les chansons héroïques de la Russie.*

Maisonneuve, Paris 1876.

Renan, E.: *Études d'histoire religieuse.* Calmann Lévy, Paris 1884.

Robville, T. de: *Histoire véritable et authentique des quatre fils Aymon surnommés la fleur de la chevalerie suivie des aventures merveilleuses et extraordinaires du chevalier Ténébreux.*

Le Bailly, Paris 1857.

Rollin: *Histoire ancienne des Egyptiens, des Carthaginois, des Assyriens, des Babyloniens, des Mèdes et des Perses, des Macédoniens, des Grecs.*

J. Estienne, Paris 1730.

Romans des sept sages. von H. A. Keller, Ludwig Friedrich Fues, Tübingen 1836.

La vie de saint Alexis, poème du XIe siècle et renouvellements des XIIe, XIIIe, et XIVe siècles. par G. Paris et L. Pannier, A. Franck, Paris 1872.

Le Saint-Graal ou Le Joseph d'Arimatee. Par E. Hucher, Monnoyer, Paris 1875.

Séguin, comte de: *Histoire de Russie et de Pierre-le-Grand.* Baudouin frères, Paris 1829.

Schuré, E.: *Les grandes légendes de France.* Didier, Paris 1895.

Soulié, F.: *Le magnétiseur.* Michel Lévy, Paris 1870.

Summer, M.: *Contes et légendes de l'Inde ancienne.* E. Leroux, Paris 1878.

Tourgenév, A. I.: *La cour de la Russie il y a cent ans 1725–1783, extrait des dépêches des ambassadeurs anglais et français.* E. Dentu, Berlin 1860.

Villemarqué, H. de la: *Le grand mystère de Jésus* (Passion et résurrection avec une étude sur le théâtre chez les nations celtiques).

Librairie Académique Didier, Paris 1866.

Villemarqué, H. de la: *La légende celtique et de la poésie des cloîtres en Irlande, en Cambraie et en Bretagne.* L'Prudhomme, Saint-Brieuc 1859.

Les voyages merveilleux de Saint-Brandan à la recherche du Paradis terrestre – Légende en vers du XIIème siècle. Claudin, Paris 1878.

Francouzská sekundární literatura:

- L'art et les artistes romantiques*. ed. Le Goupy, Paris 1928.
- Autrand, M.: *Le théâtre en France de 1870 à 1914*. éd. Honoré Champion, Paris 2006.
- Burnard, R.: *La vie quotidienne en France de 1870 à 1900*. Hachette, Paris 1964.
- Claudon, F. – Haddad-Wotling, K.: *Précis de littérature comparée (Théories et méthodes de l'approche comparatiste)*. Nathan, Paris 1992.
- Denis, M.: *Du symbolisme au classicisme (Théories)*. ed. O. Revault D'Allonnes, Hermann, Paris 1964.
- Francúzsko a stredná Európa: vzťahy medzi Francúzskom a strednou Európou v rokoch 1867–1914, vzájomné vplyvy a predstavy: materiály z česko–slovensko–francúzskeho kolokvia historikov*, ed. Bohumila Ferenčuhová, Bratislava 1995.
- Fourcaut, L.: *Le commentaire composé*. Nathan, Paris 1992.
- Galmiche, X. : La question du conflit dans l'oeuvre de Julius Zeyer.
In: Godé, M.; Le Rider, J. et Mayer, F. – *Allemands, Juifs et Tchèques à Prague, 1890–1924*. Bibliothèque d'Étude Germaniques et Centre–Européennes, Université de Montpellier, 1996, s. 29–36.
- Horská, P.: Les aspirations politiques de la Bohême et les artistes tchèques à Paris avant 1914, In : *Images de la Bohême dans les lettres françaises*, sous la direction de H. Voisine–Jechová, Presses de l'Université de Paris–Sorbonne, Paris 2004, s. 57–61.
- Horská P.: *Sladká Francie*. NLN, Praha 1996.
- Lebois, A.: *Les tendances du symbolisme à travers l'oeuvre d'Élémer Bourges*.
L'amitié par le livre et Le cercle du livre. Paris 1952.
- Les échanges intellectuels franco–tchèque: littérature–philosophie–politique: journée franco–tchèque*. Dijon, 7 novembre 1995, MU, Brno 1996.
- Le symbolisme en France et en Pologne*. Les Cahiers de Varsovie, Varsovie 1989.
- Lethève, J.: *La vie quotidienne des artistes français au XIXe siècle*. Hachette, Paris 1968.
- Listíková, R.: Les amours tchèques d'Élémer Bourges, In : *Images de la Bohême dans les lettres françaises*, sous la direction de H. Voisine–Jechová, Presses de l'Université de Paris–Sorbonne, Paris 2004, s. 93–111.
- Gisèle, M.: *Élémer Bourges ou l'Eloge de la Grandeur*. Correspondance inédite

- avec Armand Point. Mercure de France, Paris 1962.
- Margueritte, P. et V.: *Elémir Bourges*. Extrait de la Revue, 1er janvier 1905.
- Peyre, H.: *Renan*. Presses Universitaires de France, Paris 1969.
- Preiss, A. et Aubrit, P.: *L'explication littéraire et le commentaire composé*.
Armand Colin, Paris 1994.
- Renan, E.: *Oeuvres complètes VIII* (De l'origine du langage, Histoire générale des langues sémitiques, Histoire littéraire de la France, Mélanges religieux et historiques). établie par Henriette Psichari. Calmann-Lévy, Paris 1958.
- Renan, E.: *Oeuvres complètes IV* (Vie de Jésus, Les apôtres, Saint Paul, l'Antéchrist). établie par Henriette Psichari. Calmann-Lévy, Paris 1949.
- Revon, M.: *Elémir Bourges*. Extrait du Mercure de France, 18 décembre 1928.
- Reznikow, S.: *Francophilie et identité tchèque 1848–1914*. Champion, Paris 2002.
- Romantisme et l'art*. ed. Henri Laurens, Praha 1928.
- Romantisme et les lettres*. ed. Fernand Aubier, Paris 1929.
- Sandiford-Pellé, J.: *J. K. Huysmans, Elémir Bourges et les soeurs Anna et Zdenka Braunerova*. Société J. K. Huysmans, Paris 1977.
- Schwab, R.: *Elémir Bourges*. Extrait de la Chalange, 20 mars 1913.
- Schwab, R.: *La vie d'Elémir Bourges* (Textes et documents inédites). Stock, Paris 1948.
- Skrznaskrz: les Tchèques et la France au cours des siècles*. Gallery, Prague 2002.

SEKUNDÁRNÍ PRAMENY TÝKAJÍCÍ SE LITERATURY:

Lumírovci:

- Červenka, M.: *Český volný verš devadesátých let*. NČSAV, Praha 1963.
- Červenka, M.: Polymetrie v české epice 19. století. In: *Z večerní školy versologie III*. ČL AVČR, Praha 1995, s. 7–100.
- Červenka, M.: *Z večerní školy versologie II*. ÚČSL ČSAV, Pardubice 1991.
- Červenka, M.: Lumírovec: sémantika verše v Zeyerově epice. In: *Julius Zeyer – Texty sny obrazy*. Městské muzeum ve Bosňanech, společnost Julia Zeyera a ERM, Vodňany 1997.

Červenka, M. – Sgallová, K.: Český verš: sémantika metra v poezii lumírovců.

In: *Slowińska metryka porównacza 3*, Warszawa 1988, s. 55–104.

Strejček, F.: *Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, umění a slovesnost, Praha 1915.

Dějiny francouzské literatury:

Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století. I. Academia, ČSAV, Praha 1981.

Šrámek, Jiří: *Dějiny francouzské literatury v kostce*. Votobia, Olomouc 1997.

Monografie o dalších spisovatelích 19. stol.:

Flajšhans, V.: *Svatopluk Čech* (Dílo a člověk). Fr. Topič, Praha 1906.

Janáčková, J.: *Alois Jirásek*. Melantrich, Praha 1987.

Krejčí, K.: *Jaroslav Vrchlický*. SVU Mánes, Praha 1913.

Novák, A.: *Svatopluk Čech*. Vesmír, Praha, I. díl 1921, II. díl 1923.

Pražák, E.: Jiráskovy Staré pověsti. *Sborník LA*, r. 17–18, PNP 1988, s. 5–20.

Teorie, historie a filozofie:

Attwater, D.: *Slovník svatých*. přel. Jitka Matějů, Papyrus/Jeva, Vimperk/Rudná u Prahy 1993.

Bachtin, M. M.: *Román jako dialog*. přel. Daniela Hodrová, Odeon, Praha 1980.

Bachtin, M. M.: *Slovo, dialog a román*. Sémeiotiké, Bd. Du Seuil, Paris 1968.

Cesty – pojem – metafora – žánr. Studie z komparatistiky IV. usp.

O. Král a Z. Hrbata, red. Z. Hrbata, H. Lincová a J. Hlaváček,
Centrum komparatistiky FFUK, Praha 2004.

Český romantismus v evropském kontextu. red. Z. Hrbata a M. Procházka,
edice URSUS, Praha 1993.

Fiala, Václav: *Umělecká Paříž*. NLN, Praha 2002.

Heidegger, M.: *Básnický bydlí člověk*. přel. Ivan Chvatík, Oikoymenh,
Praha 1993.

Hodrová, D.: *Hledání románu*. ČS, Praha 1989.

Hrbata, Z. a Procházka, M.: Epopej a ironie (K problému pozdního romantismu
v české poezii 19. století). *SL 21–22*, 2001, s. 33–82.

Jiránek, J.: *Eseje o romantismu*. Panton, Praha 1989.

Jung, C. G.: *Výbor z díla I*. nakl. Tomáše Janečka. Brno 1996.

- Knittlová, D.: *K teorii i praxi překladu*. FF UP, Olomouc 2000.
- Kontext – překlad – hranice. Studie z komparatistiky*. usp. O. Král, M. Procházka a V. Svatoň, red. A. Housková, Centrum komparatistiky FFUK, Praha 1996.
- Kristeva, J.: *Jazyk lásky*. přel. J. Fulka, One Woman Press, Praha 2004.
- Kšicová, D.: *Secese (Slovo a tvar)*. MU, Brno 1998.
- Kudrnáč, J.: Drobná próza české secese. In: *Vteřiny duše*, Odeon, Praha 1989, s. 9–34.
- Kudrnáč, J.: Úvod do české secesní literatury. In: *Sborník Literárního archivu Památníku národního písemnictví 28*, Praha 1997, s. 9–27.
- Libéra, A. de: Od lektury do parafrazy, Uwagi od cytacie w średniowieczu. In: *Pamiętnik Literacki LXXIX*, z. 2, przeł Wojciech Maczkowski. s. 331–344.
- Macura, V.: *Český sen*. NLN, Praha 1998.
- Meletinskij, J. M.: *Poetika mýtu*. Odeon, Praha 1989.
- Pechlivanos, M. a kol.: *Úvod do literární vědy*. přel. M. Petříček, Herrmann a synové, Praha 1999.
- Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. přel. M. Červenka, M. Pittermannová a H. Šmahelová, H&H, Praha 1999.
- Proudy české umělecké tvorby 19. století (Sen a ideál)*. Ústav teorie a dějin umění ČSAV, Praha 1990.
- Pynsent, R. B.: *Pátrání po identitě*. H&H, Praha 1996.
- Renan, A.: *Život Ježíšův*. z něm. přel. Fr. P. Soukup, nakl. Josef Hippmann, Paris 1896.
- Renan, E.: *Život Ježíšův*. z fr. přel. A. Gottwald, J. Otto, Praha 1917.
- Romantism and music*. Česká společnost pro hudební vědu. Brno 1992.
- Romantismus v české a polské literatuře*. sb. Slezská univerzita, Opava 2000.
- Srb, Tomáš: *Řád svobodných zednářů I. (Individuální cesta k poznání skryté skutečnosti)*. Eminent, Praha 2001.
- Škrach, V. K.: Ernest Renan. In: *La Revue française de Prague*. Fr. Topič, Praha 1925, s. 1–12, s. 95–104.
- Tapié, V. L.: Ernest Renan. In: *La Revue française de Prague*. Fr. Topič, Praha 1923, s. 56, s. 298–299, s. 347–361.
- Vodička, F.: Problematika ohlasu Nerudova díla. In: *Struktura vývoje*. doslov Miroslav Červenka, Dauphin, Praha 1998.
- Wellek, R.: The name and Nature of Comparative Literature. In: *Discriminations*,

Further Concepts of Criticism. Yale University Press, New Haven and London 1970, p. 1–36.

Wellek, R.: Comparative Literature Today. In: *Discriminations, Further Concepts of Criticism*. Yale University Press, New Haven and London 1970, p. 36–54.

Mytologie:

Celtic mythology. Library of the world's myths and legends, Newnes books, Yugoslavia 1984.

Filip, J.: *Keltská civilizace a její dědictví*. Academia, Praha 1996.

Frazer, J. G.: *Zlatá ratolest*. přel. E. Harold, V. Haroldová–Šťovíčková, Mladá fronta, Praha 1994.

Krejčí, K.: *Praha legend a skutečností*. Panorama, Praha 1981.

Lexikon keltské mytologie. přel. V. Marek, Ivo Železný, Praha 1995.

Maduit, J. A.: *Keltové*. přel. Liana Veselá, Panorama, Praha 1979.

Profantová, N. a Profant, M.: *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*. Libri, Praha 2000.

Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Neklan, Praha 1997.

PRAMENY TÝKAJÍCÍ SE DOBOVÉHO UMĚNÍ:

Hudební:

Bek, J.: *Impresionismus a hudba*. Státní hudební vydavatelství, Praha 1964.

Černušák, G. a kol.: *Dějiny evropské hudby*. Panton, Praha 1974.

Černý, F. – Kolářová, E.: *Sto let Národního divadla*. Albatros, Praha 1983.

Dějiny české hudební kultury 1890/1945 I. Academia, Praha 1972.

Dějiny českého divadla I. ČSAV, Praha 1968.

J. B. Foerster (Jeho životní pouť a tvorba). Orbis, Praha 1949.

Jeremiáš, O.: Orchestrální tvorba po roce 1918. In: *J. B. Foerster (Jeho životní pouť a tvorba)*, Orbis, Praha 1949, s. 149–162.

Helfert, V.: *O Janáčkově* (Soubor statí a článků). Hudební matice Umělecké besedy, Praha 1949.

Holzknicht, V.: *Bedřich Smetana*. Panton, Praha 1984.

Hostinský, O.: *Studie a kritiky*. ČS, Praha 1974.

- Hostinský, O.: *Z hudebních bojů let sedmdesátých a osmdesátých*. usp. M. Grygar, Supraphon, Praha 1968.
- Hostomská, A.: *Opera* (Průvodce operní tvorbou). SNKLU, Praha 1955.
- Janota, D.– Kučera, J. P.: *Malá encyklopedie české opery*. Paseka, Praha 1999.
- Jiránek, J.: *Smetanova operní tvorba I*. Supraphon, Praha 1984.
- Kamper, O.: *Hudební Praha v XIII. věku*. Melantrich, Praha 1935.
- Knittl, V.: *Bedřich Smetana*. nakl. F. A. Urbánek, Praha bez vr.
- Kučera, J. P.: *Drama zrozené hudbou* (Richard Wagner). Paseka, Praha 1995.
- Krásnohorská, E.: *Bedřich Smetana*. nakl. Fr. A. Urbánek, Praha 1924.
- Krejčí, F. V.: *Bedřich Smetana*. Vyšehrad, Praha 1924.
- Kšicová, D.: *Secese (Slovo a tvar)*. FFMU, Brno 1998.
- Lébl, V.: Pražské mahlerovství let 1898–1918. In: *Hudební věda*, č. 2, r. 12, 1975, s. 99–135.
- Lébl, Vladimír: *Vítězslav Novák*. Supraphon, Praha 1967.
- Nováková, L.: *Opera a balet staré gardy Národního divadla*. J. R. Vilímek, Praha 1938.
- Ottlová, M.: Jiný svět hudby přelomu století. In: *Hudební věda*, č. 1–2, r. 37, 2000, s. 77–86.
- Pala, F.: Foerstrovy opery. In: *J. B. Foerster (Jeho životní pout' a tvorba)*, Orbis, Praha 1949, s. 170–197.
- Paclt, J.: *Slovník světových skladatelů*. Supraphon, Praha 1972.
- Pražák, A.: *Bedřich Smetana*. Albatros, Praha 1974.
- Pražák, A.: Foersterův slovesný projev. In: *J. B. Foerster (Jeho životní pout' a tvorba)*, Orbis, Praha 1949, s. 290–316.
- Racek, J.: *Idea vlasti, národa a slávy v díle Bedřicha Smetany* (Skladby vokální a dramatické). Hudební matice Umělecké besedy, Praha 1947.
- Šíp, L.: *Opera a její tvůrci*. Supraphon, Praha 1983.
- Šourek, O.: *Antonín Dvořák*. Hudební matice Umělecké besedy, Praha 1941.
- Šourek, O.: *Z Dvořákovy cesty za slávou*. Hudební matice Umělecké besedy, Praha 1949.
- Teichman, J.: *Bedřich Smetana (Život a dílo)*. Orbis, Praha 1946.
- Teichman, J.: *Průkopníci české hudby*. SNKLU, Praha 1959.
- Wagner, R.: *Ring*. program P. Petránek, ND, Praha 2005.

Výtvarné:

- Aleš, M.: *Vlast* (Čtrnáct fotografických listů). úvod F. A. Šubert, nakl. Mikoláše Lehmana, Praha bez vr.
- Barbier, N.: *Camille Claudel*. Fondation Pierre Gianadda-Martigny, Suisse, Curych bez vr.
- Benedetti, M. T. – Piantoni, G.: *Burne-Jones*. Mazzotta, Milano 1986.
- Birren, F.: *History of color in painting*. Reinhold publishing corporation, New York 1965.
- Druick, Douglas W. a kol.: *Odilon Redon*. The Art Institute of Chicago, Van Gogh museum Amsterdam, Royal Academy of Arts London, Harry N. Abrams Inc. Publishers 1994.
- František Bílek, vyd. Galerie hlavního města Prahy, Praha 2000.
- Genthon, I.: *From romanticism to postimpressionism*. Corvina Press, Budapest 1972.
- Eitner, L.: *French paintings*. National Gallery of Art, Washington 2000.
- Ingres*. Gallimard/Musée du Louvre, Paris 2006.
- Jiránek, M.: *Josef Mánes*. SVU Mánes, Praha 1909.
- Chassériau (Un autre romantisme)*. Réunion des musées nationaux, Paris 2002.
- Lacambre, G. a kol.: *Gustave Moreau (Between Epic and Dream)*. Réunion des musées nationaux, Paris 1999.
- Leen, Frederik a kol.: *Ferdinand Khnopff*. Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2004.
- Národní divadlo, výtvarné umění a česká hudba*. NG, Praha 1979.
- Matějček, A.: *Národní divadlo a jeho výtvarníci*. SNKLU, Praha 1954.
- Mikoláš Aleš*. kol. autorů, Melantrich, Praha 1940.
- Mžyková, M.: *Romantický historismus (Novogotika)*. Státní zámek Sychrov 1995.
- Rapetti, R.: *Le Symbolisme*. Flammarion, Paris 2005.
- Sculptures de Rodin*. Éditions „Tel“, 18, rue Séguier, Paris 1933.
- Lucie-Smith, E.: *Symbolist Art*. Thames and Hudson, London 1972.
- Spalding, F.: *Magnificent dreams, Burne-Jones and the late victorians*. New York 1978.
- Surtees, V.: *Rossetti's Portraits of Elizabeth Siddal*. Scolar Press a Ashmolean

- museum, Oxford 1991.
- The age of Rossetti, Burne-Jones and Watts, Symbolism in Britain 1860–1910.*
Tate gallery publishing, London 1997.
- Théberge, P.: *Lost paradise, symbolist Europe.* The Montreal museum of fine arts,
Montreal 1995.
- Wittlich, P.: Chvíle blesku. František Bílek a české umění. In: *František Bílek,*
Galerie hlavního města Prahy, Praha 2000, s. 15–40.
- Wittlich, P.: Preisler a Zeyer. In: *Julius Zeyer: texty, sny, obrazy,* ed. Tomáš Vlček,
Městské muzeum ve Vodňanech, společnost Julia Zeyera a ERM,
Vodňany 1997, s. 124–137.
- Wittlich, P.: *Secese.* Odeon, Praha 1982.

RESUMÉ

Tereza Riedlbauchová – Julius Zeyer a jeho inspirace francouzskou kulturou

Julius Zeyer a jeho inspirace francouzskou kulturou je téma velmi široké, jež zahrnuje celou řadu oblastí: Zeyerovy osobní styky s francouzskými osobnostmi, inspiraci francouzskou kulturou, tj. uměním, literaturou a filozofií, ale v širším smyslu také životní styl a mentalitu. Tuto problematiku jsme v této dizertaci zúžili na několik okruhů, a to na Zeyerovy cesty do Francie, kontakty s tamějšími umělci a jeho četbu francouzské literatury (1. kapitola) a francouzské literární inspirace jeho děl (2. a 3. kapitola). Podstatná je pro nás otázka, jaký typ a jaká míra ovlivnění francouzskými prameny se v jeho dílech projevuje.

V první kapitole *Francie jako zdroj inspirace*, literárně-historickém úvodu, se soustředíme na Zeyerův pobyt v Paříži v roce 1889–1890 s cestami do Bretaně a Pikardie. Vycházíme přitom z jeho korespondence se Zdenkou Braunerovou, Marií Kalašovou, Josefem Václavem Sládkem, Heritesovými ad., v níž se zmiňuje o různých jevech týkajících se života ve Francii i o svých dojmech a prožitcích. Méně prostoru věnuje seznámení s různými osobnostmi, proto se tyto kusé informace pokoušíme doplnit z literatury o Zdeňce Braunerové, která Zeyerovi většinu pařížských kontaktů zprostředkovala. Jde zejména o okruh umělců pohybujících se kolem jejího švagra Élémira Bourgese, např. o bratry Marguerittovi, Odilona Redona, Josépha Péladana, Henriho Signoreta, Édouarda Paillerona a Armanda Pointa. Kromě toho Zeyer v Paříži navázal také kontakty s polskými emigranty, zejména se Zenonem Przesmyckim, zvaným Miriam.

Dále se zde zabýváme Zeyerovými okrajovými překlady z francouzštiny a francouzskými knihami obsaženými v jeho knihovně. Tato knihovna, uložená v depozitáři Národního muzea v Terezíně, čítá téměř čtyři tisíce svazků, z nichž pětinu tvoří knihy ve francouzštině.

Z této kapitoly vyplývá několik zjištění. Zeyerovy styky ve Francii byly pravděpodobně mnohem bohatší, než soudí autoři předchozích zeyerovských monografií, i než sám Zeyer o sobě prohlašuje v dopisech. Francouzská literatura naopak nepatří k dominantní v Zeyerově četbě, můžeme-li tak usuzovat ze složení jeho knihovny.

Ve druhé a třetí kapitole se věnujeme francouzským inspiračním zdrojům Zeyerova díla. Druhá kapitola *Komentovaný katalog Zeyerovy tvorby inspirované francouzskou literaturou* představuje široký přehled Zeyerových textů (více než dvaceti) ovlivněných francouzskou literaturou (kolem padesáti pramenů). V převážné většině ověřujeme prameny uváděné Janem Voborníkem v jeho monografii *Julius Zeyer*. Francouzské prameny pojmáme v celé šíři: vědecké texty, beletristické texty, adaptace a překlady z cizích látek zprostředkované francouzskou četbou.

Výsledek této analýzy je překvapující tím, že množství ovlivněných textů je poměrně malé. V některých případech, kdy je představa o francouzské inspiraci vžitá, se totiž její vliv příliš nepotvrdil, např. u *Fantastických povídek*. Pouze u sedmi Zeyerových děl se projevilo podstatnější ovlivnění, a to často ještě ne výrazně: *Aleksej, člověk boží* a *Karolinská epopėja* vychází přímo z francouzských středověkých pramenů, *Kronika o svatém Brandanu*, *Ossianův návrat*, *Tillotama*, *Asenat* z cizích motivů zprostředkovaných francouzskými texty a *Ondřej Černyšev* z francouzského dobového spisu zpracovávajícího ruskou historii. U ostatních děl jde pouze o typologickou shodu, či v případě okultní, magické, náboženské a filozofické literatury o myšlenkové pozadí. Ojedinelé nejsou ani případy, kdy Voborníkem určený pramen s daným Zeyerovým dílem nijak nesouvisí.

Další rovinou této kapitoly je nová periodizace Zeyerova díla, aplikovatelná na celou jeho tvorbu: *okultistické období 70. let*, *gotizující období 80. let* a *novokřesťanské období 90. let*.

Třetí kapitola *Román o věrném přátelství Amise a Amila*, *Kristina zázračná* a *Zahrada mariánská* porovnává jmenované texty (které ve 2. kapitole pouze zmiňujeme) s francouzskými genetickými prameny různého typu. *Román o věrném přátelství Amise a Amila* vychází z přímého francouzského pramene z 11. století, *Kristina zázračná* z latinského pramene zapsaného francouzským mnichem ve 12. století a Zeyerem čteným zřejmě ve francouzském překladu a *Zahrada mariánská* z francouzského díla z 19. století psaného na základě latinských a řeckých pramenů.

Všechna tři díla podrobně analyzujeme, vedle francouzských vlivů se u *Románu o věrném přátelství Amise a Amila* zaměřujeme hlavně na motiv barev, u *Kristiny zázračné* na obraznost v paralele se sochařským dílem Františka Bílka a u *Zahrady mariánské* na srovnání s *Životem Ježíše* francouzského filozofa Ernesta

Renana. Prameny zde zkoumáme ve větší šíři. V případě *Kristiny* jde o složitou síť různých textů týkajících se dvou svatých Kristin ze stejného století, Kristiny Mirabilis ze Saint-Trondu a Kristiny ze Stommeln, v případě *Zahrady mariánské* o množství Grandmouginových děl s náboženskými tématy. *Román o věrném přátelství Amise a Amila* je oproti původní verzi výrazně interpolován dalšími evropskými prameny a autorskou invencí. *Kristina zázračná* se s původní verzí shoduje po mnoha stránkách, Zeyer však příběh zbavuje krutosti a dekorativizuje. Při psaní *Zahrady mariánské* se u Grandmougina inspiroval stylem a u Herolda v kompozici, rozvíjení děje i v jednotlivých epizodách.

Podtitul této kapitoly *Mezi parnasismem a secesí* naznačuje další rovinu zkoumání těchto děl, a to jejich zařazení k různým dobovým proudům. Při analýze se poměrně výrazně ukazuje, jak Zeyer přechází od parnasismu k secesi různého typu, zde konkrétně k secesi s dekadentními a symbolistickými rysy.

V mnoha místech této práce jsme naznačili, jakými všemi směry by se bádání o vztahu Julia Zeyera k francouzské kultuře mohlo dále rozvíjet. Stranou zůstaly například paralely s dobovým francouzským výtvarným uměním a hudbou. Genetické pozadí všech textů je mnohem komplikovanější a k jeho plastičtějšímu vystižení by bylo zapotřebí srovnat prameny evropské či světové.

RESUMÉ

Tereza Riedlbauchová – Julius Zeyer and His Inspiration by French Culture

Julius Zeyer and His Inspiration by French Culture is a large subject that includes several topics: Zeyer's personal contacts with French personages, inspiration by French culture in general; by art, literature, philosophy, but also by French lifestyle and mentality. In this thesis the topic is narrowed down to Zeyer's journeys to France and his contacts with local personages as well as to his reading of French literature (Chapter 1) and French literary inspiration of some of his works (Chapter 1 and Chapter 2). We are interested especially in the type and the degree of influence by French sources we can find in his work.

Chapter 1 is conceived as a literary-historical introduction – *Francie jako zdroj inspirace (France as a source of inspiration)* – concerns his one-year stay in Paris between 1889–1890 and the journeys to Brittany and Picardy in the same year. The source of information on this topic is Zeyer's correspondence with Zdenka Braunerová, Marie Kalašová, Josef Václav Sládek, the Heriteses etc., where he mentions different aspects of life in France as well as his impressions and experiences. He doesn't talk much about his acquaintances with French personages. That's why we are trying to complete this information from literature about Zdenka Braunerová. She mediated most of Zeyer's Parisian contacts. It means especially the artists around her brother-in-law Élémer Bourges: Margueritt brothers, Odilon Redon, Joséph Péladan, Henri Signoret, Édouard Pailleron, Armand Point. Besides that Zeyer established contacts with Polish exiles, mainly with Zenon Przesmycki, called Miriam.

Another topic of Chapter 1 is Zeyer's marginal translations from French and French books from his library. The library can be found in the depository of The National Museum in Terezín, which includes four hundred volumes. One fifth of them is written in French.

Several results can be found in Chapter 1: Zeyer's contacts in France were much richer than the authors of precedent monographies about Zeyer wrote. And also much richer than Zeyer proclaims about himself in lettres. The composition of Zeyer's library leads us to a conclusion that his French reading doesn't form the leading part of his reading in general.

Chapter 2 and Chapter 3 are dedicated to French sources of Zeyer's work. Chapter 2 named *Komentovaný katalog Zeyerovy tvorby, inspirované francouzskou literaturou* (*Annotated catalogue of Zeyer's work inspired by French literature*) presents a wider view of Zeyer's texts (more than twenty) influenced by French literature (about fifty). We are verifying mostly the sources established by Jan Voborník in his monography *Julius Zeyer*. We are inquiring into French sources completely: scientific texts, fiction, adaptations and translation of foreign subjects mediated by his French reading.

The result of this analysis is suprising, as there are only a few influenced texts, while on the other hand French influence hasn't been sometimes established in other texts, such as *Fantastické povídky* (*Fantastic Stories*). We notice an important but in most cases not very expressive influence on seven Zeyer's works only (*Aleksej, člověk boží* /*Alexey, the man of God*/ and *Karolinská epopéja* /*Charlmgagne epopée*/ issue directly from their respective French medieval sources; *Kronika o svatém Brandanu, Ossianův návrat, Tillotama, Asenat* /*Chronicle of Saint Brandan, Ossian's return, Tillotama, Asenat*/ issue from foreign motifs mediated by French texts; and *Ondřej Černyšev* /*Andrej Černyšev*/ issues from French period writings about Russian history). The rest of the works take down only typological conformity. In case of occult, magical, religious and philosophical literature it concerns only intellectual background. Even cases, when the sources established by Voborník don't concern Zeyer's respective works, are not rare.

Another level of this chapter is formed by a new periodization of Zeyer's work, that can be applied to his work as such: the occult of the seventies, the gothic of the eighties and new-christian of the nineties.

In Chapter 3 – *Román o věrném přátelství Amise a Amila* (*A Novel about the True Friendship of Amis and Amil*), *Kristina zázračná* (*Miraculous Kristina*) and *Zahrada mariánská* (*Our Lady's Garden*) – we compare these texts (only mentioned in Chapter 2) with French genetic sources of different types. The issue for the *Román o věrném přátelství Amise a Amila* is a direct French source from the 11th century. For *Kristina zázračná* it is a Latin source written down by a French monk in the 12th century. Zeyer read this text probably in French translation. And *Zahrada mariánská* is founded on a French work from the 19th century based on Latin and Greek sources.

We analyze these three works in detail. Concerning Román o věrném přátelství Amise a Amila, besides French influence, we focus primarily on the role of colours. In Kristina zázračná it is the figurativeness compared with František Bílek's sculptural work. And Zahrada mariánská is compared with Život Ježíše (The Life of Jesus) by Ernest Renan. In this analysis we use a larger scope. In the case of Kristina, we are exploring the complicated net of different texts about two Saint Christinas from the same century: Christina Mirabilis from Saint-Trond and Kristina from Stommeln. In the research of Zahrada mariánská we work with a body of Grandmougin's religious works.

Román o věrném přátelství Amise a Amila is distinctively affected by other European sources (compared with the original version) and by author's invention. Kristina zázračná is for the most part identical with the original version, but Zeyer relieves the story of its cruelty and embellishes it. And it was Grandmougin's style, Herold's composition, development of the story and individual episodes, that inspired Zeyer when writing Zahrada mariánská.

The secondary title of this chapter: Mezi parnasismem a secesí (Between Parnasism and Secession) shows us another level of exploration of these works: their relevance to the different styles of the period. During our analysis we can clearly see Zeyer's steps from parnasism to various types of secession, namely the secession with decadent and symbolistic traits.

In many places in this thesis we have shown other possibilities of exploring Julius Zeyer's relationship to French culture. We have left out parallels with French art and music of the period. The genetic background of all the texts is much more complicated, and to describe it more plastically, we would have to compare sources from whole Europe or the world.

PŘÍLOHA

ZEYERŮV KATALOG³⁷¹

Francouzsky psaná literatura publikovaná ve Francii

A

- About, E.: Le progrès. Paris 1846.
- D'Abrantes: Mémoires. Paris b.r.
- Adam. Dílo neuvedeno. Paris 1855.
- Adam, P.: La force. Paris 1899.
- Aicard, J.: Au clair de la Lune. Paris 1870.
- Aicard, J.: La chanson de l'enfant. Paris 1881.
- Aicard, J.: Livre d'Heures de l'Amour. Paris 1887.
- Aicard, J.: Roi de Camargue. Paris 1891.
- Affoux, J.: Histoires tunisiennes. Paris 1887.
- Agéanax ou L'amour voyageur. N.m. 1802.
- L'album des légendes. Paris 1894.
- Alfred Maury, L.-F.: La magie et l'astrologie. Paris 1868.
- Allégories récits poétiques... Paris 1876.
- Almanach de la République Française 1874. Paris 1874.
- D'Alveydre, S.-Y.: Mission des Juifs. Paris. b.r.
- L'amant oysif. Paris 1671.
- Amiel, H.-F.: Fragments d'un journal intime. Genève 1885.
- Ampère, J. J.: La science et les lettres en Orient. Paris 1865.
- L'âne. Paris 1883.
- Anecdotes arabes... Paris 1772.
- Anecdotes des Républiques. Paris 1771.
- D'Antas, M.: Les faux don Sebastien. Paris 1866.
- Arène, P.: Vingt jours en Tunisie. Paris 1884.
- Aroux, E.: Les Mystères de la Chevalerie. Paris 1858.
- L'Art de Désopiler la Rate. Paris b.r.
- Athanase, S.: Vie de Saint Antoine. Paris 1883.

³⁷¹ Tento katalog je pouze orientační, a tedy si nečiní nárok na úplnost. Údaje v něm obsažené by bylo potřeba ověřit přímo na místě v depozitáři Terezína a doplnit podrobnou bibliografií. Může však posloužit dalším badatelům zajímajícím se o tuto problematiku.

D'Aubigné, T. A.: Oeuvres complètes. Paris 1877.
D'Aurevilly, J. B.: Le Chevalier Des Touches. Paris 1863.
Autran, J.: La légende des Paladins. Paris 1875.
Avignon. Paris b.r.

B

Bainville, Th. de: Le Baiser. Paris 1888.
Bainville, Th. de: Comédies. Paris 1879.
Bainville, Th. de: Esquisses parisiennes. Paris 1859.
Bainville, Th. de: Lettres chimériques. Paris 1885.
Bainville, Th. de: Marcelle Rabe. Paris 1891.
Balzac, H. de: Le chef-d'oeuvre inconnu. Paris 1891.
Balzac, H. de: Les Chouans. Paris 1892.
Balzac, H. de: Le cousin Pons. Paris 1885.
Balzac, H. de: La cousine Bette. Paris 1887.
Balzac, H. de: La dernière incarnation de Vautrin. Paris 1889.
Balzac, H. de: La femme de trente ans. Paris 1891.
Balzac, H. de: Grandeur et décadence de César birotteau. Paris 1888.
Balzac, H. de: Histoire des Treize. Paris 1887.
Balzac, H. de: Louis Lambert. Paris 1875.
Balzac, H. de: La maison Nucingen. Paris 1887.
Balzac, H. de: La maison du Chat-qui-Pelote. Paris 1891.
Balzac, H. de: La peau de chagrin. Paris 1891.
Balzac, H. de: Physiologie du mariage. Paris 1891.
Balzac, H. de: Le père Goriot. Paris 1888.
Balzac, H. de: Splendeurs et misères des courtisanes. 1887.
Balzac, H. de: Ursule Mirouet. 1891.
Barbier, A.: Satires et poèmes. Bruxelles 1840.
Les Bardes Bretons. Paris 1860.
Barge, J. J. L.: Vie du célèbre marabout Cidi Abou-Médien. Paris 1884.
Barracand, L.: Théâtre. Paris 1878.
Barrès, M.: Le jardin de Bérénice. Paris 1891.
Barrès, M.: Du sang, de la volupté et de la mort. Paris 1894.

Barthélémy Saint Hilaire, J.: Le Bouddha. Paris 1866.
 Barhelémy, J. J.: Oeuvres. Paris 1821.
 Beaumarchais: Théâtre. Paris 1863.
 Beaumarchais: Mémoires. Paris 1867-68.
 Becq de Fouquières, L.: Aspasia de Milet. Paris 1872.
 Beissier, F.: Les étapes d'un touriste en France. Paris 1889.
 L'abbé Bellegarde: Lettres curieuses de littérature. La Haye 1734.
 Béranger, P. J.: Chansons anciennes et posthumes. Paris 1866.
 Béranger et Lamennais. Paris 1861.
 Bergerac, Cyrano de: Oeuvres comiques. Paris 1858.
 Bernardini, L.: La littérature scandinave. Paris 1894.
 Berthelot, M.: Les origines de l'alchimie. Paris 1885.
 Bertrand, F.: Pétrarque et Laure. Avignon 1887.
 Bertrand, L.: Gaspard de la Nuit. Paris 1895.
 Beynet, L.: Les drames du désert. Paris 1862.
 Bibliothèque de Cour de Ville. Paris 1746.
 Blanc, Ch.: Voyage de la Haute Égypte. Paris 1876.
 Bleuniou-Breiz: Poésies anciennes & modernes de la Bretagne. Quimperlé 1888.
 Blier, P.: Jeanne d'Arc. Paris 1878.
 Boiste, P. C.: Dictionnaire universel de la langue française. Paris 1863.
 Boileau, N.: Satires. Paris 1873.
 Bois, A. du: Amours antiques. Paris b.r.
 Bonnier, E.: Abélard et Saint Bernard. Paris 1862.
 Bouchor, M.: Le songe de Kheyam. Paris 1892.
 Bouchor, M.: Tobie. Paris b.r.
 Bouquet, F.: Jeanne d'Arc. Rouen 1866.
 Bourdeille Brantome, P. de: Mémoires. Leyden 1699.
 Bourges, E.: Le crépuscule des dieux. Paris 1884.
 Bourges, E.: Les Oiseaux s'envolent. Paris 1893.
 Bourget, P.: Sensations d'Italie. Paris 1891.
 Bourget, P.: La Terre promise. Paris 1892.
 Boursault: Le portrait du peintre. Paris 1879.
 Bouzet, Ch. du: Le jeunesse de Catherine II. Paris 1860.
 Le Bovier Fontenelle, B.: Entretiens sur la pluralité des mondes. Paris 1871.

Le Braz, A.: Le Cloarec Breton. Quimper 1889.
Le Braz, A.: La légende de la mort en Basse-Bretagne. Paris 1892.
Bréhat de, A.: Histoires d'amour. Paris 1874.
Brillat-Savarin: Physiologie du Gout. Paris 1869.
Broceliande. Rennes 1839.

C

Calland, M.: Recueil des Rits. Amsterdam 1754.
La cantique des cantiques. Paris 1879.
Campu de, L.: La Tunisie française. Paris 1887.
Carmoly, E.: Le jardin enchanté. Bruxelles 1844.
Casanova: L'amour à Venise. Paris 1886.
Causeries bretonnes. Paris 1877.
Les cents nouvelles nouvelles. Paris 1885.
Certeux, A.: L'Algérie traditionnelle. Paris 1884.
C'est de Jehanne-la-Pucelle. Paris. 1833.
Cleuziou, H. du: Bretagne. Paris 1886.
Clouard, A.: Tro-Breiz. Paris 1892.
De Colin de Plancy, J.: Légende de la Saint Vierge. Paris b.r.
Condorcet, M. J. A. N.: Esquisse d'un tableau historique des Progrès. Paris 1871.
Connaissances nécessaires à un bibliophile. Paris 1878.
Conte, E.: Espagne et Provence. Paris 1859.
Coppée, F.: Le luthier de Crémone. Paris b.r.
Coppée, F.: Le Pater. Paris 1890.
Coppée, F.: Severo Torelli. Paris 1884.
Coppée, F.: La Veillée. Paris 1879.
Corday, M.: Intérieurs d'officiers. Paris 1894.
Corneille, P.: Chefs-d'oeuvre. vice neuvedeno.
Courier, P.-L.: Chefs-d'oeuvre. Paris 1875.
Couriosités théologiques. Paris b.r.
Cours de littérature celtique. Paris 1883-99.
Cousin, V.: Premiers essais de philosophie. Paris 1862.
Coyer: Bagatelles revelata. B.m. 1730.

Croabbon, A.: La science du point d'honneur. Paris 1894.

D

Dallière, J.: La mission de Jeanne d'Arc. Paris 1889.

Damcavald: Dragon rouge. 1886.

Daudet, A.: Sapho. Paris 1884.

David: Journal de mon troisième voyage. Paris 1875.

Delavigne, C.: Messeniennes et poésies diverses. 1823.

Delessert, E.: Voyage aux villes maudites. 1857.

Denoisel, M.: Aux Mines d'or de Montézuma. Paris b.r.

Desbordes-Valmore, M.: Oeuvres poétiques complètes. Paris 1886.

Description par salles des tableaux du Musée de Versailles. Versailles 1840.

Description du Tombeau de Napoléon de la Chapelle. Paris b.r.

Destouches: Le Glorieux. Paris 1884.

Devaux, A.: George Sand. Paris 1895.

Dictionnaire des antiquités... Paris 1881-96.

Didon, P.: La foi en la divinité. Paris 1894.

Didon: Jésus Christ. Paris 1803.

Diguet, Ch.: Béatrice Cenci. Paris b.r.

Dramard, L.: La science occulte. Paris 1886.

Drumont, E.: Les Juifs contre la France. Paris 1899.

Ducros, L.: Diderot. Paris 1894.

Dujardin, E.: Le chevalier du passé. Paris 1892.

Dulaure, J.-A.: Des divinités génératrices. Paris 1885.

Dumas, A.: Le comte de Monte Cristo. 1889.

Dumas, A.: Les crimes célèbres. Paris b.r.

Dumas, A.: Impressions de Voyage - Le Caucase. Paris 1889.

Dumas, A.: Olympe de Clèves. Paris 1887.

Dumas, A.: Les trois mousquetaires. Paris 1888-90.

Dumas, A.: Vingt ans après. Paris 1894.

Dumas, A. fils: Aventures de quatre femmes. Paris 1882.

Dumas, A. fils: La Dame aux camélias. Paris 1873.

Dumas, A. fils: L'homme-femme. Paris 1872.

Duplessis, M. G.: La fleur des proverbes français. Paris 1851.

Durfe, H.: L'Atrée. Lyon 1631.

E

Érasme: Éloge de la Folie. Paris 1872.

Escarlamonde. Paris 1889.

Essai sur la secte des Illuminés. Paris 1789.

F

Fabre, J.: Le mois de Jeanne d'Arc. Paris 1892.

De la Fayette: La princesse de Clèves. Paris b.r.

Fédie, L.: Histoire de Carcassonne. Carcassonne 1890.

Fialon, E.: Les rêves de l'Eglise grecque. Paris 1873.

Fierens-Gevaert, H.: La tristesse contemporaine. Paris 1899.

Figuier, L.: Le Lendemain de la Mort. Paris 1875.

Flaubert, G.: Bouvard et Pécuchet. Paris 1884.

Flaubert, G.: L'éducation sentimentale. Paris 1873.

Flaubert, G.: Madame Bovary. Paris 1876.

Flaubert, G.: Par les champs et par les grèves. Paris 1886.

Flaubert, G.: Salambo. Paris 1877.

Flaubert, G.: La Tentation de Saint Antoine. Paris 1874.

Flaubert, G.: Théâtre. Paris 1885.

Flaubert, G.: Trois contes. Paris 1877.

Fleury: Histoire ecclésiastique. Paris 1720-25.

Floire et Blanceflor. Paris 1856.

Florian: Oeuvres complètes. Leipzig 1826.

La Fontaine, J. de: Oeuvres complètes. Paris 1836.

Forain, J.L.: La comédie parisienne. Paris 1892.

Fornasari-Verge, A. J. de: Cours théorique et pratique de la langue italienne.
Vienne 1853.

Foucaux, Ph. Ed.: Le Mahabharata. Paris 1862.

France, A.: L'amour au pays bleu. Paris 1880.

France, A.: Clio. Paris 1900.

France, A.: Le Lys Rouge. 1894.

France, A.: Les noces Corinthiennes. Paris 1876.

France, A.: Le puits de Sainte Claire. Paris 1895.

G

Gautier, L.: Les Epopées françaises. Paris 1865-68.

Gautier, L.: La chevalerie. Paris 1884.

Gautier, L.: Iseult, Paris b.r.

Gautier, T.: Constantinople. Paris 1883.

Gautier, T.: Emaux et camées. Paris 1895.

Gautier, T.: La Peau de Tigre. Paris 1866.

Gautier, T.: Voyage en Italie. Paris 1875.

Gayet, A.: Itineraire illustré de la Haute Égypte. vice neuvedeno.

Genève et ses environs. Genève b.r.

Gerban, A.: Le mystère de la passion. Paris 1878.

Geruzez, E.: Histoire de la littérature française. Paris 1861.

Girardin, É. De: Cléopatre. Paris b.r.

Girardin, E. de: Poésies complètes. Paris 1876.

Gobineau: Les religions et les philosophes dans l'Asie. Paris 1866.

Goffic de, Ch.: Le Crucifié de Keralis. Paris 1892.

Goncourt, E. et J.: Romans. Paris 1876.

Gourmont, R. de: Le Latin Mystique. Paris 1895.

Gourmont, R. de: Le Pèlerin du Silence. Paris 1896.

Graffigny, F. de: Oeuvres. Paris 1821.

Grammaire nationale. Paris 1835-36.

Les grands romans d'aventures. Paris 1889.

Grandmougin, Ch.: L'enfant Jésus. Paris 1892.

Grave, J.: La société future. Paris 1895.

Gravière, J. de la: Nelson. Leipzig 1847.

Gréville, H.: Les épreuves de Raissa. Paris 1878.

Gréville, H.: Perdue. Paris 1882.

Gréville, H.: Pierrot Ermite. Paris 1877.

Guide historique de Vitré. Vitré 1888.

Guide du Voyageur dans le ville de Tunis. Tunis 1883.

Guyard, S.: La civilisation musulmane. Paris 1884.

H

Hamon, A.: Psychologie de l'anarchiste-socialiste. Paris 1895.

Hamon, A.: Psychologie du militaire professionnel. Bruxelles 1894.

Haraucourt, E.: L'âme nue. Paris 1885.

Haraucourt, E.: La passion. Paris 1890.

Haraucourt, E.: Seul. Paris 1891.

Hello, E.: Contes extraordinaires. Paris 1879.

Hello, E.: L'homme. Paris 1894.

Hello, E.: Physionomies de Saint. Paris 1897.

Hello, E.: Les Plateaux de la Balance. Paris 1880.

Hennequin, E.: La critique scientifique. Paris 1890.

L'Heptameron des Nouvelles. Paris 1875.

Heredia, J.-M. de: Les trophées. 1893.

Herme's Trismégiste. Paris 1867.

Herold, A. F.: Le livre de la naissance. Paris 1895.

Hersart: La légende celtique. Paris 1864.

Hervieu: L'Armature. 1895.

Hervilly, E. de: La belle Saïnara. 1876.

Hervilly, E. de: Le Bonhomme misère. Paris 1877.

Heylli, H. d': Rachel d'après sa correspondance. Paris 1882.

Hilaire, L.: Nouvelles fantaisistes. 1859.

Histoires diverses d'Elie. Paris 1882.

Histoire des fantômes. Paris 1819.

Histoire de Gilion de Trassignes... Paris 1893.

Homér: L'Odyssée. Paris 1879.

Houssaye, H.: Athènes, Rome, Paris. Paris 1879.

Hugo, V.: L'âne. Paris 1881.

Hugo, V.: L'année terrible. Paris 1874.

Hugo, V.: L'art d'être Grand-Père. Paris 1877.

Hugo, V.: Le dernier jour d'un condamné Claude Gueux. Paris b.r.

Hugo, V.: L'homme qui rit. Paris b.r.

Hugo, V.: Les chansons des rues et des bois. Paris 1884.
Hugo, V.: Les châtimens. Paris b.r.
Hugo, V.: Choses vues. Paris 1887.
Hugo, V.: Correspondence 1815-35. Paris 1896.
Hugo, V.: Dieu. Paris 1891.
Hugo, V.: En voyage. France et Belgique. Paris 1892.
Hugo, V.: La fin de satan. Paris 1886.
Hugo, V.: Histoire d'un crime. Paris 1877.
Hugo, V.: La légende des siècles. Paris 1865.
Hugo, V.: La légende des siècles. Paris 1877.
Hugo, V.: La légende des siècles. Paris 1883.
Hugo, V.: Littérature et philosophie mêlées. Paris 1876.
Hugo, V.: Napoléon le petit. Paris 1879.
Hugo, V.: Oeuvres. 1875.
Hugo, V.: Le Pape. Paris 1878.
Hugo, V.: Paris. Paris 1879.
Hugo, V.: La pitié suprême. Paris 1879.
Hugo, V.: Les quatre vents de l'esprit. Paris 1882.
Hugo, V.: Quatre-vingt-treize. Paris 1874.
Hugo, V.: Religions et religion. Paris 1880.
Hugo, V.: Le Rhin. Paris 1876.
Hugo, V.: Théâtre en Liberté. Paris 1886.
Hugo, V.: Torquemada. Paris 1882.
Hugo, V.: Les travailleurs de la mer. Paris 1880.
Hugo, V.: W. Shakespeare. Paris 1880.
Huysmans, J.-K.: Le Bièvre. Paris 1898.
Huysmans, J.-K.: La Cathédrale. Paris 1898.
Huysmans, J.-K.: Là -bas. Paris 1892.
Hymne au Nil. Paris 1868.

CH

Chaboseau, A.: Essai sur la philosophie. Paris 1891.
De Chambrun: Aelia. Paris 1890.
Chamfort, N.-S.: Oeuvres choisies. Paris 1875.

Chansons de Geste. Paris 1888.
Chantre, B.: A Travers l'Armenie Russe. Paris 1877.
Chasles, Ph.: L'antiquité. Paris 1876.
Chasles, P.: Études de W. Shakespeare. Paris 1851.
Chaslel, P.: Orient. Paris 1865.
Chassang, A.: Histoire du roman. Paris 1862.
Chastel, P.: Les Rationalistes. Paris 1850.
Chateaubriand, F. de: Atala. 1880.
Chateaubriand, F. de: Génie du Christianisme. Paris 1877.
Chateaubriand, F.: Les Martyrs suivis des remarques. Paris 1852.
Chénier, A.: Poésies. Paris 1872.
Choix de Chroniques et Mémoires. Paris 1936-38.
Choix d'ouvrages mystiques. Paris 1835.
Chronique de la Pucelle. Paris 1859.

I

L'Impératrice Wanda. Paris 1884.
L'Initiation. Paris 1892-99.

J

Jacob, P. L.: Bonaventure des Periers. 1872.
Jacob: Recherches historiques sur les Croisades. Paris 1828.
Jacolliot, L.: Voyage au pays des Bayadères. Paris 1879.
Jacolliot, L.: Voyage au Pays des Fakires Charmeurs. Paris 1881.
Jacolliot, L.: Voyage au Pays du Hatschisch. Paris 1883.
Jacolliot, L.: Voyage aux Pays mystérieux. Paris b.r.
Le Jeune, T.: Rudiment du Finistère. Brest b.r.
Jhouney, A.: Le Royaume de Dieu. Paris 1997.
Joanne, Ad.: Guides Joanne. Paris b.r.
Joanne, P.: Itinéraire général de la France Bretagne. Paris 1889.
Johannot, T.: Voyage où il vous plaira. Paris 1843.
Joinville, J. de: Histoire de Saint Louis. Paris 1868.
Jounet, A.: L'étoile sainte. Paris 1884.

Julleville, L. Petit de: La comédie et les moeurs. Paris 1886.
Jusserand, J. J.: L'épopée mystique de William Langland. Paris 1893.
Jusserand, J.J.: Le Roman au Temps de Shakespeare. Paris 1887.
Jusserand, J. J.: La vie nomade. Paris 1884.

K

Karr, A.: Contes et nouvelles. Paris 1875.
Karr, A.: Roses noires et roses bleues. 1875.
Kesnin-Bey: Le mal d'Orient. Paris b.r.
Kropotkine, P.: La Conquête du Pain. Paris 1892.
Kufferath, M.: Le Théâtre de R. Wagner. Paris 1894.

L

Laborde, L. de: Glossaire français du Moyen Age. Paris 1872.
Lafontaine: Le coupe enchantée. Paris 1884.
Laforgue: Poésies complètes. 1894.
Lallemand, Ch.: Vingt jours à Tunis. Paris b.r.
Lamartine de, A.: Héloïse et Abelard. Paris 1877.
Lamartine: Oeuvres. Bruxelles 1838.
Lamennais: Du passé & de l'avenir du peuple. Paris 1871.
Lammennais: Paroles d'un Croyant. Paris 1871.
La langue française. Nancy 1885.
Lapôte, A.: L'Europe et le Saint-Siège. Paris 1895.
Laprade, V. de: L'éducation liberale. Paris 1875.
Larive et Fleury: Exercices françaises de première année. 1881.
Lavater: Nouveau annuel de Physionomiste. Paris 1838.
Lavigerie, O. de: L'ordre de Malte. Paris 1889.
Lavigne, A.G. de: Espagne et Portugal. Paris 1895.
Lebeau, A.: Morceaux pour-orgue-mélodium. Bruxelles b.r.
Lefranc, E.: Manuel du Baccalauréat. Paris 1872.
Leger, L.: Le monde slave au XIXe siècle. Paris 1885.
Legrande, E.: Manuel de la Conversation. Paris b.r.
Lenclose, N. de: Mémoire et lettres. Paris b.r.

Lesage: Le bachelier de Salamaque. Paris 1874.

Lesage: Le Diable Boiteaux. Paris 1878.

Lesage: Histoire de Gil Blas. Paris 1874.

Lesage: Théâtre. Paris 1877.

Lepinasse: Lettres. Paris 1876.

Lettres cabalistiques. La Haye 1741.

Lettres cabalistiques. La Haye 1769-70.

Lettres philosophiques sur les physionomies. La Haye 1760.

Lettres de Gustav Flaubert et George Sand. Paris 1884.

Lindau, P.: Molière. Leipzig 1872.

Lisle, L.de: Eschyle. Paris 1872.

Lisle, L. de: Hésiode. Paris 1869.

Lisle, L. de: Poèmes tragiques. Paris 1884.

Litanie du Soleil. Paris 1875.

Littré, E.: Dictionnaire de la langue française. Paris 1863-69.

Littré, E.: Etudes sur les barbares. Paris 1869.

Le Livre des légendes. Paris 1836.

Le Livre des légendes. Paris 1895.

Le livre de Job. Paris 1865.

Locle, C. de: Sigurd. Paris 1889.

Lombard, J.: L'agonie. Paris 1888.

Lombard, J.: Byzance. Paris 1890.

Lomard, J.: Un volontaire de 1792. Paris 1892.

Loménie, L de: Beaumarchais et son temps. Paris 1873-79.

Longus: Daphnis et Chloé. Paris 1876.

Lorrain, J.: La Foret Bleue. Paris 1883.

Loti, P.: Le désert. Paris 1895.

Loti, P.: L'exilée. Paris 1893.

Loti, P.: Fantôme d'Orient. Paris 1892.

Loti, P.: Fleurs d'ennui. Paris 1883.

Loti, P.: Le Galilée. Paris 1896.

Loti, P.: Jerusalem. Paris 1895.

Loti, P.: Madame Chrysanthème. Paris 1888.

Loti, P.: Propos d'exil. Paris 1887.

Loti, P.: Reflets sur la sombre route. Paris 1899.
Loti, P.: Le roman d'un enfant. Paris 1890.
Loti, P.: Le roman d'un Spahi. Paris 1886.
Louvet, P.-F.: Jeanne d'Arc. Paris 1863.
Louÿs, P.: Aphrodite. Paris 1896.
S. Luc, P. T. de: L'histoire de Conan Meriadec. Paris 1880.
Luzel, F. M.: Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne. Paris 1881.
Luzel, F. M.: Veillées Bretonnes. Morlaix 1879.

M

Maeterlinck, M.: Aglavaine et Sélysette. Paris 1896.
Maeterlinck, M.: Alladine et Palomides. Bruxelles 1894.
Maeterlinck, M.: Pélleas et Mélisande. Bruxelles 1892.
Maeterlinck, M.: La princesse Maleine. Bruxelles 1890.
Maeterlinck, M.: La Sagesse et la Destinée. Paris 1898.
Maeterlinck, M. Les sept princesses. Bruxelles 1891.
Maeterlinck, M.: Le trésor des Humbles. Paris 1896.
Maistre, X. de: Oeuvres complètes. Paris 1876.
Mallefille, F.: Mémoires de Don Juan. Paris 1859.
Baron de Marbot: Mémoires. Paris 1891-92.
Marot, Cl.: Oeuvres complètes. Paris 1873-76.
Martha, C.: La délicatesse dans l'art. Paris 1884.
Massilon: Sermons de... Paris 1775.
Masson, F.: Joséphine de Beauharnais. Paris 1899.
Masson, F.: Joséphine. Paris 1883.
Masson, F.: Napoléon et les femmes. Paris 1894.
Mauclair, C.: Eleusis. Paris 1894.
Maupassant de, G.: Contes du jour. Paris b.r.
Maurras, Ch.: Le chemin de paradis. Paris 1895.
Les Maximes et les Epictètes. Paris 1875.
Mémoires de Madame de Staël. Paris 1882.
Mendès, C.: Lieds de France. Paris b.r.
Mendès, C.: Le roi vierge. Paris 1882.

Le merveilles de l'Inde. Paris 1878.

Meray, A.: La vie au temps des libres pêcheurs. Paris 1878.

Méry, J.: Le château Vert. Paris 1877.

Méry, J.: Héva. Paris 1883.

Méry, J.: Monsieur Auguste. Paris 1867.

Méry, J.: Les nuits anglaises. Paris 1881.

Méry, J.: Les nuits espagnoles. Paris 1881.

Méry, J.: Les nuits italiennes. Paris 1881.

Méry, J.: Les nuits d'Orient. Paris 1854.

Méry, J.: Les nuits parisiennes. Paris 1879.

Méry, J.: La vie fantastique. Paris 1874.

Mes fantaisies. Paris 1770.

Michaut, N.: La Lune. 1874.

Michaut, N.: La Lune et M. Sarcey. Paris 1874.

Michel, L.: Tunis. Paris 1883.

Michelet, J.: La Sorcière. Bruxelles 1863.

Michelet, M.: Histoire de France. Paris 1835.

Miln, J.: Fouilles faites à Carnac. Paris 1877.

Milsand, J.: L'esthétique anglaise. Paris 1864.

Mirbeau, O.: Le jardin des supplices. Paris 1899.

Mirville, J.C.: Conférence sur le spiritisme. Paris 1864.

Mistral, F.: Nerto. Paris 1884.

Mockel, Alb.: St. Mallarmé. Paris 1899.

Moland, L.: Molière et la comédie italienne. Paris 1867.

Molière: Oeuvres complètes. Paris 1881-83.

Monnier, M.: Les contes populaires en Italie. Paris 1880.

Monod, A.: La femme. Paris 1848.

Le Mont Saint-Michel. Avranches 1885.

Montaignon, A. de: Le Romant de Jehan de Paris. Paris 1867.

Montague: N. W.: Letters. Paris 1800.

Montesquieu: Considérations sur les causes de la Grandeurs des Romains... Paris 1864.

Moréas, J.: Le Pèlerin Passionné. Paris 1891.

Moreau, J.: Psychologie morbide. Paris 1859.

Morin, L.: Histoires d'autrefois. Paris 1885.
Mornand, F.: La vie arabe. Paris 1856.
Motte Fenelon de la: Les Aventures de Telemaque. Paris 1793.
Mourey, G.: Passé le Détroit. Paris 1895.
Murger, H.: Scènes de la vie de bohème. 1882.
Musset, A. de: Oeuvres. Paris 1876.
Mynas, M.C.: Théorie de la grammaire et de la langue grecque. Paris 1827.
Les mystères des vieux châteaux de France. Paris b.r.

N

Nerval, G.: Les filles de feu. Paris 1874.
Nerval, G. Oeuvres complètes. Paris 1867-77.
Niel, O.: Tunisie. Paris 1883.
Nomenclature des Boulevards. de Paris. Paris b.r.
Notice sur les pilules de Vallet. Paris b.r.
Nouvelle Encyclopédie théologique. Paris 1854.
Nouvelles françaises en prose du XIIIe siècle. Paris 1856-1858.
La nouvelle Revue. Paris 1886-1888.

O

Oeuvres du Brantome. La Haye 1740.
Oeuvres de deux Corneille. Paris 1886.
Oeuvres de Madame de Souza. Paris 1845.
L'ornement des noces spirituelles. Bruxelles 1891.
Ostrowski, Ch.: Lettres slaves. Paris 1857.

Q

Querlon, Meusnier de: Psaphion. Paris 1884.
Quinet, E.: La Création. Paris 1870.
Quinet, E.: Lettres d'exil. Paris 1885.

P

Paillettes d'or. 1. Série. Avignon 1879.

Papus: traité méthodique de science occulte. Paris 1891.
Paris, G.: Penseurs et poètes. Paris 1896.
Pascal, B.: Lettres écrites à un Provincial. Paris 1877.
Pascal, B.: Pensée de Pascal. Paris 1891.
Patin, Ch.: Relations historiques et curieuses de voyages en Allemagne.
Amsterdam 1695.
Peladan, J.: Introduction à l'histoire des peintres. Paris b.r.
Perefixe, W. H.: Histoire du roi Henry de Grand. Paris 1749.
Perey, L.: Le romain du Grand Roi. Paris 1894.
Perrault, Ch.: Les Contes. Paris b.r.
Petit Paris-Guide. Paris b.r.
Pezzani, A.: Les bardes druidiques. Paris 1865.
Poizat, A.: Avila des Saints. Paris 1897.
Prévost: Histoire de Manon Lescaut. Paris 1881.

R

R. Wagner et le roi de Bavière. Paris 1887.
Rabelais: Oeuvres. Paris b.r.
Rabelais: Les oeuvres. B.m. 1675.
Rachilde: Les hors nature. Paris 1897.
Racine, J.: Théâtre complet. Paris 1846.
Raynouard: Monuments historiques. Paris 1813.
Raynouard, M.: Des Troubadours et des Cours d'amour. Paris 1817.
Régnier, H. de: Aréthuse. Paris 1895.
Régnier, H. de: La double maitresse. Paris 1900.
Régnier, H. de: Les jeux rustiques et divins. 1897.
Régnier, H. de: Oeuvres. Paris 1822.
Régnier, H. de: Le Trefle blanc. Paris 1899.
Renan, E.: L'abesse de Jouarre. Paris 1886.
Renan, E.: Averroes et l'averroisme. Paris 1866.
Renan, E.: Caliban. Paris 1878.

Renan, E.: Dialogues et fragments philosophiques. Paris 1876.

Renan, E.: L'eau de Jouvence. Paris 1881.

Renan, E.: L'éclésiaste. Paris 1882.

Renan, E.: L'église chrétienne. Paris 1879.

Renan, E.: Essais de morale et de critique. Paris 1860.

Renan, E.: Les évangiles et la seconde génération chrétienne. Paris 1877.

Renan, E.: Feuilles détachées. Paris 1892.

Renan, E.: Histoire de peuple d'Israël. Paris 1887-93.

Renan, E.: Lettres intimes 1842-1845. Paris 1896.

Renan, E.: Mélanges d'histoire. Paris 1878.

Renan, E.: Nouvelles études d'histoire religieuse. Paris 1884.

Renan, E.: Le prêtre de Nemi. Paris 1886.

Renan, E.: Souvenirs d'enfance et de jeunesse. Paris 1883.

Renan, E.: Vie de Jésus. Paris 1864.

Renaud, A.: Drame du Peuple. Paris 1885.

Rigaud, L.: Dictionnaire d'ergor moderne. Paris 1888.

Richard, Ch.: Les mystères du peuple arabe. Paris 1860.

Richard, Ch.: Scènes de moeurs arabes. Paris 1894.

Richepin, J.: Monsieur Scapin. Paris 1886.

Rimbaud, A.: La Russie pique. Paris 1876

Riator, L.: Le Pêcheur d'anguilles. Paris b.r.

Ritter, W.: Récentes sensations de Prague. Bruxelles 1895.

Rivoire D. de: Les Vrais Arabes. Paris 1884.

De Robville: Histoire véritable des quatre fils Aymon. Paris b.r.

Rochat, A.: Méditations sur les vingt premiers. Paris 1846.

La Rochefoucault: Maximes et réflexions morales. Paris 1869.

Rojas, F. de: La Célestine. Paris b.r.

Le Roman de Flamenca. Paris 1865.

Le Roman des quatre fils Aymon. Reims 1861.

Les Romains Grecs. Paris b.r.

Ronsard, P. de: Poésies choisies. 1875.

Rops, Félicien et son oeuvre. Bruxelles 1897.

Roque, Ph.: Athènes après le Colonel Leake. Paris 1876.

Rosny, L. de: Le taoïsme. Paris 1892.

Rostand, E.: *Cyrano de Bergerac*. Paris 1898.
Rothe, M. A.: *Les romans du Renard*. Paris 1845.
Roux, J.: *Nouvelles pensées*. Paris 1887.
Rulhière, C. C.: *Oeuvres*. Paris 1819.
Rulhière, C. C.: *Oeuvres posthumes*. Paris 1819.

S

Sabatier, P.: *Vie de S. François d'Assise*. Paris 1894.
Sadler, P.: *Manuel classique de conversations françaises et anglaises*. Paris 1869.
La Sainte Bible. Bruxelles 1864.
Saint-Victor, P. de: *Les deux masques*. Paris 1880-82.
Saisset, E.: *L'âme et la vie*. Paris 1864.
Salignac de la Motte: *Oeuvres spirituelle*. Paris 1800-01.
Sand, G.: *Les amours de l'âge d'or*. Paris 1877.
Sand, G.: *Les beaux messieurs de Bois Doré*. Paris 1890.
Sand, G.: *Le compagnon du tour de France*. Paris 1869.
Sand, G.: *Flamarande*. Paris 1875.
Sand, G.: *Isidora*. Paris 1880.
Sand, G.: *Lélia*. Paris 1869.
Sand, G.: *Lettre d'un voyageur*. Paris 1869.
Sand, G.: *Ma soeur Jeanne*. Paris 1885.
Sand, G.: *Questions d'art et de littérature*. Paris 1878.
Sand, G.: *Questions politiques et sociales*. Paris 1879.
Sand, G.: *Souvenirs de 1848*. Paris 1880.
Sand, G.: *Teverino*. Paris 1881.
Sand, G.: *Théâtre complet*. Paris 1876.
Sand, G.: *Valentine*. Paris 1869.
Sauvages: *Dictionnaire languedocien-français*. Alais 1820.
Scarron: *Le roman comique*. Paris 1871-72.
Secrets magiques pour l'amour. Paris 1868.
Sedaine, M. J.: *Le philosophe sans le Savoir*. Paris 1877.
Sedaine, M.-J.: *Théâtre*. Paris 1878.
Comte de Ségur: *Histoire de Napoléon*. Stuttgart 1839.

Comte de Ségur: Histoire de Russie. Paris 1829.
Séjour, V.: Le fils de la nuit. Paris b.r.
De Senancour: Obermann. Paris 1874.
Shroop: Histoire des passions. La Haye 1751.
Schuré, E.: Les grands initiés. Paris 1893.
Schuré, E.: Les grandes légendes de France. Paris 1895.
Schwob, M.: Coeur double. Paris 1891.
Schwob, M.: La croisade des enfants. 1896.
Schwob, M.: Mimes. Paris 1894.
Schwob, M.: Le Roi au Masque d'or. Paris 1893.
Schwob, M.: Spicilège. Paris 1896.
Swob, M.: Vies imaginaires. Paris 1896.
Silvestre, A.: Tristan de Léonois. Paris 1897.
Słewinski, M.W.: Exposition des oeuvres. Paris 1898.
Les Soirées de Médan. Paris 1880.
Soulié, F.: Le magnétiseur. Paris 1857.
Soulié, F.: Les mémoires du diable. Paris 1877.
Soulié, F.: Sathaniel. Paris 1859.
Souvestre, E. Au coin du feu. Paris 1881.
Souvestre, E.: Contes et légendes. Nantes 1891.
Souvestre, E.: En Bretagne. Paris 1891.
Souvestre, E.: Chroniques de la mer. Paris 1874.
Souvestre, E.: Les derniers Bretons. Paris 1875.
Souvestre, E.: L'Échelle de Femmes. Paris 1870.
Souvestre, E.: Le foyer Breton. Paris 1887.
Staël, M. de: L'Allemagne. Paris 1886.
Staël, M. de.: Corinne ou l'Italie. Paris 1871.
Staël, M. de: Delphine. Paris 1881.
Stendhal: L'abesse de Castro. Paris 1877.
Stendhal: Armance. Paris 1877.
Stendhal: La chartreuse de Parme. Paris 1882.
Stendhal: De l'amour. Paris 1876.
Stendhal: Histoire de la peinture. Paris 1883.
Stendhal: Lettres intimes. Paris 1892.

Stendhal: Mélanges d'art et de littérature. Paris 1867.

Stendhal: Mémoires d'un touriste. Paris 1879.

Stendhal: Nouvelles inédites. Paris 1855.

Stendhal: Promenades dans Rome. Paris 1858.

Stendhal: Promenades dans Rome. Paris 1883.

Stendhal: Racine et Shakespeare. Paris 1854.

Stendhal: Romes, Naples et Florence. Paris 1865.

Stendhal: Le Rouge et le Noir. Paris 1883.

Stendhal: Vies de Haydn. Paris 1872.

Stendhal: Vie de Napoleon. Paris 1877.

Stendhal: Vie de Rossini. Paris 1876.

Supersac, L.: Arlequin et colombine. 1869.

T

Taine, H.: Les origines de la France. Paris 1878.

Tassy, G. De: La poésie philosophique. Paris 1857.

Théâtre français au moyen âge. Paris 1842.

Théâtre Persan. Paris 1878.

Théâtre de Regnard. 1866.

Thierry, A.: Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands. Bruxelles 1835.

Thierry, A.: Récits des temps mérovingiens. Paris 1867.

Tragédies de Campistron. Paris 1715.

De Tressan: Corps d'extraits de romans de chevalerie. Paris 1786.

Le troisième sexe. Bruxelles 1890.

V

Les Vandales au Mont Saint Michel. Avranches 1883.

Vanini, J. C.: Oeuvres philosophiques. Paris 1842.

Verhaeren, É.: Les Moines. 1886.

Verlaine, P.: Choix de poésies. Paris 1892.

Vermonel, A.: Mirabeau. Paris 1871.

Vie de Charles Bonaventure de Longueval. Vienne 1796.
Vielle-Griffin, F.: Palais. Paris 1894.
Les vieux poètes français. Paris 1887.
La Villemarqué, Hersart de: Le grand mystère de Jésus. Paris 1866.
La Villemarqué, Hersart de: Chants populaires de la Bretagne. 1867.
De Villiers de l'Isle-Adam: L'amour suprême. 1886.
De Villiers de l'Isle-Adam: Axel. Paris 1890.
De Villiers de l'Isle-Adam: L'Eve future. Paris 1886.
De Villiers de l'Isle-Adam: Tribulat bonhomet. Paris 1887.
De Voisins: Excursions d'une Française dans la Régence de Tunis. Paris 1884.
Les voyages merveilleux de Saint Brandan. Paris 1878.

Y

Yung, E.: Sous le ciel breton. Genève 1894.

Z

Zeller, J.: Italie et Renaissance. Paris 1869.
Zola, É.: L'Argent. 1891.
Zola, É.: Assomoir. 1879.
Zola, É.: Au Bonheur des Dames. 1883.
Zola, É.: La bête humaine. 1890.
Zola, É.: Le capitaine Burle. 1883.
Zola, É.: La conquête de Plassans. 1879.
Zola, É.: La curée. 1878.
Zola, É.: La débacle. 1892.
Zola, É.: La faute de l'Abbé Mouret. 1879.
Zola, É.: La fortune des Rougon. 1878.
Zola, É.: La joie de vivre. 1884.
Zola, É.: Lourdes. 1894.
Zola, É.: Madeleine Féral. Paris b.r.
Zola, É.: Nais Micoulin. 1884.
Zola, É.: Nana. Paris 1880.

Zola, É.: Nouvelle campagne 1896. Paris 1897.

Zola, É.: L'oeuvre. 1886.

Zola, É.: Paris. Paris 1898.

Zola, É.: Pot bouille. 1882.

Zola, É.: Rome 1896.

Zola, É.: Son excellence Eugène Rougon. 1879.

Zola, É.: Théâtre. Paris 1878.

Zola, É.: La terre. 1887.

Zola, É.: Thérèse Raquin. 1878.

Zola, É.: Une page d'amour. 1878.

Zola, É.: Le Ventre de Paris. 1878.

Francouzsky psaná literatura publikovaná v zahraničí

Amadis des Gaules. Amsterdam 1750.

D'Argens: Défense du paganisme. Berlin 1767.

Barante: Histoire de Jeanne d'Arc. Münster 1876.

Barchurdarian, J.: Iwiefern ist Leibniz. Jena 1889.

Barnabé, P.: La Portioneule. Foligno 1883.

Bastin, J.: Guide du voyageur à St. Pétersbourg. St. Pétersbourg 1867.

Bonnechose, E. de: Geschichte Frankreichs. Leipzig 1868.

Bossuet, J. B.: Discours sur l'histoire universelle. Amsterdam 1753-55.

La Bruyère: Les caractères. Vienne 1812.

Carrière, M.: Aesthetik. Leipzig 187.

Le comte de Gabalis, ou entretiens. Amsterdam 1671.

La cour de Russie. Berlin 1860.

Descartes, R.: Philosophische Werke. Berlin 1870.

Delavigne, C.: Les Veprès Siciliennes. Berlin 1851.

Dictionnaire de l'Académie française. Grimma 1851.

Goulianos, J. A. de: Archéologie égyptienne. Leipzig 1839.

Haggard, H.R.: Montezuma's daughter. Leipzig 1893.

Histoire de la vie d'Ozanne. Amsterdam 1740.

Hugo, V.: Les Misérables. Leipzig 1862.

Hugo, V.: Oeuvres. Francfort b.r.
Hugo, V.: Oeuvres. Athenai 1891.
Joux, O. de: Die Entertenten des Libesglücke. Leipzig b.r.
Leconte de Lysle: Erynnie. Kraków 1891.
Maundeville, J.: The Voyages and Travels. Leipzig b.r.
De la Monthe Guyon: The Poems. Glasgow 1887.
La Motte Fouqué, F. de: Undine. Leipzig b.r.
Nouveau dictionnaire portatif français-danois et danois-français. Leipzig 1872.
Oufle: L'histoire des Imaginations extravagantes. Amsterdam 1710.
Pailleron, E.: Il mondo della Noia. Milano 1882.
Palissot de Montenoy: Théâtre et oeuvres diverses. Londres 1763.
Panier, K.: Ortnit. Leipzig b.r.
Pomay, F.: Le grand Dictionnaire Royal. Francfort s. Mein 1690.
Les princesses Malabares. Amsterdam 1735.
Rangabé: A. R.: Leila. Leipzig b.r.
Reynolds, W.: Les ruines du château de Ravensworth. 1870.
Rollin: Histoire ancienne des Egyptiens. Amsterdam 1733-35.
Rousseau, J. J.: Oeuvres complètes. Francfort b.r.
Le Saint-Graal. Mans 1875.
Les Saintes écritures de L'ancien Testament. Londres 1859.
Seiler, G.F.: La religion des petits enfants. Erlang 1783.
Le Spectateur ou le Socrate moderne. Amsterdam 1724.

Francouzsky psaná zahraniční literatura publikovaná ve Francii

Amusements francais ou contes à rire. Venise 1752.
Antichan, P. H.: La Tunisie. Paris 1884.
Aristofanes: Comédies. Paris 1859.
Athanase, S.: Vie de Saint Antoine. Paris 1883.
Bader, C.: La femme dans l'Inde antique. Paris 1864.
Bakunin, M: Correspondance. Paris 1896.
Bayet, C.: L'art byzantin. Paris b.r.
Beccaria Bonesano, C: Traité des délits. Paris 1869.

Bočković: La mission du peuple serbe. Bruxelles 1868.

Caro, E.: George Sand. Paris 1887.

Confucius et Mencius. Paris 1852.

Darmestetter, J.: Ormazd et Ahriman. Paris 1877.

Darmestetter, J.: Les prophètes d'Israël. Paris 1892.

Deck, T.: La faïence. Paris 1887.

Delaunay, F.: Moines et Sibylles. Paris 1874.

Douglas, A. B.: Poems. Paris 1896.

Euripides: Théâtre. 1880.

Geispitz, C.: Sainte Geneviève. Paris 1889.

Güell y Renté, de José: Poesias. Paris 1881.

Hamilton, A.: Mémoires du chevalier de Grammont. Paris 1880.

Chabas, F.: Mélanges égyptologiques. Chalon 1870-73.

Chamberlain, N.: Jean Roland. Agen. 1884.

Chittusi, A.: Catalogue des tableaux modernes. Paris 1884.

Chodzko, L.: Histoire de Pologne. Paris b.r.

Klaproth, J.: Voyage au Mont Caucase. Paris 1823.

Krüdner de: Valérie. Paris 1837.

Lieder, W.: Monument wśzeteceństwa gazeciarskiego. Paryż 1892.

Lubbock, J.: L'homme préhistorique. Paris 1876.

Mancini, M.: Apologie ou les mémoires. Paris 1881.

Mikoszewski, K.: La Pologne et la Russie dans la Slavie. Genève 1872.

Niel, O.: Tunisie. Paris 1883.

Newton, I.: Le Neuton de la Jeunesse. Paris 1808.

Notoqitsch, N.: La vie inconnu de Jésus Christ. Paris 1894.

Olcott, H. S.: Le Bouddhisme. Paris 1885.

Ovidius: Métamorphoses. Paris 1878.

Planck, J. C.: Dictionnaire infernal. Paris 1844.

Plutarchos: Les vies des hommes illustres. Paris 1829-30.

Prague et les Tchèques. Genève 1897.

Pujo, M.: Le règne de la Grâce. Paris 1894.

Rienzi, E. de: L'advenu. 1899.

Sade de: Justine et Juliette. Leipzig 1880.

Sapho: Les Poésies. Paris 1895.

Schlumberger, G.: Renaud de Chatillion. Paris 1898.
Simonde de Simondi, J. C. L.: Julia Sévéra... Bruxelles 1842
Simonde de Simondi, J. C. L.: Précis de l'histoire des Français. Bruxelles 1839.
Sofocles: Les tragédies. 1879.
Suetonius: Histoire des douze césars. Paris 1876-77.
Summer, M.: Contes et légendes de l'Inde ancien. Paris 1878.
Tacitus, C. C.: Moeurs des Germains. Paris 1874.
Teretius: Les comédies. Paris 1845.
Tchobanian, A.: L'Arménie. Paris 1897
Tolstoj, L. N.: Le Salut est en vous. Paris 1893.
Uzanne, O.: Caprices d'un bibliophile. Paris 1878.
Vergilius: Le géorgique. Paris 1780.
Vergilius: Oeuvres. Paris b.r.
Weill, G.: Saint-Simon. Paris 1894.
Weiss, J. J.: Le drame historique. Paris 1894.
Willemaers, A.: Le Cid. Bruxelles 1873.
Worms, R.: La morale de Spinoza. Paris 1892.
Wyzewa, T. de: Contes chrétiens. Paris 1893.
Xenophon: Le retraite des dix mille ou l'expédition de Cyrus contre Artaxerxes.
Paris 1879.

Francouzsky psaná zahraniční literatura publikovaná v zahraničí

Alishan, L.M.: S. Théodore le Salahounien. Venise 1872.
Catalogue de la R. Galerie de Florence. Florence 1882.
Foligno, A. de: Le livre des visions. B.m. 1895.
Guide du Voyageur dans la ville de Tunis. Tunis 1883.
Helvetius, M.: Oeuvres complètes. Londres 1777.
Kaunic, K.: Discours du député tchèque. Prague 1880.
La Nation Tchèque. Prague 1895.
Machiavelli, N.: Le commedie. Firenze 1863.
Milton: Le paradis perdu. Genève 1777.
Le Royaume de Bohême et l'état Autrichien. Prague 1867.

Winkelmann, M.: Histoire de l'art de l'antiquité. Leipzig 1781.

Literatura francouzských kolonií

Antar: Poème héroïque arabe. Paris 1898.

Bou-Said: Le Marabout de Sidi-Fatallah. Paris 1884.

Caillat, M.: Petit guide du voyageur à Carthage. Carthage 1878.

Poèmes algériens. Alger 1858.

Rauzat-us-Safa. Paris 1894.

Francouzská literatura v překladech

Lisle, L. de: Kain. Praha 1880.

Lisle, L. de: Výbor básní. Praha 1886.

Maeterlinck, M.: Aglavena a Selysetta. Praha b.r.

Maeterlinck, M.: Princezna Maleina. Praha b.r.

Maeterlinck, M.: Tři básně dramatické. Praha b.r.

Merimé, P.: Novelly. Praha 1878.

Moliere: Šibalství Skapinova. Praha b.r.

Musset, P. de: Zuby Turcovy. Praha 1896.

Prevost, M.: Polonevinné. Praha b.r.

Tégner, E.: Píseň o Frithiofovi. Praha 1891.

Zola, E.: Nové povídky vypravované Ninoně. Praha 1882.

